Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет
імені Володимира Івановича Вернадського
Кафедра кримінального процесу та криміналістики
Слідче управління ГУМВС України в АР Крим

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: НОВАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(18-19 квітня 2013 року)
м. Сімферополь-Алушта

Сімферополь
«ДІАЙПІ»
2013

УДК 343.1.001.76
ББК 67.629.4 (4Укр)
К-82

Редакційна колегія:
Михайлов М. А., завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент.
Омельченко Т. В., доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент.

Укладач – Т. В. Омельченко

К-82 **Кримінальне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики** : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 квітня 2013 року, м. Сімферополь-Алушта / відпов. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко ; Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. – 185 с.

ISBN 978-966-491-

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Висвітлено актуальні проблеми організаційного, процесуального та криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду з питань кримінального провадження.

УДК 343.1.001.76
ББК 67.629.4 (4Укр)

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст доповідей і тез несуть автори.

ISBN 978-966-491-
© Автори доповідей, 2013

Александренко Елена Витальевна

Национальная академия внутренних дел (Киев, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ СЕРИЙНЫХ СЕКСУАЛЬНЫХ УБИЙСТВ

Значение осмотра места происшествия в расследовании преступлений общеизвестно. Своевременно и качественно проведённый осмотр может уже на месте происшествия дать исходную информацию об основных обстоятельствах преступления: время, способ совершения, количество преступников, мотив преступления, что очень важно на первоначальном этапе расследования серийных сексуальных убийств.

Поскольку о сексуальном убийстве (первым в серии или о последующих преступных эпизодах) зачастую становится известно именно после обнаружения трупа жертвы, представление о том, что может дать надлежаще проведённый осмотр, и умение его провести является важным в практике расследования серийных сексуальных убийств.

Особенностью расследования по фактам серийных сексуальных убийств является также то, что выявление такого преступления и его расследование зачастую начинается с момента обнаружения трупа жертвы. Это требует особенно тщательного подхода к осмотру трупов с целью выявления и фиксации всех следов и объектов, которые могут стать отправным моментом в определении правильного направления расследования и организации проведения оперативных мероприятий с целью установления преступника.

Сложность осмотра места происшествия по делам указанной категории заключается и в том, что место обнаружения трупа или останков жертвы часто не является местом совершения убийства. Поэтому так называемые "нетрадиционные" следы по указанной категории преступлений являются зачастую единственными. Установив в ходе осмотра места происшествия сексуальный мотив убийства, следует проводить осмотр внимательно и тщательно, чтобы установить место совершения преступления, где будут находиться иные следы совершения сексуального убийства.

Важным при проведении осмотра является установление мотива совершенного преступления, оснований для выдвижения или подтверждения версии о сексуальном характере убийства. На основании этого можно уже с самого начала расследования вести его в правильном направлении, не отвлекаясь, не растрачивая силы на выдвижение и проверку других версий, тем самым экономя время и процессуальные ресурсы.

Во многих работах и исследованиях по осмотру места происшествия имеются соответствующие разделы и параграфы. Некоторые из упомянутых работ отличаются более подробным описанием действий следователя при его проведении. Однако, ни одна из работ, даже специально посвящённая данной теме, не свободна от недостатков [1, с.74-96, 2, с. 177-178]. Зачастую разделы "Осмотр места происшествия" содержат описание допущенных недостатков осмотра, общие рекомендации по порядку осмотра и его участниках, приводят примеры выявленных на месте происшествия по таким преступлениям следов (зачастую традиционных) и возможности их исследования экспертом. Вопросы же методики проведения наружного осмотра трупа по серийным сексуальным убийствам не нашли надлежащего внимания у исследователей, хотя она имеет свои особенности.

Наиболее правильный и тщательный подход к проведению осмотра трупа был предложен в своё время Н. С. Бокариусом, который в своей работе "Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыскном дознании" (1925 г.) рассмотрел этапы проведения осмотра трупа, дав пример системного и планомерного описание трупа, его одежды и места его обнаружения [3].

Исходя из особенностей совершения серийных сексуальных убийств, характерных мотивов и действий преступника на месте совершения преступления и на месте сокрытия трупа (его частей, органов), с целью выявления имеющихся там следов и объектов, осмотр места происшествия по делам о серийных сексуальных убийствах должен включать в себя следующие виды и объекты осмотра:

1) место обнаружения трупа (останков, отдельных органов и частей тела): само место и окружающая его обстановка), в ходе которой тщательно обследуется местность и прилегающая местность для сохранения обстановки на ней, обнаружения и фиксации следов пребывания здесь людей, животных, транспорта, и запечатления характера окружающей местности (расположение и расстояние до находящихся здесь жилых домов, садовых участков, промышленных объектов, сооружений и т.д.);

2) осмотр трупа на местности (и/или останков человека): включающий в себя описание позы трупа и предметов, находящихся в руках трупа, на нем, в одежде, в находящихся при нем вещах (сумке и т.п.), осмотр одежды и обуви, находящихся в непосредственной близости к трупу предметов.

3) После этого проводится наружный осмотр трупа на месте его обнаружения. ("…осмотр мёртвого тела вообще…") [3, с. 114]. Он проводится со снятием одежды и обуви, с описанием индивидуальных особенностей трупа, его возраста, пола (признаков и явлений, указывающих на возможный пол), целостности или имеющихся повреждений частей тела, состояния кожных покровов.

Цель осмотра именно на месте обнаружения трупа – обнаружить и зафиксировать признаки, указывающие на время и способ причинения смерти, нанесения телесных повреждений, использовавшиеся для этого оружие и предметы, с целью организации и проведения розыска преступника по "горячим следам". Впоследствии необходим более тщательный наружный осмотр и исследование трупа в помещении морга с участием судмедэксперта и следователя, проводившего осмотр на месте происшествия, с изъятием необходимых объектов и образцов.

Каждый их указанных видов осмотра и все они в совокупности могут дать определённый объем информации, достаточной для выдвижения версии о характере и мотиве преступления, отношении к этому месту или местности преступника, его физических

возможностях и предполагаемом роде занятий, наличии у него и каких именно транспортных средств и т.п.

К сожалению, часто на практике осмотр трупа на местности сводится к осмотру только трупа (трупа вообще), а в отношении местности описывается только её общая характеристика (вид местности, её местонахождение, ориентация, почва и некоторые другие признаки). Большее внимание обращается на описание трупа, зачастую за счёт повреждения (уничтожения) важных следов и объектов, находящихся на местности.

Описание положения и позы, в которой находится труп, имеет большое значение. Они могут указывать на мотив преступления, последовательность совершения различных манипуляций с телом и др. обстоятельства, что позволит выдвинуть предположения о причинах и способе причинения смерти. Требование о тщательности осмотра трупа по делам данной категории важно соблюдать ещё и потому, что можно обнаружить весьма важные для расследования и ускользнувшие от преступника следы. Например, следы пальцев рук преступника при касании им ногтей на руках жертв (потерпевших), особенно – гладких, покрытых лаком, или касание им элементов одежды потерпевших (пуговицы, застёжки, ремни, обувь, очки и т.д.). Такие действия являются характерными для некоторых серийных убийц и свидетельствуют об их "интересе и любовании" к жертве. Об этом следует помнить и иметь в виду. Все это может быть исследовано для обнаружения следов преступника и быть с успехом использовано в расследовании. Современные возможности судебной экспертизы позволяют выявлять следы на многочисленны поверхностях и материалах.

При осмотре окружающей местности следует применять метод т.н. "сетки", когда участок места происшествия разделяется на небольшие по размеру квадраты (размер зависит от характера и рельефа местности – на плоской и ровной поверхности, без густой растительности – большего размера; на местности неровной, с рытвинами, ямами, кочками, и густой растительностью (кустарники, деревья, в т.ч. в лесу). Это позволяет проводить обследование и поиск более целенаправленнее, тщательнее, не обходя ни одного сантиметра площади, и не позволяя оставить неосмотренным ни один участок. При этом следует фиксировать в черновике протокола или просто делать заметки в блокноте – в каком порядке (по порядку по горизонтали, или по вертикали вперёд) проводится осмотр. При возникновении вопроса о необходимости более тщательного осмотра какого-либо участка-"квадрата", следуя своим заметкам, можно вернуться к нему.

При этом следует соблюдать меру в тщательности и подробном описании всех деталей трупа (частей тела, отдельных органов и других объектов). Чтобы их не повредить или уничтожить, не следует в общем описании трупа на месте происшествия отмечать отдельные детали, которые впоследствии будут осмотрены и описаны при последующем, более тщательном осмотре трупа (после осмотра окружающей местности). (С.43). Поскольку положение трупа может представлять трудности для его точного описания в протоколе даже для опытных следователей, следует широко использовать цветную фотосъёмку для его запечатления. Впоследствии это позволит следователю описать все в протоколе осмотра максимально точно.

Важным является также обеспечение охраны обстановки места происшествия от внесения изменений или повреждений другими (кроме следователя) участниками осмотра. До окончания осмотра трупа подходить к нему может только следователь, непосредственно проводящий осмотр, а не группа присутствующих при этом лиц, поскольку даже при внимательной и осторожной ходьбе можно уничтожить или видоизменить положение различных объектов. Другие участники осмотра могут войти только после окончания следователем осмотра в необходимом количестве и по пути, указанном следователем и уже осмотренном им ранее. С осторожностью следует относиться к предложениям об "использовании помощи специалиста", не забывая о планомерности осмотра. "Сторонняя консультация, указания, замечания других лиц будут только нарушать ход работы, отвлекать и разбрасывать внимание работающего" [3, с. 11].

Полнота и качество собранных в ходе осмотра места происшествия материалов "…будет, конечно, стоять целиком в зависимости от личных качеств работника: его познаний в соответственных областях, его опыта и навыка в этой работе, его наблюдательности, терпения и спокойствия, сознания им долга исполняемой им ответственной работы" [3, с. 149].

Литература: 1. Протопопов А.Л. Расследование сексуальных убийств. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2001; 2. Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство (под ред. А.А.Матышева), СПб: Изд-во "Лань", 1997; 3. Бокариус Н.С. "Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыскном дознании". – Харьков, 1925.

Алымов Дмитрий Владимирович

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Юго-Западный государственный университет" (Курск, Российская Федерация)

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ТАКТИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ АЛГОРИТМОВ В ТИПИЧНЫХ И НЕТИПИЧНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

Следственная ситуация является важнейшим элементом криминалистической тактики, который способствует определению оптимальной линии поведения следователя, а также организации взаимодействия участников расследования в процессе получения значимой для уголовного дела информации.

По мнению Т.С. Волчецкой, следственная ситуация – это степень информационной осведомлённости следователя о преступлении, а также состояние процесса расследования, сложившееся на любой определённый момент времени, анализ и оценка которого позволяют следователю принять наиболее целесообразные по делу решения [1, с. 46].

Анализируя указанное определение, следует отметить, что следственная ситуация включает в себя не только компонент информационного характера, но и

компоненты психологического, материального и организационно-технического характера. Наличие этих компонентов позволяет более детально разобраться в той или иной следственной ситуации, выявить ее характерные особенности и применить соответствующий следственный алгоритм.

Тем не менее, информационный компонент следственной ситуации имеет первостепенное значение.

В. Н. Косарев и И. В. Макогон справедливо отмечают, что информация (ее количество и качество) о преступлении, особенно на первоначальном этапе расследования, становится той точкой отсчёта, от которой формируется план мероприятий и созревает тактическое решение в виде алгоритма действий. Информационные факторы определяют наличие или отсутствие у следователя достаточного объёма информации для установления обстоятельств, имеющих значение для принятия верного решения, важного для раскрытия преступления [2, с. 11].

Из этого следует, что наличие или отсутствие информации является объективным фактором, оказывающим непосредственное воздействие на формирование следственной ситуации. От этого, в свою очередь, будет зависеть применение того или иного алгоритма действий следователя по получению криминалистически значимой информации и решению общих и частных задач расследования.

Говоря о психологическом компоненте следственной ситуации, следует отметить, что он может быть обусловлен как личностными особенностями подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля, так и характером взаимоотношений участников расследования, а также их отношением к расследуемому событию.

Особое значение в данном случае приобретает и степень эмоциональной активации, поскольку эмоции участвуют в самой регуляции поискового процесса, выступают как определяющий фактор поиска [3, с.121].

Несомненно, психологическая составляющая следственной ситуации зависит от характера имеющейся в распоряжении участников расследования информации. При этом психологический компонент является во многом субъективным фактором, влияющим на формирование следственной ситуации.

В практической деятельности следственные работники часто упускают криминалистически значимую информацию, либо не понимают или недооценивают её значение, действуют поспешно, моделируя преступное событие на основе не подтверждённых данных.

Непонимание или недооценка той или иной информации может породить проблемную следственную ситуацию, которая может потребовать значительных усилий в достижении положительного результата. Значительное число следственных ошибок выявляется, прежде всего, в условиях наличия типичных, многократно повторяющихся следственных ситуаций.

Проанализированная нами практика показывает, что в подавляющем большинстве случаев при расследовании различных категорий преступлений, следственная деятельность осуществляется на основе анализа следственных ситуаций, характеризующихся относительным постоянством и повторяемостью.

В связи с этим, аналогичность следственных ситуаций при расследовании уголовных дел предопределяет возможность создания стандартных алгоритмов деятельности следователя.

С этой целью в криминалистической науке разрабатываются тактические операции, освобождающие следователя от усилий, необходимых для планирования значительного количества рутинных, повторяющихся действий.

В данном случае тактические операции выполняют роль криминалистических алгоритмов, направленных на решение тех или иных задач расследования при наличии типичных следственных ситуаций.

Однако важно учесть то обстоятельство, что даже типичная и многократно повторяющаяся следственная ситуация имеет массу индивидуальных черт, которые необходимо выявить, проанализировать и на этой основе избрать оптимальную линию поведения следователя и других участников расследования.

При этом следователь может усомниться в целесообразности производства той или иной тактической операции и попытаться сформировать собственный алгоритм действий, что может потребовать значительных усилий и временных затрат.

В. И. Шиканов решение данной проблемы видит в создании мысленной ретроспективной модели, позволяющей познать факторы, детерминирующие действия субъекта преступления, в частности, условий, в которых он реализует свой умысел. Конечно, как бы мы не пытались детализировать параметры возможного поведения правонарушителя и действия следователя, такие модели никогда не смогут учесть все особенности каждого случая. Они неминуемо будут абстрагироваться от возможных частностей, индивидуальных особенностей каждого случая. При этом, беря за основу повторяющиеся в основных чертах следственные ситуации, можно моделировать обобщающие, типовые модели соответствующих действий следователя [4, с. 11].

С этим мнением следует согласиться, поскольку создание обобщённой модели сложившейся следственной ситуации позволит преодолеть информационную неопределённость и создать благоприятные условия для осуществления тактической операции.

При этом возникает вопрос – возможно ли проведение тактической операции в случае, когда следователь столкнулся с нетипичной следственной ситуацией?

Отвечая на данный вопрос, на наш взгляд, уместно привести точку зрения Е. П. Ищенко, Н. Б. Водяновой, которые считают, что тактическая операция, будучи единожды разработанной, может применяться только при наличии условий, строго ей соответствующих [3, с. 61].

В связи с этим необходимо сделать вывод, что при наличии нетипичной следственной ситуации следователь должен предпринять усилия для создания принципиально нового алгоритма за счет использования эвристической деятельности.

Использование эвристических методов позволяет быстро принимать решения в сложных следственных

ситуациях. При этом следователь не идёт по пути полного перебора всех вариантов решений, а оптимизирует поиски, прорабатывая лишь некоторые из вариантов [3, с. 108].

Тактическая операция, будучи устойчивым системным образованием, направленным на решение тактических задач в условиях типичных следственных ситуаций, исключает применение эвристического подхода с целью разработки принципиально нового алгоритма, характерного для конкретного нетипичного случая. Возможность постоянного дополнения тактической операции новыми следственными алгоритмами также недопустимо, поскольку приведёт к утрате её существенных особенностей.

Думается, что такие алгоритмы могут, во-первых, служить средствами обеспечения производства тактической операции на основе подбора необходимых тактико-технических методов и средств, во-вторых, выполнять функцию своеобразных "спутников" тактической операции в случае, когда следователю предстоит разрешить нетипичную следственную ситуацию.

Данный подход позволит создать общую комплексную программу расследования, направленную на решение тех или иных тактических задач в условиях наличия практически любой следственной ситуации.

В случае же решения вопроса о целесообразности производства тактической операции в конкретной следственной ситуации следователь, по нашему мнению, должен использовать алгоритм, состоящий из следующих этапов:

1) на начальном этапе производства данной тактической операции усилия следователя должны быть направлены не на решение конкретной тактической задачи, а на преодоление информационной неопределённости;

2) сопоставление имеющейся следственной ситуации с типичной, характерной для производства той или иной тактической операции;

3) в случае наличия в сложившейся следственной ситуации определённой совокупности индивидуальных черт – осуществить создание обобщённой типовой модели соответствующих действий следователя, либо применить подкритериальную доводку тактической операции;

4) определить возможности использования стандартных средств и методов, разработанных тактической операцией;

5) определить содержание тактической операции;

6) произвести тактическую операцию;

7) оценить полученный результат на основе его сопоставления со сложившейся на начальном этапе следственной ситуацией;

8) сделать вывод о возможности производства тактической операции в случае повторения подобной следственной ситуации.

Литература: 1. Волчецкая, Т.С. Криминалистическая ситуалогия / Под ред. Проф. Н.П. Яблокова. Москва; Калиингр. Ун-т. – Калининград, 1997; 2. Косарев В. Н., Макогон И .В. Тактические алгоритмы работы с микрообъектами в процессе расследования преступлений. – Волгоград: Изд-во. ВолГУ, 2005; 3. Ищенко Е.П. Водянова Н.Б. Алгоритмизация следственной деятельности: монография / под ред. докт. юрид. наук, засл. деятеля науки РФ, проф. Е.П. Ищенко. – М.: Юрлитинформ, 2010; 4. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркут. Ун-та, 1983.

Анохина Людмила Степановна

Терехова Ирина Владимировна

научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр при ГУМВД Украины в АР Крым (Симферополь, Украина)

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Независимо от сферы деятельности человека моральные требования, предъявляемые к нему, к его работе имеют огромное, незаменимое и важное значение. Роль и значение их особо заметно в судебно-экспертной деятельности.

Эти требования входят в понятие "этическая культура судебного эксперта", которая составляет основу правовой этики. Правовая этика является разновидностью профессиональной этики, она же составляющая часть общей этики. Объектом изучения этики является мораль. В судебно-экспертной деятельности функции морали занимают важное место. Судебный эксперт, выполняя функциональные обязанности, ежедневно использует регулятивную, оценочную, ориентационную, мотивационную, информационную, воспитательную и коммуникационную функции морали. От того как правильно они используются зависит правильность работы конкретного эксперта так и всего подразделения в целом.

Не менее существенное значение в деятельности судебного эксперта отведено элементам морали: а именно моральному сознанию, моральным отношениям и моральному поведению. Все элементы неразрывно связаны и взаимно дополняют друг друга. Требования моральных норм содержатся в сознании судебного эксперта, и именно от уровня сознания в целом зависит разрешение этических проблем, возникающих в судебно-экспертной деятельности. Ряд этических проблем возникает в деятельности судебного эксперта в связи с реализацией моральных принципов и норм, сформировавшихся как результат знаний, потребностей, убеждений, проявляющихся в глубоко осознанном моральном поведении судебного эксперта при выполнении своих профессиональных полномочий. От уровня этической культуры судебного эксперта зависит качественное и эффективное выполнение обязанностей; сохранение чести, достоинства, деловой репутации человека, которому оказывается правовая помощь; престиж самого судебного эксперта и его коллег, а также профессии в целом. Различают следующие уровни моральных требований, предъявляемых к судебному эксперту-профессионалу: 1.отношение судебного эксперта к своей профессиональной деятельности и ее результатам; 2. отношения с коллегами по работе; 3. отношения с частным лицом, подсудимым, подследственным.

Анализируя нормативно-правовые акты, регламентирующие деятельность судебного эксперта в сферах его деятельности, а также морально-этические кодексы и положения, закрепляющие моральные нормы поведения судебных экспертов за рубежом, можно выделить систему конкретных этических требований,

предъявляемых к судебным экспертам: 1. относиться к человеку, к его чести и достоинству, как высшей социальной ценности демократического правового государства; 2. быть требовательным к себе и коллегам, уметь признавать допущенные ошибки, оказывать помощь другим, с целью достижения положительных результатов работы; 3. использовать предоставленные государством полномочия разумно, строго в рамках закона, с учетом общечеловеческих ценностей; 4. не терять выдержки и самообладания, уважать права лиц, совершивших преступление; 5. строго соблюдать тайну информации конфиденциального характера.

Этические требования, характеризующие этическую культуру сотрудников судебно-экспертной службы, должны найти практическое применение в их профессиональной деятельности. Также очень важна в работе судебного эксперта категория "профессиональный долг", под этим понимают совокупность требований правового и морального характера, предъявляемых к судебному эксперту при осуществлении им своих полномочий. Так, профессиональный и нравственный долг судебного эксперта исключает промедление с осмотром места происшествия, отказ от его проведения. Профессиональный долг мобилизует судебного эксперта на исполнение дела качественно, в срок, с наибольшим эффективным результатом, заставляет использовать физические и нравственные силы для достижения поставленных целей. Для судебного эксперта важным элементом нравственного долга является самодисциплина. Самодисциплина предполагает наличие: 1. убеждений личности; 2. чувств; 3.привычек; 4.самооценки человеком своих действий, побуждений, моральных качеств; 5. самовоспитания.

Для надлежащего выполнения профессионального долга большое значение имеют такие моральные факторы, как совесть, честь, репутация и категория сохранения профессиональной тайны. Умение владеть профессиональной тайной - важное этическое требование.

Анализируя выше изложенное, а также опыт работы в этой сфере, можно указать, что важной причиной низкой служебной дисциплины сотрудников, проступков и даже совершенных ими преступлений является слабый профессионализм, низкая этическая культура, ущербная нравственность, именуемая моральной деформацией судебного эксперта. Поэтому для преодоления данных негативных процессов и успешного разрешения проблем этического характера в целом особое внимание должно быть обращено на тщательный подбор кадров в экспертные подразделения, своевременное устранение причин и условий, разлагающих нравственные устои коллектива и отдельных сотрудников, необходимость системного и эффективного формирования в рамках служебной подготовки высокого уровня этической культуры личного состава, его ориентацию на моральную обязанность выполнения своего профессионального долга во имя утверждения всеобщей справедливости и порядка в обществе.

Литература: 1. Ермоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека. - Наукова думка, 1994; 2. Еникеев М.И.Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии. – М.: Норма, 2005; 3. Психология управления персоналом / Под ред. А. В. Батаршева, А. О. Лукьянова. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005; 4. Щербаковский М.Г.Судебные экспертизы: назначение, производство, использование. – Харьков: Эспада, 2005; 5. Філософія права людини//За ред. Ш.Госелата та Г.Ломанна; пер. з нім. О.Юдіна та Л.Доронічевої. – К.: Ніка-Центр, 2008; 6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие/Пер. с нем. под. ред. Д.В. Скляднева. – СПб.:Наука, 2000.

Астахова Александра Васильевна

Алтайская академия экономики и права (Барнаул, Россия)

Шамонова Тамара Николаевна

Московский университет МВД России (Москва, Россия)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРОГРАММЫ В ВУЗЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ УБИЙСТВ

Широкое распространение в России получили интеллектуально-диалоговые аналитические, экспертные компьютерные системы, применяемые, в т.ч. и в юридических вузах. Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению "Юриспруденция"[1] требует вместо традиционных форм обучения реализации "компетентностного подхода", что предусматривает, в частности, использование в учебном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий в сочетании с внеаудиторной работой с целью формирования и развития профессиональных навыков будущих юристов.

Особенность этих форм обучения состоит в создании условий, нацеленных на личностно-ориентированные технологии, способствующие творческой самореализации студентов; развитию их самостоятельности; повышению степени внимания и уровня усвоения теоретических знаний.

Внедрение информационных технологий и применение персональных ЭВМ в образовательной сфере делает возможным индивидуальное обучение студентов и подготовку специалистов (следователей, экспертов, оперативных работников и др.). Инновационные методы в изучении криминалистики, с учетом ее прикладного характера (в данном случае методики расследования преступлений) направлены на овладение обучаемых практических задач ведения следствия по таким тяжким деяниям против личности, как убийства.

Представляем один из проектов, иллюстрирующих указанный тезис.

Под руководством и при непосредственном участии авторов статьи разработана контролирующе-обучающая компьютерная экспертная система (ЭС), имитирующая положения частной методики расследования убийств, основанная на "правилах

[1] Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 030900 Юриспруденция (квалификация (степень) "бакалавр") (утв. приказом Министерства образования и науки РФ от 4 мая 2010 г. N 464) (с изменениями от 31 мая 2011 г.). Зарегистрирован в Минюсте РФ 21 мая 2010 г. Регистрационный N 17337.

вывода", использующих элементарные отражения и многосторонние взаимодействия. Считаем, что схема информационно-логической структуры доказывания обстоятельств совершения данных преступлений близка к принципиальной схеме компьютерной системы. База знаний и соответствующие "правила вывода" системы подробно отражают достаточно сложную ситуацию расследования убийства. При ее освоении будущий следователь сталкивается с множеством взаимосвязанных задач следственной и экспертной практики.

Теоретический фундамент применения информационных технологий в доказывании по уголовным делам (на нем базируются компьютерные технологии - эффективный инструмент правоохранительной деятельности) заложен в трудах юристов, рассматривавших предметом криминалистики "информационно-познавательную структуру расследования преступления"[1], а теорию криминалистики - как типовую информационную модель поисково-познавательной деятельности в уголовном процессе[2].

Информационная модель в настоящее время предполагает ее реализацию в виде компьютерных программ[3], моделирующих процессы принятия решений и использующих базы данных и базы знаний. Метод информационного моделирования получил серьезную проработку в криминалистике для исследования причинных связей[4]. Применение современных технологий позволяет дополнить и углубить это моделирование имитационным: в рамках компьютерной программы проигрыванием ситуаций и выбором наиболее приемлемой. Имитационная модель, воспроизводящая в мысленном пространстве реальный процесс расследования преступлений, - эффективный инструмент исследования его сложных задач и ситуаций.

Разработка и внедрение компьютерных технологий - информационной поддержки криминалистической и процессуальной деятельности, по мнению известного криминалиста И. М. Лузгина, отвечают целям и задачам расследования преступлений[5]. Формализованное описание моделей учитывает следующее:

Общие методические правила расследования преступлений.

Особенности расследования убийств (деяний против жизни).

Специфика деятельности субъектов расследования в рамках этого

процесса, с точки зрения регламентации законом их содержания.

Особенности деятельности субъектов расследования, с точки зрения регламентации законом их последовательности.

Так, расследование получает прочную дедуктивную основу, а элемент недедуктивный присутствует лишь в переходах от формализованных систем к их интерпретациям или моделям, т.е. в конкретном деянии (убийство). Это условие необходимо для реализации обучения посредством имитации ранее раскрытых, реальных преступлений согласно методике их расследования.

Разработчики данной системы учитывали возможность формализации процесса расследования и деятельности следователя, регламентированных УПК РФ и др. нормативными актами, приняв за основу последовательность процессуальных и следственных действий, их содержание в уголовном деле. Указанный вид формализации построен на однозначной определённости средств и методов познания, источников доказательств и связан с процедурой, формами основных приёмов, способов, указанных в Законе. Нормы УПК РФ, хотя и обеспечивают достоверность выводов субъекта расследования, но не могут привести к раскрытию преступлений.

Деятельность по расследованию преступных деяний (в их числе и убийств) весьма специфична. Она включает помимо действий и их порядок, предусмотренные законодателем, и рекомендации, приёмы и методы собирания, фиксации и исследования доказательств, разработанные в криминалистике с учётом передового следственного опыта. Правомерно использование для "виртуального расследования" именно экспертной системы, в которой не заложен конкретный алгоритм логического вывода, а имеется множество логических цепочек; их строит и использует обучаемый.

Кроме формализации положений уголовного процесса, правомерна и формализация содержания самого расследования (учёт сущности процессов познания при этом), определяемая как логическая последовательность (алгоритм) действий названных законом лиц. пути приспособления Поиск процедур алгоритмизации связан с их адаптацией к условиям конкретного преступления, посредством определения его более общих задач.

Моделирование расследования с помощью экспертной системы потребовало от авторов разработки соответствующего сценария, где учтены системные требования, необходимые при решении поставленной задачи; предложена организация гипертекстовых переходов от основной схемы к поясняющей, например, при ошибочном действии пользователя. Авторы использовали также и чередование линейных фрагментов сценария с разветвлёнными, в том числе, имеющими обратную связь. В сценарии смоделирован и диалог с преподавателем, и заранее предусмотрено, какие вопросы могут возникнуть у обучаемого при освоении материала, какие типовые ошибки он может допустить и какие подсказки ему понадобятся, к какому фрагменту задания надо вернуться и т.п. (повторные допросы и др.).

---

[1] Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике.- М.,1985.

[2] Лоер В. Криминалистика.− OCR, spellcheck: Проект "Лучшая юридическая литература",2000.

[3] http://ru.wikipedia.org/wiki/ - Википедия; http://knowledge.allbest.ru/ - База знаний Allbest.

[4] Астахова А.В., Кантор С.А., Шамонова Т.Н. Вопросы разработки компьютерных информационных технологий для их использования в производстве судебной экспертизы. Там же. Сб. тр. С. 335-338.

[5] Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М.: Юрид. лит.,1981.

Сценарий представляет такие этапы "виртуального" расследования[1,2]:

- начальный этап – осмотр места происшествия и трупа (на основе исходной информации) и возбуждение уголовного дела (п. 1 – 11 сценария);

- предварительный этап – допросы подозреваемых и оперативно-розыскные мероприятия для получения информации (п. 12 – 31 сценария);

- главный этап – изучение личности подозреваемых; производство обысков, очных ставок, допросов; выемки и предъявления для опознания предметов и живых лиц; предъявления обвиняемым документов и фактов, полученных в ходе расследования, и вынесение постановлений на основе имеющейся информации (п. 32 – 94 сценария);

- заключительный этап – вынесение постановления о приобщении к делу вещественных доказательств; объявление обвиняемым об окончании предварительного расследования; ознакомление обвиняемых с материалами уголовного дела; составление обвинительного заключения и направление его прокурору для утверждения вместе с уголовным делом (п.95 – 101 сценария).

Ещё один очень важный этап - назначение и производство судебных экспертиз, выполняется одновременно со вторым и третьим этапом, а его результат нужно получить до заключительного этапа (п.102 – 116 сценария).

Внедрение практико-ориентированного, "компетентностного" подхода к обучению потребовало также и разработки базы знаний, максимально приближенной к практике. Подтверждением служит следующее описание исходной информации, предоставляемой студенту в начале работы с ЭС.

"В ночь на 22 декабря с.г. в Центральный РОВД гор. Н. в 1 час 45 мин. обратился гр-н Белов А. А., 17 лет, с заявлением об обнаружении трупа своей матери по месту жительства: кв.11 дома 32 по ул. Гагарина. Дежурный РОВД направил на осмотр следственно-оперативную группу в составе: следователь, старший оперуполномоченный УР, участковый уполномоченный полиции, специалисты: техник-криминалист ЭКО, судмедэксперт, инспектор-кинолог.

На месте происшествия в кв.11 в присутствии понятых обнаружено тело

Беловой Н. В., 42-х лет. В ходе предварительного исследования трупа суд. медэксперт констатировал её смерть, наступившую, возможно, от ножевых ранений в область шеи, и причинённых посторонним лицом. Характер повреждений исключал ранение самой потерпевшей и несчастный случай.

Организацию расследования этого события осуществлял руководитель группы – следователь. Он начал осмотр места происшествия с определения его центра (место обнаружения трупа – жилая комната), границ (двор дома, подъезд дома), узлов (входная дверь квартиры, коридор, санузел, кухня).

По поручению следователя оперуполномоченный УР и участковый по факту обнаружения трупа должны опросить жильцов дома о личности гр. Беловой Н.В., ее семье, образе жизни и обстоятельствах, предшествовавших случившемуся. Поквартирным обходом установлен гр-н, видевший Белова А.А. при выходе из своего дома с неизвестным 21 декабря около 24 час".

В рамках рассматриваемой ЭС обучающиеся знакомятся с исходной ситуацией. Имитация предварительного следствия в деле об убийстве должна завершиться направлением уголовного дела с обвинительным заключением в суд, и предполагает, что пользователи будут соблюдать определённую последовательность действий, названных законом, путём их моделирования.

Пользователям предстоит выбор в соответствии с основным меню следственных и процессуальных действий; процессуальных решений и т.д. В условном расследовании каждый пункт с учётом принципа иерархической декомпозиции разбивается на подпункты, затем эти подпункты – на новые подпункты и т.д., до логически необходимого уровня абстракции.

Экспертная система "работает" в режиме диалога, но не предполагает строгого использования конкретных пунктов меню: обучаемый может вести "расследование" по своему плану, применяя факты и правила вывода из базы знаний системы, и свои знания процессуального закона, и индивидуальные способности, возвращаясь, при желании к началу работы. В этом смысле ЭС можно рассматривать как компьютерный тренажёр, позволяющий фиксировать следственные, процессуальные действия и решения обучаемого.

Программа данной системы предназначена для практических занятий студентов, курсантов, слушателей, самостоятельной работы на основе норм УПК РФ 2001г., а также рекомендаций криминалистики и оперативно-розыскной деятельности (ОРД). Выполнение заданий требует от обучаемых интегрированных знаний из наук уголовного процесса и криминалистики, уголовного права и криминологии, логики, и др. Освоение модели-тренажёра и освоение имитации расследования предполагает также и работу в информационно-образовательной среде учебной группы в целом, когда осуществляется работа студентов в интерактивной форме.

Внедрение первой редакции ЭС в нескольких вузах Российской Федерации показало, что наибольший обучающий эффект имеют разветвлённые сценарии расследования с обратными связями, т.е. когда можно воспользоваться пунктом меню "Назад". Общая направленность сценария при этом должна быть поступательной, поскольку расследование осуществляется в определённой последовательности (в отличие от справочно-правовых систем).

Принципиальным является также тот факт, что по содержанию задачи криминалистической дидактики, решаемые с использованием специализированных компьютерных программ, могут оказаться шире отдельных задач следственной и экспертной практики. Сказанное подтверждается заявкой на передачу в 2013

---

[1] Криминалистика: Учебник/ под ред. Л.Я. Драпкина, В.Н. Карагодина. − М.: Юрид. лит., 2004.

[2] Астахова А.В., Лагоха А.С., Шамонова Т.Н. Вопросы формализации процесса расследования преступлений против жизни./Информатизация и информационная безопасность правоохранительных органов: XVII Межд. науч. конф. Акад. управл. МВД России./Сб. тр. – М.: Акад. управления МВД, 2008. С. 370-376.

году данной экспертной системы Следственному управлению Следственного комитета по Алтайскому краю.

Ахроров Бахром Жаббарович

Ташкентский государственный юридический институт Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

После обретения Узбекистаном независимости во всех сферах, в том числе и в сфере уголовного законодательства было проведено ряд реформ. Среди стран СНГ Узбекистан первым принял уголовный и уголовно-процессуальный кодексы.

На основу были взяты такие демократические принципы общества как права и свобода человека.

Вместо такого правила о защите интересов как "государство, общество, человек" в новом УК было введено новое правило, основанное на принцип гуманизма как "человек, общество, государство".

Было бы уместно отметить, что реформа проводимая Республикой Узбекистан повлияла на уголовную политику стран СНГ. В частности, после принятия закона "О либерализации уголовного, уголовно-процессуального кодексов и Кодекса об административной ответственности Республики Узбекистан" в 2002 году РФ и РК приняли свои законы "Демократизация уголовного законодательства", "Гуманизация уголовного законодательства", после этого Киргизской Республикой был принят закон "Об изменений и дополнений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы" в которых были отражены принципы политики по либерализации уголовного законодательства Республики Узбекистан. Надо отметит, что именно основы данной реформы были отражены в докладах Президента Республики Узбекистан И. А. Каримова.

В выступлении главы государства говорится о разгуле коррупции, необходимости мер экономического характера противодействия. Однако, в УК статей, посвящённых борьбе именно с проявлениями коррупции, т.е. сращивания чиновников с организованной преступностью, все ещё нет. Как говорится в речи И.Каримова "…Сама логика борьбы с преступностью и коррупцией требует дальнейшего последовательного продвижения по пути либерализации экономических отношений, обеспечения подлинной свободы честного предпринимательства, устранения на его пути сохраняющихся порой многочисленных бюрократических проволочек и заслонов".

В УК Республики Узбекистан не имеется отдельная глава, предусматривающая ответственность за коррупционные преступления.

В этой связи, правоохранительные органы все ещё не имеют правовых оснований привлечения к ответственности за факты коррупции, а статей про взяточничество и иных должностных преступлений явно недостаточно, так как они не отражают сути коррупции.

Изучение опыта зарубежных стран (РФ, КР, и т.д.), свидетельствует о необходимости внесения отдельной главы в УК Республики Узбекистан, предусматривающие ответственность за коррупционные преступления.

Как говорит И. Каримов "…не обязательно заключать под стражу и охранять с оружием в руках людей по преступным делам, связанным с хозяйственной деятельностью".

На основе данной идеи в большинстве статей УК об экономических преступлениях, добавлены привилегированные признаки о том, что в случае полного возмещения ущерба либо возмещения ущерба в трехкратном размере не применяется наказание в виде лишения свободы (ст.167, 168, 170, 175, 180, 181, 184 и т.д.)

Данное положение, внесённое в УК дало возможность, возместит нанесённый ущерб, а также восстановит нарушенные права потерпевших. Кроме того, в УК ещё много статей, по которым можно добавить соответствующие признаки, в частности по преступлениям в сфере хозяйственной деятельности, экологических преступлений и т.д.

По инициативе Президента Республики Узбекистан И. А. Каримова 2001 году было принято Закон "О либерализации уголовного, уголовно-процессуального кодексов и Кодекса об административной ответственности Республики Узбекистан" и все, высказанные Президентом, нашли своё отражение в этом Законе. В частности, .

1. В связи с либерализацией уголовных наказаний 2001 году были внесены дополнения и изменения в 65 статьи УК РУз. В частности было внесено изменение в классификацию преступлений (ст. 15 УК РУз), несколько деяний были переведены в Кодекс "Об административной ответственности", более 110 менее тяжких преступлений были переведены в категорию преступлений не представляющие большой общественной опасности. В настоящее время в УК имеется 490 составы преступлений, в том числе из них 45,7% преступления не представляющие большой общественной опасности, 23,9% менее тяжкие преступления, 19,4% тяжкие и 11% особо тяжкие преступления.

2. Либерелизованы санкции ряд статьёй УК (ч.1 и 2 ст. 104, ст. 155, ст.167 и т.д.) В 2001 году наказание в виде штрафа было применено в отношении 7,2 % осуждённых, то 2005 году эта цифра составила 16,4 %. За этот же период применение наказания в виде лишения определенного права возросло с 0,07 % до 8,3 %; исправительных работ с 21,5 % до 31,8 %; условного осуждения с 7,9 % до 11, 5% к общему числу осуждённых.

Вместе с этим применение таких уголовных наказаний как арест и лишение свободы снизилось: арест с 1,3 % до 0,8 %; лишение свободы с 39,7% до 27,6 % к общему числу осуждённых.

3. Увеличен максимальный размер штрафа от трёхсот до шестисот минимальных размеров заработной платы (ст. 44 УК) и были внесены соответствующие изменения в санкции ряд статьёй

Особенной части УК, предусматривающие ответственность за экономические преступления.

4. Внесён в УК институт примирения (ст. 661). Институт примирения является новеллой уголовного законодательства и представляет собой следующее: с одной стороны, это форма восстановительного правосудия, посредством которой возможно эффективное и оперативное разрешение дел, не представляющих большой общественной опасности, с другой стороны, посредством применения данного института возможна наиболее полная и эффективная защита прав потерпевших. Использование этого института, который отражает менталитет нашего народа, дало возможность освободить за истекший период от уголовной ответственности свыше 130 тысяч лиц были освобождены от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим.

5. Исключён из системы наказаний конфискация имущества.

6. Осуществлён дифференцированный подход к вопросу назначения наказания в отношении лиц старше 60 лет, женщин и несовершеннолетних. Если ранее несовершеннолетние, в зависимости от возраста, совершившие преступления, не представляющие большой общественной опасности, могли быть осуждены к лишению свободы сроком до трёх лет, или до пяти лет за преступления, совершенные по неосторожности, то по смыслу статей 85, 87 УК Республики Узбекистан наказание в виде лишения свободы не назначается.

Эти изменения в законе способствовали сокращению применения наказания в виде лишения свободы в отношении несовершеннолетних в 2001 году с 39,7% до 27,6 % в 2005 году к общему числу осуждённых несовершеннолетних. Более 72 % осуждаемых за совершение преступлений несовершеннолетними судами назначается мера наказания, не связанная с лишением свободы.

Исходя из общепризнанных принципов и норм международного права, идей Конституции Республики Узбекистан, закрепляющих права человека на жизнь, а также в целях дальнейшей либерализации уголовных наказаний, на основании Указа Президента Республики Узбекистан от 1 августа 2005 года "Об отмене смертной казни в Республике Узбекистан" с 1 января 2008 года смертная казнь в качестве уголовного наказания полностью исключена и заменена наказанием в виде длительного или пожизненного лишения свободы. На основании данного Указа был разработан Закон Республики Узбекистан "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты в связи с отменой смертной казни" который был принят 11 июля 2007 г.

Результаты отмены смертной казни состоят из следующих:

Во-первых, после отмены данного вида наказания эффективно обеспечивается гарантия права личности на жизнь. В связи с этим полностью гарантированы международные и национальные нормы права, которые закрепляют это право человека в законодательстве.

Право на жизнь, свободу и личную неприкосновенность широко представлены во всех основных международных правовых актах о правах человека. Так, в ст.2 Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) говорится: "Право каждого лица на жизнь охраняется законом. Никто не может быть умышленно лишён жизни иначе как во исполнение смертного приговора, вынесенного судом за совершение преступления, в отношении которого законом предусмотрено такое наказание". Ст. 6 Международного пакта о гражданских и политических правах (1966 г.) констатирует, что "право на жизнь есть неотъемлемое право каждого человека" и поясняет, что никто не может быть произвольно лишён жизни, но смертная казнь допускается как наказание "за самые тяжкие преступления". Эти нормы международного права полностью имплементированы в национальное законодательство Узбекистана. Согласно ст.13 Конституции Республики Узбекистан, “инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади”.

Во-вторых, положительное решение проблемы (отмена смертной казни) создало возможность приблизить национальное законодательство Узбекистана к законодательству стран с высоким развитием демократических ценностей и устоев;

В-третьих, укрепляется авторитет и положение Узбекистана как демократического государства на международной арене; кроме того, в стране, которая провозгласила себя демократическим государством, стремится к созданию истинно гуманного общества, где право человека на жизнь охраняется законом в качестве высшего блага и неприкосновенного права, применение смертной казни нелогично. В правовом государстве с сильным гражданским обществом человека можно наказывать культурно, на основе гуманных и справедливых принципов, не прибегая к смертной казни;

В-четвертых, в результате научных исследований установлено, что наличие смертной казни по сравнению с другими видами наказаний не сильно влияет на показатели преступности в обществе, то есть считается, что его применение не достигает цели наказания, смертная казнь как мера наказания не обеспечивает всех его целей (а именно, цели исправления осуждённого и предупреждения совершения новых преступлений другими лицами), а, следовательно, и противоречит принципу гуманизма, ибо суть гуманизма как принципа уголовного права выражается в назначении минимального наказания, но необходимого для достижения его целей. В связи с чем применение столь сурового наказания допустимо только в самых крайних случаях, когда цели наказания не могут быть достигнуты путём применения иного его вида.

Таким образом, отмена смертной казни в качестве уголовного наказания в законодательстве, дало возможность признания, что в Республике Узбекистан отношение к личности вышло на более духовный, гуманный уровень, ценности жизни, правам и свободам личности придаётся еще боле высокий статус, принципы человечности и доброты, присущие по природе узбекскому народу, укрепились в общественном сознании ещё больше, кроме того, Республика Узбекистан полностью выполнила свои международные обязательства в этой сфере.

Бабанин Анатолий Андреевич
Беловицкий Олег Всеволодович
Скребкова Оксана Юрьевна
Крымский государственный медицинский университет имени С.И. Георгиевского (Симферополь, Украина)

Кузьминский Алексей Алексеевич
Таврический государственный университет имени В. И. Вернадского (Симферополь, Украина)

ЭКСПЕРТНЫЕ КРИТЕРИИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ДАВНОСТИ РУБЦОВ

В судебно-медицинской практике исследование рубцов кожи проводится с целью решения вопроса о происхождении рубца (определение характера повреждения, приведшего к образованию рубца) и установления давности образования рубца.

Согласно И.М.Серебренникову (1962) рубцы кожи относятся к весьма устойчивым объектам судебно-медицинского исследования в силу их малой изменяемости во времени, но необходимо учитывать влияние многочисленных факторов, в той или иной степени изменяющих макро- и микро-строение рубцов. Изменения эти обусловливаются величиной и глубиной бывшего повреждения, характером процессов, происходящих в ране в период заживления, методами лечения, возрастом рубца, реактивностью организма и областью локализации рубца.

Для экспертизы рубцов необходимы знания о морфологической классификации рубцов и видах рубцовой ткани Шехтер А.Б., Гуллер А.Е. предложили новую клинико-морфологическую классификацию рубцов кожи человека, согласно которой морфологически было выделено 4 вида рубцовой ткани, отличающихся друг от друга особенностями строения и механизмами формирования, происхождения и функции. В то же время было обнаружено, что большинство кожных рубцов в макроскопическом (клиническом) понимании образованы сочетанием нескольких видов рубцовой ткани. Такие рубцы называются комбинированными. В состав рубцов могут входить также жировая и мышечная ткани, очаги грануляционной ткани, нормальная дерма и придатки кожи. В таком случае рубец классифицируется как сочетанный.

Впервые были выделены следующие виды рубцовой ткани: (1) фиброзно-измененная дерма (ФИД), а также нормотрофическая, гипертрофические (типичная и узловая) и келоидная.

- ФИД встречается в большинстве кожных рубцов (в среднем в 95% случаев), а приблизительно 11% рубцов полностью состоят из ФИД. В отличие от нормальной дермы ФИД характеризуется общим уплотнением структуры, сочетающимся с очагами разрыхления, выраженной дистрофией и апоптозом части фибробластов, набуханием и потерей фибриллярности пучков коллагеновых волокон. ФИД очень часто образует не только края рубца, но и его основную массу, особенно в нормотрофических рубцах.

- Нормотрофическая рубцовая ткань является продуктом фиброзной трансформации грануляционной ткани, заполняющей раневой дефект или замещающей некротизированные участки. Эта ткань отличается упорядоченным расположением плотно упакованных пучков коллагеновых волокон, лишенных специфической архитектоники коллагеновых волокон дермы, поскольку в ее образовании участвуют неспециализированные фибробласты, дифференцирующиеся либо из костномозговых полустволовых клеток, либо из перицитов глубжележащих тканей и новообразованных сосудов.

- Гипертрофическая рубцовая ткань также возникает из грануляционной ткани, но в отличие от нормотрофической рубцовой ткани она характеризуется морфофункциональной незрелостью, преобладанием гиперпластических процессов над инволютивными и продукции коллагена над его катаболизмом, пролиферативной активностью фибробластов. Эластические волокна в ГРТ либо отсутствуют полностью, либо имеются в крайне незначительном количестве.

- Келоидная рубцовая ткань образована иерархически организованными (как бы вложенными один в другой) узлами. Эти узлы состоят из пучков коллагена, имеющих аркадную или циркулярную архитектонику. Другим патогномоничным признаком келоидной рубцовой ткани является полиморфизм фибробластов: наличие атипичных и гигантских (иногда многоядерных) фибробластов, которые отсутствуют в других видах рубцовой ткани.

Обнаружено, что в большинстве (87%) случаев рубцы имеют комбинированный тканевой состав. Таким образом, в зависимости от числа и вида тканей, образующих рубец, выделяют однородные, комбинированные и сочетанные рубцы. Клинический тип рубца не однозначно соотносится с его гистологической структурой, но зависит от состава и функционального состояния тканей, образующих его субэпидермальную часть. Наиболее важным фактором, влияющим на внешний облик рубца, является количественное соотношение фиброзно-измененной дермы и гипертрофической рубцовой ткани. Клинический тип рубца закономерно изменяется по мере увеличения срока существования рубца в связи с перестройкой тканевой композиции.

В вопросе определения давности рубцов целесообразно пользоваться обобщенными данными К.И. Хижняковой и С.М.Сидорова. Плотность рубцовой ткани в период формирования рубца является важным критерием давности. Изменения плотности рубцов происходит следующим образом: свежий рубец обычно имеет мягкую консистенцию, примерно к концу 1-го месяца объем рубцовой ткани увеличивается, рубец начинает выступать над уровнем кожи и равномерно уплотняться, становясь плотноватым. В таком состоянии рубцы могут находиться различное время – до конца 2-го или даже 3-го месяца. Рубцы большего возраста постепенно размягчаются и уплощаются. В таких рубцах в се эти нормальные для рубца циклические изменения выражены слабо и отметить на ощупь изменения плотности их часто не удается. Рубцы становятся более мягкими примерно после 6 месяцев. Изменение цвета

связано с общим формирование рубцовой ткани. Чем быстрее идет формирование, тем скорее изменяется и цвет. В очень обширных рубцах изменения окраски могут наступать медленнее, чем указано в таблице. Известное влияние на цвет рубца оказывает его локализация. Рубцы, расположенные в области лица и на нижних конечностях, вследствие особенностей кровообращения сохраняют синюшный оттенок очень долго.

Следует учитывать, помимо времени существования рубцов, и другие их признаки, а именно массивность, возможность образования келоидных рубцов, их гиалиноза и т.п. В небольших рубцах окончательное формирование происходит быстрее, чем в обширных и глубоких рубцах. Давность рубцов может быть ориентировочно определена лишь в период формирования рубцовой ткани обычно в пределах до 1 года и редко до 2 лет.

Ориентировочные данные о внешних свойствах рубцов различной давности (при обычном формировании рубца) по И.М.Серебренникову

Давность рубца	Свойства рубца		
	цвет и оттенки	плотность	другие признаки
до 1 месяца	розоватый, позднее красноватый, с синюшным оттенком	Мягкий	Плоский, нежный, покрыт корочками
1-2	Красноватый с различными оттенками фиолетового, чаще темно-фиолетовый	Плотноватый	Выпуклый, малоподвижный
2-3	Красноватый. Синюшность постепенно уменьшается	Плотный на всем протяжении	Выпуклый, гипертрофического характера
3-6 месяцев	Синюшность исчезает. Начинает преобладать розовый цвет	Постепенно размягчается	Выпуклый, иногда втянутый или на уровне окружающей кожи
от 6 месяцев до 1-1,5 лет	Бледно-розовый. Проявляется коричневая окраска различных оттенков. Позднее белесоватый, с отдельными участками коричневого цвета	Слегка плотноватый или мягкий. Плотность ткани рубца неодинакова	Поверхность неровная или гладкая, блестящая, расположена на уровне или ниже уровня кожи
свыше 1,5 лет	Чаще белесоватый (белый), реже коричневый	Мягкий, плотноватые тяжи или плотный на всем протяжении	Тонкий, атрофический, блестящий, иногда выпуклый

В случае предшествующего лечения рубцов для выявления малозаметных рубцов целесообразно проводить исследование с использованием дополнительных методов, например в освещении ультрафиолетовых лучах. Также этим методом можно выявить следы от повреждений, не сопровождающихся образованием рубцов (например, от ссадин, ожогов 1-2 степени) вследствие возникающей на их месте пигментации.

По современным данным изменение времени заживления и морфологии рубцов возможно при использовании современных медицинских препаратов и методик в косметологической и дерматологической практике. Современных методик профилактики и лечения рубцов множество: инъекции различных препаратов в область рубца (интерферон, кортикостероиды), криотерапия, применение силиконового геля и других типов перевязочных материалов, лучевая терапия, лазерная хирургия и прочие.

Наиболее эффективно лечение незрелого рубца, когда еще не затронут эпителий под зоной рубцевания, хотя это положение не подтверждено пока доказательствами в доступной литературе. Например, по данным Фисталь Н.Н. к числу наиболее известных средств медикаментозного воздействия на незрелую рубцовую ткань следует отнести «Контрактубекс», а также препараты, содержащие силикон, например «Topigel»(Hamanov H, Broz L., 2004), Dermatix(W.James, 2005). При оценке эффективности препарата «Дерматикс» в профилактике и лечении послеожоговых рубцов определено, что в течение первого месяца замедляется рост рубца, прекращаются зуд и парестезии, заживают экскориации и изъязвления. В последующем достоверно уменьшается толщина рубца,он бледнеет, исчезают признаки воспаления. Единственным из изучаемых параметров рубца, коррекция котрого не произошла в течение срока наблюдения (2 мес) и лечения препаратом «Дерматикс», была пигментация. Это подтверждает исследования S.T.Ahn, W.M.Monafo и T.A.Mustoe, проведенные в 1989 году, в которых описывается достижение клинического улучшения состояния при относительно небольшом сроке использования силиконового геля на гипертрофических рубцах. Типичным ответом на лечение являлись размягчение и уплощение рубца с сохранением гиперемии, при этом эффект терапии не зависел от возраста рубца.

Другие авторы (J.J.Shaffer, S.C.Taylor, F.Cook-Bolden) делают выводы что монотерапия кортикостероидами в область рубца также может вызвать уплощение рубца, а применение 585нм лазера может уменьшать выраженность симптомов заболевания, улучшать цвет, снижать высоту рубцов.

Относительно новое направление в лечении нормо- и гипотрофических рубцов кожи с помощью оперативной дермабразии и последующей пересадкой на шлифованную поверхность МПАК(многослойного пласта аутологичных кератиноцитов) на современных раневых покрытиях может стать одним их самых эффективных и перспективных для лечения рубцов, значительно улучшить результаты традиционной дермабразии и ускорить процесс заживления.

На современном этапе при дерматолого-косметологической коррекции рубцов морфологические критерии определения давности рубцов становятся весьма вариабельными, при этом положительный эффект терапии не зависит от давности рубца.

За счет использования современных методик и медикаментов происходит ускорение процесса регенерации в ране, изменяются такие значимые для судебно-медицинских экспертов морфологические свойства как цвет рубца, его плотность, высота рубца (втянутый, плоский или выпуклый), сроки исчезновения гиперемии окружающих тканей, сроки отпадения корочек. Относительно неизменным критерием можно считать пигментацию рубца.

Таким образом, при судебно-медицинской экспертизе рубцов следует учитывать следующие их характеристики: цвет, плотность, высота, пигментация, гиперемия окружающих тканей, отпадение корочек. При малозаметных рубцах целесообразно проведение исследования в ультрафиолетовых лучах.

В случаях экспертизы после проведенного курса дерматолого-косметологической терапии необходимо учитывать изменение морфологических характеристик рубцов под действием современных методик и медикаментов, а также целесообразно использовать данные медицинской документации, в которой описан локальный статус (морфологические свойства рубца, его размеры) при первичном обращении в дерматолого-косметологическую клинику. При проведении подобной терапии непосредственно сразу же после ранения с целью профилактики гипертрофических и келоидных рубцов следует учитывать, что из-за сокращения сроков заживления и ускорения процесса созревания рубцовой ткани давность рубца может быть определена в гораздо меньшие сроки чем 1-2 года, как это указано в ориентировочных данных по И.М.Серебренникову, широко используемых в судебно-медицинской практике.

Литература: 1. Серебренников И.М., Судебно-медицинское исследование рубцов кожи - Медгиз, Москва. 1962; 2. Шехтер А.Б., Гуллер А.Е., Морфологическая характеристика рубцовых тканей и новая клинико-морфологическая классификация рубцов кожи / «Архив патологии» №1 – «Медицина», Москва.2008; 3. T.A.Mustoe, R.D.Cooter, M.H.Gold «Международные рекомендации по ведению больных с рубцами» - Plastic and Reconstructive Surgery, August 2002 – Vol.110, №2; 4. Фисталь Н.Н. «Оценка эффективности препарата «Дерматикс» в профилактике и лечении послеожоговых рубцов», Український Медичний часопис, №2,2006; 5. S.T. Ahn, W.M. Monafo, T.A. Mustoe «Силиконовый гель для местного применения: новое лечение гипертрофических рубцов», Surgery, 1989; 6. J.J. Shaffer, S.C. Taylor, F. Cook-Bolden «Келоидные рубцы: обзор литературы, критический анализ доступных подходов к лечению», Американская Академия Дерматологии, 2002, № 46; 7. Озерская О.С. «Использование многослойной культуры аутологичных кератиноцитов для косметической коррекции нормо- и гипотрофических рубцов кожи», Журнал дерматовенерологии и косметологии, 2001, №2.

Бабич Андрій Анатолійович

Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Конституція України покладає на Збройні Сили України стратегічні завдання, життєво необхідні для існування незалежної держави. Стаття 17 проголошує, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Тому боротьбі зі злочинністю та правопорушеннями у Збройних Силах України державою приділяється особлива увага. Невипадково відповідальність за військові злочини передбачено окремою главою Кримінального кодексу України.

За роки незалежності України органи військової юстиції, які здійснюють розслідування військових злочинів, реформувалися неодноразово.

До 2002 року провадження дізнання за злочинами, скоєними на території військових частин, з'єднань, у військових установах, здійснювалися командирами і начальниками відповідних військових підрозділів. Процесуальний порядок проведення дізнання у Збройних Силах України, що існував до 2002 р., відповідно Наказу Міністра Оборони " Про затвердження Інструкції про проведення дізнання у Збройних силах України". №235,1995 р., покладав на командирів військових частин обов'язок швидкого всебічного та повного розкриття злочинів, що були вчинені їх підлеглими або на території ввірених їм військових частин.

Позитивним шляхом реформування військової юстиції стала поява у 2002 році правоохоронного підрозділу - Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, на яку була покладено завдання боротьби із злочинністю в армії. Підрозділи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України виконували функцію дізнання, якою раніше були наділені командири військових частин. Такий порядок надав підрозділам дізнання Військової служби правопорядку у Збройних Силах України незалежності від втручання в розслідування командирів військових частин, які, як правило, були зацікавлені в проведенні розслідування злочинів, оскільки відповідали перед вищестоящим командуванням за стан дисципліни та правопорядку у ввірених їм підрозділах.

Наступним кроком реформування військової юстиції була ліквідація військових судів (2010 рік). У зв'язку з цим військова Феміда зі специфічними знаннями військового права, перестала існувати.

Подальше реформування органів військової юстиції у Збройних Силах України призвело до знищення органів розслідування військових злочинів слідчими військових прокуратур (2011 рік).

У 2012 році Верховною Радою України прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), який істотно змінює основи досудового провадження, зокрема й щодо розслідування військових злочинів та злочинів, скоєних військовослужбовцями. Новим КПК України остаточно зруйнований інститут дізнання у Збройних Силах України, який існував за дії КПК України 1960 року. Новий КПК України у ст. 38 не передбачає створення спеціальних слідчих підрозділів по розслідуванню військових злочинів та загальнокримінальних злочинів, вчинених військовослужбовцями на територіях військових об'єктах. Стаття 41 КПК України 2012 року також не передбачає створення оперативних підрозділів у Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України.

Відтепер відповідно ст. 216 КПК України розслідування військових злочинів (крім ст. 422 КК України – розголошення відомостей військового

характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості) віднесено до підслідності органів внутрішніх справ. Постає питання, чи відповідають такі положення КПК України завданням діяльності Міністерства внутрішніх справ, на яке покладається розслідування військових злочинів і дотримання правопорядку у Збройних Силах України?

Така позиція законодавця є не зовсім зрозумілою, адже несення служби у Збройних Силах України має певну специфіку, пов'язану із завданнями цих органів та допуску до державної таємниці. Органи внутрішніх справ при розслідуванні військових злочинів і злочинів, скоєних військовослужбовцями Збройних Сил України, мають стикнутися із багатьма проблемними питаннями, зокрема, проведенням слідчих (гласних та негласних розшукових) дій на території військових частин або застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо військовослужбовців, які діють відповідно статутам Збройних Сил України, наказам та інструкціям.

Вивчаючи закон України "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", аналізуючи КПК України 2012 року можна окреслити низку питань.

По-перше, якому оперативному підрозділу слідчий МВС буде доручати оперативно-розшукові завдання стосовно розслідування військових злочинів? В жодному нормативному документі, який регламентує діяльність МВС, не має наказів, інструкцій або директив щодо виконання завдань пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння, скоєні військовослужбовцями. Це питання може стати більш не вирішеним, враховуючи закритість військових установ, режимності військових об'єктів та вимоги до військовослужбовців щодо нерозголошення будь-якої інформації стосовно проходження військової служби.

По-друге, яким чином буде надано можливість військовослужбовцям звертатися до органів МВС про злочини та проступки, скоєні на територіях військових частин, організацій або безпосередньо військовим командуванням, про що є відповідні норми, визначені Статутами Збройних Сил України. У військових колективах є чітка ієрархічна система з притаманною лише їй рисою беззастережного підкорення старшому командуванню, а саме неможливість звернення військовослужбовця до будь-кого без попередження свого безпосереднього керівництва. Участь осіб в кримінальному процесуальному провадженні вимагає чіткого знання прав та обов'язків кожного суб'єкта (учасника) цих відносин, в нашому випадку цього теж не передбачено жодним документом.

Наступним невирішеним питанням, але вкрай важливим, є організація взаємодії між керівництвом військових частин, організацій з органами досудового розслідування відповідно до положень нового КПК України. Не має жодного документа, який визначає права та обов'язки як органів досудового розслідування, так і керівництва військових частин, організацій стосовно взаємодії та необхідності проведення оперативно-розшукових заходів на територіях військових частин, об'єктів, допуску на ці території представників органів МВС, можливості проведення допиту військовослужбовців, які в більшості мають допуск до військової таємниці та обов'язки про її нерозголошення, та інших оперативно-розшукових заходів, необхідних для встановлення істини.

І на останнє, яким чином військове керівництво буде повідомляти органи внутрішніх справ про скоєння військового злочину невідкладно, як того вимагає сутність досудового розслідування?

Багато що зроблено задля реформування військової юстиції, але кінцевого ефективного механізму без білих плям так і не сформовано. Поспішна ліквідація одних органів військової юстиції і неврегульованість діяльності інших правоохоронних органів може призвести до негативних наслідків у боротьбі зі злочинністю у Збройних Силах України.

Відсутність власних органів досудового розслідування системи Збройних Сил України не сприятиме ефективному розслідуванню цієї категорії кримінальних справ, що може призвести до підриву військової дисципліни в цілому.

Тому вважаю за необхідне прийняти заходи щодо створення в Україні військової поліції із наданням її підрозділам оперативно-розшукових функцій, проведення дізнання та досудового слідства військових правопорушень.

Белецкая Людмила Николаевна

Днепропетровский апелляционный хозяйственный суд (Днепропетровск, Украина)

СДЕЛКИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Иформационно-иновационные изменения, которые произошли в правовых системах различных государств, особенно постсоветского периода, за последние 20 лет, имплементация норм международного права в законодательство Украины не могли не коснуться и сферы уголовного процесса Украины, в котором с принятием нового Уголовно-процессуального кодекса (далее - УПК) появились совершенно новые институты, ранее не известные предыдущим УПК, а также самой концепции уголовного процесса, основанной на принципе публичности. И хотя по-прежнему остается обязанность прокурора, следователя начать досудебное расследование в каждом случае непосредственного обнаружения признаков уголовного правонарушения (за исключением частных жалоб), и предпринять все предусмотренные законом действия для установления события уголовного правонарушения, и лиц, его совершивших, но что касается постановления приговора в отношении этих лиц в случае наличия сделок он должен содержать положения об утверждении этих сделок.

В ст. 468 УПК перечислены два вида сделок, которые могут бать заключены, а именно- сделка о примирении между потерпевшим и подозреваемым(обвиняемым)(далее- сделка о примирении) и сделка между прокурором и подозреваемым (обвиняемым) о признании вины (далее- сделка о признании вины).

Заключение сделки может быть инициировано любой из сторон - её участников.

Законодатель определил некоторые ограничения на заключение сделок, а именно, - сделка о примирении не

может быть заключена по делам о тяжких преступлениях, сделка о признании вины не может быть заключена по делам с участием потерпевшего.

Содержание сделки о примирении регламентировано ст. 471 УПК Украины. Так, сделка о примирении должна содержать: стороны, формулирование подозрения или обвинения и его правовая квалификация с указанием статьи (части статьи) закона Украины об уголовной ответственности, существенные для соответствующего уголовного производства обстоятельства, размер ущерба, причинённый уголовным правонарушением, строк его возмещения или перечень действий, не связанных с возмещением вреда, которые подозреваемый(обвиняемый) должны совершить в пользу потерпевшего, строк их совершения, согласованное наказание и согласие сторон на его назначение или на назначение наказания и освобождение от его отбытия с испытанием, последствия совершения и утверждения сделки, предусмотренные ст. 473 этого Кодекса, последствия неисполнения сделки. В сделке указывается дата её совершения и она скрепляется подписями сторон.

Содержание сделки о признании вины регламентировано ст. 472 УПК Украины, а именно в такой сделке должны бать указаны её стороны, формулирование подозрения или обвинения и его правовая квалификация с указанием статьи (части статьи) закона Украины об уголовной ответственности, существенные для соответствующего уголовного производства обстоятельства, безусловное признание подозреваемым (обвиняемым) своей вины в совершении уголовного правонарушения, обязанности подозреваемого (обвиняемого) в отношении сотрудничества в раскрытии уголовного правонарушения, совершенного другим лицом (если соответствующие договорённости имели место), согласованное наказание и согласие подозреваемого(обвиняемого) на его отбытие с испытанием, последствия совершения и утверждения сделки, предусмотренные ст. 473 этого Кодекса, последствия неисполнения сделки.

В сделке указывается дата её совершения и она скрепляется подписями сторон.

Последствия заключения и утверждения сделок о примирении такие:

- для подозреваемого и обвиняемого- ограничение права на обжалование приговора в соответствии со ст. 394, 424 этого Кодекса и отказ от осуществления прав, предусмотренных п.1 ч.4 ст. 474 этого Кодекса;

- для потерпевшего- ограничение права обжалования приговора в соответствии с положениями ст. 394, 424 этого Кодекса и лишение права требовать в дальнейшем привлечения лица к уголовной ответственности за соответствующее уголовное правонарушение и изменять размер требований о возмещении ущерба.

Последствием совершения и утверждения сделки о признании вины для прокурора, подозреваемого(обвиняемого) является ограничение права на обжалование приговора в соответствии с положениями ст. 394, 424 этого Кодекса, а для подозреваемого (обвиняемого) также его отказ от осуществления прав, предусмотренных абз. первым и четвертым пункта 1 части четвертой статьи 474 этого Кодекса.

Судебное рассмотрение на основании сделки проводится судом во время подготовительного судебного заседания с обязательным участием всех участников процесса. Суд должен проверить добровольность заключения сделки и в результате отказывает в её утверждении или утверждает её, о чем постанавливает приговор.

В резолютивной части приговора на основании сделки должно содержаться решение об утверждении соглашения (сделки) с указанием её реквизитов, решение о виновности лица с указанием статьи (части статьи) закона Украины об уголовной ответственности, решение о назначении согласованной сторонами меры уголовного наказания по каждому обвинению и окончательная мера наказания.

Последствием невыполнения сделки является возможность отмены приговора по ходатайству потерпевшего или прокурора, поданного в пределах строка давности привлечения к уголовной ответственности с направлением дела на рассмотрение в общем порядке.

Уголовное производство на основании сделок отнесено законодателем в раздел особых производств. Это производство можно охарактеризовать как своего рода сокращённое, ускоренное, медиационное , что , конечно, влияет на удешевление судебной процедуры.

Вместе с тем системный анализ положений о сделках в уголовном процессе позволяет отметить следующие проблемные моменты:

- так, по замыслу законодателя сделка должна содержать договорённости сторон о мере наказания и согласие подозреваемого(обвиняемого) на его отбытие. Вместе с тем, назначение наказания является исключительной прерогативой суда. Возникает вопрос, как быть в тех случаях, когда суд посчитает необходимым назначить иное наказание, чем то, о котором стороны договорились; возникает вопрос оценки сделки судом, который не являясь её участником, может нарушить её условия в части назначения наказания. Для решения этой проблемы нужно или исключить из содержания сделки согласование вопроса о виде и размере наказания или предусмотреть тогда ограничение суда на назначение иного наказания, чем согласованное в сделке;

- вопрос добровольности признания вины, исключение самооговора или непроцессуального воздействия на подозреваемого(обвиняемого). Невозможно определить, какие действия считать внушением, соблазном, обещанием, угрозой или уговором и в какой степени они повлияли на решение сторон о её заключении;

- сделка о признании вины является фактически отказом от права на полную судебную процедуру. Когда такая сделка заключается на стадии досудебного расследования, нельзя полностью бать уверенным в том, что все права подозреваемого(обвиняемого) соблюдены. Потому, по нашему мнению, такая сделка должна быть заключена с обязательным участием защитника;

- возникает также вопрос о том, должен ли суд исследовать и оценивать доказательства, касающиеся

признания вины, или сама сделка, если суд ее утвердит, может быть положена в основу приговора;

- если в деле есть гражданский истец (например, владелец источника повышенной опасности, учреждение здравоохранения), как могут быть защищены и его права, если он не является стороной по сделке;

- могут ли сделки о примирении и признании вины быть признаны недействительными или расторгнуты и в каком порядке.

Бєляєва Катерина Володимирівна

Академія адвокатури України (Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВІДНОСНО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Психологічний експеримент в досудовому розслідуванні є тактичним прийомом, що полягає в пред'явленні особі-об'єкту адекватного подразника з метою наочного виявлення її психофізіологічної реакції. Під адекватним подразником ми розуміємо об'єкт матеріальної (предмет, суб'єкт) або нематеріальної (комунікативний конструкт, звук, запах) природи, в ході взаємодії (почути, побачити, відчути) з яким відновлюється констеляція нервових закінчень, утворена під час попередньої взаємодії особи-об'єкта із цим або подібним до нього подразником.

Тактичне значення психологічного експерименту по-перше, полягає у тому, що при відновленні констеляції слідчому стають доступні її зовнішні прояви у вигляді вербальних (зміна тембру та темпу мови, поява обмовок, пауз) та невербальних (почервоніння, спітніння, поява нехарактерних жестів або маніпуляцій) сигналів. По-друге, під час відновлення констеляції відбувається гальмування нервових центрів, не задіяних в цьому процесі, що призводить до порушення поведінкової лінії особи-об'єкта та виражається у послабленні психологічного захисту і зростанні кількості помилок, усвідомивши множинність яких, особа може добровільно прийняти рішення про зміну напряму діяльності із протидії на співпрацю зі слідством.

Таке рішення опосередковується оптимальністю вибору, тобто розумінням особою невигідності становища, в якому вона опиняється. В свою чергу, розуміння передбачає відсутність психологічних вад, а також психологічну готовність до категоризації, а саме: визначення ступеню небезпечності ситуації, спираючись на передбачення результатів вірогідної стимуляції [2, с. 175]. Можливість свідомого вибору особою-об’єктом подальшого діяльнісного спрямування є обов’язковою умовою допустимості психологічного експерименту в досудовому розслідуванні.

В разі проведення психологічного експерименту відносно неповнолітньої особи, слідчим мають бути враховані її вік, соціально-демографічні, морально-психологічні особливості, а також, у порівнянні із повнолітньою особою, менший об'єм знань та досвіду, менша здатність до зосередження уваги, підвищена навіюваність, менший розвиток аналітичних здібностей при сприйнятті та оцінці сприйнятого, більша емоційність суджень та дій [4, с. 368].

Зважаючи на реактивність (швидкість виникнення та зміни) та якість (зв'язок з потребою) реакцій неповнолітньої особи на пред'явлений подразник, слідчому при проведенні психологічного експерименту необхідно вжити усіх можливих заходів для уникнення впливу сторонніх факторів, а також факторів несподіваності, які заважатимуть об'єктивній оцінці психофізіологічної реакції [3, с. 15].

Доцільною є попередня зустріч із неповнолітньою особою поза рамками психологічного експерименту, під час якої слідчий має змогу діагностувати психологічні особливості особи та встановити психологічний контакт, що зменшить ступінь емоційності підлітка при подальших ситуаціях взаємодії. Особливо актуальною попередня зустріч є в разі проведення психологічного експерименту відносно неповнолітнього, потерпілого від насильницького злочину. У випадку із потерпілим від згвалтування, попередні зустрічі мають проводитись доти, доки потерпілий не почне проявляти ознаки зменшення психологічної напруги (поворот плечей та колін (при сидінні) у бік слідчого, розчеплення долоней, зменшення кількості маніпуляцій, вповільнення темпу мови, зменшення кількості пауз тощо). Якщо після кількох зустрічей зазначені ознаки у потерпілого відсутні, необхідно запросити до співпраці фахівця з реабілітаційної психології та відмовитись від проведення психологічного експерименту.

Як під час попередніх зустрічей, так і під час самого експерименту, слідчому необхідно уникати надмірного скорочення дистанції та вторгнення в інтимну зону неповнолітньої особи, "закритих" поз (схрещення рук та ніг, поворот тулуба у протилежну від підлітка сторону) та "поз агресії" (різке подання корпусу вперед із "нависанням" над особою-об'єктом), прямого погляду, при тому, що бажано запобігати перериванню зорового контакту (не відвертатись вбік, не відволікатись на інші справи, які не стосуються ситуації взаємодії). Неприпустимим є застосування будь-яких тактильних прийомів.

Спираючись на дослідження фахівців, ми можемо зазначити, що більший ступінь адекватності психофізіологічної реакції неповнолітньої особи на пред'явлений подразник буде досягнутий у ході взаємодії зі слідчим однієї з цією особою статі. Втім, необхідно зауважити, що тактичний аспект проведення психологічного експерименту відносно неповнолітньої особи з неповної сім'ї дозволяє припускати більшу результативність при взаємодії із слідчим протилежної статі [1, с. 125].

При обранні адекватного подразника увагу доцільно зосередити на тих, що мають опосередковане відношення до встановлюваної події. Джерелом такого подразника може виступати сама неповнолітня особа, її спогади, емоції, відчуття, що є особливо характерним при проведенні психологічного експерименту, спрямованого на стимуляцію пригадування. Якщо об'єктом такого експерименту виступає неповнолітня особа, що стала свідком злочинної події, місце для його проведення бажано обирати із розрахунку на забезпечення офіційної обстановки при максимальній

ізоляції від сторонніх подразників. У більшості випадків таким місцем може бути кабінет слідчого.

В разі проведення психологічного експерименту відносно особи, потерпілої від злочинного посягання, місце його проведення має бути обране у відповідності до вимог щодо забезпечення психологічного комфорту цієї особи. Переважно, мова йде про проведення психологічного експерименту за місцем її проживання. Однак, в разі адекватної реакції неповнолітньої особи на присутність слідчого, зміну місця перебування, інші подразники, психологічний експеримент бажано проводити у офіційній обстановці (кабінет слідчого).

В разі проведення психологічного експерименту, спрямованого на викриття неповнолітньої особи у свідомому приховуванні або наданні неправдивої інформації, в якості подразника доцільно обирати такий, джерелом якого є треті особи, що мають опосередковане відношення або до події злочину, або до неповнолітнього. Це може бути інформація про потерпілого, його фотокартки, медичні довідки, родичі потерпілого, особи, які могли бути обізнані щодо злочинної події, не залежно від дійсного ступеню їх обізнаності. Також джерелом подразника може виступати сама неповнолітня особа. Так, у ході взаємодії слідчий може апелювати до почуттів неповнолітнього, зокрема до почуття провини або до співчуття.

Подразники, джерелом яких є слідчий (кінесика, гаптика, паралінгвістика, екстралінгвістика, окулексика, ольфаксика, проксеміка) в якості самостійних використовувати недоцільно, оскільки поява нових поведінкових проявів слідчого може бути невірно інтерпретована неповнолітню особою та сприйнята як загроза навіть за відсутності її винуватості.

Так само, в рамках психологічного експерименту, не слід використовувати прийоми впливу винагороди як зовнішньої, що полягає в уникненні, заміні або пом'якшенні кримінальної відповідальності за вчинену дію, так і внутрішньої, тобто уникнення необхідності надавати неправдиві показання, припинення психологічної напруги, спричиненої примусовою взаємодією із слідчим та іншими учасниками кримінального процесу, порушення загальноприйнятих норм моралі. Така позиція пояснюється відсутністю у неповнолітнього чіткого усвідомлення часової перспективи, що не дозволяє будувати плани на майбутнє.

Категорично забороняється використовувати комунікативні конструкти, які ставитимуть неповнолітнього перед вибором між двома почуттями, наприклад, приязню до когось та громадянським обов'язком. Так, недоцільно ставити запитання за схемою "Якби не - то" ("Якби ви не знаходились з N у дружніх відносинах, Ви б повідомили, де N перебуває насправді?"). Водночас, запитання щодо встановлення фактологічних даних, в тому числі і запитання за схемою виключення третього ("Якщо Ви не були в ..., то Ви були в ...?"), а також демонстрація, тобто представлення неповнолітньому сукупності теоретичних та наукових відомостей про предмет розслідування, використання термінів, як широко розповсюджених, так і вузькоспеціальних, найменування осіб, задіяних у психологічному експерименті по професії, функції, яку вони виконують, соціальному статусу, коментування процесуальних дій, які вже були проведенні або проводитимуться за участі особи-об'єкта у відповідності із її подальшою лінією поведінки, є цілком прийнятними.

Проводити психологічний експеримент відносно неповнолітньої особи з метою викриття її у свідомому приховуванні або наданні неправдивої інформації доцільно в присутності третіх осіб, які є для неї авторитетними. Відповідно до цього, місцем проведення психологічного експерименту може бути обране місце проживання, навчання або місце проведення дозвілля неповнолітнього. Водночас, необхідно зауважити, що в разі зухвалої поведінки неповнолітнього при попередніх зустрічах із ним слідчого, психологічний експеримент слід проводити в офіційній обстановці за присутності як найменшої кількості третіх осіб.

Оскільки приведення психологічного експерименту в досудовому розслідуванні передбачає пред'явлення адекватного подразника без попередньої підготовки, чим власне і відрізняється від проведення впізнання, категорично забороняється пред'являти неповнолітній особі подразники, які прямо відносяться до події злочину, не залежно від мети проведення психологічного експерименту. В якості подразників не можуть бути пред'явлені матеріальні предмети які є знаряддям злочину або предметом злочинного посягання, а також особи, які скоїли або на яких було вчинене посягання. Враховуючи пубертатний період (від 13 до 16 років), який характеризується підвищеною вразливістю, емоційною нестабільністю та домінуванням негативної емоційності, несподівана взаємодія із таким подразником може призвести не лише до невірної інтерпретації психофізіологічної реакції неповнолітнього слідчим, а й до погодження неповнолітнього із позицією слідчого, що потягне обмову, самообмову або зайняття неповнолітнім завідомо невигідної процесуальної позиції.

Підсумовуючи викладене, ми маємо зазначити, що окремі нюанси проведення психологічного експерименту в досудовому розслідуванні відносно неповнолітньої особи, обумовленні особливостями її фізіологічних, психічних та психологічних якостей, сукупність яких не дозволяє оцінити об'єктивність її психофізіологічної реакції на пред'явлений подразник, унеможливлюють використання його результату як процесуально-значущого. Водночас, психологічний експеримент може допомогти неповнолітньому у пригадуванні окремих деталей, зорієнтувати слідчого при тактичній побудові подальшої взаємодії, виявити інших причетних до злочинної події осіб, що досягли повноліття.

Література: 1. Бодалев А. А. Личность и общение: Избранные труды. - М.: Педагогика, 1983; 2. Большой психологический словарь / [Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. - М.: Прайм-Еврознак, 2003; 3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства . – СПб.: Питер, 2001; 4. Руководство для следователей / [Под общ. ред. В. В. Мозякова]. – М.: Экзамен, 2005.

Берзін Павло Сергійович
Київський національний університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ВЧЕНІ-КРИМІНАЛІСТИ НА ЮРИДИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ТАВРІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918-1920 РОКИ)

Таврійський університет, який був створений у 1918 році, виявився дванадцятим за рахунком російським університетом. Його становлення одразу ж йшло за класичним зразком – відкривались базові факультети, передбачені Загальним статутом імператорських російських університетів 1884 року. За короткий час молодий навчальний заклад зміг зібрати під своїм дахом майже всіх відомих представників вітчизняної наукової думки та був великим освітнім центром в роки Громадянської війни на території колишньої Російської імперії[1].

Урочисте відкриття університету відбулось 14 жовтня 1918 р. у приміщенні театру таврійського дворянства. Ректор Таврійського університету Роман Іванович Гельвіг надіслав на адресу Київського університету вітальну телеграму: "Молодий Таврійський університет в день свого відкриття шле гаряче вітання старому Університету і дякує йому за допомогу в день свого народження. Сподіваємось, що допомога триватиме й далі. Хай живе стара академія – творець нової. Хай зміцниться союз Університетів на благо культури рідної землі"[2].

Першим деканом юридичного факультету Таврійського університету став випускник Московського університету (1902) та колишній член ради Державного банку (1915-1917) Павло Петрович Гензель (1878-1949). Згодом цю посаду обійняв знаний вчений в галузі поліцейського та адміністративного права А.І. Єлістратов.

У затверджених постановою Радою Міністрів Кримського крайового уряду[3] № 1197 від 20 березня 1919 р. штатах Таврійського університету викладачів кримінального права не знайдено, що пояснюється, очевидно, відсутністю потреби у ньому принаймні протягом першого року існування юридичного факультету[4]. Кафедра кримінального права та судочинства в університеті організується дещо пізніше – у другій половині 1919 року.

Викладання кримінально-правових та процесуальних дисциплін здійснювалося на кафедрі кримінального права та судочинства (1919 – 22 листопада 1920) юридичного факультету.

Склад:

Екстраординарний професор (1919), магістр кримінального права (1918) Паше-Озерський М.М. (жовтень 1919 – 22 листопада 1920).

Приват-доцент (1919), магістр кримінального права (10 грудня 1903) Кисельов О.Д. (1919 – 22 листопада 1920).

(?) Екстраординарний професор (1919 та/або 1920), магістр кримінального права (жовтень 1905) Демченко Г.В. (1919 та/або 1920).

(?) Доцент (1919), магістр кримінального права Трахтеров В.С. (1919 – 22 листопада 1920).

Щоб зберегти юридичну школу в Криму професори юридичного факультету Таврійського університету в травні 1919 р. вдалися до утворення в Севастополі так званого "Соціально-юридичного інституту" на безкоштовних засадах. Комісія Кримського радянського відділу народної освіти на чолі з Д.Л. Новицьким обстежила приміщення інституту й дозволила його діяльність. Згодом Наркомат освіти прийняв рішення про переведення всього Таврійського університету в Севастополь, де для цього планувалося відвести приміщення колишнього Кадетського морського корпусу[5].

В опублікованих спогадах професора М.М. Алексєєва є рядки, присвячені розгляду питань діяльності Таврійського університету на Особливій нараді при Головнокомандувачі Збройними силами на півдні Росії А.І. Денікіні та ставлення до цієї проблеми самого Антона Івановича: "Интерес мой тогда всецело сконцентрировался на нашем Таврическом университете и на той культурной работе, которая велась в его стенах. Академическая жизнь в молодом Таврическом университете, к счастью, свободна была от многих сторон нашего старого университетского быта. Во главе университета стоял покойный Р.И. Гельвиг, который умел во внутренние отношения наши внести струю истинного товарищества и дружбы. Незаменимый энергичный работник, человек довольно свободных убеждений, он в то же время обладал талантом не вносить в университетскую жизнь никакой политики. <…> У генерала Деникина мне пришлось быть только один раз. Я пошёл к нему с депутацией таврических профессоров, приехавших хлопотать о делах Симферопольского университета. Главнокомандующий жил и и принимал в хорошем для провинциального города, но не отличающемся никакой особой роскошью особняке. Чувствовалось, что помещение несколько тесновато для человека, в руках которого лежали судьбы России. <…> Адъютант сначала позвал таврических земцев, которые оставались у Главнокомандующего довольно долго. Потом были приглашены мы. Генерал Деникин сидел за обыкновенным письменным столом и пересматривал какие-то лежащие перед ним бумаги. Лицо его на первый взгляд было сурово и неприветливо. Не только

---

[1] Лавров В.В., Бобков В.В. К истории становления высшего юридического образования в Крыму (1917-1920 гг.) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Юридические науки». – Том 19. – № 1. – Симферополь, 2006. – С. 16.

[2] История Таврического университета (1918-2003) / Под общей ред. Н.В. Багрова. – К.: Либідь, 2003. – С. 24-27. У 1913 році Р.І. Гельвіг на медичному факультеті Київського університету захистив докторську дисертацію і здобув ступінь доктора медицини (Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф. 707. – Оп. 81. – Спр. 63. – Арк. 22).

[3] 15 листопада 1918 року цей крайовий уряд прийшов на зміну уряду М.А. Сулькевича (зокрема, у зв'язку із залишенням німецькими окупаційними військами 30 жовтня 1918 року території Криму).

[4] Про так звані «штати» Таврійського університету (тобто його «особовий склад професорів, викладачів та службовців») див.: История Таврического университета (1918-2003). – С. 28-30.

[5] Прохорчик М.В. Роль політичної еміграції в створенні і розвитку юридичного факультету Таврійського університету // Міжнародної історико-правової конференції 4-7 вересня 2005 р., м. Балаклава / Ред. кол.: О.В. Тимощук (голова), Д.В. Велігодський (відп. секр.) та ін. – Сімферополь: ДіАйПі, 2005. – С. 377-378.

без внешней любезности, но даже с какой-то особой, как бы стесняющейся угрюмостью попросил он нас сесть и изложить наше дело. Покойный Р.И. Гельвиг пространно и обстоятельно изложил историю учреждения Таврического университета и его теперешнее положение. Ген. Деникин слушал все с суровым спокойствием, глядя куда-то вниз. Но вдруг, когда Гельвиг кончил, голова Главнокомандующего поднялась, разгладились морщины лба, смягчился уклон черных нависших бровей, и какая-то простая, милая и чисто детская улыбка засветилась на его лице. "А я вот, – сказал он, просмотрев на всех нас, – признаться, первый раз слышу, что есть такой Таврический университет. Не приходилось раньше слышать… Так в чем же, господа, ваше желание?". Мы стали просить о поддержке наших ходатайств по поводу легализации и субсидирования университета, представленных в Особое совещание. "Я, господа, в этих делах ровно ничего не понимаю", – сказал он, опять светлая и мягкая улыбка заиграла на его лице. – Университет дело хорошее, нужно его, конечно, поддержать… Вы встретите во мне поддержку в каждом хорошем деле"[1].

В опублікованому "Журналі засідань Особливої наради при Головнокомандувачі збройними силами на Півдні Росії А.І. Денікіні" міститься журнал № 78, датований 12 липня 1919 року. В цьому журналі зазначається, що в той день під головуванням генерал-лейтенанта Лукомського Особлива нарада розглянула подання виконуючого обов'язки начальника Управління народної просвіти про заснування Таврійського університету й асигнування коштів на його утримання, у зв'язку з чим прийняла наступне рішення:

"І. Заснувати в районі Таврійської губернії університет у складі п'яти факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного, медичного і агрономічного з присвоєнням йому назви "Таврійський університет".

ІІ. Поширити на Таврійський університет дію Загального статуту російських університетів з наведеними нижче в ньому змінами та доповненнями:

<...> 2. Університету надається право відкривати кожного разу з особливого дозволу Управління народної просвіти: 1) нові зверх вказаних у відділі I факультети за спеціальними галузями знань, що мають особливе значення для задоволення потреб Кримського півострова, і 2) окремо кафедри, установи та факультети в інших, поза постійним місцем перебування Таврійського університету, місцевостях Криму <...>.

3. При початковому заміщенні кафедр, що відкриваються, професорами цих кафедр можуть бути обрані строком на п'ять років й ті з професорів російських вищих навчальних закладів, які вже вислужили повний строк професорської служби.

ІІІ. Місцем перебування Таврійського університету тимчасово призначити місто Сімферополь.

IV. Надати у розпорядження Таврійського університету маєткове місце колишнього Сімферопольського місцевого лазарету <...>.

VII. Асигнувати в розпорядження начальника Управління народної просвіти із загальних коштів Державного казначейства <...> двісті тисяч (200 000) рублів на утримання Таврійського університету"[2].

8 серпня 1919року А.І. Денікін затвердив постанову № 78 Особливої наради при Головнокомандувачі "Про заснування Таврійського університету і асигнування коштів на його утримання", яке підтверджувало легітимність як самого Таврійського університету, так і його Статуту. 23 листопада 1919 року газета "Крымский вестник" повідомляла: "Робота в Таврійському університеті іде повним ходом. Всі професори вже з'їхались і читають лекції. Університет поповнився новими викладачами, між іншим, на юридичному факультеті почав читання лекцій відомий філософ професор С. Булгаков"[3] (до речі, крім С.М. Булгакова в Сімферополь переїхало чимало інших відомих вчених-юристів, окремі з яких в умовах війни публікували свої курси лекцій[4]). Можливо, серед нових викладачів якраз і були М.М. Паше-Озерський, О.Д. Кисельов та В.С. Трахтеров. Точної дати їх приїзду в Сімферополь і початку викладацької діяльності на юридичному факультеті Таврійського університету поки що не знайдено.

Між тим, П.М. Врангель, який 23 березня 1920 р. змінив А.І. Денікіна на посту Командуючого Збройними Силами Півдня Росії, більш прихильно ставився до функціонування в Криму Таврійського університету. Так, після загибелі його першого ректора Р.І. Гельвіга, 10 жовтня 1920 р. Радою університету ректором було обрано В.І. Вернадського. Новому ректору вдалося залучити для вдосконалення навчального процесу значні кошти від уряду П.М. Врангеля. Протягом 1920 р. майже всі професори Таврійського університету працювали не тільки на головній навчальній базі в Сімферополі, а й на його фактично філіальних відділеннях – в Севастопольському юридичному інституті та Боспорському університеті[5].

У такій обстановці університет існував до прориву 8 листопада 1920 р. частинами Південного фронту Червоної армії Перекопських укріплень, що обумовило розгром військ Руської армії П.М. Врангеля по всьому Криму. Вже 13 листопада радянським військам вдалося зайняти Сімферополь, а 15-го – Севастополь, встановивши 17 листопада революційну владу на всьому півострові.

Колектив Таврійського університету одразу ж відчув всі прикрощі військово-революційного режиму.

---

[1] Див.: Алексеев Н.Н. Из воспоминаний // Архив русской революции. – Том 17. – М., 1993. – С. 189, 229. Цит. за: Журнал заседаний Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России А.И. Деникине: сент. 1918-го – дек. 1919 г. – С. 951.

[2] Журнал заседаний Особого совещания при Главнокомандующем Вооруженными силами на Юге России А.И. Деникине: сент. 1918-го – дек. 1919 г. – С. 508, 509-510.

[3] История Таврического университета (1918-2003). – С. 32-33.

[4] Йдеться про професора цього університету М.М. Алексєєва, якому в такій ситуації взимку 1919 року вдалося опублікувати свій курс лекцій під назвою «Загальне вчення про право», прочитаних ним студентам юридичного факультету Таврійського університету протягом 1918-1919 навчального року (див.: Алексеев Н.Н. Общее учение о праве. Курс лекций, прочитанных в Таврическом Университете в 1918/19 году. – Симферополь, 1919. – 162 с.).

[5] Прохорчик М.В. Роль політичної еміграції в створенні і розвитку юридичного факультету Таврійського університету. – С. 378.

Почались арешти "професорів-буржуїв", викладачів і співробітників університету (серед них був і О.Д. Кисельов), що майже рік супроводжувались реформуванням університету, в процесі якого повністю змінювався соціальний склад студентів і викладачів, об'єм і характер дисциплін, які викладалися. Ці заходи здійснювались у суворій відповідності із загальнодержавною доктриною у сфері вищої освіти. Вже 22 листопада 1920 р. розпорядженням № 52 Комісара Народної просвіти Криму, у чиє відання увійшов університет, юридичний факультет Таврійського університету був перетворений у факультет суспільних наук[1]. Ректор Таврійського університету академік В.І. Вернадський з цього приводу зазначив у своєму щоденнику: "Різко змінюються два факультети: філософсько-словесний (іст[орія], філ[ософія] без історії) і соціальних і економ[ічних] наук (юрид[ічний] з істор[ичними] науками). Мені видається, ідея зрозуміла: взяти під свій контроль цей останній. Вводяться курси історії соціалізму, радянського законодавства, обов'язкові для всіх. Обов'язкова для всіх теорія пізнання"[2].

28 листопада в газеті "Красный Крым" під рубрикою "Радянське будівництво" у замітці без підпису під назвою "Реформа в університеті" повідомляла, що за розпорядженням Народної освіти (далі – "наросвіта") Кримського революційного комітету (далі – "Кримревкому") в університеті запроваджені перші нововведення, серед яких йшлося про перетворення юридичного факультету у факультет суспільних наук, а також про скасування читання курсів кримінального, римського і руського права (замість них слухачам пропонувалось вивчати короткий курс Радянської Конституції, історію сучасних соціалістичних вчень тощо). 18 грудня у цій же газеті у статті під назвою "Університетське життя" повідомлялось, що відділ вищої школи "губнаросвіти" направив ректору Таврійського університету циркуляр про "урівняння" в правах професорів, доцентів і приват-доцентів, що мали трьохрічний стаж наукової роботи і читали обов'язкові курси, як професорів. Інших приват-доцентів і старших асистентів – як старших викладачів, а лекторів, молодших асистентів та репетиторів – як молодших викладачів. Усього на факультеті суспільних наук Таврійського університету станом на 20 грудня 1920 р. числилось 294 студента[3].

Остаточно доля юридичного факультету і всього Таврійського університету була вирішена 23 грудня 1920 р., коли обласний комітет РКП(б) під головуванням Р.С. Землячки (Самойлової) прийняв постанову, в якій запропонував "Кримревкому": "а) терміново ліквідувати факультети суспільних наук, юридичний (в Севастополі), філологічний. Списки студентів і професури передати КримЧеКа; б) розпустити весь університет, за винятком медичного факультету, за яким встановити нагляд. Після розпуску і реорганізації розпочати набір студентів; в) реорганізацію університету доручити трійці: від Наросвіти – т. Фірдевс, від Ревкому Давидов і від ОК – т. Лур'є; г) реорганізацію університету закінчити не пізніше 3 січня"[4].

На середину січня 1921 р. надзвичайна комісія визначила конкретні заходи щодо перебудови Таврійського університету, опублікувавши їх в газеті "Красный Крым" у спеціальному друкарському листку як "Наказ № 1 Н[адзвичайної] К[омісії] при Кримревкомі з реорганізації Таврійського університету та його відділень в Криму", у якому йшлося про таке:

"На підставі наданих повноважень комісія постановляє:

1. Ліквідувати наступні факультети та відділення Таврійського університету: а) факультет суспільних наук (колишній юридичний); б) філософії та словесності (колишній історико-філософський); в) юридичний інститут в Севастополі; г) Боспорський університет в Керчі <…>

4. Член комісії тов. Паперний призначається Комісаром вищих навчальних закладів Криму, і йому доручається утворити при собі мандатні комісії для укомплектування професурою і слухачами фізико-математичного і агрономічного факультетів та для перевірки складу медичного факультету.

5. Мандатні комісії утворюються у складі представників "комячейки" студентів, "Наросвіти" і "Кримрадпрофа".

6. Раду професорів в нинішньому складі з моменту опублікування цього наказу вважати розпущеною. Ректору університету професору Вернадському залишитись при виконанні своїх повноважень, причому всю його діяльність піддати відповідному контролю з боку комісара вищих навчальних закладів Криму, згідно з відповідним положенням про комісарів.

7. Слухачі ліквідованих факультетів університету і професура переходять у розпорядження "Кримнаросвіти" та в порядку трудової мобілізації ставляться на культпросвітроботу <…>

8. Одночасно з реорганізацією університету Кримнаросвіті разом з Радпрофом приступити до організації робочих факультетів в Сімферополі, Севастополі і Керчі.

9. Для організації робочих факультетів створити в центрі і на місцях особливі комісії із представників парткому, ревкому, профспілки, політвідділу армії.

10. Проведення реорганізації Таврійського університету має бути закінчене не пізніше 30 ц[ього] м[ісяця]. Тоді ж відкривається новий прийом слухачів університету.

---

[1] Лавров В.В., Бобков В.В. Юридическое образование в Крымском университете им. М.В. Фрунзе: факультет общественных наук // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Научный журнал. Серия «Юридические науки». – Том 19. – № 2. – Симферополь, 2006. – С. 36.

[2] Вернадский В.И. Дневники, 1917-1921. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 112-113. Ці рядки із щоденника В.І. Вернадського наводяться також і у зазначеній роботі В.В. Лаврова і В.В. Бобкова (див.: Лавров В.В., Бобков В.В. Юридическое образование в Крымском университете им. М.В. Фрунзе: факультет общественных наук. – С. 36).

[3] История Таврического университета (1918-2003). – С. 40-42.

[4] Тимощук О.В. Юридична освітньо-наукова школа в Криму: історичні традиції та перспективи розвитку // Юридична біографістика: історія, сучасність та перспективи. Матеріали VIII Міжнародної конференції істориків права. 15-18 вересня 2002 р., м. Феодосія. За ред. Тимощука О.В. – Сімферополь: Всеукр. інфор.-культ. центр, 2003. – С. 26; Лавров В.В., Бобков В.В. Юридическое образование в Крымском университете им. М.В. Фрунзе: факультет общественных наук. – С. 36-37.

11. З моменту опублікування цього наказу Таврійський університет іменувати "Кримським університетом імені М.В. Фрунзе".

12. Університет в реорганізованому виді зараховується до числа ударних установ"[1].

Так скінчився час Таврійського університету – навчального закладу, який мало відрізняючись від класичних російських університетів періоду до 1917 р., виник як результат соборної діяльності місцевих органів самоврядування, широких кіл наукової спільноти, інтелігенції та був укомплектований висококваліфікованими науковими кадрами. Він, по-суті, з'єднав діяльність духовної опозиції щодо насильства, яке бешкетувало по всій країні[2]. "Юридичний факультет, – писав в ті роки один із викладачів Таврійського університету А.І. Єлістратов, – вивчає один із найбільш складних <…> продуктів еволюції – право. Коли правопорядок розпадається під тиском стихії безправ'я і свавілля, неминуче зникає потреба і в юридичному факультеті. Його закривають <…> І Таврійський університет, відкриваючи можливість всебічного наукового пізнання права, цим самим робить свій внесок у справу відновлення руської державності"[3].

При Кримревкомі було створена комісія з реорганізації університету на чолі з Л.Л. Паперним. Комісія розпочала з ліквідації двох факультетів, що визначали обличчя університету – історико-філологічного та юридичного. Перейменовувались вони у філософсько-словесний і у факультет суспільних наук. Саме зміст навчання, студенти мали вивчати тепер радянську конституцію й соціалістичні вчення. Проте вже 11 січня комісія оголосила, що обидва факультети закриваються. Фізико-математичний, медичний і агрономічний факультети поділяються на самостійні школи, їм надається прикладний характер. Одночасно створювалась мандатна комісія для перевірки всіх студентів і викладачів з метою виявити і знищити антирадянські елементи. Терміново набиралася нова, "соціалістична" молодь, причому основний принцип – пролетарське походження, навіть документа про середню освіту не вимагалось. Створювався робфак[4].

Таврійський університет так і не встиг довести до випуску студентів, які навчалися на всіх його факультетах. Викладачі ж, які з тих чи інших причин не евакуювались із Криму, і яким пощастило вижити по приходу Червоної армії, згідно з п. 7 названого вище Наказу № 1 Надзвичайної Комісії при Кримревкомі, були мобілізовані на культпросвітроботу. Серед останніх були і викладачі кримінального права на юридичному факультеті цього університету – М.М. Паше-Озерський[5] та О.Д. Кисельов. Утворений же у нововідкритому Кримському університеті імені М.В. Фрунзе на базі історико-філологічного і юридичного факультетів Таврійського університету факультет суспільних наук, хоч і функціонував з вересня 1921 р. по серпень 1922 р. у складі чотирьох відділень (суспільно-педагогічного (російська мова і словесність, історія і суспільствознавство); східного (суспільно-педагогічне, адміністративне); правового (судове, адміністративне) та економічного), але у зв'язку з постійними реорганізаційними перетвореннями не зміг у повному обсязі забезпечити викладання юридичних дисциплін. Серед таких дисциплін на його правовому відділенні було і так зване "каральне право", яке викладалося протягом осіннього семестру 1921-1922 навчального року у кількості 4 годин на тиждень І.І. Власовим[6]. Проте викладання цієї дисципліни на правовому відділенні факультету суспільних наук Кримського університету імені М.В. Фрунзе не можна віднести до характеристики (змістовних характеристик) Київської школи кримінального права передусім на підставі відсутності зв'язків її представників (зокрема, при організації Кримського університету), незалежно від того, чи могли вони перебувати у той час на території півострову (докладніше про це див. розділ І даної роботи).

На сьогодні дані про І.І. Власова як викладача Кримського університету імені М.В. Фрунзе залишаються маловідомими. Можливо, йдеться про одного із учнів П.І. Новгородцева – Івана Івановича Власова, – який народився 5 січня 1880 року в Москві й був випускником 2-ої Московської гімназії та юридичного факультету Московського університету у 1904 році. Ще в період навчання в університеті Власов брав активну участь в різних університетських рухах, у зв'язку з чим був ув'язнений. По закінченні навчання він виїхав у Відень, де перебував протягом 1907-1909 років. З 1910 року працював присяжним повіреним в Іваново-Вознесенську (тогочасна столиця Іваново-Вознесенської губернії, до складу якої входили землі Владимирської, Костромської й Ярославської губерній). З другої половини 1910-х років починається його політична діяльність – примкнув до кадетської партії й був обраний гласним міської думи Іваново-Вознесенська. Після закінчення Громадянської війни не емігрував. Помер 17 січня 1943 року.

Поки що не вдалося мені знайти підтвердження тому факту, що професором Кримського державного університету імені М.В. Фрунзе у 1921 році був Микола Миколайович Паше-Озерський. В анкетному листу (формулярі) професора КІНГ М.М. Паше-Озерського зазначається, що у 1921 році у Сімферополі він обіймав посаду професора у державному університеті[7]. В одній із автобіографій цього вченого, що була підготовлена ним у 20-х роках під час роботи у КІНГ, також зазначається, що у 1921 році його було обрано професором Кримського державного університету імені

---

[1] История Таврического университета (1918-2003). – С. 46-47; Лавров В.В., Бобков В.В. Юридическое образование в Крымском университете им. М.В. Фрунзе: ф-тет общественных наук. – С. 37.

[2] Лавров В.В., Бобков В.В. К истории становления высшего юридического образования в Крыму (1917-1920 гг.). – С. 30.

[3] Елистратов А.И. Об уважении к праву // Vivat academia! Однодневная газета, посвященная первой годовщине Таврического университета. – Симферополь, 1991. – № 1 (цит. за: Лавров В.В., Бобков В.В. К истории становления высшего юридического образования в Крыму (1917-1920 гг.). – С. 31).

[4] Аксенов Г.П. Вернадский. – 2-е изд., испр. и доп. – С. 294.

[5] Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУіІФ). – Ф. «Особові справи» («Паше-Озерский Н.Н.»). – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 1 зв., 5 зв.

[6] Лавров В.В., Бобков В.В. Юридическое образование в Крымском университете им. М.В. Фрунзе: ф-тет общественных наук. – С. 45.

[7] Державний архів м. Києва. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 115. – Арк. 2.

М.В. Фрунзе в Сімферополі[1]. У "Особистому листку по обліку кадрів" М.М. Паше-Озерського, складеному під час роботи у 1945 році у Львівському державному університеті, зазначається, що вчений у 1921 році, до травня місяця, обіймав посаду професора "Держ[явного] Університет[у] ім. Фрунзе"[2]. Проте відшукати джерела (офіційні), які б додатково підтверджували ці архівні дані, мені поки що не вдалося.

Насамкінець зазначу і про те, що за браком інформації не можна з однозначністю назвати представником Київської школи кримінального права Володимира Сергійовича Трахтерова. Рядки його офіційно опублікованої біографії включають перебування у 1919 році на посаді штатного доцента на юридичному факультеті "… університету, організованого при Тимчасовому уряді в м. Сімферополі"[3]. І хоч сумніви з приводу ототожнення "університету, організованого при Тимчасовому уряді в м. Сімферополі" зі створеним в ті роки Таврійським університетом не виникають, інших достеменно підтверджених даних про працю видатного криміналіста в стінах цього начального закладу автору книги відшукати не вдалося. Можливо, саме з цими проблемами зіткнулись також автори опублікованого нарису, в якому період роботи В.С. Трахтєрова в Криму в 1919 році взагалі не згадується[4]. Відтак, більшої уваги уваги потребує той факт, чому в офіційно опублікованих на сьогодні даних біографії В.С. Трахтерова названим вище формулюванням позначений епізод його роботи в Таврійському університеті, який функціонував за часів різних урядів (в тому числі й підпорядкованих керівникам білих армій). Можливо саме завдяки цьому вчений намагався уникнути репресій з боку радянської влади, яких зазнав свого часу інший представник колишнього Імператорського Харківського університету – О.Д. Кисельов.

Берназ Василий Дмитриевич

Международный гуманитарный университет (Одесса, Украина)

ПРИНЦИПЫ СТРАТЕГИИ СЛЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ НОВОГО КПК УКРАИНЫ

Существующая тенденция активизации противодействия расследованию преступлений, совершенствования средств и методов со стороны криминалитета, возложение на следователя новых оперативно-розыскных функций и в связи с другими изменениями в современном уголовно-процессуальном законодательстве ставят более сложные задачи не только в деятельности следователя, но и перед учёными с целью поиска и разработки наиболее адекватного практике раскрытия и расследования современных преступлений тактического и стратегического обеспечения.

Важнейшая роль в решении этой не простой задачи отводится разработке принципов следственной деятельности, как базовым и отправным положениям, которые основываются на праве и закономерностях теории познания, отражающих сущность и основные черты этой деятельности, служащих основой повышения качества и результативности расследования преступлений.

В этимологическом значении принцип – это основное исходное положение какой-нибудь научной системы теории, учения, науки, мировоззрения, правило, положенное в основу деятельности, норма, правило, которым необходимо руководствоваться [1,899].

Сложность следственной деятельности её отличие от других отраслей человеческой практики обуславливает необходимость дальнейшей конкретизации и развития её принципов, Важность рассмотрения системы принципов следственной деятельности объясняется следующими обстоятельствами. Являясь результатом отражения и познания объективной действительности, принципы служат средством построения деятельности в соответствии с её объективно-закономерным характером. Без учёта этого нельзя обеспечить достаточную продуктивность деятельности следователя, где использование приёмов и средств, не соответствующих её природе, и сущности, нередко связано с нарушением прав, свобод и достоинств человека, нарушением законности и наступательности расследования. Вне чёткой системы принципов следственной деятельности, отражающих её сущность, споры в допустимости и правомерности использования конкретных приёмов и средств беспредметны. [2,41].

Анализ литературы по этому вопросу даёт основание утверждать, что в процессе криминально-процессуального познания используются три группы принципов: а) конституционные принципы (принципы перечисленные в Конституции Украины); б) уголовно-процессуальные (перечисленные в КПК Украины). При этом в КПК Украины ряд принципов взяты из Конституции Украины. И конституционные и криминально-процессуальные принципы подлежат неукоснительному соблюдению как правовые предписания; в) собственно криминалистические (разработанные для непосредственной деятельности по предупреждению прекращению, раскрытию и расследованию преступлений).В свою очередь последние принято делить на тактические и и принципы методики расследования отдельных видов преступлений [3].

С введением нового КПК Украины в действие в соответствии со ст. 7 этого кодекса содержание и форма уголовного производства должны отвечать таким принципам (основам) как: "верховенство права; законность; равенство перед законом и судом; уважение человеческого достоинства; обеспечение права на свободу и личную неприкосновенность; неприкосновенность жилья или другого владения лица; тайна общения; невмешательство в частную жизнь;

---

[1] Там само. – Арк. 4-4 зв.

[2] Архів ЛНУіІФ. – Ф. «Особові справи» («Паше-Озерский Н.Н.»). – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 5 зв.

[3] Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого / Ред. кол.: В.Я. Тацій (голова), В.В. Сташис, В.В. Комаров, М.І. Панов, А.П. Гетьман. – Харків: Право, 2004. – С. 110.

[4] Харитонова Е., Пономаренко Ю., Тютюгин В. Харьковская школа уголовного права // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 267.

неприкосновенность права собственности; презумпция невиновности; свобода от самоизобличения и право не свидетельствовать против близких родственников и членов семьи; запрет дважды привлекать к уголовной ответственности за одно и то же преступление; обеспечение права на защиту; доступ к правосудию; состязательность; непосредственность исследования показаний, вещей и документов; обеспечение права на обжалование процессуальных решений, действий или бездеятельности; публичность; диспозитивность; гласность и открытость судебного разбирательства; разумность сроков; язык, которым осуществляется криминальное судопроизводство" [4,38] - всего двадцать два принципа. Анализ приведённых в КПК принципов даёт возможность утверждать, что практически все принципы перечислены в Конституции Украины, в той или иной мере имели место и в старом КПК. Однако такой принцип как "разумность сроков" является новым для уголовного производства. И безусловно он является базовым и для криминалистической тактики и стратеги. Справедливость правосудия, в том числе и криминального, определяется многими факторами, и в частности, разумностью сроков. Согласно ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод 1950 г., каждый имеет право на справедливое и публичное рассмотрение его дела в течении разумного срока независимым и беспристрастным судом,

установленным законом. Каждое лицо, которое преследуется в криминальном порядке, имеет право на получение окончательного решения обоснованного предъявления ему обвинения на протяжении разумного срока [5]. В свою очередь, ст. 28 п.1 КПК Украины "разумный срок" определяет так "во время уголовного производства каждое процессуальное действие или процессуальное решение должны быть выполнены или приняты в разумные сроки". Согласно Новому толковому словарю украинского языка термин "разумный" трактуется как " способность человека мыслить, отображать и познавать объективную действительность...быть здравомыслящим...действовать самостоятельно, уметь разбираться, иметь опыт в чем-нибудь" [6, 201-202]. "Разумный", - это такое понятие которое касается каждого индивидуума т.е. субъективная категория и потому слово "разумный" следователь будет трактовать по-своему, а защитник по-иному, что безусловно не принесёт пользы в установление истины по уголовному делу и будет всегда предметом противоречий и почвой для жалоб, ходатайств и т.п.. Поэтому данное понятие должно быть максимально и конкретно раскрыто в законе.

Приведённый в ст. 7 КПК перечень принципов уголовного производства, а значит и следственной деятельности, разумеется, не является исчерпывающим, например, не перечислен принцип "неотвратимости ответственности тех кто совершил уголовное правонарушение" (ст. 2 КПК) и т.п..

В криминалистической литературе имеются попытки классифицировать принципы следственной деятельности и на иные группы. Наиболее распространённым подходом является деление принципов следственной деятельности на общие и частные. Применительно к следственной деятельности общими принципами выступают: законность, этичность, научность, взаимодействие, экономичность, планомерность, К частным принципам следственной деятельности относят: оперативность, конспирация, внезапность, избирательность[2, 54].

Где грань между общими и частными принципами, на наш взгляд, чётко не определено. Поэтому вероятно правильнее все эти принципы излагать как собственно криминалистические с дальнейшим делением их на свои подгруппы: тактические, принципы методики расследования отдельных видов преступлений и наконец, принципы стратегической деятельности следователя.

При этом необходимо подчеркнуть, что новым КПК Украины следователю надаётся право проводить и негласные следственные (розыскные) действия, основные из которых он не имел право проводить по старому КПК. Поэтому появилась необходимость разрабатывать принципы проведения негласных следственных (розыскных действий, которые в свою очередь, с точки зрения логики, пересекаются с принципами оперативно-розыскной деятельности.

Проблема принципов следственной деятельности содержит и иные неисследованные и дискуссионные вопросы. Среди них – принципы стратегической деятельности следователя, которые к сожалению, ещё не нашли своего надлежащего отражения в юридической науке.

Если представить деятельность следователя как непрерывный процесс организации расследования конкретных криминальных деянь, который требует постоянного управления лицами, участвующими в этой не простой деятельности, влияния на субъектов уголовного процесса, то возникает потребность в формировании и реализации стратегии расследования. При этом необходимо учитывать то, что решение задач раскрытия и расследования преступлений происходит в ограниченных законом временных рамках, в условиях неопределённости когда исход однозначно неизвестен, а реализация выбранной альтернативы не гарантирует получение ожидаемого результата. Поэтому при формировании модели деятельности, стратегии необходим учитывать факторы неопределённости, то есть то, что некоторые запланированные действия в условиях противодействия расследованию будут выполнены не в срок не качественно или вообще не будут реализованы либо, не дадут желаемых результатов. Успешно нейтрализовать неопределённость в расследовании преступленный позволяет соблюдение принципов разработки и реализации успешной стратегии расследования.

Опыт разработки стратегии менеджмента (англ. manaqement – управление) на протяжении длительного времени вновь и вновь подтверждает ту непреложную истину, что реализации неудачной стратегии можно избежать, если с самого начала выбрать правильный курс [7,285-286].

Рассмотрим наиболее типичные принципы успешной разработки и применения стратегии в следственной деятельности и как они могут влиять на расследование преступлений в условиях противодействия досудебному следствию. Нами содержание отдельных принципов излагалось [8, 95-96]. Рассмотрим их подробнее в контексте темы исследования.

1. Принцип приоритетности действий, укрепляющих позиции следователя, следственно-оперативной группы на протяжении всего расследования по уголовному производству. Сильная конкурентная позиция по отношению к противодействующей расследованию стороне приносит свои плоды на протяжении всего расследования, в то время как хорошие промежуточные успехи не достаточно связанные между собой решением стратегических задач расследования вызывают новое более сильное противодействие со стороны подозреваемых и их связей.

Лучший способ достижения успеха, особенно по многоэпизодным уголовным делам, в долгосрочной перспективе - последовательная реализация стратегии, направленной на предупреждение, а при необходимости и на преодоление противодействия расследованию и установлению обстоятельств, подлежащих доказыванию.

2. Принцип оперативного реагирования на изменения следственной ситуации (требований потерпевших, технологические инновации и новые инициативы лиц противодействующих расследованию и т.п.). Запоздалая или неадекватная реакция ставит следователя в невыгодную позицию догоняющего. Хотя типичным для практики расследования преступлений является познание прошлого, однако противодействие расследованию происходит и в настоящем и поэтому, все же лучше прогнозировать действия противоборствующей стороны, что позволит с упреждением своевременно адаптировать следственную стратегию к новым обстоятельствам.

3. Принцип накопления устойчивого преимущества над противодействующей стороной. Получение конкурентного превосходства над стороной, которая противодействует расследованию- единственный надёжный способ достичь успеха по уголовному производству. В любом случае следователь или следственно-оперативная группа должны с одной стороны проводить устойчивую оборонительную стратегию для удержания накопленных доказательств по уголовному производству, то есть нейтрализовать, прекращать, предупреждать, преодолевать противодействие расследованию, а с другой - проводить такие действия, которые позволяют укрепить имеющиеся и получить новые доказательства истины по уголовному делу, параллельно вести настойчивую наступательную стратегию для получения преимущества над противодействующей расследованию стороной.

4. Принцип применения стратегий рассчитанных на успех не только в благоприятных следственных ситуациях, но и в проблемных. Следователю необходимо постоянно применять рефлексивное мышление, определяя вероятностные действия подозреваемого, его защитника и иных лиц противодействующих расследованию. Ему надлежит постоянно обдумывать возможные ответные действия этих субъектов. При этом необходимо моделировать и быть готовым к проведению конкретных следственных действий, а при необходимости и оперативно-розыскных мероприятий и др. при самом неблагоприятном развитии следственной ситуации. Хорошая стратегия работает надёжно и даёт высокие результаты даже в неблагоприятных условиях.

5. Принцип адекватной, реальной оценки возможностей, способностей подозреваемых и их связей. Следователю необходимо, в первую очередь, сформировать развёрнутую психологическую характеристику подозреваемого (ых), изучить их способности, поведение в прошлом, в настоящем и спрогнозировать вероятную модель их действий на следствии. Такие субъекты становятся очень опасными в ситуации, когда им нечего терять, а их благополучие находится под угрозой. В такой ситуации могут применяться различные меры противодействия расследованию, в частности, от подкупа, шантажа свидетелей, потерпевших и к физического устранения важных свидетелей, потерпевших, а иногда и следователей. Поэтому следователю необходим реально оценивать ситуацию и своевременно принимать эффективные меры по нейтрализации действий противоборствующей стороны в том числе по защите свидетелей, потерпевших и иных субъектов уголовного процесса.

6. Принцип приоритетного воздействия на более слабых личностей, противодействующих расследованию, чем на сильных. Попытка повлиять на сильного и готового к отпору конкурента чревата поражением, поэтому необходимо в группе преступников выявить наиболее слабое звено и с ним проводить работу, например, по преодолению ложных показанный для получения доказательств от такого лица. Как правило, слабым звеном, как свидетельствует практика расследования преступлений, совершенных в группе, являются рядовые члены группы, лица недовольные своим положением в группе, наказанные за какие-то проступки, психологически уязвимые субъекты и др. Поэтому в первую очередь после формирования психологической характеристики членов преступной группы, всей группы в целом, после установления ролы каждого в группе, его положения, психического состояния устанавливаем наиболее неустойчивое к тактическому воздействию лицо и проводим комплекс мер, комбинаций по склонению его к дачи показанный. В стратегическом будущем их показания возможно будет использовать для преодоления противодействия более сильных субъектов уголовного процесса, а в конечном итоге и организатора группы.

7. Принцип максимального отрыва от противоборствующей стороны по количеству и качеству доказательств и иных аргументов, направленных на преодоление противодействия расследованию. Незначительные различия между соотношением реального положения по доказательной базе следователя и возможностями подозреваемого может последним быть не замеченным, что в свою очередь не приведёт к снижению противодействия расследованию, а наоборот создаст впечатление слабости следствия и усилит активность подозреваемых и их связей. Поэтому следует, в первую очередь, создавать реальное преимущество в доказательствах над лицами совершивших преступление и их связей, а во вторых, принимать все меры к тому чтобы сформировать в них мнение в том, что у следствия имеются весомые обличительного характера доказательства.

8. Принцип постоянного формирования в противоборствующей стороны мнения в наличии у следователя существенного преимущества в системе качественных доказательств. Реализация такого принципа приводит к эмоциональной неустойчивости подозреваемого, к неуверенности, к мнению о недостаточных у него средств и методов противодействия следователю, к бесполезности сопротивления, к возможности его склонения признать свою вину. Особенно этот принцип действенен при подготовке к допросу подозреваемого. Так необходимо помнить, что только имея комплекс необходимых для преодоления противодействия расследованию доказательств можно использовать метод получения информации рассчитанный на усыпление бдительности субъектов противодействия, формируя у подозреваемых и их связей мнение о слабости позиции следствия с целью в будущем использовать метод внезапного предъявления весомых доказательств и нейтрализации активной позиции подозреваемых.

9. Принцип недопущения промежуточных стратегий, не связанных с общей, возникающих при попытке одновременно следовать двум противоположным. Не постоянность стратегической линии, изменчивость стратегии редко дают следователю преимущество или отличительную позицию. Следователи, которые прибегают от одной крайности к другой постоянно меняя стратегию, распыляя силы и средства, как правило, не добиваются успехов.

10. Принцип корректного, уважительного отношения к участникам уголовного процесса. Следователю необходимо помнить, что агрессивное поведение приводит к обострению ситуации, к конфликтным отношениям, что в свою очередь редко приводит к успеху. Некорректные действия следователя по отношению к подозреваемым усиливают и к тому существующие противоречия между следователем и подозреваемым и, как правило, переводят её в открытую конфликтную ситуацию, нередко вызывая ожесточённое противодействие со стороны лиц совершивших преступление и их связей, а в отдельных случаях приводят к использованию ими в противодействии расследованию крайних мэр начиная от шантажа и заканчивая физическим устранением лиц дающих против них показания, повинных в конфликтной ситуации.

11. В контексте новых функций следователя необходимо также соблюдать принцип конфидентности при проведении негласных следственных (розыскных) действий. Суть его заключается в том, что факт подготовки и проведения таких действий не должен быть известен лицам, которые не допущены к такой информации и особенно лицу в отношении которого проводится негласное следственное действие. Для обеспечения продолжительного получения информации на многие годы, стратегически важно соблюдать конспирацию в отношении лиц, которые сотрудничают со следователем. При этом особый режим секретности должен соблюдаться в отношении лиц, которые выполняют специальное задание по раскрытию преступной деятельности организованных групп и преступной организации. Могут быть названы и иные принципы, например, принцип обеспечения безопасности участников досудебного расследования, но объем публикации не даёт возможности подробнее излагать этот не простой вопрос.

Изложенное позволяет констатировать, что природа и сущность следственной деятельности отражается в системе её принципов, соблюдение которых оптимизируют предупреждение, раскрытие и расследование преступлений. Разработка принципов стратегической деятельности следователя в соответствии с его новыми функциями подлежит более детальному исследованию.

Литература: 1. Новий тлумачний словник української мови. Видання друге, виправлене. 2-том. / Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко.-Київ.: Вид-во "АКОНІТ". – 2001; 2. Кузмичов В.С. Теория и практика следственной деятельности: Монография. – Киев: НВТ "Правник". –1997; 3. См. об этом: Михеенко М.М. Понятие и система принципов советского уголовного процесса// Проблемы правоведения. – К.,1981. – Вып.42; Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія. – Херсон. Вид-во: ХДУ,2009 та інші.; 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ Відп. ред. С.В.Ківалов, С.М.Міщенко, В.Ю.Захарченко. – Х.:Одісей, 2013; 5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Право України. – 2010. – № 10; 6. Новий тлумачний словник української мови. Видання друге, виправленне. Том-3. / Укладачі: Василь Яременко,Оксана сліпушко. – Київ Вид-во: "Аконіт". 2001; 7. Дет. см.: Томпсон-мл., Артур А.,Стрикленд Ш, А.,Дж. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е изд..Пер. с англ. . – М,: Издательский дом "Вильямс", 2009; 8. Берназ В.Д. Основные принципы разработки успешной стратегии при расследовании преступлений // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. Трудов. – Вып. 14 / под. ред. О.Я. Баева; Воронежский государственный университет. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета. – 2012.

Богдан Ольга Юріївна

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

НАДАННЯ СУДУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. Згідно з ч.2 ст.84 цього Кодексу, одним із процесуальних джерел доказів є висновок експерта.

Відповідно до ч.1 ст.101 КПК висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

У ч.2 ст.101 КПК йдеться про те, що кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Отже, такий висновок може бути наданий суду не тільки слідчим, прокурором, але і стороною захисту. З цього приводу у ч.2 ст.243 КПК прямо вказано, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Крім того, у ч.3 цієї статті наголошується на тому, що експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст.244 КПК. Також у ч.3 ст.93 КПК йдеться про те, що

сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання висновків експертів.

Перед розглядом даного питання потрібно з'ясувати, які суб'єкти відносяться до сторони захисту. Виходячи зі змісту п.19 ч.1 ст.3 КПК можна констатувати, що стороною кримінального провадження з боку захисту є: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Залучення слідчим суддею експерта для проведення експертизи за клопотанням сторони захисту відбувається у стадії досудового розслідування. Отже, суб'єктами, які можуть клопотати про це на даній стадії кримінального провадження, є підозрюваний, особи, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх захисники, законні представники.

Як вже відмічалось, експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст.244 КПК.

Якщо слідчий, прокурор відмовив в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта, особа, що його заявила, має право звернутися з клопотанням про таке залучення до слідчого судді.

У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які потрібно поставити перед експертом. До клопотання також додаються: 1) копії матеріалів, якими обгрунтовуються доводи клопотання; 2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Якщо слідчий суддя встановить, що клопотання подано без додержання вказаних вимог, він має повернути його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що:

1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок;

2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя в разі необхідності має право за клопотанням особи, що звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до положень ст.245 КПК.

Згідно з ч.1 ст.242, п.1 ч.5 ст.69 КПК, за дорученням слідчого судді експерт зобов'язаний провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок та поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав особисто або вони стали йому відомі під час дослідження наданих матеріалів.

Зміст висновку експерта визначений у ст.102 КПК. У ньому повинно бути зазначено: 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були поставлені експертові; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; 6) докладний опис проведений досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експерта оцінка; 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Відповідно до вимог ч.9 ст.101 КПК експерт повинен передати висновок стороні захисту, за клопотанням якої здійснювалася експертиза. Під час

судового провадження суд має оцінити висновок експерта, наданий стороною захисту, за правилами ч.1 ст.94 КПК. Оцінка здійснюється з точки зору його належності, допустимості, достовірності. При цьому потрібно відмітити, що відповідно до вимог ч.10 ст.101 КПК висновок експерта не є обов'язковим для суду, але незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідній ухвалі, вироку.

Згідно з ч.7 ст.101, ч.ч.1, 3 ст.356 КПК, сторона захисту має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Слід зазначити, що відповідно до ч.5 ст.356 КПК сторона захисту для доведення достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

У зв'язку з розглядом даного питання необхідно звернути увагу на те, що у КПК правила оцінки висновку експерта належним чином не регламентовані. Тому пропонуємо доповнити ст.101 цього Кодексу нормою, що при оцінці висновку експерта суду потрібно з'ясувати: - чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи; - чи не було обставин, які виключали участь експерта у кримінальному провадженні; - компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень; - достатність поданих експертові об'єктів дослідження; - повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним; - узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експерта; - обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження.

Бородин Виктор Сергеевич

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского (Симферополь, Украина)

СИТУАЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛЕДОВАТЕЛЯ И ОПЕРАТИВНЫХ РАБОТНИКОВ

Расследование преступлений осуществляется в конкретных условиях времени, места, взаимосвязях с другими процессами объективной действительности, поведения лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства и под воздействием иных, самых различных факторов. Следователь зачастую сталкивается с сочетанием неблагоприятных факторов, комбинированный характер сложных следственных ситуаций затрудняет и создаёт дополнительные препятствия в процессе досудебного следствия. Их анализ и оценка позволяет ему правильно организовать свою деятельность и эффективно взаимодействовать с оперативными подразделениями.

По мнению учёных следственная ситуация представляет собой системное образование, формируемое сочетанием различного рода компонентов и характеризующие функциональные связи между ними. Потребность в организации взаимодействия обуславливают конкретные ситуационные факторы, перечислять все их сочетания и комбинации нет необходимости. Их многообразие, можно свести к дифференциации на несколько групп (как и ситуационные компоненты): информационные; тактические; организационные.

Информационные факторы определяют степень осведомлённости следователя об обстоятельствах совершенного преступления и его участниках, возможных доказательствах, местах сокрытия искомого; осведомлённость противостоящих следствию лиц о намерениях следователя, его неопытности и т.п. Отметим, что острые проблемные ситуации возникают в случаях, когда не установлены личности виновных или само преступное деяние. Нередко данные факторы, обусловливаются неопределённостью поведения, подозреваемых, обвиняемых в процессе проведения следственных и оперативно розыскных мероприятий. Тем более, когда на первоначальном этапе расследования информация носит вероятностный, предположительный характер, отличается неполнотой, поэтому основная задача следователя – обеспечить комплексный поиск и получение дополнительной информации.

Тактические факторы включают в себя доказательства и их источники, наличие надёжных, ещё не использованных каналов ориентирующей информации, данные о планах, намерениях и действиях обвиняемых, подозреваемых и других участников расследования, об их позиции Следователь испытывает противодействие со стороны подозреваемых, обвиняемых, и др. конфликтующих с ним лиц. Возникает, образно говоря, система, элементами, которой являются, с одной стороны, следователь, а с другой - взаимодействующие с ним участники процесса расследования

Организационные факторы - это комплекс находящихся в данный момент в распоряжении следователя сил, средств, времени и возможностей их оптимального использования, с их помощью он упорядочивает организационную структуру своей деятельности. В зависимости от характера следственной ситуации он формирует совокупность организационных средств.

Возникновению сложных неупорядоченных ситуаций нередко способствуют многочисленные организационно-управленческие трудности, среди них такие факторы, как значительный дефицит времени, большая трудоёмкость некоторых процессуальных действий, отсутствие рациональной последовательности в их проведении, неравномерность в нагрузке следователей и оперативных работников, необходимость выполнения большой по объёму работы, в крайне сжатые сроки, низкий уровень

организации взаимодействия участников расследования и др.

Следует также акцентировать внимание на таком факте, что организационные аспекты, в деятельности следователя в организации взаимодействия с уголовным розыском, в каждой из форм неодинаковы.

Следовательно, в разных организационно-структурных формах, доля и роль взаимодействия могут быть различными. Соответственно организационный процесс взаимодействия может носить разовый, эпизодический характер, связанный лишь с выполнением поручений следователя по отдельным эпизодам дела, а также постоянным, т.е. продолжатся в процессе всего досудебного следствия.

На практике основной организационной формой взаимодействия является следственно-оперативная группа. Особенно она эффективна при расследовании тяжких и неочевидных преступлений, когда требуется широкая поисковая (розыскная) деятельность в короткие сроки различных по своей компетенции и методам работы органов.

Другим вариантом организации процесса расследования является создание группы следователей (ранее упоминалась как бригадная форма), когда перед следователем возникают препятствия исследовательского, а не поискового характера, связанные большим объёмом работы со значительным числом эпизодов, необходимостью параллельного выполнения многочисленных следственных действий, проведением допросов многих обвиняемых и свидетелей, обысков и т.д. Отметим, что группа следователей не является формой взаимодействия, поскольку она полностью формируется из следователей, которые осуществляют одну и ту же функцию и используют одинаковые методы работы. Это вид кооперации деятельности работников выполняющих единые процессуальные обязанности.

Зачастую расследование преступлений может быть связано с конфликтными ситуациями, с необходимостью преодоления противодействия главным образом информационного. Выявляя подлинный характер деятельности носителей информации, следователь устанавливает лиц, занимающих негативную тактическую позицию.

Таким образом, организация взаимодействия следователя и оперативными подразделениями – это, прежде всего, система мер, направленных на создание оптимальных предпосылок, обеспечивающих готовность к функционированию.

Бочарова Ольга Станиславовна

Лысянный Юрий Юрьевич

Ревинский Виктор Викентьевич

государственное учреждение
«Центр судебных экспертиз и криминалистики
Министерства юстиции Республики Беларусь»
(Минск, Беларусь)

Буржинский Василий Антонович

Управление стратегического анализа и
прогнозирования МВД Украины
(Киев, Укарина)

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕРСПЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И СПОСОБЫ ПОСТРОЕНИЯ МНОГОУРОВНЕВЫХ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ДАКТИЛОСКОПИЧЕСКИХ УЧЕТОВ

Введение В настоящее время с применением автоматизированных информационно-поисковых систем (АИПС) достигнут большой успех в учете и анализе дактилоскопической информации. Автоматизация процесса ведения дактилоскопического криминалистического учета и, соответственно, внедрение автоматизированных дактилоскопических идентификационных систем (АДИС) в подразделения органов внутренних дел является важнейшей задачей повышения эффективности раскрытия и расследования преступлений. Для успешного применения АДИС в органах внутренних дел Украины необходимо эффективное решение по взаимодействию дактилоскопических систем, решающих поисковые и идентификационные задачи на территориальных, региональных и центральном уровнях.

1. Постановка проблемы. Практика показывает, что по следу руки, введенному в АДИС экспертно-криминалистических подразделений, устанавливается лицо, причастное к совершению преступлений.

Результаты изучения практики использования дактилоскопических учетов для целей оперативно-розыскной деятельности свидетельствуют о том, что одних только научно-методических и организационных мер для повышения эффективности комплексного использования дактилоскопических учетов в информационном обеспечении раскрытия и расследования преступлений без осуществления мер по автоматизации этих учетов, а также без принятия необходимых мер по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства недостаточно.

2. Актуальность исследования. Современная ситуация требует разработки эффективной системы дактилоскопических учетов в процессе расследования, раскрытия и предупреждения преступлений с учетом новейших достижений в области криминалистической и компьютерной техники.

В связи с развитием автоматизированных систем криминалистических учетов, и дактилоскопических учетов в частности, весьма актуальной становится задача интеграции данных систем в развернутую сеть с обменом данных между территориальными комплексами и подсистемами.

Такая интеграция подразумевает создание развитого обмена данными между комплексами и создание функций и механизмов взаимодействия на основе открытых и повсеместно используемых протоколов и стандартов.

3. Связь с важными научными и практическими исследованиями. Практика использования систем дактилоскопических учетов в Украине свидетельствует о важности создания единой многоуровневой системы по автоматизации дактилоскопической информации, которая успешно применяется на протяжении последнего десятка лет, постоянно совершенствуясь в связи с задачами и требованиями современных условий.

4. Выделение нерешенных проблем. Системы дактилоскопических учетов существуют уже давно и автоматизация этой области криминалистической

регистрации не представляет особых сложностей [1,4]. Однако с возникновением новых тенденций в области программирования и информационных технологий позволяет реализовать он-лайн режим, а именно взаимодействие различных уровней системы в реальном режиме времени с полностью актуальными данными, в учетах и исследовании дактилоскопической информации.

В связи с множеством существующих в мировой практике автоматизированных дактилоскопических систем необходимы соответствующие мероприятия по обеспечению связи между ними, а также обеспечение передачи данных с использованием универсальных форматов хранения информации. Кроме того, необходима оптимизация передачи данных при использовании каналов различной пропускной способности, в том числе и низкоскоростных каналов

5. Новизна. В связи с развитием информационных технологий появилась возможность использования многозвенного программного обеспечения (ПО) (клиентское ПО, серверное ПО, различные виды современных промышленных систем управления базами данных (СУБД). Также появилась возможность организации пакетной передачи и обработки данных по требованию, а именно передачи между уровнями системы ограниченного объема данных, что, в конечном итоге, позволяет передавать любые объемы информации внутри системы.

6. Изложение основного материала Под многоуровневой автоматизированной системой дактилоскопических учетов будем понимать систему, состоящую из подсистем территориального, регионального и центрального уровня.

Структуры, использующие в своей деятельности автоматизированные системы криминалистических учетов, как правило, имеют в своем составе множество подразделений, находящихся на достаточном удалении друг от друга и от центрального аппарата. В зависимости от самой организации, ее численности, количества подразделений структура такой системы может иметь от одного до нескольких уровней. Например, территориальные, региональные и центральный уровни [2,3].

К автоматизированным системам дактилоскопических учетов, используемых в таких структурах, предъявляются очень специфические требования: информационные потоки должны обрабатываться централизованно, а их наполнение и использование должно осуществляться в различных территориальных подразделениях [2,3].

Далее, рассмотрим функционирование многоуровневой автоматизированной (распределенной) системы для дактилоскопических учетов с точки зрения современного состояния средств автоматизации.

Для направления запроса от удаленного подразделения в центральную автоматизированную информационно-поисковую систему заполняется соответствующая форма, входящая в состав используемой АИПС. Подготовленный таким образом запрос представляет собой бинарный файл сложной структуры (XML, бинарный массив), который пересылается в центральную АИПС различными способами – через ведомственные e-mail, ftp, http носители цифровых данных любого вида и прочие. Данный файл, попадая в загрузочный модуль центральной АИПС, автоматически ставится в очередь обработки запросов.

После обработки информации центральная АИПС формирует ответ, который преобразовывается в бинарный файл сложной структуры, который, в свою очередь, пересылается из центральной АИПС в удаленное подразделение.

Данный вариант предусматривает наличие удаленной клиентской части АИПС без прямого соединения с центральной АИПС. Процесс пересылки бинарных файлов запросов и ответов выполняется автоматизированно или вручную. В последнем случае весь процесс передачи запросов и ответов возлагается на администраторов системы с необходимым набором прав доступа и дополнительных функций.

Система должна содержать набор специализированных средств обмена данными для создания распределенного обмена информацией, запросами и результатами их обработки.

Реализация такого обмена осуществляется с помощью ряда средств системы, которые используются администраторами в произвольной комбинации, удовлетворяющей поставленным задачам. Данный подход позволяет обеспечить максимальную гибкость и масштабируемость механизмов обмена.

В состав такой системы должны входить:

- Профили обмена;
- Средства обработки XML-файлов;
- Средства обеспечения взаимодействия с используемыми транспортными системами;
- Диспетчер очередей загрузки данных;
- Диспетчер очередей выгрузки данных;
- Диспетчер очередей запросов;
- Диспетчер очередей выгрузки результатов обработки запросов;
- Диспетчер взаимодействия с транспортными системами;

При помощи перечисленных средств могут быть реализованы два основных механизма обмена данными:

- Управление распределенной системой;
- Универсальное управление обменом;

Таким образом, система должна представлять собой многоуровневый комплекс оперативных проверок, обеспечивающий формирование запросов к подсистемам регионального уровня с возможностью обращения к другим регионам и при необходимости к центральному уровню с дальнейшим получением ответов через используемые транспортные информационные каналы.

Взаимодействие охватывает следующие направления:

- определение иерархии, уровней подразделений, их пользователей;
- порядок направления данных и запросов, а так же получения подразделением информации из центральной системы посредством прямого доступа при наличии соответствующих каналов связи;
- порядок направления данных и запросов и получения информации подразделениям из центральной системы посредством формирования файлов, содержащих запрашиваемые данные, передачи их в центральную систему определенным

регламентированным способом, обработку запроса, формирование результатов и их обратную отсылку;

Рассмотрим работу абстрактной оптимальной системы в различных вариантах ее функционирования на примере использования трех уровней иерархии:

- система верхнего (центрального) уровня;
- система промежуточного (регионального) уровня;
- система нижнего (территориального) уровня;

Первый вариант функционирования такой структуры может представлять систему реального времени на основе технологии клиент-сервер и ничем не отличаться от сетевой распределенной системы, когда любой из нижестоящих уровней может напрямую, через специализированные каналы связи обращаться к системам вышестоящих уровней, осуществлять загрузку и выборку данных в соответствии со своими правами доступа.

Также в реальном режиме времени системы нижестоящих уровней могут создавать запросы на получение данных из вышестоящих уровней. При большом количестве подразделений нагрузка на вышестоящие системы может значительно возрастать. В этом случае для обеспечения нормального функционирования системы используются так называемые диспетчеры очередей запросов, когда сформированные системами нижних уровней запросы ставятся в очередь для дальнейшей обработки. В этом случае системы нижнего уровня ожидают результаты обработки в режиме реального времени. Как только запрос полностью обработан, формируется список ответов, который может быть получен системами нижнего уровня.

Функционирование распределенной системы в реальном режиме времени подразумевает наличие специальных защищенных каналов связи между уровнями и подразделениями с достаточно высокой пропускной способностью, которая может быть не слишком высокой, но достаточной для передачи текстовой и графической информации. Минимальным уровнем представляется скорость от 128-256 кбит/сек при условии, что по таким каналам не передаются видео-данные, для которых каналы связи должны быть более скоростными – минимум несколько мегабит в секунду.

Второй вариант использует взаимодействие между уровнями с помощью обмена файлами, например, XML-формата по ведомственным каналам связи: почтовые системы e-mail, ftp и http протоколы и другие. В системах нижнего уровня формируются XML-файлы, включающие в себя, например, учетные карты с текстовой и графической информацией. Они пересылаются в подразделения верхнего уровня, где загружаются в системы вручную или автоматически. Этот же механизм используется для формирования запросов, их пересылки и загрузки. В данном случае такие запросы ставятся в очередь для обработки и при ее завершении формируются ответы, которые пересылаются обратно в подразделения нижнего уровня для дальнейшей обработки.

Центральная система имеет эталонную, настраиваемую и изменяемую при необходимости структуру. Специальный механизм позволяет синхронизировать ее с системами нижестоящих уровней в автоматическом режиме, так как проведение любых манипуляций и изменений на нижних уровнях должно быть запрещено из-за возможности повреждения и некорректной настройки пользователями. Таким образом, вмешательство в структуру систем нижних уровней сводится к минимуму. Такой механизм может быть реализован двумя способами: прямая модификация структур нижних уровней из центральной системы или передача на нижние уровни файлов структуры, например, в XML-формате, которые загружаются или вручную или автоматически, полностью проводя нужную синхронизацию.

Распределенной автоматизированной системой дактилоскопических учетов является совокупность неограниченного количества систем дактилоскопических учетов, удаленных друг от друга на большие расстояния и имеющих общие характеристики:

- функционирование по единым и стандартизованным правилам, централизованно определенным для всех систем, входящих в распределенную автоматизированную систему дактилоскопических учетов;
- осуществление обменом данными по централизованно определенным правилам.

Создание распределенной системы необходимо для структур, осуществляющих ведение криминалистических дактилоскопических учетов и решающих следующие задачи:

- оперативное получение информации из систем удаленных подразделений;
- объединение в центральной системе информации из подразделений для последующего накопления и анализа данных;
- получение отчетности из центральной системы по всей организации в целом, а так же по любому подразделению или их совокупности;
- централизованное изменение структуры и правил работы систем для работы всех удаленных подразделений (с использованием запрета самостоятельных изменений в них);
- ограничение и осуществление контроля модификации данных в удалённых подразделениях.

Таким образом, рассмотренный нами механизм централизованного сбора, обработки и анализа данных в информационных потоках необходим для осуществления быстрого и качественного оперативного взаимодействия и выполнения поставленных задач в распределенных автоматизированных информационно-поисковых системах дактилоскопических криминалистических учётов.

Выводы Изложены основные принципы построения многоуровневых автоматизированных систем дактилоскопических учетов на основе пакетной передачи и обработки данных. Рассмотрены принципы построения многоуровневых дактилоскопических систем с использованием клиентского ПО, серверного ПО и различных типов промышленных СУБД на каждом уровне системы.

Изложенный материал позволяет строить современные автоматизированные многоуровневые дактилоскопические системы любой сложности.

Литература: 1. Клименко Н.І. Криміналістичний облік // Юридична енциклопедія.: в 6 томах, т. 3. – К.: "Українська енциклопедія", 2001; 2. Криміналістичні обліки: Програма спеціального курсу для юридичних вузів / МВС України. НАВСУ. Каф. Криміналістичних експертиз. – Київ, 2000; 3. Приказ Министерства внутренних дел Украины № 190 от 14.01.1994 г. "Об утверждении Инструкции о формировании, ведении, учете и использовании криминалистических учетов криминалистического центра МВД Украины" 4. Шепітько В.Ю. Криміналістика. – К., 2004

Бояров Віктор Іванович

Академія адвокатури України (Київ, Україна)

ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ЕКСТРЕМІСТСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

В останні роки в країнах колишнього СРСР достатньо серйозно постає питання боротьби з злочинами екстремістської спрямованості.

Не викликає сумнівів, що питання формування та втілення у практику новітніх методик розслідування або удосконалення існуючих є найактуальнішою проблемою сучасної криміналістики. Але, як справедливо констатував В.П. Бахін, в останні роки з'являється все більше ознак "відставання" науково-методичних рекомендацій від най суттєвих потреб практики [1]. Це цілком справедливо можна віднести і до питання щодо створення методики розслідування злочинів екстремістської спрямованості.

До числа найбільш суттєвих положень, спільних для всіх окремих методик конкретного виду (групи) злочинів, відноситься криміналістична характеристика, про яку вперше нагадується ще у дисертації Колесниченка О.Н., де він вказує, що "злочини мають і спільні ознаки криміналістичного характеру" [2].

Але ще раніше, Ганс Гросс у "Руководстве для судебных следователей, как системе криминалистики", звертав увагу на необхідність у новому виданні своєї роботи окремо виділяти загальну частину криміналістики з назвою "Теоретичне вчення про прояви злочину", де повинні були бути викладені дані про прояви злочину, в тому числі і про сутність злочинців; прийоми, які вони використовують під час вчинення злочинів та ін. [3, XVI]. Пролунала аналогічна пропозиція і з боку Рудольфа Рейсса, який до "технічних методів слідчого провадження" відносив також питання "вивчення характеру і діяльності злочинців [4, 1]. Фактично йшлося про необхідність розроблення спеціальної характеристики злочину, знання якої повинна була сприяти підвищенню ефективності розслідуванню окремих категорій злочинів.

Ми поділяємо сучасне розуміння криміналістичної характеристики, яка розглядається як ідеальна модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, які формуються закономірно, що дозволяє прогнозувати оптимальні шляхи і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [5, 5].

Треба зазначити, що під сучасне розуміння екстремістських підпадають дії досить широкого спектру: від адміністративних правопорушень і до кримінально-караних діянь, в тому числі й такого крайнього їх прояву, яким є тероризм.

Під екстремізмом розуміється соціальне системне явище, в рамках якого поєднані на основі спільних (загальних) політичних, ідеологічних, національних, релігійних, расових, екологічних, економічних поглядах і переконань представники останніх вчиняють, рухомі екстремістськими спонуканнями, протиправні дії, спрямовані на насильницьке розповсюдження таких поглядів та викорінення поглядів, які відрізняються від поглядів, що відстоюються ними [6, 8].

Якщо йдеться про злочини, то це переважно три великі групи злочинів: (1) кримінально-карані діяння, які посягають на основи та безпеку політичного устрою (ст.ст. 109, 110, 111, 113 КК України); (2) злочини терористичного характеру (ст.112, 258, 258^1, 258^2, 258^3, 2584, 2585, 260, 261, 278, 442, 443, 444 КК України) та (3) злочини, які вчиняються з мотивів ненависті або ворожнечі стосовно осіб, які належать до певної етнічної, расової, релігійної, політичної та іншої соціальної групи (п.14 ч.2 ст.115, ч.2 ст. 121, ч.2 ст.122, ч.2 ст.126, ч.2 ст.127, ч.2 ст. 129, ст.161 та ст. 300 КК України).

На практиці, відносно поширеними є групові порушення громадського порядку, масові заворушення (які, як відомо з подій останніх років у багатьох країнах закінчувалися "кольоровими" революціями та зміною влади); злочини, що вчиняються, як правило, молодіжними угрупованнями (наприклад, угрупованнями футбольних фанатів, скінхедів та ін.) з мотивів расової, національної чи релігійної ворожнечі та деякі інші дії, вчинення яких пов'язано із створенням нестабільності життя країни та окремих громадян; висуненням державі з боку окремих осіб та угруповань різного роду вимог, зокрема, щодо змін у діяльності влади і таке ін.

Деякі питання криміналістичної характеристики окремих категорій злочинів, які відносяться до категорії злочинів екстремістської спрямованості, розглядалися в роботах російських науковців Коршунової О.М. [7], Погодіна І.В. [8] та інших науковців і практиків, які присвячені окремим питанням розслідування злочинів зазначеної категорії: Алпеєвої М.А., Ахмедова У.Н., Капиці В.С., Костилевої Г.В., Халікова А., а також вітчизняними криміналістами: Білоус І.М. [9], Ларкіним М.О. [10], Шалдирваном П.В. [11] та ін.

Якщо йдеться про злочини екстремістської спрямованості, то їх криміналістична характеристика у загальному вигляді буде мати такі обов'язкові елементи: спосіб вчинення злочину (включаючи способи підготування та приховування); обстановка вчинення злочину (місце, час, об'єкт посягання, охоплення території, застосування зброї); особа злочинця: одинак або група (якщо у складі групи: кількість її учасників, склад, ступінь організованості); особа потерпілого та механізм слідоутворення.

Спосіб вчинення злочину: насильство або заклики до насильства (посягання на життя особи, спричинення тілесних ушкоджень, погроза вчинення таких дій, примушення до виїзду або залишення місця постійного проживання); порушення законності і порядку, пропаганда і публічна демонстрація нацистської або схожої з нею атрибутикою або символікою, фінансування екстремізму і заклики до повного або

часткового знищення певних соціальних груп, або до інших дій, спрямованих на потурання прав тієї чи іншої соціальної групи та ін.

Достатньо детальна підготовка до вчинення злочинних дій, яка характеризується (для груп): (1) підготовкою до вчинення дій екстремістської спрямованості та (2) підготовка до вчинення конкретного злочину.

Широке різноманіття способів вчинення екстремістських дій, які вчиняються за наявності єдиних суб'єктів, поєднаних спільними мотивами та цілями. Вибірковий підхід до приховування злочину: ретельне приховування ознак участі у вчиненні злочину групи (організації) або конкретної особи, з одного боку, а з іншого – відсутність слідів приховування події злочину, яке часто має ознаки явної публічності.

Обстановка вчинення злочину. Місце вчинення злочину знаходиться у великих місцях, досить часто є публічним (збори, демонстрації, мітинги та ін.), оскільки екстремістські дії можуть мати вигляд публічних закликів у формі звернення до інших осіб з метою спонукати їх до вчинення екстремістських дій. Крім того, насильство, яке застосовується при вчиненні злочину може бути не тільки віддзеркаленням ненависті відносно конкретного потерпілого, але й і спрямоване на досягнення спеціальної мети – збуджувати ненависть або ворожнечу в інших людей (це, зрозуміло, можливо тільки у разі вчинення злочинних дій в присутності сторонніх осіб) до потерпілих за ознакою приналежності їх до певної раси, національності, соціальної групи тощо.

Особа злочинця. Це може бути одинак або група осіб, які входять до складу відповідного формування, організації. Як правило молоді люди (віком від 17 до 35 років), об'єднані на основі відповідної ідеології, досить часто – з визначенням конкретної "спеціалізації" у складі групи, причетні до діяльності екстремістських груп або об'єднань (як активні її учасники). Останні є досить структурованими та можуть мати вигляд організованих злочинних угруповань і при цьому, як і в ОПГ, обираються так звані "злочини базової спрямованості" (як правило – екстремістської спрямованості); за масштабами діяльності: локальні, міжрегіональні, міжнародні.

Важливою закономірністю, яка характерна формуванням екстремістської спрямованості – це наявність механізму регенерації (тобто здатність відновлення функцій і кадрового складу кримінальних ланок, які втрачають якусь, в т.ч. значну частину складу, за умови збереження ядра організації).

Для зазначених осіб характерним є наявність специфічної мотивації дій, як правило, не корисливої, а на ґрунті ненависті – учасники таких об'єднань (угруповань), частіше за все, поєднані на основі відповідної ідеології (фашизм, націоналізм, антісемітизм та ін.). Підлягають доказуванню, зокрема, мотиви вчинення злочину: політична, ідеологічна, расова, національна, релігійна (етнорелігійна) ненависть чи ворожнеча або мотив ненависті чи ворожнечі відносно певної соціальної групи (наприклад, інвалідів, осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації; регіональної належності осіб, їх клановості та ін.).

Особа потерпілого. Потерпілі поєднані певними спільними ознаками (раса, приналежність до релігійної групи або до соціальної групи та ін.). При цьому злочинці обирають жертву за ознакою належності саме до певної соціальної групи ("групи ризику"), тобто одна особа, може бути замінена на іншу (коло жертв, як правило, чітко не визначено). На відміну від інших злочинів проти особи, жертва злочину на ґрунті ненависті обирається не як особистість, а саме як представник певної соціальної групи.

Механізм слідоутворення (слідові картина). Сліди застосування зброї, участі групи осіб. Немає слідів приховування факту злочину, підкреслення мотивів злочинних дій (у вигляді, наприклад, залишення на місці злочину написів (графіті) про відповідну мотивацію та ін.).

Криміналістична характеристика (вона, зрозуміло не має вигляду повної), яка запропонована, може бути покладена в основу криміналістичної методики розслідування злочинів екстремістської спрямованості. Виявлення відповідних елементів (криміналістичної характеристики), зв'язків і закономірностей системи злочинів зазначеної категорії, може бути використано в слідчий практиці як відповідна інформаційна модель. Поряд із застосуванням деяких диференційних форм кримінального судочинства (спрощене, виключне провадження та ін. в тому числі прийняття закону про "головного свідка") та застосування заходів безпеки стосовно учасників кримінального судочинства – все це дозволить підвищити ефективність та результативність боротьби із зазначеними злочинами.

Література: 1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – К., 2002; 2. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Харьков, 1967; 3. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г.. – М.:ЛексЭст, 2002; 4. Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений. – Под ред. С. Трегубова. – СПб, 1912; 5. Гончаренко В.И. Понятие криминалистической характеристики преступления / В.И.Гончаренко, Г.А.Кушнир, В.Л.Подпалый // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1986 – Вып. №33; 6. Фридинский С.Н. Противодействие экстремистской деятельности (экстремизму) в России: социально-правовое и криминологическое исследование: автореф. дисс. … докт. юрид. наук. Специальность: 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. - М.,2011; 7. Коршунова О.Н. Преступления экстремистского характера: Теория и практика противодействия. - СПб: Юридический центр Пресс,2006; 8. Погодин И.В. Преступления экстремистской направленности: методика доказывания: монография / под науч. ред. и предисл. докт. юрид. наук, проф. Н.А. Колоколова.. – М.: Юрлитинформ, 2012; 9. Білоус І.М. Розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідування деструктивний ідеологій чи виконання релігійних обрядів: Дис. … канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. – К.: Академія адвокатури України, 2010. – 188 с. 10. Ларкін М.О. Особливості розслідування злочинів проти особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі: Дис. … канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09 / М.О. Ларкін. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011; 11. Шалдирван П.В. Методика розслідування масових заворушень: Дис. … канд. юрид. наук: спеціальність 12.00.09. – К.: Академія адвокатури України, 2005.

Ващук Олеся Петрівна
Національний університет "Одеська юридична академія" (Одеса, Україна)

ДИНАМІЧНІ ОЗНАКИ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексне вивчення людини як об'єкта криміналістичного пізнання, включаючи всі його властивості, прояви, важливі для встановлення особи, а також формування єдиного методологічного підходу в теорії криміналістики, як окремого вчення, щодо вивчення людини з урахуванням практики боротьби зі злочинністю. Під час розслідування злочинів в багатьох випадках є можливість використовувати матеріали, отримані технічними системами відеоспостереження, які дозволяють зафіксувати злочинців, елементи механізму вчинення злочину, ін. Матеріали відеозапису містять значну за обсягом різноманітну інформацію (доказову, орієнтуючу), що стосується функціональних ознак зовнішності людини (хода тіла, жестикуляція різних частин тіла, артикуляція, міміка обличчя, ін.). Ці ознаки можуть досліджуватися лише в динаміці, так як статичні відображення зовнішності людини ці властивості не передають, або передають в обмеженому вигляді. Зафіксувати, зберегти і відтворити для подальшого криміналістичного дослідження таку інформацію дозволяють сучасні технічні засоби відеозапису.

У криміналістиці інформація про функціональні ознаки зовнішності злочинця і зараз використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація при складанні словесного портрета, під час проведення слідчих (негласних) розшукових дій у вигляді суб'єктивних відображень очевидця, тобто уявного образу, ін. Уявляється вирішення такої ситуації за допомогою розробки окремого криміналістичного дослідження динамічних ознак людини, з використанням технічних засобів і методик їх дослідження для виявлення криміналістично значимої інформації, що є інформативною, індивідуальною, динамічною, мінливою, і яка може бути використана при розслідуванні злочинів.

Варто до основних динамічних ознак зовнішності людини віднести:

1 Ходу - циклічні локомоторні дії людини, що відрізняються високим ступенем автоматизованості, повторюваністю від циклу до циклу окремих його складових. Особливості ходи залежать від віку, статі, патології опорно-рухового апарату, стану, одягу, взуття, наявності спортивних, професійних чи інших навичок, вантажу, умов і цілей ходьби, інших факторів. За формою прояву ознаки ходи поділяються на дві групи:

- статичні, тобто ті, які можуть відображатися у вигляді матеріально фіксованих слідів;
- динамічні, тобто ті, що сприймаються лише візуально, і відповідно зафіксувати їх можна за допомогою відеозапису [1].

2 Жестикуляцію - рухи тіла людини в цілому, окремо тулуба, окремо верхніх кінцівок, окремо нижніх кінцівок, ін. Особливість жестикуляції - це наявність у кожної людини своїх особливих жестів, які характерні для цієї людини, які він робить якимось особливим, незабутнім чином. До факторів, що формують жестикуляцію можуть бути віднесені побутові, спортивні та професійні звички, манера носіння різних предметів та власне жести, які зображують щось, супроводжують мову, певну дію. Їх варто класифікувати в залежності від: віку, статі, стану, одягу, мети, професійного досвіду, патології опорно-рухового апарату, ін. [2].

3 Міміку - різні вирази обличчя людини, які є результатом активності мімічних м'язів обличчя, що є здатністю виражати почуття та психоемоційні стани рухом лицьових м'язів. Рух мімічних м'язів сприяє зміні форми і розмірів відповідних елементів особи, а також утворення складок на шкірі обличчя і зморшок. Особливість міміки обличчя людини - це виникнення у різних людей мімічних картин, котрим відповідають однакові основні емоції (радість, сум, подив, щастя, огида, страх, гнів і т.п.), і безумовно, мають багато спільних рис. В одних людей міміка може бути розвинена дуже сильно, в інших - маловиразна. Динаміка появи-зникнення і вираженість тих чи інших ознак міміки може використовуватися в методиці проведення порівняльних габітоскопічних досліджень по встановленню тієї чи іншої особи. Подібні дослідження можуть проводитися за наявності відеоматеріалів, де по окремим кадрам слід провести розмітку ситуаційних точок на обличчі, відповідно до м'язів людини, і кількісно оцінити їх зміни в часі [3].

4 Артикуляцію - роботу органів мови людини, яка дозволяє їй видавати членороздільні, так звані, артикульовані звуки. Іншою складовою звукової мови є фонація, яка передає інформацію про голос і його складові:

- висоту;
- силу;
- тембр.

Артикуляцію, візуально сприйняту на обличчі людини під час дослідження відеоматеріалів, можна розглядати як положення губ при вимові певного звуку. В залежності від того, наскільки помітні положення губ, вона може бути диференційована за формою відображення. Прояв артикуляції виражається, з одного боку, в певному положенні губ людини, а з іншого - у зміні міміки елементів обличчя особи. Слід зазначити, що дослідження артикуляції особи повинні проводиться тільки в комплексі з використанням фоноскопічних методів аналізу звукової доріжки відеозапису і покадрового аналізу зображення, зіставляючи окремі звуки мови і зафіксовані окремими кадрами елементи артикуляції. Вирішення таких завдань у криміналістиці можливе лише в рамках комплексних габітоскопічних і фоноскопічних досліджень [4].

На основі вищевказаного варто розробити окрему методику криміналістичного дослідження динамічних ознак зовнішності людини для встановлення ідентифікаційної значущості кожного з динамічних ознак зовнішності людини, знаходження кореляційних залежностей між функціональними ознаками зовнішності і властивостями особистості та ін. Створення бази обліків відеоматеріалів з фіксацією динамічних ознак зовнішності осіб, причетних до вчинення злочинів, забезпечить накопичення даних для

постійного функціонування комп'ютерної системи підтримки криміналістичного дослідження динамічних ознак зовнішності людини.

Література: 1. Навойчик А. И. Общая биомеханика. Тексты лекций по курсу "Биомеханика физических упражнений". - Гродно, 2000; 2. Міміка / Культурологічний словник-довідник. - К. : ВД "Професіонал", 2006; 3. Дарвин Ч. Выражение эмоций у человека и животных. . – Т. 5, М., 1953; 4. Українська радянська енциклопедія. В 12-ти томах / За ред. М. Бажана. - 2-ге вид. - К. : Гол. редакція УРЕ, 1974-1985.

Велигодский Денис Витальевич

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского (Симферополь, Украина)

ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ТАВРИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

14 октября текущего 2013 г. Таврическому национальному университету имени В. И. Вернадского исполнится 95 лет. Ровесником университета является и наш юридический факультет, один из трёх первых факультетов вновь созданного университета.

С самого начала деятельности университета его основатели устанавливают высокую планку развития науки в молодом вузе. В. И. Вернадский создает геохимическую лабораторию для исследования роли живых организмов в минералогенезисе, совместно с академиком В. А. Обручевым — геологический музей и минералогическую лабораторию. Будущий вице-президент АН СССР профессор А. А. Байков, ставший после В. И. Вернадского ректором Таврического университета, организует добротную по тем временам химическую лабораторию. Профессор А. Г. Гурвич создаёт лабораторию гистологии, в которой сделает своё знаменитое открытие митогенетического излучения. Астрономическая обсерватория университета начинает регулярные наблюдения Солнца. Университет становится ядром образования в Крыму научных обществ: математического, историко-философского, общества естествоиспытателей. В. И. Вернадский организует работу Комиссии по изучению естественных производительных сил Крыма. Уже в 1919 году начинает выходить научный журнал “Известия Таврического университета” с приложением “Записки математического кабинета”. Активное участие в создании научных лабораторий принимали также студенты, работавшие лаборантами и препараторами, — будущие академики и лауреаты Государственных премий И. В. Курчатов, К. В. Синельников, Г. М. Франк, И. М. Франк, Д. И. Щербаков, К. И. Щелкин.

Значительную работу по развитию юридической школы в Крыму и подготовке высококвалифицированных специалистов проводил и юридический факультет университета. Обязанности декана факультета исполняли: сначала профессор финансового права П. П. Гензель, затем профессор государственного права А. И. Елистратов, а с октября 1920 г. - профессор гражданского права С. Е. Сабинин. Для работы на факультете были привлечены известные юристы, оказавшиеся в те смутные годы в Крыму, - профессоры А. Л. Байков, Н. Н. Алексеев, М. О. Гредингер, Г. В. Демченко, П. И. Новгородцев, Н. И. Палиенко, А. А. Раевский, Е. Е. Сабинин, Ф. В. Тарановский, доценты В. М. Гордон, М. А. Штромберг. Историю российского права студентам юридического факультета читал Г. В. Вернадский. Из них впоследствии стали академиками: Ф. В. Тарановский - Украинской Академии наук; В. М. Гордон и Н. И. Палиенко - Академии наук УССР.

К сожалению, последовавшая за Гражданской войной "красная" реформа Таврического университета, превратившая его сначала в Крымский университет с упразднением некоторых факультетов, в том числе и юридического, потом в Крымский педагогический институт, привела к оттоку известных учёных либо за рубеж, либо в другие университетские центры страны. Большие потери понёс коллектив вуза и во время Великой Отечественной войны, в частности при эвакуации в Дагестан ощутимо пострадала его материальная база.

Новейшая история факультета начинается 14 мая 1992 г., когда на историческом факультете Симферопольского университета была открыта кафедра правоведения и произведён первый набор 25-ти студентов по данной специальности.

2 января 1995 г. юридический факультет был восстановлен. Его деканом стал кандидат юридических наук, доцент В. А. Бурмистров, в декабре 2002 г. его сменил доктор юридических наук, профессор А. В. Тимощук. В составе факультета было три кафедры: теории, истории государства и права и конституционного права; гражданского и уголовного права и процесса; хозяйственного права. Поскольку в то время, кроме кандидатов юридических наук доцентов В. А. Бурмистрова, П. Б. Евграфова, А. М. Викторова, Н. А. Орлова, в Крымском регионе учёных-юристов не было, на факультете преподавали также доктора и кандидаты исторических, философских и политических наук. Но даже при этом Симферопольский университет считался тогда флагманом юридического образования и науки в автономии.

Сегодня юридический факультет Таврического национального университета имени В. И. Вернадского является продолжателем славных традиций 1918—1920-х годов. С 2010 г. его возглавляет кандидат юридических наук, доцент Л. Д. Донская.

Факультет готовит специалистов по направлению "Правоведение" образовательно-квалификационных уровней "бакалавр", "специалист" и "магистр" для работы в государственных органах и органах местного самоуправления, в суде, прокуратуре, адвокатуре и других правоохранительных органах, в юридических службах предприятий и др. На дневной и заочной формах обучения учатся свыше 1000 студентов. В аспирантуре обучается 12 наиболее талантливых студентов.

В структуре факультета пять кафедр: истории и теории государства и права (заведующий - доцент П. Е. Таран); гражданского и трудового права (заведующий - профессор В. Г. Ротань); уголовного права и криминологии (заведующий - доцент В. А. Бугаев); хозяйственного и экологического права (заведующий - доцент Ю. В. Скакун); уголовного

процесса и криминалистики (заведующий - доцент М. А. Михайлов).

На юридическом факультете сложился ряд научных школ.

На базе кафедры истории и теории государства и права, которая была создана в 1994 г. как кафедра теории государства и права и конституционного права развивается научная школа по изучению истории государства и права Украины, государственности на территории Крыма, мусульманского права, обычного права этносов. Основатель школы - декан юридического факультета профессор А. В. Тимощук. Его последователи и ученики ведут научные исследования по актуальным проблемам истории государства и права зарубежных стран (страны Европейского Союза, Россия, США, Турция, страны Ближнего Востока, Китай); актуальным проблемам истории государства и права Украины (возникновение государственности на территории современной Украины, государственность на территории Крымского полуострова от древнейших времен до наших дней, развитие мусульманского права в Крыму, обычное право этносов Крыма). Под руководством профессора С. Г. Кащенко ведутся исследования теоретико-методологических аспектов преподавания вспомогательных юридических дисциплин (ораторское искусство, этика общения, правоведение).

Под руководством заведующего кафедрой, доцента П. Е. Тарана сотрудники кафедры ведут исследования историко-правовых проблем государственности в Крыму, государственных образований на полуострове в период Гражданской войны, административно-территориального статуса Крыма в составе союзных республик Советского Союза, а также проблем депортации и репатриации крымско-татарского населения Крыма, изучают памятники мусульманского права, деятельность известных мусульманских политиков на территории Автономной Республики Крым.

Под руководством профессора Л. Т. Рыскельдиевой оформилась научная школа по общей теории законности, применению и толкованию юридических норм, актуальным проблемам теории прав человека, философии права, строи-тельства гражданского общества и становления правового государства.

Первая диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук в новейшей истории юридического факультета была защищена ассистентом кафедры Е. В. Мальцевой (Смирновой) в январе 2002 г.

Научная школа кафедры тесно сотрудничает с Институтом государства и права имени В. М. Корецкого НАН Украины, Киевским университетом права, Киевским национальным университетом внутренних дел, Киевским национальным университетом имени Тараса Шевченко, Харьковским национальным университетом внутренних дел, Львовским национальным университетом им. Ивана Франко, Санкт-Петербургским государственным университетом, Российским открытым социальным институтом (г. Курск), Опольским государственным университетом (Польша), Египетским университетом (Турция).

Ежегодно кафедра участвует в международных конференциях историков права, результатом которых становится издание материалов по различным научным направлениям.

Основным научным направлением кафедры гражданского и трудового права является исследование проблем толкования и применения актов гражданского и трудового права. В рамках научной школы, основанной док-тором юридических наук профессором В. Г. Ротанем, разрабатываются следующие темы: публично-правовые и частноправовые тенденции в трудовом праве; правовое регулирование труда членов производственных кооперативов; деловые качества работников; субъекты коллективных трудовых правоотношений; юридические факты в авторском праве; система права социального обеспечения; судопроизводство по делам об усыновлении; компенсации по трудовому праву Украины.

Кафедра создана в сентябре 2003 г. после реорганизации кафедры гражданско-правовых дисциплин. С начала образования и по сегодняшний день ею заведует профессор В. Г. Ротань.

На основании толкований правовых предписаний Кодекса законов о труде, иных законов Украины, нормативно-правовых актов Президента Украины, Кабинета Министров Украины, Министерства труда и социальной политики Украины, иных центральных органов исполнительной власти.

Сотрудники кафедры разрабатывают многочисленные рекомендации по применению законодательства о труде, обладающие высокой практической значимостью и научной новизной. Результатом этих исследований стал обширный “Комментарий к законодательству Украины о труде”. Параллельно изучаются проблемы толкования и применения гражданского законодательства. Итогом этой работы является трехтомный "Комментарий к гражданскому законодательству Украины".

Научная школа кафедры сотрудничает с Харьковской национальной юридической академией им. Ярослава Мудрого, Одесской национальной юридической академией, Институтом государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины.

Кафедра уголовного права и криминологии начинает свою историю с 2003 г., когда на базе кафедры гражданского и уголовного права и процесса была образована кафедра уголовно-правовых дисциплин. В 2005 г. она разделилась на две кафедры - кафедру уголовного права и криминологии и кафедру уголовного процесса и криминалистики. Заведующим первой из них был избран кандидат юридических наук, доцент В. А. Бугаев. Кафедра готовит квалифицированных специалистов в области уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права. Наиболее перспективное научное направление кафедры - исследование проблем противодействия и предотвращения преступности на современном этапе развития Украинского государства.

Кафедра уголовного процесса и криминалистики, как уже отмечалось, была создана в 2005 г. в результате деления кафедры уголовно-правовых дисциплин. Заведующим кафедрой стал кандидат юридических наук, доцент М. А. Михайлов. Основное научное направление кафедры - исследование проблем защиты прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве в условиях, его реформирования.

В плане выполнения научных исследований по теме "Особенности развития криминалистических знаний в Украине" ведётся сбор и систематизация эмпирического материала: поиск информации о способах и механизме осуществления различных видов преступлений, а также данных об удачных примерах расследований и использованных при этом приёмах; систематизация полученных данных в зависимости от заданных критериев (видов преступлений, следственных ситуаций на момент начала расследования); разработка рекомендаций по расследованию преступлений для следователей. По данной тематике опубликовано свыше 80 научных статей и монографий.

В состав кафедры входят учебный зал судебных заседаний, криминалистическая лаборатория и криминалистический полигон.

Кафедра сотрудничает с Академией МВД Республики Беларусь, Национальной школой судей Украины, Академией адвокатуры Украины, Омской академией МВД Российской Федерации, Луганским государственным университетом МВД, Крымским экономическим институтом Киевского национального университета имени В. Гетьмана, Крымским юридическим факультетом Национальной юридической академии имени Я. Мудрого, Главным управлением МВД Украины в Крыму, Крымским НИС судебной экспертизы, Научно-исследовательским экспертно-криминалистическим центром при ГУМВД Украины в АР Крым.

Кафедра хозяйственного и экологического права основана в 2003 г. Заведующий кафедрой — кандидат юридических наук, доцент Ю. В. Скакун. Основное направление научных исследований кафедры - проблемы правового обеспечения устойчивого развития Украины в сфере охраны окружающей природной среды. По данной тематике опубликовано свыше 40 научных статей и монографий.

Веліканов Сергій Володимирович

Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" (Харків, Україна)

ДО РОЗУМІННЯ ПРИЧИННОГО ПОЯСНЕННЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ

1. Категоріальний апарат сучасної криміналістики широко застосовує причинне пояснення, що надається якісним та кількісним характеристикам причин утворення та існування пов’язаних із подією злочину об’єктів, явищ та процесів. Саме таке включення причинних пояснень до змісту наукових розробок та практичних рекомендацій зумовлюється будовою об’єкту теорії причинності в криміналістиці до якого, за винятком непричинних відносин (часу, простору, співіснування, тотожності тощо) й відносин, визначених інтенціональністю злочинця та віктимністю потерпілого, входить механізм злочину та змістовна сторона процесу його встановлення.

2. Структурно причинні пояснення складаються з експланансу (сукупності положень, за допомогою яких здійснюється пояснення) та експланандуму (того, що підлягає поясненню). Вказана будова причинного пояснення в рівному ступені може бути використана в практичних рекомендаціях криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики.

3. Експлананс причинних пояснень, що формуються в криміналістичній техніці, як правило, включає один або декілька законів, встановлених у природничих або технічних науках. Такі закони, в контексті, наприклад, трасології, судової балістики або техніко-криміналістичного дослідження електронних носіїв інформації безпосередньо визначають специфіку слідоутворення, притаманного конкретній галузі криміналістичної техніки. Причинні пояснення різного ступеня вірогідності можуть бути отримані й щодо почерку або змісту тексту. Отже, причинне пояснення в криміналістичній техніці базується на одному чи декількох законах природи (дедуктивно-номологічна модель) або на складній взаємодії великого числа законів (модель статистичної релевантності). При цьому експланандумом, тобто тими обставинами, що підлягають поясненню, є саме трасологічні, балістичні сліди, сліди вибуху, сліди матеріальної підробки документів, відображення ознак зовнішності на об’єктивних слідоносіях тощо.

Основою застосування практичних рекомендації криміналістичної техніки є такі причинні пояснення, що зумовлені змістовною стороною процесу встановлення механізму злочину та спрямовані саме на отримання прогнозованих та передбачуваних результатів. Експлананс цього виду причинних пояснень складається з низки передумов, необхідних для ефективної роботи зі слідами. Так, наприклад, виявлення слідів пальців рук на вогнепальній зброї з використанням парів ціанакрилату потребує наявності пластикового боксу достатнього розміру, генераторів, відповідно, парів ціанакрилату та водяного пару. Означені технічні засоби, а також хімічна властивість швидкої полімеризації ціанакрилату в присутності води утворюють експлананс причинного пояснення. Експланандумом в даному випадку буде виявлений, зафіксований та вилучений слід, як результат застосування криміналістичних рекомендацій по роботі із слідами.

4. Оскільки знання про механізм злочину відображають подію минулого, остільки причинне пояснення, на якому базується така категорія криміналістичної тактики, як версія, має ретроспективний характер. На цій основі причинні пояснення можуть бути розділені на групи в залежності від ступеня їх встановленості. Перша група складається з ймовірних причинних пояснень зв’язків поміж компонентами експланандума. Ймовірнісні зв’язки, як правило, існують на початкових етапах розслідування, характеризуються недостатнім ступенем встановленості, потребують подальшої перевірки, та мають форму робочих слідчих версій. Натомість в другій групі причинних пояснень ступінь встановленості якісних та кількісних характеристик певних причин, наслідків та їх зв’язків зібраними на досудовому розслідуванні відомостями є високим. Причинні пояснення другої групи за вірогідністю

змісту наближаються до достовірного знання у формі підтвердженого переконання.

5. В криміналістичній методиці причинне пояснення знаходиться в основі взаємозв'язків, встановлюваних поміж низкою компонентів криміналістичної характеристики злочинів. При цьому експланандумом може бути слідова картина, утворена одиничним злочином на матеріальних та ідеальних носіях у сукупності з обставинами, що впливали на слідову картину після завершення роботи механізму злочину. Моделлю експланансу причинного пояснення в криміналістичній методиці може бути сам контекст окремого злочину, структура криміналістичної характеристики злочинів певного роду, виду або підвиду, а також описані в науковій чи методичній літературі певні причини, що через індуктивні узагальнення вважаються типовими для певних наслідків за злочинами деяких категорій. Отже в криміналістичній методиці причинне пояснення може охоплювати як одиничні злочини, так й злочини, відомості про які отримуються в результаті узагальнень. Крім цього необхідно відзначити, що оскільки компоненти події-причини часто можуть зберігатись тривалий час та є доступними для дослідження слідчим, тому при причинному поясненні компоненти події-причини входять до експланансу разом з іншими передумовами слідоутворення.

6. Отже, застосування причинного пояснення у криміналістичних рекомендаціях щодо добре передбачуваних закономірностей може базуватись на дедуктивно-номологічній моделі або, в разі впливу великого числа факторів, на моделі статистичної релевантності (аналіз ознак почерку, змісту тексту). Однак, в криміналістичній тактиці й методиці підлягає урахуванню істотна роль рефлекторних та вольових компонентів на отримання передбачуваних результатів, а причинні пояснення мають обмежене застосування, наприклад, щодо криміналістичних рекомендацій по роботі зі слідами пам'яті при складанні "словесного портрету" під час допиту. Умовний характер причинні пояснення мають й у тактиці інших слідчих дій, наприклад, при встановленні мотивів певної поведінки особи при взаємодії зі слідчим. Значну специфіку причинні пояснення проявляють й в криміналістичній характеристиці, зокрема пов'язуючи особу злочинця із знаряддям злочину, способом злочину, особою потерпілого тощо.

Газетдинов Наиль Исламович

Казанский (Приволжский) федеральный университет (Казань, Россия)

ЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕПРИЗНАННЫХ ПРИНЦИПОВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СИСТЕМЕ ПРИНЦИПОВ ОТЕЧЕСТВЕННОГО УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Взаимосвязь с институтами международного права система принципов уголовного судопроизводства наиболее отчётливо прослеживается в проникновении его принципов в сферу уголовного судопроизводства.

Конституция РФ и отраслевое законодательство признали, что общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры являются составной частью законодательства (ч.4 ст.15 Конституции РФ и ч.3 ст.1 УПК РФ). Так, в соответствии с ч.1 ст.3 Федерального конституционного закона "О судебной системе Российской Федерации" от 31.12.96 №1-ФКЗ единство судебной системы Российской Федерации обеспечивается путём… применения всеми судами Конституции РФ, законов, *общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации*. Конституция РФ 1993г. закрепила в качестве конституционных принципов практически все общепризнанные принципы отправления правосудия, восприняла в полном объёме международные стандарты, существующие в сфере организации и деятельности судебной власти: универсальное право каждого на судебную защиту(ст.46), равенство на доступ к правосудию (с.18 и 46), осуществление правосудия только судом и запрет создания чрезвычайных судов (ст.118), право каждого на рассмотрение его дела тем судом, к компетенции которого оно отнесено законом (ст.47), несменяемость судей (ст.121), неприкосновенность судей (ст.122), право на пересмотр приговора по уголовным делам(ст.50), право на квалифицированную юридическую помощь (ст.480, открытость и гласность судебного процесса (ст.123), состязательность и равноправие сторон (ст.19, 123), судебный контроль за применением ограничений прав и свобод граждан в уголовной юстиции (ст.22-23), доступ к международному правосудию (ст.46).

26 мая 1995г. государства-участники СНГ приняли Конвенцию Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека, в которой были имплементированы гражданские, политические, социально-экономические права и свободы, перечисленных во Всеобщей декларации прав человека и в Международных пактах о правах человека[1].

10 октября 2003 года Пленум Верховного Суда РФ принял Постановление №5 "О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации". Бесспорно, что его принятие было обусловлено необходимостью единства в понимании и правоприменении судами общей юрисдикции норм международного права.

Необходимо поддержать мнение о том, что решения Европейского Суда могут быть положены в основу судебных постановлений и решений. Так, например, Европейский Суд считает, что все доказательства по уголовному делу должны представляться в присутствии обвиняемого в ходе публичного разбирательства с целью проведения состязательных прений (судебное решение по делу Костовски от 20 ноября 1989г.). Это означает, в частности, что использование показаний свидетелей обвинения, полученных на досудебных стадиях, допускается при условии соблюдения права на защиту (возможность обвиняемого задать вопросы

[1] Международные акты о правах человека. Сборник документов. М.: Норма. 2002. С. 857-866.

изобличающему свидетелю, например, на очной ставке, в ходе опознания).[1]

В связи с этим появляется достаточно значимая проблема: необходимость конкретных знаний судьей общепризнанных принципов и норм международного права. Как отмечает Т.Н.Немотаева, говоря о значении принципов международного прав, что только суд от лица государства выражает принцип права вовне.[2] Для всестороннего и полного познания общепризнанных принципов и норм международного права, представляется, в судах необходимо ввести должность "специалист-международник"[3]. Включение европейских стандартов по правам человека в российскую правовую систему существенно повышает меру ответственности всех правозащитных механизмов.[4]

Если общепризнанные принципы и нормы международного права являются составной частью уголовно-процессуального законодательства (ч.2 ст.1 УПК РФ), то их необходимо применять. Дискуссия об этом носит совершенно самостоятельный характер, но с позиций целей настоящего исследования мы начнем традиционно – с этимологии терминов. В литературе отмечаются следующие понятия; "международное сотрудничество"[5], "международная правовая помощь"[6], "международный судебный контроль"[7], "борьба с международной транснациональной преступностью"[8]. Волженкина В.М. отвечая на вопрос о понятии общепризнанных принципов и норм международного права исходит из смыслового значения. Действительно, если рассуждать по В.И.Далю – "общественный" - это общий, а "признать" - это брать за истину[9], *то общепризнанные принципы международного права – это общие истинные идеи необходимые для правильного разрешения правового дела.*

Зарубежные принципы уголовного процесса интересовали известных учёных ещё тогда, когда идеология позволяла их объявлять буржуазными[10]. Поэтому дальнейшее развитие международного уголовного и уголовно-процессуального законодательства позволяло предложить учёным наиболее оптимальный этап развития национальной правовой системы государства[11], а также определить процессуальные формы имплементации в правоприменительную деятельность судебных и правоохранительных органов России[12].

Представляется, что необходимо выстроить Теоретическую процессуально-правовую модель значения общепризнанных принципов для механизма реализации системы принципов отечественного уголовного судопроизводства. Это необходимо для правильного и целесообразного применения данных принципов на современном этапе развития правовой системы России и уголовно-процессуального законодательства. Для этого, как нам думается, необходимо рассмотреть следующий аспекты. *Во-первых, философский,* - философское понимание термина "общепризнанности", как думается, исходит из следующих терминов: "общее", "общение", "общественная закономерность", "общественное мнение", "общество", "общность", "общезначимость", которые предлагают традиционное понимание общности как закономерной связи вещей, явлений, процессов в составе целого[13]. *Во-вторых, субъектно-правовой,* так как общепризнанные принципы и нормы международного права носят общеобязательный характер для всех субъектов международного права, а значит и для конкретных правоприменителей.

---

[1] См.: Белов С Применение правовых стандартов Совета Европы к уголовно-процессуальному законодательству России// Законность, 2002г., №12, с.31-32.

[2] См.: Старженецкий В.В. Информация о заседании Ученого совета от 11 ноября 2003 г. // Российский судья, 2004, № 1. – С. 46-47.

[3] МуратоваН.Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве!

[4] См.:Нафиев С.Х.,Васин А.Л. Европейские стандарты обеспечения конституционных прав личности при расследовании преступлений. – Казань, 1998г., - С.3.

[5] Трунцевский Ю.В. Об определении транснациональных преступлений и формировании концепции имплементации норм международного права // Современная уголовная политика в сфере борьбы с транснациональной организованной преступностью и коррупцией. Материалы Третьего парламентского круглого стола-Москва-Иркутск, 2002 с.17. Ягофаров С.М. Международные стандарты по правам человека и российское уголовное судопроизводство. Учебное пособие. –Оренбург, ОГАУ, 2006 с.31. Табалдиева В.Ш. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства. Учебное пособие. – Москва-Воронеж, МОДЕК, 2004. – с.8.

[6] Евдокимов В.Б., Михайленко К.Е. Международная правовая помощь по гражданским и уголовным делам на примере стран СНГ. - М.:ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – с.30-31. Лесин А.В. Международная правовая помощь в системе международного права//Применение международных договоров в области прав человека в правовой системе Российской Федерации. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – Екатеринбург, 2003.с.56.

[7] Валеев Р.М. Контроль в современном международном праве. – Казань: Центр инновационных технологий, 2003.с.131. Муратова Н. Г. Международный судебный контроль в уголовной юстиции: проблемы законодательного регулирования и совершенствования практики//Правосудие в Татарстане, 2006,№3(28) – С.17-21.

[8] Александров А.И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы. – СПб.:из-во С.-Петерб.гос. ун-т, 2003. с.97. Волженкина В.М. – Нормы международного права в российском уголовном процессе – спБ.: Юридический центр Пресс, 2001. – с.127 Мелешко Н.П.,Тарло Е.Г. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран(криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательства и правоприменительная практика). – М.:Юрлитинформ, 2003. с.185.

[9] Даль В.И.Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М.:ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. -428,526. (736с.)

[10] Зивс С.Л. Юстиция США – орудие империалистической реакции – М.:Из-во Академии наук СССр, 1951. – 23-24. Миньковский Г.М, Туманов В. А. Суд в ССР и в странах капитала – М.,Гос.юриздат., 1957. с.23. Полянский Н.Н. Международный суд. – М.,из-во Академии наук СССР, 1951.с.71. Строгович М.С. Судебный процесс над убийцей ЖанаЖореса. – Москва, Юридическая литература, 1971.

[11] Марусин И.С. Международные уголовные судебные учреждения: судоустройство и судопроизводство. – СПб.:Из-во С.-Перерб.гос. ун-та, 2004. с.21. Михайлов Н.Г. Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии: компетенция, источники права, основные принципы деятельности.Монография. – М.: Изд. дом Шумиловой И.И.,2006.- 99. Клеандров М.И. Очерки российского судопустройства: Проблемы настоящего и будущего. – Новосибирск:Наука, Сиб.предприятиеРАН, 1998. С.6-7. (192с.)

[12] Зимненко Б.Л. Нормы международного права в судебной практике Российской Федерации. Пособие для судей. –М.:РАП,2003. –с.40. с.4-5.Мезяев А.Б. Процесс против Слободана Милошевича в Гаагском трибунале. Записки из зала суда. Кн.первая. Обвинительная часть.-Казань:Титул-Казань,2006. с.13.

[13] Философский словарь/под ред.м.м.Розенталя. Изд. 3-е - М.,Политиздат, 1972 –С.286-287 (495с.). Философский энциклопедический словарь, 2-е изд. – Москва: Советская энциклопедия, 1989. – с.432-433 (815с.)

Оптимизация национальных правовых систем[1], которая, в частности, проявляется в новом уголовно-процессуальное законодательстве России, позволяет вести речь об имплементации (осуществлении, исполнении государством международно-правовых норм) общепризнанных принципов в механизм реализации системы принципов уголовного судопроизводства, о развитии международной уголовной юстиции[2], о правовых позициях Международного суда ООН[3], о становлении международного уголовного правосудия и международного сотрудничества в области предупреждения преступности[4], о проблемах международного уголовно-процессуального права и его реализации в уголовном судопроизводстве[5]. Таким образом, субъектами применения общепризнанных принципов и норм международного права является, с одной стороны, Россия, а с другой – участники уголовного судопроизводства. *В третьих, процессуально-правовой.* Процессуалисты практически во всех исследованиях по данной проблематике предлагают различные пути применения международных стандартов защиты прав и свобод человека в отечественном уголовном процессе[6], а также также совершенствовать действующее уголовно-процессуальное законодательств с целью наиболее оптимальной имплементации норм международного права в уголовном процессе[7]. Кроме того, в литературе отмечается, что деятельность международных судов оказывает значительное воздействие на поддержание высоких стандартов соблюдения прав человека[8].

Значение общепризнанных принципов международного права в системе принципов отечественного уголовного судопроизводства состоит в необходимости применения универсальных концептуальных норм о правах человека при осуществлении уголовного преследования, а также соблюдении гарантий защиты личности от необоснованного обвинения и возможности получения компенсации жертвам преступлений.

Галицкая Ольга Константиновна

Международный гуманитарный университет (Одесса, Украина)

СЛЕДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЯ - КАК ЭЛЕМЕНТ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАРУШЕНИЯ ПРАВИЛ ОХРАНЫ ВОД

Раскрытие и расследование криминальных нарушений правил охраны вод не возможно без выявления и исследование следов, которые являются главным источником доказательственной информации. Следы использовались в расследовании преступлений из давних времён. Так в "Русской Правде" отмечалось: "Если кто будет избит до крови или синяков, то не искать этому человеку свидетелей; если же на нем не будет никаких следов (побоев), то пусть придут свидетели" [1,81].

Следы называют своеобразным криминалистическим модулем, тем неделимым элементом, тем "кирпичиком", что лежит в фундаменте криминалистики [2,63].

Следы преступления, как важные отображения преступной деятельности, в криминалистике традиционно делят на два вида :

- материальные следы. К ним относятся "отражения" события на любых материальных объектах: предметах, документах, теле и (или) организме пострадавшего, обстановке события и т.п.;

- идеальные следы: отражения события в сознании, памяти людей, осуществлённых преступлений. В связи с этим такие следы ещё называют "интеллектуальными" следами, или следы в памяти человека.

При этом разделение следов на материальные и идеальные является условным, поскольку идеальные следы по сути своей также являются материальными ведь они проявляются в виде электрических импульсов, которые двигаются по нервным волокнам [3,8].

Вместе с тем распределение следов в криминалистике на материальные и идеальные имеет определённое теоретическое значение, которое разрешает более содержательно исследовать криминалистическую сущность категории "след". За точным выражением Р. С. Белкина материальные следы - это первый "кит" на котором основывается криминалистика. Идеальные следы - второй "кит" криминалистики, который занял на одинаковых правах крепкое место в её фундаменте [1,65].

Криминалистическое учение о следах принадлежит к одной из фундаментальных научных теорий криминалистики, которая изучает теоретические основы следообразования, закономерности

---

[1] Бахин С.В. Сотрудничество государств по сближению национальных правовых систем (унификации и гармонизация права) – Автреф….дисс. ..к.ю.н.,СПб., 2003.с.6.

[2] Костенко Н.И. Теоретические проблемы становления и развития международной уголовной юстиции. – Дисс….д.ю.н., Москва, 2002.с.111.

[3] Власов Д.С. Правовые позиции Международного суда ООН: понятие, природа и варианты проявления. - Автореф….дисс..к.ю.н., Казань, 2006, с.6.

[4] Рабаданова А.А. Международное уголовное правосудие: становление, современное состояние, перспективы развития. – Автореф…дисс..к.ю.н. Москва, 2006. с.5. Шарифуллин Р.А. Международное сотрудничество в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. – Автореф…дисс..к.ю.н. Казань, 2006, с 7.

[5] Бирюков П. Б. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система Российской Федерации: теоретические проблемы. – Автореф…дисс..д.ю.н., Казань, 2001. с13.Стойко Н.Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем – Автореф..дисс..д.ю.н., 2007. с.12. Алекесеева Л.Б. Право на справедливое судебное разбирательство: реализация в УПК РФ общепризнанных принципов и норм международного права . – Дисс..в форме научного доклада…д.ю.н., Москва, 2003. с.17.

[6] Валеев Р.М. Контроль в современном международном праве. – Казань,2003. –С.135-136. Туманов В.А. Материалы о рассмотрении дел в Европейском суде // Государство и право, 1999. - № 12. - С.23.

[7] Волженкина В.М. – Нормы международного права в российском уголовном процессе – спБ.: Юридический центр Пресс, 2001. – с.127 Мелешко Н.П.,Тарло Е.Г. Уголовно-правовые системы России и зарубежных стран(криминологические проблемы сравнительного правоведения, теории, законодательства и правоприменительная практика). – М.:Юрлитинформ, 2003. с.185. Бирюков П.Б. Международное уголовно-процессуальное право и правовая система Российской Федерации: теоретические проблемы. – Автореф…дисс..д.ю.н., Казань, 2001.-С. 5-6.

[8] Валеев Р.М. Контроль в современном международном праве. – Казань,2003. –С.135-136. Туманов В.А. Материалы о рассмотрении дел в Европейском суде // Государство и право, 1999. - № 12. - С.23.

возникновения следов, механизм преступления, а также методы м и средства предупреждения, раскрытия и расследования уголовных правонарушений [4, 79].

Р. С. Бєлкин верно подчёркивал, что, "описание способов совершения и сокрытия преступлений заключается не только в описании действий, с помощью которых достигаются цели преступного посягательства, но и в описании типичных последствий применения того или иного способа, т.е. оставляемых им следов его применения и мест, где эти следы вероятнее могут быть обнаружены"5, 178]. При разработке криминалистической методики расследования нарушения правил охраны вод идут именно по этому пути: описывают, например, типичные способы совершения этого вида преступления и сразу же указывают, какие признаки позволяют судить об этих способах, т.е. о характере и локализации оставленных преступниками материальных и идеальных следов.

Подготовка к совершению криминальных нарушений правил охраны вод, совершение и сокрытие приводят к образованию разнообразных материальных изменений, следов преступления (материальных и идеальных), которые вместе с другими источниками информации позволяют не только правильно квалифицировать содеянное, но и выбирать средства и методы для раскрытия и расследование этих преступлений. Обнаруженная система следов по каждому из уголовных производств и связанная с ними информация создают неповторимое информационное поле, которое являются необходимым условием обеспечения всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств о криминальном нарушении правил охраны вод.

Необходимо указать, что на современном этапе развития криминалистики между учёными не существует однозначного понимания понятия этой системы следов. Нам импонирует точка зрения профессора М. В. Салтевский, который называл их "следовой картиной". По нашему мнению, необходимо согласиться с М. В. Салтевським, который считал, что следовая картина, как элемент криминалистической характеристики, есть понятия сборное и включает описание материальных и идеальных следов отображений (отражений) признаков преступления, как источников видимых и невидимых прогнозируемых следов, т.е. "...следовая обстановка на конкретный момент времени, которое отображает и сохраняет разную информацию о конкретном событии преступления и лице, которое совершило его в данной обстановке" [6, 420-421].

Отметим, что преступления данного вида оставляют разнообразные следы в различной среде, на разных объектах. Изучение их и самого процесса следообразования по данной категории уголовных дел имеет значение не толь-ко для установления самого факта негативных последствий, но и их причинных связей с фактами нарушений правил охраны вод определёнными лицами. Установление таких фактов в процессе расследования особенно важно, поскольку в районе проявления последствий экологических нарушений нередко функционирует несколько предприятий, нередко однотипных, каждое из которых может являться непосредственным источником обнаруженного загрязнения вод.

Как уже отмечалось, криминалистическая характеристика следов преступного нарушения правил охраны вод отличается особенностями следообразования и исходит из критериев, отражающих, во-первых, независимо от состава преступления общие их свойства, следы совершения преступления, следы непосредственных последствий, следы отдалённых ("вторичных") последствий, во-вторых, особенности указанных групп следов в зависимости от специфики тех или иных видов преступлений. Такая специфика может проявляться под влиянием нарушений, выразившихся в загрязнении водоёмов, морского шельфа материалами, веществами, превышающими допустимые нормы [7, 373].

Данный процесс проще прослеживается при наличии очевидных измене-ний, вызванных преступными действиями, в виде явных следов на поверхности воды, на поверхности акватории. Такие следы часто утрачиваются к периоду досудебного расследования, и установление их становится возможным по вызванным ими последствиям (гибель птиц, рыбы) при наличии фактов отравления вредными веществами - отходами производства определённого объекта.

Анализ литературы и практики расследования преступлений данного вида в зависимости от условий, обстановки, личности нарушителя, предмета посягательства даёт возможность следы классифицировать по определённым группам: следы в документах (содержательно-интеллектуальные); следы в технологическом процессе, на механизмах и оборудовании (некачественное строительство, изменения конструкции, отступления от технико-экологических норм при строительстве очистных сооружений, некачественный ремонт и т.д.); следы человека (биологические следы, рук, ног), предметов одежды, обуви; следы орудий преступления, следы инструментов, взрывных устройств, обработки, переработки, транспортировки рыбных продуктов; следы веществ, материалов, предметов, хранения, переработки, использование которых специально регламентируется экологическим законодательством (радиоактивные, ядовитые, сильнодействующие вещества); следы в виде радиоактивных излучений, абсорбированных водной средой; следы на теле человека, в его организме как последствия негативного воздействия экологических нарушений; следы на объектах растительного и животного мира водоёмов [8,36].

С учётом приведённого выше, по нашему мнению, "следовая картина" криминального нарушения правил охраны вод является весьма разнообразной, в которой имеет место вся совокупность возможных материальных и идеальных следов, поскольку в механизме события принимают участие люди и вещи, которые взаимодействуют и образовывают идеальные следы памяти и материальные следы-предметы, следы-отображения, следы-вещества и т.п..

Литература: 1.Памятники русского права.-М.:Госюриздат, 1963; 2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики - М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2001; 3. Див.: Шабанов-Кушнеренко Ю.П. Применение метода нуль-органа в психофизике // Проблемы бионики.-Харьков,

1978.-Вып.2; 4. Криміналістика: навч. пос. / В.Д.Берназ, М.В.Салтевський. – Одеса: ОДУВС, 2009; 5. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р.С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1987; 6. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі). – Київ: Кондор, 2005; 7.См.: Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; Под ред. В.К. Лисиченко. - К.: Выща шк. Головное изд-во. 1988. 8. См. подробнее Рузметов С.А. Использование специальных познаний при расследований экологических преступлений. Дис. на соиск. ученой степ. канд. юрид. наук. Специальность 12.00.09.- Калиниград.- 2003.

Гармаев Юрий Петрович

доктор юридических наук, профессор (Россия)

КОМПРОМИССНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ОСНОВЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Концепция так называемых "сделок с правосудием" или "компромиссов с преступностью", которая становится предметом все более пристального внимания со стороны уголовно-правовой, уголовно-процессуальной, а в последнее время и криминалистической науки, далеко не нова в мировой практике. Она исходит из принципиального положения о том, что необходимо отказаться от методов бескомпромиссной борьбы с преступностью, который противоречит основополагающим принципам права и часто создаёт на практике тупиковые ситуации в процессе пресечения, раскрытия и расследования конкретных преступлений[1].

Как отметил в своё время В. А. Образцов: "Институт сделок с правосудием предполагает установление договорных отношений между обвинением и защитой и взятие сторонами обязательств по принципу: если одна сторона принимает решение *о том-то*, другая гарантирует конкретно *то-то*. В основе таких договоров лежит концепция взаимоуступок, компромисс[2].

В научно-криминалистических исследованиях последнего времени вновь и вновь актуализируется идея использования криминалистического знания для реализации компромиссных процедур. Так, И. А. Попова отмечает: "Современная практика уголовного судопроизводства, где расширение возможностей защитительной деятельности, … расширение согласительных форм разрешения конфликтов постепенно становятся все более привычными, предопределяет необходимость исследования проблем тактико-криминалистического обеспечения компромиссных процедур"[3].

Вряд ли вызовет дискуссию тезис о том, что правозащитная роль уголовного процесса, приоритет которой бесспорен, не должна противоречить идее экономии процессуальных средств, задаче удешевления неадекватно дорогих для государственного бюджета досудебных и судебных процедур.

Заметим, что как российский, так и украинский законодатель вполне серьёзно воспринял идею компромиссного урегулирования конфликтов, возникающих в процессе уголовного судопроизводства и последовательно реализует эту концепцию.

Так, в России помимо уже давно апробированного особого порядка принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением (глава 40 УПК РФ), федеральным законом РФ от 29.06.2009 № 141-ФЗ[4] в УК РФ и УПК РФ включён целый комплекс норм, устанавливающий институт досудебного соглашения о сотрудничестве обвиняемого или подозреваемого со стороной обвинения, выполнение условий которого влечёт значительное смягчение ответственности за совершенное преступление. Нет необходимости анализировать нормы этих особых порядков. Они уже подробно рассмотрены как на уровне актов судебного толкования, так и в научных публикациях[5].

Однако совсем недавно, то есть федеральным законом РФ от 4.03.2013 г. № 23-ФЗ[6] в УК РФ и в УПК РФ введен комплекс норм о сокращённом порядке дознания в тех случаях, когда, согласно духу нового закона, уголовное дело не представляет правовой и фактической сложности, а причастность лица к совершению преступления не вызывает сомнения (статьи главы 32.1 УПК РФ и другие нормы). При этом необходимо, чтобы подозреваемый (обвиняемый) признал свою вину, а также характер и размер причинённого вреда, а также заявил соответствующее ходатайство (ч. 2 ст. 226.1 УПК РФ). Срок сокращённого порядка дознания по общему правилу не должен превышать 15 суток, а в исключительных случаях он может быть продлён до 20 суток (ч. 1 и 2 ст. 226.6 УПК РФ). Сторона защиты в рамках данной новой компромиссной процедуры получает вполне очевидные преимущества: наказание подсудимому по уголовному делу, дознание по которому производилось в сокращённой форме, не может превышать ½ максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного за совершенное преступление (ч. 6 ст. 226.9 УПК РФ).

---

[1] См., например: Аликперов Х.Д. Актуальные проблемы допустимости компромисса в борьбе с преступностью // Актуальные проблемы прокурорского надзора. Вып. № 4. Компромисс как эффективное средство в борьбе с преступностью: Сб. статей. – М., 2000. – С. 9.

[2] Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. – М., 1997. – С. 199.

[3] Попова И.А. Тактико-криминалистическое обеспечение компромиссных процедур в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.09. – Саратов, 2011. – С.24.

[4] О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 29 июня 2009 г. № 141-ФЗ.

[5] См., например: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2012 № 16 "О практике применения судами особого порядка судебного разбирательства уголовных дел при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве» / "Российская газета", № 156, 11.07.2012; Головизнин М.В. О природе особого порядка принятия судебного решения при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве // Российский судья. 2012. N 7. С. 32 – 35 и многие другие.

[6] "О внесении изменений в статьи 62 и 303 Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации": Федеральный закон от 4.03.2013 № 23-ФЗ.

Как известно, украинский законодатель в действующем уголовно-процессуальном законе своей страны предусмотрел даже не главу, а специальный раздел под номером VI: "Особые порядки уголовного производства", где, в частности, в ч. 1 ст. 468 главы 35 под названием "Уголовное производство на основании соглашений" указал: "В уголовном производстве могут быть заключены такие виды сделок:

1) соглашение о примирении между потерпевшим и подозреваемым или обвиняемым;

2) соглашение между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признании виновности"[1].

Как видим, законодатели России и Украины не только не игнорируют, но и вполне оперативно реагируют на общемировые тенденции и проблемы практики борьбы с преступностью, устанавливая и развивая нормы о компромиссных процедурах. К сожалению, в отличие от законодателя, криминалистическая наука, и в частности, её последние разделы: криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений, заметно отстают в вопросе формирования соответствующих прикладных рекомендаций. Проблемы криминалистического обеспечения разнообразных сделок с правосудием ещё не стали предметом глубоких исследований. Создаётся впечатление, что криминалистика, во многом игнорируя нормы материального и процессуального права, по-прежнему исповедует бескомпромиссный подход в борьбе с преступностью.

Вместе с тем: "Де-факто договорные отношения между подозреваемыми, обвиняемыми и их защитниками, с одной стороны, и с органами правопорядка, с другой стороны, реализуются давно и повсеместно. Однако делается это по наитию, нелегитимно, на свой страх и риск, балансируя на грани законности, а то и преступая её"[2]. Это мягкое замечание, высказанное В. А. Образцовым в адрес всей науки ещё 16 лет назад, к сожалению, актуально и по сей день.

В свою очередь на современном этапе своего развития система научных положений и основанных на них рекомендаций, именуемая различными авторами как: "Криминалистическая адвокатология"[3], либо "Теория адвокатского мастерства в уголовном судопроизводстве"[4] так же не демонстрирует повышенного интереса к данному направлению обеспечения деятельности адвокатов. Отчасти причиной тому стало изложенное авторитетными учёными-криминалистами мнение о некоем недоверии ко всем исследованиям в рамках "криминалистики защиты"[5].

Вместе с тем, ряд авторов (Л. А. Зашляпин, М. О. Баев, О. Я. Баев, Г. А. Зорин и др.) высказались в том смысле, что криминалистические средства и методы должны быть классифицированы на предназначенные для оптимизации уголовного преследования и, напротив, - для оптимизации профессиональной защиты от уголовного преследования[6].

Не вступая в активную дискуссию по данной проблеме, отмечу лишь, что современное судопроизводство предопределяет взаимную потребность каждого из его состязающихся участников прогнозировать, моделировать ход мыслей и деятельность процессуального противника. На научно-дидактическом уровне это означает необходимость разработки "зеркальных" систем знаний: рекомендаций по расследованию, установлению истины, с одной стороны, и особенностей профессиональной защиты от уголовного преследования, с другой.

Однако так или иначе споры на уровне теории и методологии науки не повлекли, казалось бы, закономерных последствий – активной разработки и внедрения в практику прикладных рекомендаций по достижению сторонами обвинения и защиты компромиссов.

Вынужден согласиться с В. Ф. Статкусом в том, что за последние тридцать лет учёные-криминалисты сосредоточились не на изучении практики раскрытия и расследования преступлений, а на бесконечных спорах о предмете, методе, системе криминалистики, на изобретении различных дефиниций, но при этом, не проводят, как теперь принято говорить, мониторинга, а как эти "новации" помогают правоприменителям повышать эффективность борьбы с преступностью"[7].

Итак, с одной стороны, т.е. с позиции криминалистического обеспечения деятельности стороны обвинения, несмотря на наличие установленных уголовным и уголовно-процессуальным законом оснований, условий и порядка реализации сделок с правосудием, наука не разработала соответствующих тактико-методических рекомендаций. Более того, на уровне не только профессиональных коммуникаций, но и официальной отчётности, до сей поры действуют давно укоренившиеся стереотипы и шаблоны. Исходя из них, к примеру, прекращение дела по нереабилитирующему основанию или иные компромиссы и уступки, как правило, не признаются положительным результатом деятельности следователя по сравнению с

---

[1] Электронный вариант УПК Украины в неофициальном переводе на русский язык любезно предоставлен заведующим кафедрой уголовного процесса и криминалистики ТНУ им. В. И. Вернадского, к.ю.н., доцентом М. А. Михайловым.

[2] Образцов В.А. Указ. соч. — С. 201.

[3] См., например: Баев О. Я. Криминалистическая адвокатология как подсистема науки криминалистики // профессиональная деятельность адвоката как объект криминалистического исследования. – Екатеринбург, 2002. – С. 19.

[4] См.: например: Зашляпин Л. А. Основные компоненты теории адвокатского мастерства в уголовном судопроизводстве. – Екатеринбург: Изд-во Урал. Ун-та. 207. – С. 4-8, 98-115.

[5] Так, критике этого направления много внимания уделил А. А. Эксархопуло. См., например: Эксархопуло А. А. Предмет и система криминалистики: Проблемы развития на рубеже XX-XXI веков. – СПб.: Изд. Дом СПбГУ, 2004. - С. 33-34.

[6] См., например: Баев О. Я. Основы методики уголовного преследования и профессиональной защиты от него: научно-практическое пособие (на примере уголовно-процессуального исследования должностных и служебных преступлений). – М.: Эксмо, 2009. - С. 8.

[7] Статкус В. Ф. А в ответ тишина // Теория и практика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений (к 90-летию со дня рождения профессора И. М. Лузгина и к 80-летию со дня рождения профессора Е. И. Зуева): Сб. матер. 50-х криминалистических чтений: в 2- ч. – М.: Академия управления МВД России, 2009. Ч.1. – С. 477.

"несомненным успехом расследования" - направлением дела в суд и вступлением в силу обвинительного приговора. Причём, чем срок и размер назначенного наказания выше, тем, при прочих равных обстоятельствах, существенней признается успех стороны обвинения.

Не лучше обстоит дело и "по другую сторону баррикады". Действующее законодательство, нормы профессиональной адвокатской этики, имеющиеся публикации не дают достаточно чётких критериев разграничения допустимости тех или иных компромиссных действий профессиональных защитников. Собственные корпоративные стереотипы в сознании адвокатов порой не менее вредны, чем элементы профессиональной деформации их процессуальных противников.

Общеизвестно, что расследование любого преступления требует больших материальных, временных и прочих затрат. При этом в большинстве случаев предварительное расследование проходит в атмосфере явного или скрытого, более или менее острого конфликта между следователем и подозреваемым, обвиняемым, его защитником.

Однако характеристика противодействия с момента начала расследования и до судебного разбирательства, как правило, видоизменяется. Так, дела о хищениях, как наиболее распространённая категория дел в России, в 50% случаев рассматривается в особом порядке принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением, предусмотренном гл. 40 раздела X УПК РФ. По данным проведённого Е. И. Поповой анкетирования, в процесс которого были включены и адвокаты-защитники, 84% респондентов отметили, что примерно 90% обвиняемых приняли решение о согласии с обвинением только к моменту выполнения требований ст. 217–218 УПК РФ, что чаще всего указывает на прекращение противодействия, достижение некоего компромисса со стороной обвинения. Респонденты пришли к парадоксальному выводу: в случае дальнейшего рассмотрения дела судом в особом порядке, предусмотренном гл. 40 УПК РФ, бóльшая часть актов противодействия, реализованная на досудебной стадии, оказалась для стороны защиты бессмысленной[1].

Таким образом, есть все основания для выдвижения гипотезы о том, что квалифицированный следователь, знающий особенности квалификации и методики расследования той или иной категории преступлений, имея опыт оценки судебной перспективы по уголовному делу, может уже с момента возбуждения уголовного дела применять законные и этически допустимые тактические приёмы, реализовывать тактические операции с целью достижения разумного компромисса между сторонами на основе норм, закреплённых в главе 40 и 40-1 УПК РФ.

Правда, весьма опасна и другая крайность, широко проявляющаяся в правоприменительной практике. Недобросовестные следователи порой без достаточных оснований возбуждают уголовное дело, не собирают достаточных доказательств вины и затем понуждают незаконно привлечённых к уголовной ответственности лиц признать вину и согласиться на "особый порядок" (гл. 40 УПК РФ), или прекращение дела по нереабилитирующему основанию. Подобные "компромиссы" со стороны обвинения не только незаконны, но и преступны (ст. 285, 286 УК РФ).

Как верно заметила Я. Ю. Янина: "Компромисс не может основываться: на правовой неосведомлённости участника компромисса, на незнании им своих прав и обязанностей, на неправильном понимании последствий своих действий; на заведомо невыполнимых обещаниях, данных стороне защиты; на фальсифицированных доказательствах, специально изготовленных свидетельских показаниях, заключениях; на дефектах психики стороны защиты и иных болезненных состояниях; на мистических и религиозных предрассудках сторон, участников компромисса; на оправдании совершения преступления и преуменьшении его общественной значимости"[2]. Кроме того, компромисс следователя и представителей стороны защиты не должен допускать нарушения прав и законных интересов других участников процесса, прежде всего потерпевшего.

Однако очень и очень часто результат компромисса является безусловным успехом не только для стороны обвинения, но и для стороны защиты.

Полагаем, что комплексные прикладные[3] криминалистические рекомендации по достижению компромиссов могут и должны разрабатываться в следующих направлениях:

1. В рамках раздела "Криминалистическая тактика":

разработка компромиссных тактических приёмов; рекомендации по достижению компромиссов в рамках проведения отдельных следственных и иных процессуальных действий, а также их комплексов (тактических операций, тактических комбинаций); тактико-криминалистическое обеспечение отдельных предусмотренных законом компромиссных процедур: гл. 40, гл. 40-1 УПК РФ и другие.

2. В рамках раздела "Криминалистическая методика расследования":

разработка отдельных компромиссных тактических приёмов и средств в рамках проведения следственных и иных процессуальных действий, а также их комплексов (тактических операций, тактических комбинаций) по делам определённых категорий (убийства, хищения, коррупционные преступления и т.п.); методико-криминалистическое обеспечение предусмотренных законом компромиссных процедур: гл. 40, гл. 40-1 УПК РФ и др. по делам определенных категорий.

3. В рамках научного направления под условным наименованием "Криминалистическая адвокатология" могут быть разработаны рекомендации по достижению

---

[1] Попова Е.И. Процессуальные и тактические особенности оптимизации досудебного производства с использованием особого порядка, предусмотренного главой 40 УПК РФ // Вестник Бурятского государственного университета. Серия: Экономика, Право – 2011. – С. 275 –279.

[2] Янина Я.Ю. Теоретические и практические аспекты применения компромиссов для разрешения конфликтов предварительного следствия: автореф. дис…. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Калининград, 2007.– С. 12.

[3] Здесь мы не рассматриваем вопросы теоретико-методологического порядка, в частности, места соответствующей системы знаний в Общей теории криминалистики

компромиссов, исходя из любого выше обозначенного пункта.

При формировании любой из перечисленных совокупностей прикладных знаний следует подчеркнуть особую важность упоминаний и предупреждений о категорической недопустимости пресловутого обвинительного уклона со стороны представителей стороны обвинения. Необходимо давать рекомендации по недопущению возможных злоупотреблений, минимизировать негативные факторы заинтересованности следователя в так называемых "признательных" показаниях и иных уступках[1], предупредить тем самым нарушения прав и законных интересов подозреваемого, обвиняемого.

Итак, безусловно, криминалистическое обеспечение достижения сторонами обвинения и защиты компромисса в уголовном судопроизводстве является перспективным направлением развития науки, оно давно востребовано практикой и ждёт новых разносторонних исследований, прежде всего, прикладного характера.

Гора Ірина Віталіївна

Академія адвокатури України (Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ В СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

У судочинстві часто виникає потреба в процесуальному застосуванні спеціальних лінгвістичних знань для встановлення факту авторства тексту або його спростування. У такому випадку призначається судово-авторознавча експертиза. Коло обставин, котрі можуть бути визначені авторознавчими дослідженням, постійно збільшується, зростає й кількість проведених експертиз. В цивільному судочинстві авторознавчі експертизи проводяться у зв'язку: із захистом авторських та суміжних прав; честі, гідності громадян, ділової репутації громадян та юридичних осіб; для встановлення авторства комп'ютерних програм, фонограм текстів; наукових розробок тощо. Дослідження писемного та усного мовлення проводиться також і в кримінальному судочинстві. Останніми роками у всьому світі відмічається значне зростання екстремістських проявів. Однією з найбільш активно розповсюджених форм кримінального екстремізму є збудження національної, расової, релігійної, соціальної ворожнечі, приниження людської гідності й з цією метою зловмисники часто вдаються до використання можливостей засобів масової інформації, іншої друкарської, аудіовізуальної продукції, Інтернету, а також допускають висловлювання екстремістських ідей в публічних виступах політиків, суспільних та релігійних діячів.

Протягом останніх років в судово-експертні установи Міністерства юстиції, органів безпеки, внутрішніх справ призначаються експертизи за текстами в Інтернеті, анонімними листами, звуко- та відеозаписами, які містять мовленнєву інформацію, з метою встановлення фактів, що мають доказове значення. Судові експертизи призначаються в межах досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із закликами до вчинення дій, що загрожують громадському порядку, дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади тощо. Такі діяння вчиняються у більшості випадків з використанням усного або писемного мовлення, шляхом використання продуктів мовленнєвої діяльності, тобто рукописної, друкарської, аудіовізуальної продукції (а також невербальних засобів комунікації). В публічному мовленні, яке передає певні ідеї, заклики до активних дій містяться об'єктивні ознаки кримінального правопорушення. Саме текст та невербальні компоненти таких матеріалів є головним предметом дослідження та основним джерелом доказів за кримінальними провадженнями даної категорії. До того ж визначення смислової направленості спірного тексту є неодмінною умовою юридичної оцінки діяння як протиправного.

Проблема застосування лінгвістичних знань в криміналістиці при проведенні експертних досліджень висвітлювалася багатьма вітчизняними та зарубіжними авторами. Проте більшість публікацій присвячена розгляду окремих сторін цієї діяльності, а основну увагу дослідники приділяли прикладним сторонам проблеми застосування лінгвістичних знань в криміналістиці. Теорія застосування лінгвістичних знань при проведенні фоноскопічних та авторознавчих експертних досліджень є частиною криміналістичної теорії, і як будь-яка окрема теорія має свій предмет та методологію, свою систему та структуру. Систему й структуру теорії застосування лінгвістичних знань при проведенні фоноскопічних та авторознавчих експертних досліджень складають частини або розділи, в котрих відбиваються закономірності її існування, базові відомості, що стосуються лінгвістики та теорії літератури, розкриті основні поняття, визначені завдання, предмет і метод дослідження, вказані матеріали, необхідні для проведення порівняльного ідентифікаційного та діагностичного досліджень.

Загальний підхід більшості наукових досліджень полягає в тому, щоб на основі дослідження формальних (лінгвістичних, текстових, фонетичних, стилістичних) та неформальних (змістовних, смислових, мотиваційних та ін.) характеристик мовленнєвого витвору визначити окремі психологічні риси особи або, в ідеалі, її цілісний особистісно-психологічний портрет. Атрибуція тексту знаходить своє застосування у складанні психологічного портрета невстановленої особи за її мовленням.

Історично склалося так, що лінгвістичні знання й методи спочатку застосовувалися для дослідження письмового тексту в межах класичної філологічної дисципліни – текстології для атрибуції художнього тексту тому або іншому автору і судовій авторознавчій експертизі для вирішення криміналістичного завдання – встановлення автора й виконавця літературного витвору або анонімного письмового тексту. Сьогодні відомими вітчизняними (Т.В.Будко, Ю.П.Прадідом) та зарубіжними (О.І.Галяшиною, А.В.Комісаровим та ін.)

---

[1] См., например: Попова Е.И. Негативные факторы заинтересованности следователя в рассмотрении уголовного дела судом в порядке главы 40 УПК РФ // Российский следователь. – 2011.– №4. – С.12–15.

науковцями обґрунтовується необхідність методологічного виокремлення спеціальних знань, пов'язаних з дослідженням усного та писемного мовлення, в окремий вид судової експертизи. Посилаючись на сучасну міжнародну школу дослідження усного й писемного мовлення, вони вважають, що має право на існування судова лінгвістика чи судове мовлезнавство (рос. мовою – речеведение), метою якого є систематизація знань про структуру, зміст, результати, учасників та компоненти акта мовленнєвої комунікації для забезпечення широкого застосування спеціальних лінгвістичних знань в судовій практиці, а об'єктами судового мовлезнавства є мовленнєві витвори, що утягнуті у сферу судового розгляду в якості документів або речових доказів з метою підтвердження або спростування позицій сторін, які беруть участь у кримінальному провадженні. До того ж, прихильники створення нової галузі наукового знання, підкреслюють, що об'єкт судового мовлезнавства – це мовленнєвий витвір, тобто результат породженого й аналізованого мовлення (зокрема, російською та українською мовами) в конкретних умовах комунікації [1, с.9].

Експерт, проводячи експертизу на основі спеціальних знань з філології, застосовуючи сучасні методи лінгвістичного й слухового аналізу, може правильно інтерпретувати текст, здатен виявити засоби й прийоми, котрі використовує автор, а також розпізнати його комунікативні цілі. Об'єктом експертного дослідження виступають повідомлення ЗМІ, матеріали публічних виступів, анонімні листи, плакати тощо, а предметом – смислова направленість цього матеріалу, оскільки експерту необхідно визначити й обґрунтувати, використовуючи при цьому спеціальні знання, чи направлено даний матеріал на розпалювання ворожнечі по відношенню до тієї або іншої групи: расової, релігійної та ін. Вказаний предмет експертного дослідження визначає й професійну компетенцію спеціалістів, які залучаються до її проведення. Подібні експертизи повинні проводитися спеціалістами-психолінгвістами, філологами та соціальними психологами, які спеціалізуються в галузі дослідження засобів масової інформації. Експертизу можуть проводити як одноособово фахівець, який професійно володіє знаннями й методами психолінгвістики та соціальної психології, так і комісія експертів із фахівців у галузі соціальної психології та лінгвістики. В такому випадку призначається проведення комплексної експертизи. Враховуючи те, що в Україні є незначна кількість фахівців, які володіють спеціальними знаннями одночасно і в психолінгвістиці, і в соціальній психології, більш доцільно призначати саме комплексні судові психолого-лінгвістичні експертизи.

Здійснюючи дослідження з метою виявлення в тексті негативних, наклепницьких відомостей про фізичну або юридичну особу, експерт-лінгвіст починає роботу з пошуку інформації про конкретну людину, встановлює характер відомостей: об'єктивні – ствердження та припущення; суб'єктивні – думки, судження. Водночас експерт аналізує всі використані у тексті мовні засоби: й ті, котрі автор застосовує для конструювання тексту, й ті, за допомогою яких він формує негативний образ особи, про яку повідомляє, а також ті, за допомогою яких він передає свій комунікативний намір. При проведенні лінгвістичної експертизи експерт повинен брати до уваги те, що в тексті йдеться не про випадкову передачу інформації, а про відповідне конструювання цього тексту. Конструювання тексту полягає у свідомому виборі таких мовних одиниць і такій їх комбінації, котрі оптимально втілювали б авторський намір, відбиваючи тим самим певний аспект дійсності та його сприйняття автором. Формування смислу завжди знаходиться у тісному взаємозв'язку з комунікативною направленістю висловлювання.

Експертне дослідження текстів усних та письмових повідомлень, в яких міститься інформація екстремістського характеру, здійснюється в певному порядку, в процесі дослідження використовуються спеціальні методи та за необхідності технічні засоби, які дають змогу отримати шукану інформацію. Залежно від об'єктів, що надані на дослідження (усний або письмовий текст) дослідження здійснюється за допомогою різноманітних методів слухового та лінгвістичного аналізу. Застосування слухового методу й апаратури, що призначена для відтворення фонограм, дає змогу в першу чергу встановити дослівний зміст усних текстів та визначити кількість осіб, які спілкуються. Логіко-граматичний аналіз дає змогу простежити хід думок, умовиводів автора. За допомогою контент-аналізу отримують описові характеристики особливостей словосполучень на основі використання тлумачних словників. Лексико-семантичний аналіз дозволяє досліджувати природу лексичних значень слів та фразеологізмів, розтлумачити їх значення та функції. За допомогою граматичного аналізу встановлюють граматичні категорії. Здійснюючи синтактичний аналіз, можна визначити якість тексту, його стилістичну специфіку, належність до того або іншого функціонального стилю. Метод інтент-аналізу дає змогу виявляти комунікативні наміри – інтенцію автора висловлювання [2].

Отже, лише здійснивши повне, всебічне дослідження тексту (усного або письмового), експерт в змозі виявити засоби й прийоми, які використовує автор, а також розпізнати й правильно оцінити його справжні наміри та комунікативні цілі. Комплексність таких досліджень є запорукою об'єктивності й повноти висновку експерта.

Література: 1. Галяшина Е.И. Основы судебного речеведения: монография / Под редю М.В.Горбаневского. – М.: СТЭНСИ, 2003.; 2. Тесленко Л.Ю. Лингвистическая экспертиза устных и письменных текстов электронных и печатных СМИ / Л.Ю.Тесленко // Теория и практика судебной экспертизы. – № 3(7), 2007.

Горский Вадим Вадимович

Воронежский государственный университет
(Воронеж, Россия)

ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ ФЕДЕРАЛЬНОГО (ГОСУДАРСТВЕННОГО) ФОНДА ПОМОЩИ ПОТЕРПЕВШИМ

В феврале 2012 года Следственный комитет Российской Федерации совместно с членами Общественной палаты разработал и вынес на широкое

обсуждение проект Федерального закона "О потерпевших от преступлений". Центральное место в этом законопроекте занимает предложение о создании Федерального фонда помощи потерпевшим.

Однако данная мысль не является новой для нашего государства. Идею о том, что обязанность компенсировать потерпевшему нанесённый ему вред должна стать правовой обязанностью самого государства, высказывали многие русские юристы [13, с. 93], отстаивалась она и на международных конгрессах по правовым вопросам. Так, в 1895 г. в Париже международный тюремный конгресс признал, что личность и интересы потерпевшего в уголовном процессе в недостаточной мере охранены и что необходимо применение более действенных средств для его вознаграждения за причинённый ему преступлением вред и убытки. Более полувека спустя проблеме защиты имущественных прав жертв преступлений был специально посвящён международный коллоквиум (Фрайбург, 1973). Эта же проблема обсуждалась и на XI конгрессе Международной ассоциации уголовного права, проходившем в сентябре 1974 г. в Будапеште [13, с. 93-94]. В работе конгресса активное участие приняли Н. С. Алексеев, В. М. Савицкий и В. Б. Алексеев, которые, в принципе, поддержали идею первичного возмещения убытков потерпевшему за счет государства, отметив при этом, что имущественных прав потерпевшего государством в любом случае должна иметь субсидиарное, вспомогательное значение, с последующим взысканием с виновного выплаченной суммы [5, с. 34-36; 18, с. 141].

Субсидиарный характер компенсации государством вреда, причинённого потерпевшему преступлением, в общем, соответствовал политики социального обеспечения граждан в СССР. В новых экономических условиях потребовалось менять и концепцию защиты прав граждан от преступлений. Статья 52 Конституции Российской Федерации установила, что государство обеспечивает потерпевшим доступ к правосудию и компенсацию причинённого ущерба.

При этом ч. 3 ст. 30 Закона РСФСР "О собственности в РСФСР" [4] однозначно определяла, что ущерб, нанесённый собственнику преступлением, возмещается государством по решению суда. Понесённые при этом государством расходы взыскиваются с виновного в судебном порядке в соответствии с законодательством РСФСР. Однако следует отметить, что согласно Закону РФ от 14.05.1993 N 4966-1 "О республиканском бюджете Российской Федерации на 1993 год" и Федеральному закону от 01.07.1994 № 9-ФЗ (ред. от 23.12.1994, с изм. от 31.03.1995) "О федеральном бюджете на 1994 год" действие данной нормы было приостановлено. А в 1994 году Закон РСФСР "О собственности в РСФСР" вообще утратил силу в связи с принятием Федерального закона от 30.11.1994 № 52-ФЗ "О введении в действие части первой Гражданского кодекса Российской Федерации". Как видно благое намерение о компенсации государством причинённого потерпевшим (как физическим, так и юридическим лицам) вреда так и не было реализовано по причине отсутствия средств в бюджете.

Однако данная проблема продолжала серьёзно исследоваться в науке [10]. Об обязанности компенсации государством вреда, причинённого преступлением потерпевшему, периодически заявляется в т.ч. и на государственном уровне [14]. В апреле 2010 года в интервью Российской газете руководитель Следственного комитета при прокуратуре РФ Александр Бастрыкин предложил целый ряд мер для обеспечения эффективной охраны прав потерпевших: "В первую очередь это скорейшее принятие закона о потерпевшем от преступления, где будет определено его правовое положение, права и обязанности. Необходимо создание государственных механизмов для возмещения ущерба и оказания другой помощи потерпевшим. Для этого предлагаем образовать национальный компенсационный фонд, управляемый правительством РФ. Фонд можно создать за счёт штрафов, налагаемых на правонарушителей, или за счёт денежных вознаграждений, которые получают правонарушители за выполнение общественного труда. В статью 43 УК РФ предлагается включить наказание в виде возложения обязанности загладить причинённый вред. И расположить его в системе наказаний надо первым, то есть перед штрафом" [9].

На разработку данного законопроекта ушло почти два года и 24 февраля 2012 года на суд общественности был представлен текст данного документа [1; 2]. Необходимость принятия такого закона в принципе ни у кого сомнений не вызывает. Однако многие эксперты указывают на его поверхностность [8; 12; 15]. Даже беглый анализ законопроекта (состоящего к слову всего лишь из 14 статей) подтверждает этот тезис. Первое, что обращает на себя внимание это усечённый вид главной идеи закона о гарантиях государственной компенсации потерпевшему. Часть 1 статья 7 законопроекта устанавливает, что государство гарантирует предоставление установленных настоящим Федеральным законом денежных компенсаций:

1) потерпевшему, который в результате совершения в отношении его преступления:

а) получил тяжкий вред здоровью или заразился ВИЧ-инфекцией;

б) получил вред здоровью любой степени тяжести, если преступление было совершено близким родственником потерпевшего, от которого он находится в материальной зависимости;

в) стал жертвой сексуального насилия;

г) находится в затруднительном материальном положении, в связи с совершением в отношении него кражи, мошенничества, вымогательства, причинения имущественного ущерба путём обмана или злоупотребления доверием, умышленного уничтожения или повреждения имущества, при условии, что его ежемесячный доход ниже двукратного размера прожиточного минимума;

2) иждивенцам потерпевшего, который умер в результате совершения преступления или в связи с полученным от преступления вредом здоровью.

Почему слова разработчиков законопроекта, высказанные в многочисленных интервью, расходятся с делом понять сложно, но из приведённой статьи чётко прослеживаются только несколько случаев, когда потерпевший может надеяться на соответствующую

компенсацию. При этом особое недоумение вызывает пункт "г", в котором одни преступления в сфере экономики (кража, мошенничество, вымогательство) указаны, а другие (разбой, грабёж и т.д.) по неизвестной причине отсутствуют.

Не ясным остаётся вопрос о сроках предоставления компенсации. В части 2 статьи 7 законопроекта отмечено, что право на получение компенсации возникает *с момента признания лица потерпевшим*[1] или с момента перехода прав потерпевшего в порядке, установленном уголовно-процессуальным законодательством. Какой-либо конкретный срок законопроект не устанавливает, не считая случаев, когда у потерпевшего согласно ст. 11 возникает право на срочную компенсацию (в срок не более трех дней с момента обращения за ней в филиал территориального отделения Фонда помощи потерпевшим).

Неоднозначную реакцию вызывает установленное в п. 4 ч. 2 ст. 7 закона условие, при не соблюдении которого, у потерпевшего право на получение компенсации пропадает: *потерпевший сотрудничает со следствием* и не совершал противоправных или общественно опасных деяний, которые стали обстоятельством, способствующим совершению преступления. И если вторая часть данной нормы в принципе сомнений не вызывает, то первая – думается на практике будет являться основанием для возможных злоупотреблений. Например, достаточно ли дачи показаний для того, чтобы говорить о том, что потерпевший сотрудничает со следствием? А если он не являлся очевидцем совершенного преступления и ему нечем помочь следствию? А если имеет место указанная в п. б ч. 1 ст. 7 Закона ситуация, когда преступление было совершено близким родственником потерпевшего, и он не может, по понятным причинам, сотрудничать со следствием?

Ещё более интересным выглядят положения законопроекта о размере государственной компенсаций. В части выплаты компенсаций в случае причинения вреда жизни и здоровья он не имеет ничего общего с неоднократно заявляемыми предложениями о разработке т.н. методики определения стоимости человеческой жизни [7; 16; 17]. В статье 9 законопроекта указано лишь о компенсации расходов по потере заработка (не более 15 МРОТ в месяц); на медицинскую, социальную и профессиональную реабилитацию потерпевшего (в объёме и размере не ниже установленных для застрахованных лиц, получивших повреждение здоровья вследствие несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний); на погребение; на содержание иждивенцев.

Что касается компенсации имущественного вреда, то частью 2 статьи 9 законопроекта устанавливается, что потерпевшим, предусмотренным подпунктом "г" пункта 1 части первой статьи 7 настоящего Федерального закона выплачивается единовременная компенсация в размере пяти минимальных размеров оплаты труда.

Конечно, указанные положения не имеют ничего общего с предложениями о полном возмещении причинённого вреда, которые высказывались перед разработкой данного законопроекта. В них нет ничего общего с положениями международных договоров о возмещении потерпевшим причинённого преступлениями вреда, с зарубежным опытом создания фондов помощи потерпевшим [3; 11, с. 90-105] и т.д.

Поэтому хочется надеяться, что проект Федерального закона "О потерпевших от преступлений" будет являться, как заявил А.И. Бастрыкин, лишь "основой для того, чтобы над ним основательно поработать в рамках законодательных процедур" [6], и его разработчики учтут все пожелания, высказанные представителями общественности на страницах печати.

Література: 1. URL: http://www.rg.ru/2012/02/24/poterpevshie-site-dok.html (дата обращения: 15 января 2013 г.); 2. URL: http://www.sledcom.ru/discussions/?SID=2979 (дата обращения: 15 января 2013 г.; 3. Бирюков П.Н. Предварительное расследование уголовных дел в Финляндии: общие положения // Воронежские криминалистические чтения. – 2009. – Вып. 11. – С. 70-84; 4. Закон РСФСР от 24.12.1990 № 443-1 (ред. от 24.06.1992, с изм. от 01.07.1994) "О собственности в РСФСР" // Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР. – 1990. – № 30. – Ст. 416; 5. Клочков В. Конгресс Международной ассоциации уголовного права // Соц. законность. – 1975. – №3. – С. 34-36; 6. Куликов В. Закон общей боли // URL: http://www.rg.ru/2012/02/24/poterpevshie-site.html (дата обращения: 15 января 2013 г.); 7. Мартякова Е.В., Поляков Е.В. К вопросу о экономическом эквиваленте стоимости человеческой жизни в условиях глобализации // URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum /pips/ 2008/BSEC_2008/Pages%20from%20tom2/0834.pdf (дата обращения: 15 января 2013 г.); 8. Машкин С., Трифонов В. С жертв преступлений сведут счеты через фонд. Законопроект СКР открывает богатые перспективы перед потерпевшими и чиновниками // Коммерсантъ. – 2012. 27 февраля; 9. Опасная жертва. Александр Бастрыкин предлагает создать национальный фонд для пострадавших от преступлений // Российская газета. – 2010. 9 апреля; 10. Понарин В. Я. Защита имущественных прав личности в уголовном процессе Российской Федерации: диссертация. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Воронеж, 1994; 11. Понарин В.Я. Защита имущественных прав личности в уголовном процессе России. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1994; 12. Скобликов П.А. Современные проблемы возмещения вреда лицам, пострадавшим от преступлений, и законодательные решения // Закон. – 2012. №8. – С. 87-92; 13. Случевский В.К. Гражданский иск на уголовном суде. Общие замечания // Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. М., 1914. С. 51-53. Цит. по: Понарин В.Я. Защита имущественных прав личности в уголовном процессе России. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1994; 14. Специальный доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации В. Лукина за 2008 год "Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений" // Рос. газета. – 2008. 4 июня; 15. Трунов И. Жертвам преступлений заплатят за страдания // URL: http://www.rbcdaily.ru/2012/02/28/focus/562949982998089 (дата обращения: 15 января 2013 г.); 16. Трунов И.Л., Айвар Л.К., Харисов Г.Х. Эквивалент стоимости человеческой жизни // URL: http://www.pvlast.ru/img/pdf2006-3/8.pdf (дата обращения: 15 января 2013 г.); 17. Трунов И.Л., Трунова Л.К. , Востросаблин А.А. Экономический эквивалент жизни человека // Вестник РАЕН. URL: http://www.trunov.com/content.php?act=showcont&id=43 (дата обращения: 15 января 2013 г.); 18. Эрин В. XI конгресс Международной ассоциации уголовного права // Сов. государство и право. – 1975. – №2. – С. 141.

[1] Следует отметить, что А.И. Бастрыкин неоднократно высказывал свое мнение о необходимости признания лица потерпевшим от преступления одновременно с возбуждением уголовного дела. (См., напр.: Опасная жертва. Александр Бастрыкин предлагает создать национальный фонд для пострадавших от преступлений // Российская газета. 2010. 9 апреля.) Поэтому вопрос о том, каким образом при этом будет реализоваться данная норма, также остается открытым.

Горский Максим Вадимович
Воронежский государственный университет (Воронеж, Россия)

ТАКТИКА ЗАЯВЛЕНИЯ ОТВОДОВ УЧАСТНИКАМ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Участники процессуальных отношений осуществляют свои права и выполняют свои обязанности посредством совершения определённых действий. Так, существующая обязанность профессиональных участников уголовного судопроизводства устраниться от производства по уголовному делу при наличии определённых обстоятельств, реализуется посредством заявления самоотвода. Совершение этого действия "приводит в движение" существующий порядок рассмотрения самоотвода (например, ст. 65 УПК РФ "Порядок рассмотрения заявления об отводе судьи"). Если же обстоятельства для отвода имеются в действительности, но профессиональный участник уголовного судопроизводства не устранился от производства по данному уголовному делу, то "приводится в движение" другая норма, устанавливающая право определённой категории участников заявить отвод (ч. 2 ст. 62 УПК РФ). Данное право тоже реализуется посредством специальных действий: заявления ходатайства об отводе, которое подлежит обязательному рассмотрению.

Таким образом, вся процедура заявления и разрешения отводов состоит из последовательных стадий:

1. Стадия заявления отвода (самоотвода). Уголовно-процессуальный кодекс устанавливает порядок, сроки, условия заявления отвода. Например, согласно ч. 2 ст. 64 УПК РФ отвод судье заявляется до начала судебного следствия. Заявленный отвод должен быть мотивирован.

2. Стадия рассмотрения заявления об отводе (самоотводе). Закон также устанавливает компетентных лиц для рассмотрения данных заявлений, порядок и форму такого рассмотрения. Например, согласно ч. 1 ст. 65 УПК РФ отвод, заявленный судье, разрешается судом в совещательной комнате с вынесением определения или постановления.

3. Стадия обжалования решения об отводе (самоотводе). Также имеется свой порядок и сроки [4].

Все приведённые стадии реализуются по средствам принятия решения и совершения процессуальных действий соответствующими участниками уголовного судопроизводства. Эти действия, несомненно, носят тактический характер, в основе которого лежит процессуальный интерес участника той или иной стороны и соответствующие криминалистические ситуации.

Мы разделяем мнение учёных считающих, что в систему криминалистической тактики наряду с тактикой уголовного преследования (следственной тактикой и тактикой поддержания государственного обвинения) входят тактика профессиональной защиты от уголовного преследования и тактика участия адвоката-представителя потерпевшего в уголовном судопроизводстве. Нет сомнений, что деятельность всех субъектов криминалистической тактики (следователя, государственного обвинителя, защитника, представителя потерпевшего и др.) носит ситуационный характер. Поэтому в науке криминалистике выделяют, кроме традиционных следственных ситуаций, оперативно-розыскные, экспертные, судебные, защитные ситуации, ситуации представительства и др [2; 1, 152; 3, 108-121].

Противоборствующие стороны состязательного процесса осуществляют свою деятельность на основе предоставленных законом полномочий. Ядром тактики уголовного преследования, конечно же, является возможность производства следователем тех или иных следственных действий. С точки зрения тактики профессиональной защиты от уголовного преследования и тактики представителя потерпевшего наиболее важными являются полномочия:

- собирать и представлять доказательства;
- участвовать в производстве следственных действий;
- приносить жалобы на действия (бездействие) и решения дознавателя, следователя, прокурора и суда;
- заявлять отводы.

Поскольку большинство работ по т.н. "криминалистической адвокатологии" посвящены тактике участия адвоката в следственных действиях, возможности собирания адвокатом доказательств и другой информации, хотелось бы далее остановиться на тактических особенностях заявления отводов участникам уголовного судопроизводства.

Лица, уполномоченные заявлять отводы, должны реализовывать данное право с учётом своих тактических задач. С точки зрения тактики заявления ходатайств об отводе и ситуационного подхода важным является вопрос о времени заявления отвода. Заявление отвода возможно только до того момента пока тот или иной участник не прекратил своё участие (например, следователь до момента составления обвинительного заключения и направление его прокурору; эксперт до момента составления экспертного заключения и т.п.). Если же лицо прекратило своё участие в производстве по делу, то должен рассматриваться вопрос о законности и допустимости произведённых им действий и их результатов. Например, если следственные действия проводились лицом, обладающим личной заинтересованностью в исходе дела, то их результаты (то есть протоколы, которые являются доказательствами по делу) должны признаваться недопустимыми. Соответственно, должно подаваться ходатайство о признании доказательства недопустимым, а не ходатайства об отводе участника процесса.

Защитника и представителя потерпевшего (а именно эти участники уголовного судопроизводства являются основными субъектами заявления отводов) положения криминалистической тактики и закона обязывают совершать любые действия только в интересах своих доверителей, запрещается ухудшать их положения.

Заявление (или не заявление) одного и того же отвода может иметь совершенно разные последствия для представителей стороны защиты (обвиняемого и его защитника) и стороны обвинения (потерпевшего и его представителя). Так, если участникам стороны защиты известны обстоятельства, исключающие

участие следователя, они могут не заявлять сразу ему отвод с тем, чтобы в последствии признать недопустимым производство совершенных таким следователем действий.

Считаем такую тактическую рекомендацию для защитников законной и обоснованной, поскольку обязанность устраниться от участия в производстве по делу (то есть заявить самоотвод) лежит только на самом участнике, подлежащем отводу, а заявление отвода стороной – их право (ст. 62 УПК РФ). Подобные рекомендации приводится в юридической литературе, например, в случае, когда защитник обнаруживает ошибки следователя: "встречаются и ситуации, когда допущенные следователем неточности и пробелы в протоколе следственного действия "играют на руку" защите. Думается, что в таких случаях, учитывая законную "однобокость" участия защитника в уголовном процессе, адвокат не только вправе, но и обязан "пропустить" данные пробелы, не акцентировать на них внимание следователя и, конечно же, не делать попыток их восполнения. В дальнейшем защитник имеет возможность целенаправленно и тактически грамотно использовать такие протоколы, обращаясь к ним в обоснование своей позиции" [2, 214].

Что же касается потерпевшего и его представителя, то они наоборот заинтересованы в том, чтобы отвод был заявлен как можно раньше, с тем, чтобы все действия проводились объективным и беспристрастным лицом, а их результаты признавались допустимыми. Это относится к отводу не только следователя, но и других участников уголовного судопроизводства, например, эксперта, поскольку производство экспертизы лицом, у которого имеются обстоятельства, исключающие его участие в процессе, может быть признано недопустимым. В соответствии с ч. 3 ст. 195 УПК РФ следователь знакомит с постановлением о назначении судебной экспертизы подозреваемого, обвиняемого, его защитника1 [3, 61-66] и разъясняет им права, предусмотренные ст. 198 УПК РФ, о чем составляется протокол. К этим правам, кроме прочих, относятся: право заявлять отвод эксперту или ходатайствовать о производстве судебной экспертизы в другом экспертном учреждении (п. 2 ч. 1 ст. 198 УПК РФ); ходатайствовать о привлечении в качестве экспертов указанных ими лиц, либо о производстве судебной экспертизы в конкретном экспертном учреждении (п. 3 ч. 1 ст. 198 УПК РФ).

Огромное тактическое значение имеет возможность отвода присяжных заседателей. Одной из особенностей является то обстоятельство, что заявленный им отвод может быть как мотивированным, так и немотивированным. Немотивированный отвод может быть заявлен подсудимым или его защитником, государственным обвинителем (по согласованию с другими участниками стороны обвинения) дважды каждым из приведённых участников (п. 2 ч. 5 ст. 327 УПК РФ). Такой механизм заимствован из англо-саксонской модели правосудия, где число немотивированных отводов присяжным даже больше. Возможность заявления таких отводов позволяет сторонам сформировать коллегию "удобную" для себя в тактическом плане, с тем, чтобы присяжные легче поддавались психологическому воздействию. Стороны оценивают кандидатов в присяжные заседатели в зависимости от ситуации, в основе которой могут лежать разные факторы: категория дела, личность, возраст, национальность, профессия подсудимого и самого кандидата в присяжные заседателя и т.д.

Необходимо обратить внимание на существующее в законе положение, которое может создать в ходе досудебного производства ситуацию конфликтного взаимодействия между следователем и адвокатом: решение об отводе защитника, представителя потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в ходе предварительного расследования принимает дознаватель, следователь, а также суд в случаях, предусмотренных статьей 165 УПК РФ ("Судебный порядок получения разрешения на производства следственного действия"). Таким образом, дознаватель и следователь, являясь участниками уголовного судопроизводства со стороны обвинения, обладают полномочием принимать решение об отводе защитника, что нарушает принцип состязательности и равноправия сторон. И следователь, и защитник – представители состязающихся между собой сторон. Закон наделяет их полномочиями на совершение тех или иных действий. Нередко данные действия могут переходить в форму противоборства. Например, защитник подаёт ходатайство, а следователь его отклоняет. Или наоборот, следователь производит какое-либо следственное действие, а защитник подаёт на него жалобу. А бывают случаи, когда защитник начинает подавать многочисленные обоснованные и необоснованные жалобы во все вышестоящие инстанции. Естественно, что в такой ситуации следователь может злоупотребить своим полномочием и отвести защитника, даже если основание для его отвода отсутствует или оно является спорным. Сказанное также относится и к вопросу разрешения отвода, заявленного представителю потерпевшего и гражданского истца, поскольку с ними у следователя (дознавателя) также могут быть разногласия по различным моментам уголовного дела и следователь (дознаватель) может, злоупотребляя своим полномочием, отводить нежелательных им участников. Поэтому по нашему мнению полномочие по решению вопроса об отводе защитника, представителя потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика в ходе досудебного производства по уголовному делу необходимо передать прокурору.

Литература: 1. Баев М.О., Баев О.Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Прокурорская тактика. Адвокатская тактика. – М., 2005; 2. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия. – М., 1997; 3. Горский В. В. Тактические основы деятельности адвоката-представителя потерпевшего в уголовном судопроизводстве России. – М.: Юрлитинформ, 2011; 4. Горский М.В. Механизм правового регулирования отводов участников уголовного судопроизводства (процессуальное и криминалистическое исследование). – М., 2011.

[1] Здесь хотелось бы отметить, что в данной статье УПК РФ среди лиц, которых знакомят с постановлением о назначении судебной экспертизы не указаны потерпевший и его представитель.

Гоч Наталія Володимирівна
Національний університет
Державної податкової служби України
(Ірпінь, України)

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ УХИЛЕНЬ ВІД СПЛАТИ ЄДИНОГО ВНЕСКУ ТА СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Кримінальний закон встановлює відповідальність юридичних та фізичних осіб за умисне ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок) та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі – страхові внески).

В системі елементів криміналістичної характеристики вищезазначеного злочину слід виділити способи ухилень від сплати єдиного внеску та страхових внесків.

У наукових дослідженнях існує багато точок зору щодо визначення поняття способу вчинення злочину. Даній проблемі присвячено наукові роботи Р.С. Бєлкіна, Г.Г. Зуйкова, О. Н. Колесніченко, О.Ф. Лубіна, Г.А. Матусовського [1; 3; 4; 7; 9] та ін. У той самий час дослідження способів вчинення злочину, пов'язаного з ухиленням від сплати єдиного внеску та страхових внесків, не знайшло належного відображення у криміналістичній літературі.

Слід погодитися з О.Ф. Лубіним, який розглядає спосіб злочину з точки зору злочинної діяльності, до якої включає підготовку, вчинення, відтворення такої діяльності [7, с. 13]. Спосіб вчинення злочину містить у собі відомості про слідову картину суспільно-небезпечного діяння.

Спосіб вчинення злочину являє собою сукупність мотивованих, цілеспрямованих і необхідних дій, обумовлених обстановкою, засобами вчинення злочину, які виконуються винною особою для досягнення поставленої мети [5, с. 181]. Спосіб злочину структурними елементами включає в себе спосіб підготовки, спосіб вчинення та спосіб приховування злочинної діяльності.

Спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 212-1 КК України, може бути визначений як сукупність дій платників єдиного внеску (юридичних чи фізичних осіб), спрямованих на порушення вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування з метою заниження об'єктів нарахування страхових сум (сум заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат, сум винагороди фізичних осіб за виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами; а також суми доходу (прибутку), отриманого від господарської та незалежної професійної діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб тощо) та в цілому несплати страхових внесків до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Матеріали слідчої та судової практики свідчать про наявність значної кількості способів ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, які застосовуються платниками даних внесків. Аналіз способів учинення та приховування злочинів у сфері господарювання показує, що у багатьох випадках злочинці вдаються до залучення легальних організаційно-правових форм та інститутів, притаманних ринковій економіці, для здійснення злочинної діяльності [8, с.104].

До найбільш поширених способів вчинення злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати страхових внесків, належать такі:

1. Неподання документів, пов'язаних із обчисленням та сплатою єдиного внеску та страхових внесків.

Неподання документів, пов'язаних з обчисленням та сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, полягає в навмисному неподанні до територіальних органів Пенсійного фонду України у встановлений строк відповідних документів про нарахування та (або) сплату обов'язкових платежів, що належать до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, за умови, що на особу чинним законодавством покладено обов'язок подання таких документів.

2. Приховування або заниження суми заробітної плати (виплат, доходу), на яку нараховуються єдиний внесок та страхові внески. У разі застосування позакасових (неофіційних) форм оплати праці найманих працівників відбувається не лише приховування або заниження страхувальником-роботодавцем сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески, а й неутримання та неперерахування податковим агентом податку з доходів фізичних осіб [5, с. 161].

Найпоширенішим способом приховування або заниження суми заробітної плати є виплата роботодавцями "сірої" заробітної плати (коли працівник офіційно отримує мінімальну зарплату, а решту – неофіційно, тобто "у конверті").

Для зменшення таких нарахувань суб'єкти господарювання дуже широко використовують "страхові зарплатні схеми". Зміст таких фінансових схем має прояв у виконанні таких дій. Підприємство укладає угоду з банківською установою щодо надання кредиту. Далі зазначені грошові кошти надаються у розпорядження працівників підприємства, які розміщують їх у тій же банківській установі як депозитний вклад. Відсотки за депозитним вкладом є, певною мірою, завуальованою виплатою заробітної плати. У такому разі не складається відомість про виплату заробітної плати і, відповідним чином, не нараховуються податки та єдиний внесок (бюджет, Пенсійний фонд).

Іншим різновидом таких схем є укладання працівником, на вимогу підприємства, угоди про страхування своєчасності виплати заробітної плати. Підприємство перераховує грошові кошти на адресу страхової компанії, які виплачуються як страхове відшкодування у разі несвоєчасної виплати заробітної плати на підприємстві. Страхова компанія у зазначеному способі ухилення виконує роль "буфера", тобто є засобом приховування фактичного змісту виконаних операцій [6, с.43].

3. Порушення порядку нарахування й обчислення єдиного внеску та страхових внесків.

4. Порушення порядку сплати єдиного внеску та страхових внесків. Так, відповідно п.12 ст. 9 Закону України від 08.07.2010 №2464- VI "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" встановлює, що за наявності у платника єдиного внеску одночасно із зобов'язаннями із сплати єдиного внеску зобов'язань із сплати податків, інших обов'язкових платежів, передбачених законом, або зобов'язань перед іншими кредиторами зобов'язання із сплати єдиного внеску виконуються в першу чергу і мають пріоритет перед усіма іншими зобов'язаннями, крім зобов'язань з виплати заробітної плати (доходу). Однак, сплата єдиного внеску не відбувається через умисні дії особи, що виражаються у скеруванні коштів на інші потреби (оплата комунальних послуг, оплата за паливно-мастильні матеріали, оплата за послуги зв'язку, оплата ремонтних робіт тощо), всупереч обов'язку сплачувати єдиний внесок до Пенсійного фонду.

5. Ухилення від реєстрації платника страхових внесків у територіальних органах Пенсійного фонду України.

6. Використання грошового обігу, який не знаходить відображення у бухгалтерському та податковому обліках. Фінансові схеми з використання готівкових грошових коштів застосовуються суб'єктами господарювання для ухилення від сплати податків, внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування України [6, с.40-41].

7. Не включення до штатного розпису фактично працюючих на підприємстві осіб.

8. Використання праці найманих осіб без належного оформлення трудових відносин.

Виявлення й вивчення способів вчинення ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування дає змогу встановити технології та механізм цього злочинного явища, спланувати розслідування злочину, розробити ефективну систему прийомів їх виявлення та попередження.

Література: 1. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – 3-е изд. – М.: ЮНИТИ-Дана, 2001; 2. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. – М., 1963; 3. Зуйков Г.Г. Поиск преступников по признакам совершения преступления. – М.: ВШ МВД СРСР, 1970; 4. Колесниченко А. Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. – Харьков: Юридический институт, 1985; 5. Кошевський В. Відмежування ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування від суміжних складів злочину// Підприємництво, господарство і право. – № 12 – 2010. – с.159-161; 6. Лисенко В.В., Задорожний О.С., Дзісяк О.П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування. – К.: Істина, 2008; 7. Лубин А.Ф. Криминалистическая характеристика преступной деятольности в сфере экономики: понятие, формирование, использование. – Н. Новгород, - 1991; 8. Марушев А.Д. Способи вчинення кримінального банкрутства/ Теорія та практика судової експертизи та криміналістики. Випуск 9. – 200. – С.103-108; 9. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков: Консум, 1999.

Губанова Олена Вікторівна

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (Сімферополь, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розпочатий в Україні у 2008 році процес реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів став підґрунтям для цілого ряду змін як в кримінальному, так і в кримінальному-процесуальному законодавстві. Прийняття нового Кримінального процесуального Кодексу України (далі КПК) зумовлює, зокрема, суттєві зміни в інституті провадження дізнання. Насамперед, такі зміни стосується характеру діяння, за яке наступає кримінально-правова відповідальність, відносно якого буде проводитися досудове розслідування у формі дізнання.

Досудове розслідування у формі дізнання проводиться відносно кримінальних проступків. Таким чином, на законодавчому рівні впроваджується інститут кримінального проступку, що на сьогодні створює певні труднощі у практичної реалізації задач та норм кримінального процесуального права, що регулюють провадження дізнання, оскільки жоден сучасний нормативно-правовий акт України не містить поняття "кримінальний проступок".

Однак градація кримінальних правопорушень на кримінальні злочини і проступки не є новою а ні для зарубіжного права, а ні для вітчизняного кримінального права.

Так, Кримінальні Кодекси Німеччини та Італії виділяють два види злочинних діянь: злочин і проступок. При цьому в основу такого поділу покладено чисто формальна ознака - мінімальний розмір покарання. Така двочленна класифікація кримінальних правопорушень завойовує все більше визнання в країнах, що дотримуються романсько-германської лінії континентальної системи права.

Французькому кримінальному праву відомі різні класифікації злочинних діянь. Наприклад, поділ на загальнокримінальні, політичні та військові, прості і складні, матеріальні і формальні, очевидні і неочевидні та ін. Але, самим істотним є розподіл злочинних діянь на три категорії: злочини, проступки і порушення.

В американському та англійському кримінальному праві також існують різні класифікації кримінальних правопорушень. Найбільш поширеною законодавчої класифікацією є поділ злочинів на дві великі групи: на фелонії (felony) - найбільш небезпечні посягання і менш небезпечні - місдімінори (misdemeanor). В її основі лежить чисто формальний критерій - характер покарань, передбачених законом за вчинене. Крім того, кримінальні кодекси більшості штатів США передбачають і так звані "кримінальні порушення", які в основному представляють собою різного роду дорожньо-транспортні проступки.

Поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки притаманний і східним державам. В діючому Кримінальному Кодексі Японії успадковано поділ кримінальних правопорушень на тяжкі (дзюдзай) і нетяжкі (кейдзай) злочини, що існував у колишньому

КК Японії, де критерієм розподілу були призначувані покарання. Що ж стосується наявної в колишньому Кримінальному Кодексі категорії поліцейських деліктів (ікейдзай), то новий закон прирівняв до цієї категорії злочини, за які передбачено покарання у вигляді кримінальної арешту (корю) і малого кримінального штрафу (каре). Крім цього в 1948 р. прийнятий Закон про нетяжкі злочинах (кейхандзай хо), під якими маються на увазі тридцять чотири складу, за вчинення яких передбачені кримінальний арешт і малий кримінальний штраф. Існує в законі і категорія "малозначних злочинів" (бідзай). Ця класифікація кримінальних правопорушень використовується при характеристиці інституту вирішення справ на досудовій стадії.

Уложення про покарання Кримінальні та виправні Російської Імперії 1845 р. також закріплювало поділ на кримінальні злочини і поліцейські проступки. Однак радянська влада частину злочинів і поліцейські проступки виділила в адміністративно карані діяння, хоча пізніше Основи кримінального законодавства СРСР передбачали можливість введення у радянських республіках інституту кримінального проступку. Відповідно до Основ положеннями Кримінального Кодексу має здійснюватися кваліфікація тільки тих посягань проти народного господарства, які досягають інтенсивності злочину. Діяння, спрямовані проти соціалістичного господарства, що не досягають ступеня суспільної небезпеки злочину, можна розцінювати тільки як кримінальні проступки або як проступки, і притягати до відповідальності за їх вчинення, згідно іншим правовим приписам. Тим самим переслідувалася мета зменшити кількість злочинів, що вчиняються, та зробити акцент на важливість захисту, у першу чергу, інтересів ні особистості, а апарату управління.

Питання про повернення інституту кримінального проступку за часи незалежної Україні і розглядалося завжди, однак найбільш гостро постало в останнє десятиліття.

Указом Президента України № 311/2008 затверджена Концепція реформування кримінальної юстиції України, у відповідності з якою передбачається суттєве реформування кримінального, кримінального процесуального та адміністративно-деліктного законодавства. Одним з напряму реформ стало ведення інституту кримінальних правопорушень, які залежно від ступеня суспільної небезпеки будуть класифікуватися на кримінальні злочинів та кримінальні проступки. До категорії кримінальних проступків мають буті віднесені: окремі діяння, що за чиннім Кримінальнім Кодексом України (далі КК) відносяться до злочинів невеликої тяжкості; діяння, що передбачені чиннім Кодексом України про адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. Проект КК України передбачає 166 складів кримінальних проступків, які включені в 14 розділів по об'єктах злочинного посягання. Згідно з Концепцією, осудження особи за вчинення кримінальних проступків не матиме таких правових наслідків, як судимість. Однак хочеться відзначити, що проект КК, про який йшла мова вище, це положення не закріплює, що при його прийнятті викличе суперечки між правозахисниками та авторами Проекту.

Метою введення інституту кримінальної проступку автори законопроекту бачать, наперед усього, гарантування права на судовий захист, посилення захисту прав та інтересів потерпілих та підозрюваних, усунення дублювання юридичної відповідальності у двох різних галузях права; відповідність нормативних актів з функціонування кримінальної юстиції вимоги міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Серед цілей існування кримінальних проступків необхідно виділити оптимізацію діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, але КПК закріплює спрощену процедуру притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні проступки та спрощений порядок судового засідання без проведення судового розгляду. Адже сьогодні ні мета, ні цілі, які були поставлені перед існуванням інституту кримінального проступку, реалізовані бути не можуть. Наявності в КПК норм, що передбачає провадження досудового розслідування в формі дізнання не дає можливість правоохоронним органам на практиці забезпечувати ефективність кримінального судочинства. Сьогодні слідчий веде розслідування всіх категорій злочинів за правилами досудового розслідування, без урахування їх тяжкості та суспільної небезпеки, результатом чого є надзвичайна завантаженість робітників, затягування термінів досудового розгляду матеріалів, веде до порушення конституційних прав громадян.

Вважаємо за необхідне якомога детальніше і в стислий термін надати аналізу можливість існування в національному праві інституту кримінального проступку і, у зв’язку з цим, прийняти новий кримінальний закон, який повинен буде закріпити визначення терміну "кримінального проступку", склади відповідних діянь, за вчинення яких буде наставати кримінальна відповідальність, види та міру покарань. Тільки при цих умовах кримінальний процесуальний закон зможе в повному обсязі реалізовувати задачи та цілі, які визначені та закріплені в ньому.

Губіна Єлизавета Никифорівна

прокурор прокуратури Києво-Святошинського району Київської області

(Київ, Україна)

ЩОДО УЧАСТІ ПОНЯТИХ У СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЯХ

У п.25 ч.1 ст.3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) наведений перелік учасників кримінального провадження, якими є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач,

експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Отже, одним із учасників кримінального провадження є понятий. Участь понятих у слідчих (розшукових) діях регламентується ч.7 ст.223 КПК, відповідно до якої слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошенні для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що у КПК не дається визначення понятого як учасника кримінального провадження, не встановлено, якими є його процесуальні права та обов'язки. На наш погляд, параграф 5 глави 3 КПК "Інші учасники кримінального провадження" доцільно доповнити окремою статтею "Понятий", яка б регулювала ці питання.

У даній статті слід вказати, що понятим є незаінтересована у кримінальному провадженні особа, яка залучається під час проведення досудового розслідування для посвідчення ходу виконання та результатів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК. Понятими не можуть бути: 1) неповнолітні особи; 2) особи, визнані недієздатними чи обмежено дієздатними; 3) особи, фізичний та психічний стан яких унеможливлює реальне сприйняття слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що мають виконуватися; 4) особи, які перебувають у службових, родинних, чи інших близьких стосунках із учасниками кримінального провадження.

У вказаній статті пропонуємо зазначити, що понятий має право: 1) знати, у проведенні якої слідчої (розшукової) дії він бере участь; 2) робити з приводу слідчої (розшукової) дії заяви та зауваження, які підлягають занесенню до протоколу; 3) ознайомлюватись з протоколом слідчої (розшукової) дії, в якій брав участь; 4) підписувати протокол слідчої (розшукової) дії лише в тій частині, яка відображає обставини, сприйняті ним особисто і безпосередньо; 5) отримувати компенсацію понесених ним витрат, пов'язаних з його участю в проведенні слідчих (розшукових) дій.

Також у даній статті слід вказати, що понятий зобов'язаний: 1) з'являтися за викликом слідчого, прокурора; 2) повідомляти на вимогу слідчого, прокурора відомості про відносини з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні; 3) засвідчувати своїм підписом у протоколі слідчої (розшукової) дії факт її проведення, її хід та результати; 4) додержуватися порядку під час проведення слідчої (розшукової) дії; 5) підкорятися законним розпорядженням слідчого, прокурора; 6) не розголошувати відомості про обставини кримінального провадження або інші дані, які стали йому відомі у зв'язку з його участю у цьому провадженні, якщо він був попереджений про це слідчим, прокурором.

У ч.7 ст.223 КПК йдеться про обов'язкову присутність не менше двох понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій. Разом з тим у цій нормі не вказано про обов'язок викликаної слідчим особи бути понятим. Отже, існує проблема з забезпеченням присутності понятих при проведенні слідчої (розшукової) дії. Під час провадження досудового розслідування досить часто мають місце випадки, коли слідчі вимушені вмовляти осіб, щоб вони були присутніми при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Проблему з залученням понятих до участі у проведенні слідчих (розшукових) дій необхідно вирішити. Для цього, на наш погляд, потрібно доповнити главу 12 КПК нормою про накладення грошового стягнення на особу, яка відмовляється виконати обов'язок понятого. Якщо особа відмовляється взяти участь у проведенні слідчої (розшукової) дії у такому статусі, слідчий повинен скласти клопотання про накладення на неї грошового стягнення та направити його на розгляд слідчого судді. Якщо буде встановлено, що особа не виконала цей обов'язок без поважних причин, слідчий суддя має прийняти рішення про накладення на неї грошового стягнення.

Безумовно, наявність у КПК вказаної норми про накладення грошового стягнення на особу, яка без поважних причин відмовляється взяти участь у проведенні слідчих (розшукових) дій у якості понятого, виключить випадки, коли слідчі вимушені вмовляти осіб бути понятими.

Згідно з ч.7 ст.223 КПК, участь понятих є обов'язковою при проведенні огляду трупа, житла чи іншого володіння особи. Відповідно до ч.2 ст.233 цього Кодексу під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Під іншим володінням особи розуміється транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Зі змісту ч.7 ст.223 КПК випливає, що участь понятих не є обов'язковою при проведенні огляду приміщення, яке не є житлом чи іншим володінням особи, а також при огляді речей та документів. На наш погляд, у ч.7 ст.223 КПК необхідно вказати, що слідчий зобов'язаний запросити понятих для проведення будь-якого огляду.

Відповідно до ч.7 ст.223 КПК слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох понятих для освідування особи. На нашу думку, до участі у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії поняті мають

залучатися у разі, якщо слідчий визнає це за необхідне. Саме так регулювалось дане питання у ч.2 ст.127 КПК 1960 року.

Згідно з ч.7 ст.223 КПК, обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи повинен проводитися з обов'язковою участю понятих. Виходячи із буквального тлумачення цього положення можна дійти висновку, що участь понятих не є обов'язковою при проведенні обшуку приміщення, яке не є житлом чи іншим володінням особи. Як уявляється, правова регламентація даного питання має бути іншою. На наш погляд, потрібно до ч.7 ст.223 КПК внести уточнення, що слідчий зобов'язаний запросити понятих для проведення будь-якого обшуку.

Вважаємо, що у ч.7 ст.223 КПК слід розширити перелік процесуальних дій, які повинні провадитися за участю понятих. Поняті обов'язково мають приймати участь при застосуванні таких заходів забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, накладення арешту на майно підозрюваного або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діянням. Необхідність у присутності понятих при застосуванні таких заходів можна пояснити тим, що при цьому вилучається матеріальні цінності та документи. Поняті мають засвідчити своїми підписами відповідність записів слідчого у протоколі виконаним діям.

Їх участь у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження є гарантією того, що заінтересовані особи не будуть безпідставно звинувачувати слідчого у тому, що якісь цінності вилучені ним незаконно. Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки щодо обставин проведення процесуальної дії та підтвердити, що ніякі речі, предмети, які не вказані у протоколі, слідчим не вилучались.

Слід зазначити, що у главі 8 КПК не йдеться про право понятого одержувати відшкодування витрат, пов'язаних із його участю у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Відповідно до п.3 ст.118, ст.122 цього Кодексу це право мають тільки потерпілі, свідки, спеціалісти, перекладачі та експерти. Таке правове регулювання викликає заперечення. Будь-яка робота повинна оплачуватися, у тому числі і понятого. Тому вважаємо, що главу 8 КПК необхідно доповнити нормою про право понятого на отримання винагороди за його відрив від звичайних занять.

Дидич Олександр Юрійович

Національний університет "Одеська юридична академія" (Одеса, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Питання вивчення фундаментальних основ кримінального процесуального кодексу, систематизація знань та порівняльна характеристика їх регулювання в сучасному та попередньому виданні КПК є актуальною та необхідною. Саме тому, вбачаємо завданням цієї роботи порівняння системи принципів на яких базувався кримінальний процес раніше із сучасним регулюванням питання, а також пропозицію авторського бачення системи принципів кримінального процесу.

Існує доволі велика кількість позицій стосовно того, яким чином класифікувати принципи кримінального процесу. Розглянемо деякі з них. Ю. М. Грошевий розкриває систему принципів через їх поділ на загальноправові, загальнопроцесуальні та кримінально-процесуальні принципи. [4,121] Є. Г. Коваленко по-іншому систематизує є принципи, виділяючи лише загальноправові та міжгалузеві принципи. [5, 103] Низка вчених виділяють в рамках кримінально-процесуальних принципів ще й принципи, характерні для окремих/окремої стадії кримінального процесу. [6, 7, 8, 9]

Окрім приведеної вище, вертикальної, класифікації принципів кримінально-процесуального права, можливо говорити й про горизонтальний поділ його засад. Так, Є.Г. Коваленко, говорить про поділ принципів на суто організаційні; організаційно-функціональні та кримінально-процесуальні [5, 110].

Звернемо увагу ще на одну важливу особливість формулювання списку принципів кримінального процесу, а саме на кількісну їх характеристику. Різні вчені по різному оцінюють кількість принципів, що йому притаманні. Так, наприклад, Л.М. Лобойко, говорить про те, що надто велика кількість принципів руйнує уявлення про них як про основні непорушні засади побудови всього іншого кримінально-процесуального матеріалу. [10, 29] В. М. Тертишник [11, 67] та М. М. Михеєнко [12, 103] виділяють більше 30 та більше 20 принципів відповідно. Така розмаїтість поглядів пояснюється тим, що важко однозначно сформулювати визначення принципів та характерні їх особливості.

Завершуючи попередній теоретичний аналіз поглядів на систему принципів кримінального процесу, спробуємо привести власну класифікацію таких принципів:

1. Принципи затверджені в міжнародних договорах України та в практиці Європейського суду з прав людини. Чіткий перелік чи приклади таких принципів скласти видається проблематичним. Це пов'язане з тим, що більшість із принципів цього рівня відображені й на нижчих рівнях. Проте не можна забувати, що не лише конституційні принципи встановлюють найзагальніший пласт засад кримінального процесу.
2. Загальноправові (конституційні) принципи. До них відносимо презумпцію невинуватості, принцип законності, мови судочинства, рівності перед законом та судом, верховенство права, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, забезпечення доведеності вини, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень і та ін.
3. Спеціальні принципи кримінального процесу: заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, безпосередність дослідження показань,

речей і документів, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, публічність, диспозитивність, гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами, розумність строків.

4. Спеціальні принципи окремої стадії/стадій кримінального процесу. Принципами цього рівня можна назвати: процесуальна самостійність слідчого; оперативність і швидкість досудового розслідування кримінальної справи; єдиноначальність досудового розслідування; колегіальний та одноособовий розгляд справи судом.

В Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року, для окреслення основних засад кримінального процесу держави виділено спеціальну статтю 7. Далі, починаючи з 8 і по 29 статтю, Кодекс розкриває сутність кожного із принципів. Виникає питання обгрунтованості такого широкого списку та його змішаність. Як нам видається, серед 22 принципів, що згадуються в статті 7 КПК всі складають достатньо важливу та принципову платформу побудови всього Кодексу. Саме тому, незважаючи на змішаність принципів різних рівнів, перелік, що міститься в новому Кримінально-процесуальному кодексі є якісним та доцільним з точки зору місця його розташування по повноти.

Що ж до співставлення з Кримінальним процесуальним кодексом 1960 року, то в ньому, звісно було на значно нижчому рівні з точки зору юридичної техніки та повноти відображено систему принципів кримінального процесу. Як вже згадувалося, єдиного списку принципів не існувало; вони знаходилися в низці статей Глави 1 Кодексу. В інших статтях Кодексу також знаходимо окремі принципи процесу, що носять як загальний характер, так і "стадійний". Перелік засад кримінального провадження в КПК 2012 року на наш погляд грамотніше побудований ніж в попередньому виданні Кодексу. Так, винесені на перед найголовніші принципи, що є конституційними. Порядок викладення принципів є логічним. Зникло три принципи із тих, що розташовувалися серед інших в КПК 1960 року: змагальність процесу, здійснення правосуддя тільки судом та колегіальний та одноособовий розгляд справи судом. Проте ці принципи знайшли своє більш логічне місце – в Главі 3, де йдеться про суд, сторони та інших учасників кримінального провадження.

На основі аналізу, проведеного в роботі можливо сформулювати ряд висновків:

1. Принципи є фундаментальними засадами побудови всієї системи кримінального провадження, їх текстуальне відображення в Кримінально-процесуальному кодексі є бажаним та навіть необхідним.

2. В доктрині існує багато думок щодо класифікації принципів кримінального процесу. Узагальнюючи їх можливо сказати, що класифікація буває горизонтальною та вертикальною.

3. Наше бачення вертикальної класифікації принципів полягає в їх поділі на наступні групи: принципи затверджені в міжнародних договорах України та в практиці Європейського суду з прав людини, загальноправові (конституційні) принципи, спеціальні принципи кримінального процесу, спеціальні принципи окремої стадії/стадій.

4. Принципи, закріплені в статті 7 КПК України 2012 року не складають виключний список засад кримінального процесу, проте являють собою достатньо якісний та логічний синтетичний перелік. За логічністю викладення принципів в новому КПК значно краще побудоване ніж в тому, що існував раніше.

Література: 1. Конституція України / Законодавство України. Режим доступу: http:// zakon4. rada.gov.ua/laws/show/254k/96bp; 2. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною радою УРСР 28 грудня 1960 року / Законодавство України. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov. ua/laws /show/1001-05; 3. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною радою 13 квітня 2012 оку / Законодавство України. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17; 4. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010; 5. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України. – К.: Юрінком Інтер. – 2004; 6. Рахунов Р.Д. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. Автореф. дис… д.ю.н. – 1951; 7. Строгович М. С. Уголовный процесс. – М., 1946; 8. Саркисянц Г.П. Принципы предварительного следствия в советском уголовном процессе: автореф. дис… к.ю.н. – М., 1952; 9. Жогин Н.В. Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. – М., 1965; 10. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності в кримінальному процесі України [Текст]: Монографія / Л.М. Лобойко – Д.: Юрид. акад. М-ва внутр. справ; Ліра лтд. – 2004; 11. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія / В.М. Тертишник. – Д.: Юрид. акад. МВС України: Арт-Прес. – 2002; 12. Михеєнко М.М. Конституційні принципи кримінального процесу / М.М. Михеєнко // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 2 (9) . - С.100-112; 13. Кочура А.В. Система принципів кримінального процесу України // Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика. 2001. - № 12. – с. 116 – 119.

Добрянський Віталій Віталійович

Чернігівський окружний адміністративний суд (Чернігів, Україна)

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

У п.18 ч.1 ст.3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) встановлено, що слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст.247 цього Кодексу, - голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя.

У другому реченні п.18 ч.1 ст.3 КПК зазначено, що слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Дане питання регулюється ч.5 ст.21 Закону "Про судоустрій та статус суддів", якою ця стаття доповнена Законом від 13 квітня 2012 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України".

Про контрольні повноваження слідчого судді йдеться у низці глав КПК. Так, у главах 10 – 18 розділу 2 цього Кодексу регулюється питання про прийняття слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або клопотанням прокурора рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якими є:

- привід;

- накладення грошового стягнення;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- відсторонення від посади;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- арешт майна;
- затримання особи з метою приводу;
- запобіжні заходи.

Зі змісту ч.4 ст.176 КПК випливає, що будь-які запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором або за клопотанням прокурора.

Враховуючи вимоги ч.2 ст.29 Конституції України з таким правовим регулюванням не можна погодитися. У цій конституційній нормі встановлено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Тому у ч.4 ст.176 КПК слід встановити, що слідчий суддя приймає рішення тільки про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Інші заходи, передбачені ч.1ст.176 цього Кодексу (особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт), на наш погляд, мають застосовуватись за рішенням прокурора.

У главі 20 КПК визначені контрольні повноваження слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) дій. За клопотанням слідчого, прокурора він приймає рішення про проведення:
- обшуку житла чи іншого володіння особи;
- огляду житла чи іншого володіння особи;
- слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи;
- експертизи за клопотанням сторони захисту у разі відмови слідчого, прокурора залучити експерта;
- медичної або психіатричної експертизи з примусовим залученням особи;
- відбирання біологічних зразків примусово у разі відмови особи добровільно їх надати.

Вважаємо, що слід розширити контрольні повноваження слідчого судді щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч.1 ст.239 КПК ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. На наш погляд, слідчий суддя, а не прокурор, має приймати це рішення, якщо родичі покійного заперечують проти ексгумації. Саме так регулюється дане питання у кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн. Як приклад, можна навести ч.3 ст.178 КПК Російської Федерації.

Слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора відповідно до вимог глави 21 КПК уповноважений приймати рішення про проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як:
- аудіо -, відеоконтроль особи;
- накладення арешту на кореспонденцію;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- спостереження за особою, річчю або місцем;
- аудіо -, відеоконтроль місця;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Одним із повноважень слідчого судді зі здійснення судового контролю за проведенням досудового розслідування є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора. Це питання регламентується параграфом 1 глави 26 КПК. Відповідно до ч.1 ст.303 цього Кодексу слідчий суддя розглядає скарги заінтересованих осіб на:
- бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасового вилученого майна згідно з вимогами ст.169 КПК, також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк;
- рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування;
- рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження;
- рішення слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим;
- рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки;
- рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК.

Зі змісту п.1 ч.1 ст.303 КПК випливає запитання, що це за інші процесуальні дії, бездіяльність у нездійсненні яких слідчим, прокурором може бути оскаржена до слідчого судді. Така невизначеність є причиною того, що учасники кримінального процесу оскаржують слідчому судді будь-яку бездіяльність слідчого, прокурора. Тому вважаємо, що редакцію п.1 ч.1 ст.303 КПК доцільно уточнити, вказавши, при нездійсненні яких саме процесуальних дій слідчим, прокурором заінтересовані особи мають право подати слідчому судді скаргу на таку бездіяльність.

Потрібно звернути увагу на те, що у ч.1 ст.303 КПК не зазначено про оскарження до слідчого судді рішення слідчого про затримання особи у порядку, передбаченому ст.208 цього Кодексу. Разом з тим у ч.5 ст.29 Конституції України встановлено, що кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Тому, на наш погляд, ч.1 ст.303 КПК необхідно доповнити положенням, що під час досудового провадження може бути оскаржено до слідчого судді рішення слідчого про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, - затриманим, його захисником, законним представником.

Про повноваження слідчого судді зі здійснення судового контролю йдеться у главі 44 КПК "Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)". Відповідно ст.ст.583, 584, 585, 591 КПК слідчий суддя:

1) приймає рішення про застосування до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, тимчасового арешту до сорока діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу;

2) застосовує до цієї особи екстрадиційний арешт після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи;

3) застосовує запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави;

4) розглядає скарги на рішення компетентного органу про видачу особи (екстрадицію).

У низці статей інших глав КПК також йде мова про повноваження слідчого судді. Так, наприклад, відповідно до ч.10 ст.290 глави 24 цього Кодексу слідчий суддя встановлює строк для ознайомлення сторін кримінального провадження з матеріалами, якщо вони зволікають з таким ознайомленням. Згідно з ч.4 ст.498 глави 38 КПК, слідчий суддя приймає рішення про поміщення у приймальник-розподільник для дітей особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може застосовувати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Отже, про повноваження слідчого судді зі здійснення судового контролю вказано у різних главах КПК. На нашу думку, регламентація даного питання має бути іншою. Пропонуємо доповнити главу 3 КПК "Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження" окремим параграфом "Слідчий суддя", у якому слід навести вичерпний перелік його повноважень.

Елинский Валерий Иванович

Следственный комитет Российской Федерации (Москва, Россия)

Ашимов Фархад Мусаевич

ООО "Фундаментальные системы анализа" (Астрахань, Россия)

ВИРТУАЛЬНЫЙ ОСМОТР МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ – ИННОВАЦИОННЫЙ МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ И ПРЕПОДАВАНИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ

В целях повышения профессионального уровня следователей и следователей-криминалистов Главным управлением криминалистики Следственного комитета Российской Федерации была разработана инновационная компьютерная программа «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс», предназначенная для создания интерактивных трехмерных моделей различных мест происшествий, а также для проведения виртуального осмотра места происшествия

Для подготовки программного обеспечения были привлечены специалисты компании «Фундаментальные системы анализа».

Базовые характеристики программы:

1. Программа содержит два режима:

- режим моделирования места происшествия (для инструктора (преподавателя);

- режим обучения, в ходе которого усваивается тактика осмотра места происшествия, приемы и методы выявления, фиксации, изъятия и упаковки следов преступления, а также приобретаются навыки правильного оформления протокола осмотра места происшествия.

Созданная модель сохраняется в виде отдельного файла, содержание которого можно изменять.

Представленное программное обеспечение позволяет моделировать следующие места происшествия: квартира (одно, двух, трехкомнатная); лестничная площадка в многоквартирном доме; придомовая территория (двор); улицы в населенном пункте; поле; лес; парковая зона; железнодорожный вокзал; гаражный кооператив; квартира со следами пожара.

2. В распоряжении инструктора (преподавателя), которым создается конкретная модель места происшествия имеется большая библиотека различных объектов (предметов интерьера, различных следов, орудий преступления, трупов и т.п.) Используя данную библиотеку, инструктор (преподаватель) по своему замыслу размещает объекты в создаваемой модели.

3. Возможности программы позволяют поместить объекты и следы в любой физической плоскости. Например, следы крови, отпечатки рук можно разместить на полу, на стене, на мебели и т.д. Орудия преступления (пистолет, нож, топор и другие) можно поместить под диван или на поверхность стола, на кровать, в ванную и т.д. Также возможно имитировать беспорядок в помещении путем переворачивания вещей в любой плоскости, в том числе и путем естественного падения на пол.

4. К заложенным объектам в модели места происшествия можно добавлять или изменять информацию, которая может быть как текстовой, так и иллюстрированной в виде фотографий, аудио и видеозаписей.

5. Инструктор (преподаватель) в отдельном меню имеет возможность создать для обучаемых библиотеку учебной и методической литературы, учебных видеофильмов, которые последний использует в ходе выполнения практического занятия.

6. Инструктор (преподаватель) может добавлять к созданной модели места происшествия тесты с различными вариантами ответов.

По окончании осмотра места происшествия обучаемому предлагается ответить на вопросы теста, подготовленные инструктором (преподавателем). Результаты, с подсчетом процентов правильных ответов, будут сохранены в отдельном файле под фамилией обучаемого.

7. В режиме обучения после проведения данного следственного действия обучаемому необходимо оформить протокол осмотра места происшествия в электронном виде, который в виде вкладки расположен в меню обучаемого.

8. В распоряжении обучаемого имеются интерактивные технические средства, которые он использует для проведения осмотра: компас, рулетка,

фотоаппарат, лупа, дактилоскопическая кисть, ультрафиолетовая лампа и другие.

9. После окончания осмотра составляется отчет, который сохраняется в отдельном каталоге под фамилией обучаемого. Каталог содержит файл с составленным протоколом осмотра места происшествия, а также другими сведениями. Например, результатами тестирования по вопросам, подготовленными инструктором (преподавателем).

10. Возможности программы позволяют создавать неограниченное количество криминалистических полигонов различного уровня сложности для одновременного индивидуального, в том числе самостоятельного, и коллективного обучения. Конструктивно программа рассчитана на широкие возможности ее совершенствования.

Форма обучения, напоминающая компьютерную игру, легко воспринимается молодыми следователями. Нередко обучаемые с увлечением соревнуются между собой на скорость и качество выполнения заданий.

Изучение возможностей данного программного комплекса в судебно-следственной практике показало, что он может быть эффективно использован следователем в процессе расследования (например, допроса подозреваемых, свидетелей), а также использован государственным обвинителем в суде для демонстрации видеоизображения реконструированных криминальных событий (действий преступников, способа совершения преступления, обстановки на месте преступления и т.п.). Наибольший результат достигается по уголовным делам с участием присяжных заседателей (имеется положительный опыт следственного управления Следственного комитета Российской Федерации по Астраханской области).

О данном положительном опыте делались доклады на научно-практических конференциях в Московском государственном университете имени М.В. Ломоносова, в Академии управления МВД России. Компьютерная программа «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс» вызвала большой интерес у представителей кафедр криминалистики ВУЗов России, а также правоохранительных органов различных министерств и ведомств.

Данная программа рекомендована к использованию в преподавании курса «Криминалистика» кафедрами криминалистики Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, Московского государственного юридического университета имени О.Е. Кутафина, Уральской государственной юридической академии (г. Екатеринбург) и другими учебными заведениями.

Преимущества использования компьютерной программы «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс» в процессе обучения:

- высокая эффективность обучения следователей, стажеров, практикантов, студентов;
- контроль уровня знаний в режиме реального времени на любом этапе выполнения заданий, в отношении каждого обучаемого;
- проверка результатов обучения и эффективности учебных методик в режиме реального времени;
- моделирование различных мест происшествия, в том числе с заданиями различного уровня сложности;
- моделирование различных мест происшествия с учетом степени квалификации (компетенции) и (или) специализации обучаемого;
- при моделировании мест происшествия не только сохраняются исходные данные, но и имеется возможность редактировать и добавлять к ним различную информацию;
- создание неограниченного количества вариантов моделей мест происшествия;
- обучение, как в индивидуальной (в том числе и самостоятельно), так и групповой формах;
- применение программы не требует специальных знаний и умений, что позволяет в короткий срок приобрести уверенные навыки моделирования мест происшествия, выбора верной тактики осмотра места происшествия, правильной работы со следами на месте происшествия, а также грамотного оформления протокола следственного действия;
- сохранение персональных результатов обучения, возможность их анализа;
- систематическое обновление программного обеспечения;
- невысокие системные требования программного обеспечения, позволяющие использовать его на доступных и недорогих компьютерах.

Данная программа является самой совершенной (по степени её разработанности в целях обучения следователей осмотру места происшествия) в России и, по имеющимся в распоряжении автора сведениям, – за рубежом.

В 2012 году в Главном управлении криминалистики были проведены четыре стажировки сотрудников подразделений криминалистики следственных органов Следственного комитета Российской Федерации по субъектам Российской Федерации (далее – следственные органы), в ходе которых обучаемые приобрели уверенные навыки работы с данной программой (всего было обучено 52 сотрудника).

Результаты, полученные в ходе данных стажировок, а также «пилотного проекта», показали, что указанный программный комплекс востребован следственной практикой и способствует лучшему усвоению следователями тактики проведения осмотра места происшествия.

Анализ отзывов следственных органов о внедрении программы «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс» в процесс повышения профессионального мастерства следователей и следователей-криминалистов позволили руководству Следственного комитета Российской Федерации принять решение о внедрении данного положительного опыта в деятельность всех следственных органов.

В настоящее время идет активная работа по совершенствованию возможностей данной программы, расширению используемого инструментария, а также увеличению разнообразия моделируемых виртуальных мест происшествия. В частности, ведется работа по внедрению в разработанную программную среду движка нового поколения Unity 3D (интегрированный инструмент разработки для создания 3D-игр и других проектов, таких как архитектурная визуализация в реальном масштабе и времени, а также 3D анимация). С помощью движка в программе можно будет не только улучшить уровень графики и детализации

интерактивных 3D сцен, но и добавить к объектам физические свойства (масса, плотность, состав и т.п.).

Предполагается:

- расширить библиотеку шаблонов и объектов, улучшить качество текстур и графики объектов, добавить функции смены времени суток, интерактивных часов и манипуляции с объектами (открывание-закрывание дверей и т.д.), предусмотреть возможность изменения освещения территории, трехмерного осмотра изымаемых предметов в отдельном окне, предложить контрольные вопросы по назначению экспертиз;

- предусмотреть возможность моделирования происшествий, связанных с применением взрывных устройств, взрывчатых веществ различной мощности, террористическими актами (взрыв вокзала, подвижного состава, подрыв ж/д полотна, моста и т.п.), авиакатастрофами, по делам о дорожно-транспортных происшествиях (в том числе – осмотр автомобиля), крушениях и авариях на железнодорожном, речном, морском транспорте, происшествиях в сфере природоохранного законодательства;

- обеспечить изменение погодных условий (снег, дождь, гололед), отобразить и фиксировать индивидуальные особенности обнаруженных объектов (структуру материалов, механизм повреждений либо иных следовых объектов);

- акцентировать внимание следователя на значимых моментах, подлежащих обязательной фиксации (наличие биологических объектов на орудии преступления, наличие патрона в патроннике пистолета либо в магазине, номера гильз и другие);

- расширить спектр невидимых следов на месте происшествия, обнаружение которых следователем возможно лишь с применением технических средств;

- определить алгоритм действий следователя-криминалиста по обнаружению, фиксации, изъятию и упаковки следов с места происшествия с применением различных технических средств;

- предусмотреть возможность использования нескольких вариантов изъятия и упаковки различных следов преступления (в том числе, влекущие утрату следов);

- разработать инструмент для программного обеспечения, позволяющий создавать различные версии способа преступления в формате видео файлов;

- создать модуль для визуальной интерпретации различных вариантов развития событий на основе использования математических алгоритмов для визуального отображения траектории полета пули, снаряда; распространения огня; последствий взрывов и т.п.;

- создать полнофункциональную мобильную версию программного обеспечения «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс» для коммуникаторов и планшетных компьютеров для операционных систем Android, Windows Phone и iOS.

Для получения более подробной информации о программном обеспечении «Виртуальный осмотр места происшествия: Учебно-методический комплекс» можно обращаться по телефонам 8 (8512) 62-69-92, 8 (8512) 52-33-33, e-mail: llc.fsa@gmail.com

Єрмоленко Вікторія Анатоліївна

Класичний приватний університет
(Запоріжжя, Україна)

ЗАВДАННЯ ПОЧАТКОВОГО ЄТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ

Проведені нами вивчення матеріалів кримінальних справ про порушення авторського права і суміжних прав показали, що найбільш інформативним з криміналістичного погляду та таким, що відповідає за досягнення цілей розслідування в цілому, є початковий етап розслідування.

На початковому етапі розслідування з урахуванням первинної інформації висуваються можливі слідчі версії і складається план розслідування. Фактичні дані на зазначеній стадії формуються в результаті проведення початкових слідчих дій, які, виходячи зі специфіки завдань (виявлення всіх ознак злочину, виявлення і затримання винного по гарячих слідах), необхідно провести з самого початку розслідування і у обмежений термін.

Для вихідних даних на цьому етапі характерна значна неповнота. Основним завданням і домінуючою спрямованістю діяльності суб'єктів доказування на початковому етапі є виявлення необхідної доказової і тактичної інформації та її носіїв (джерел). На наш погляд, для розмежування початкового й наступного етапів розслідування як основу доцільно використовувати завдання, характерні для того чи іншого етапу, та ступінь їх вирішення.

Для початкового етапу розслідування можна визначити перелік таких завдань:

1) встановлення місця, часу та інших обставин вчинення злочину, його суті, а також виявлення, фіксація та вилучення його слідів, які з часом під впливом несприятливих умов можуть зникнути або бути знищеними;

2) встановлення, розшук і затримання особи (або вибір запобіжного заходу), підозрюваної у вчиненні злочину;

3) збирання доказів, достатніх для пред'явлення обвинувачення особі, хоча б за одним епізодом злочинної діяльності [142, с. 179].

Досліджені нами матеріали кримінальних справ за цією категорією злочинів та теоретичних доробків у цьому напрямі дали нам змогу виділити основні завдання початкового етапу розслідування порушень авторського права і суміжних прав, це зокрема:

1. Доказування факту охороноздатності твору. Результатом вирішення цього завдання є достовірна інформація про те, чи підпадають під охорону відповідних законів твори, що використовуються без дозволу правоволодільця. Доказування факту охороноздатності твору викликає труднощі, які пов'язані із встановленням належності твору до об'єктів авторського права та встановленням підстави надання творам правової охорони, тому з огляду на процесуальну економію часу має здійснюватись на початковому етапі розслідування.

2. Отримання інформації про правовласників (авторів). Проведені нами дослідження матеріалів кримінальних справ за фактом порушення авторського

права та суміжних прав показали, що як правило, обмежуються встановленням авторства чи права використання твору лише щодо заявника. Проте вказаний злочин, з огляду на специфіку предмета злочинного посягання, порушує права значної кількості правоволодільців. Так, лише один примірник контрафактного DVD диска може містити твори десятків авторів, що вже говорити про встановлення цілої партії контрафактних творів. Слід зазначити, що саме на початковому етапі розслідування мають бути встановлені всі автори та правовласники, чиї права порушені, що в подальшому дасть можливість визначити дійсний розмір матеріальної шкоди.

3. Встановлення ознак контрафактності твору. Під час початкового етапу розслідування доказуванню підлягає саме факт наявності ознак контрафактності, для чого, по-перше, необхідно перевірити, чи є законні підстави на використання твору в передбачуваного порушника; по-друге, призначити експертизу на предмет встановлення факту відповідності (невідповідності) зразка продукції (вилученого твору), типовому зразку ліцензійної продукції.

4. Збирання інформації про розміри прибутків, отриманих порушниками від незаконного використання творів та розмір шкоди, заподіяної злочином. При розв'язанні цього завдання необхідно встановити, із чого складається розмір збитків; якими документами він підтверджується. Отримати таку інформацію можна з бухгалтерських та банківських документів порушника, які підлягають вилученню під час виїмки: чеки, касові ордери, видаткові накладні, товаро-транспортні накладні, договори на постачання продукції, платіжні доручення банку на перерахування коштів, платіжні вимоги, доручення, квитанції. Крім даних про збитки, представлених правовласником (автором), доказування факту заподіяння шкоди у великих та особливо великих розмірах провадиться комплексом слідчих дій, тобто розмір збитків підтверджується протоколом огляду місця події, протоколом обшуку і виїмки, протоколом допиту свідків, а в деяких справах, як показало вивчення матеріалів кримінальних справ, проведенням комплексної експертизи.

5. Встановлення правопорушника та обставин, що його характеризують; Результатом вирішення цього завдання є встановлення всіх порушників, їх стать, вік, сімейний стан, наявність утриманців, місце роботи, навчання, наявність нагород, судимість, мета, мотив, наявність злочинних зв'язків. При встановленні факту вчинення злочину групою осіб встановлюється: яка кількість осіб брала участь у вчиненні злочину, як розподілялися ролі, хто організатор, виконавець, посібник, хто розробляв план вчинення злочину, які дії вчинив кожний член групи, як довго діяла організована злочинна група, які стосунки склалися між учасниками групи, чи є організована злочинна група самостійною, чи входить до більш сильного угруповання.

Злочинні зв'язки порушників можуть бути встановлені шляхом слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Так, після з'ясування фактів незаконного використання творів, для з'ясування злочинних зв'язків порушників варто проводити допити порушників і їхніх працівників. Комерційна документація злочинців повинна бути вилучена шляхом проведення виїмок та обшуків і ретельно проаналізована на предмет виявлення контрагентів порушників. Особливий інтерес становлять договори, накладні, рахунки доручення тощо.

Для виявлення злочинних зв'язків доцільним є використання оперативно-розшукових заходів, особливо таких, як спостереження, прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку, контрольоване постачання. Злочинні зв'язки порушників можуть бути встановлені також за допомогою аналізу роздруківок міжміських та міських телефонних переговорів, що велися з робочих, домашніх і мобільних телефонів порушників.

6. Встановлення обставин, що відносяться до часової та просторової характеристики вчиненого. Розв'язання цього завдання дасть змогу отримати інформацію про те, коли розпочато незаконне відтворення чи тиражування контрафактної продукції, як довго воно тривало, де вироблялася і зберігалася ця продукція, як відбувалося розповсюдження нелегальної продукції, місцезнаходження майна, цінностей, грошових коштів, набутих злочинним шляхом.

Вирішення завдань початкового етапу розслідування порушень авторського права і суміжних прав є досить складним і трудомістким процесом, проте лише відпрацювання їх у повному обсязі може свідчити про закінчення початкового етапу розслідування.

Ці завдання вирішуються виходячи зі складних слідчих ситуацій, шляхом проведення комплексу слідчих, інших процесуальних, а також організаційних дій, в ході яких суб'єкти доказування висувають версії, збирають і перевіряють докази.

Єськов Сергій Валентинович

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
(Луганськ, Україна)

ЕВОЛЮЦІЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ Й ОБҐРУНТОВАНІСТЮ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ В НОВОМУ КПК УКРАЇНИ

Одне з центральних місць серед положень діючого законодавства, які забезпечують ефективний захист приватного життя від несанкціонованого втручання, займають норми Кримінального процесуального кодексу України, зокрема ті з них, що регламентують надання судових дозволів на проведення негласних слідчих дій. Варто пригадати, що § 2 глави XXI навіть починається з фрази – "ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді". Зроблений законодавцем акцент, на нашу думку, дає підстави для висновку про ключове місце судового контролю у системі гарантій, які забезпечують захист від необґрунтованого та незаконного обмеження прав громадян. Розгляд судового контролю як гарантії від необґрунтованого втручання у приватне спілкування вимагає, на нашу думку, детального аналізу контрольних повноважень слідчого судді в досліджуваній сфері, його порівняння з попереднім порядком.

Реалізація контрольних повноважень слідчого судді розпочинається з отримання звернення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором до слідчого судді у формі клопотання, яке має містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) короткий виклад обставин злочину, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; 3) правова кваліфікація злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України; 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію; 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину; 6) вид негласної слідчої (розшукової) дії та обґрунтування строку її проведення; 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; 8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили. До клопотання слідчого, прокурора додається також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у рамках якого подається клопотання.

Отримавши клопотання, слідчий суддя зобов'язаний протягом шести годин розглянути його за участю особи, яка подала клопотання на розгляд, та постановити ухвалу про дозвіл на втручання у приватне спілкування або відмову в такому дозволі. За наявності достатніх підстав вважати, що в результаті втручання у приватне спілкування можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами матимуть суттєве значення для з'ясування обставин вчинення тяжкого (особливо тяжкого) злочину чи встановлення осіб, які його вчинили, слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на таке втручання. За умов відсутності переконання щодо потреби втручання у приватне спілкування, слідчий суддя відмовляє у наданні відповідного дозволу, проте постановлення такої ухвали не перешкоджає повторному зверненню з новим клопотанням.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування з позицій змісту та форми повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, тобто вимогам, викладеним у главі XXIX КПК України. Згідно ст. 372 та з урахуванням положень ст. 248 КПК України, ухвала має складатися з: 1) вступної частини із зазначенням: дати і місця її постановлення; слідчого судді, який здійснював розгляд клопотання; прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням; злочину, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала; особи (осіб), щодо яких необхідно провести втручання у приватне спілкування; різновиду втручання у приватне спілкування та відомості залежно від цих різновидів про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо; 2) мотивувальної частини із зазначенням: суті питання, що вирішується ухвалою; встановлених слідчим суддею обставин, які свідчать про те, що в результаті втручання у приватне спілкування можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин вчинення тяжкого (особливо тяжкого) злочину чи встановлення осіб, які його вчинили; мотивів, з яких слідчий суддя виходив при постановленні ухвали, і положень закону, яким він керувався; 3) резолютивної частини із зазначенням: висновків слідчого судді; строку дії ухвали.

Порівнюючи встановлений новим КПК України порядок з попереднім його аналогом, перш за все, варто відзначити, що відбулася значна еволюція інституту судового контролю. Насамперед, прогресивною є сама ідея закріпити визначальні риси судового контролю на законодавчому рівні. До прийняття КПК України це питання у процесуальному законодавстві, як і в Законі "Про оперативно-розшукову діяльність", висвітлювалося лише номінально. Значна частина вказівок зосереджувалася на рівні підзаконних актів та квазіджерел права. Але подібна незавершеність закону зумовлювала такий небезпечний стан, в якому приписи, що підлягали закріпленню на законодавчому рівні (оскільки стосувалися гарантій прав громадян), регламентувалися наказами й інструкціями, нерідко закритого характеру, унаслідок чого реальність механізму дотримання прав громадян ставилася під загрозу. КПК України нарешті вирішив питання й щодо тривалості негласних обмежень прав громадян. У ст. 249 чітко вказується, що строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати два місяці, але в разі потреби цей термін може бути продовжений на підставі розгляду нового клопотання.

По-друге, заслуговує позитивних оцінок вдала спроба закріплення на законодавчому рівні вимог щодо змісту та форми клопотань, які вносяться на розгляд слідчого судді з приводу надання дозволу на проведення негласних слідчих дій. Неймовірно, але факт – нормативні документи, які до прийняття нового КПК України вирішували це питання, а саме Постанова Кабінету Міністрів № 1169 від 26 вересня 2007 року "Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації" та Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 28 березня 2008 року "Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства" містили різні вимоги щодо внутрішнього змісту подань, які мали вноситися на розгляд суду для отримання дозволу.

Заєць Олександр Михайлович
Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка (Луганськ, Україна)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

В останні роки у зв'язку зі змінами економічних відносин, які спричинили перехід до ринкових відносин та завдяки світовій фінансово-економічній кризі, в Україні спостерігається позитивна тенденція інтенсивного розвитку сфери страхування. Одночасно, ці зміни створюють сприятливі умови для скоєння різноманітних злочинів у цій сфері, бо як зазначається багатьма спеціалістами, вітчизняний страховий ринок знаходиться на початковій стадії розвитку, що неминуче приводить до його криміналізації [1, с. 18].

Класифікація кримінальних правопорушень у сфері страхування має вирішити завдання розподілу усієї сукупності злочинних зазіхань на взаємопов'язані ланцюги, що перебувають в ієрархічній підпорядкованості. Отже кримінальні правопорушення у сфері страхування класифікуються за наступними напрямками:

1. Залежно від мети кримінальних правопорушень:

– правопорушення, що вчиняються з метою одержання страхових виплат;

– правопорушення, що вчиняються з метою одержання страхових виплат у більшому обсязі, ніж належить при даному страховому випадку;

– правопорушення, що спрямовані на одержання страхових виплат за шкоду, завдану об'єкту страхування, що не перебував під страховим захистом.

2. Залежно від суб'єкта кримінального правопорушення (за ступенем участі зацікавлених працівників страхових компаній):

– правопорушення, що вчиняються страхувальниками;

– правопорушення, що вчиняються страхувальниками спільно з працівниками страхових компаній;

– правопорушення, що вчиняються представниками страхових організацій: керівниками страхової компанії або страховими посередниками.

3. Залежно від форми страхування:

– кримінальні правопорушення у сфері добровільного страхування;

– кримінальні правопорушення у сфері обов'язкового страхування;

– кримінальні правопорушення у сфері страхування майна від вогню та інших стихійних лих.

4. Залежно від етапу страхових правовідносин:

– на стадії укладання договору страхування;

– під час дії договору страхування;

– на етапі звернення за страховою виплатою [2, с. 78-79].

В теорії дії порушників у сфері страхування пропонується додатково розподілити на дві групи: заздалегідь заплановані дії щодо вчинення кримінального правопорушення та незаконного одержання коштів; використання статусу учасника страхових правовідносин з метою вчинення правопорушення після укладання договору страхування [3].

Типовим стає застосування злочинцями складних за своєю внутрішньою структурою та кримінально-правовими ознаками схем кримінальних правопорушень. Зокрема, на етапі підготовки до злочину характерним є розроблення загального плану проведення операції, вживаються організаційні та інші заходи, спрямовані на забезпечення можливості її практичної реалізації. Організатори злочинної групи, як правило, підшукують необхідних співучасників злочину, зокрема з боку працівників страхових організацій.

Центральний етап механізму злочину містить у собі дії, спрямовані на підготовку та реалізацію злочинного наміру, що включає укладання страхового договору з подальшим інсценуванням страхового випадку.

Останній етап злочину включає комплекс дій, спрямованих на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів тощо.

У кримінально-правовому аспекті шахрайство у сфері страхування є окремим випадком розкрадання [4]. Проте механізм розкрадань (порівняно з радянською практикою) зазнав суттєвих змін. В умовах ринкових відносин основним елементом його новизни стало використання у злочинних цілях організаційно-правового статусу суб'єктів підприємництва, інститутів господарського та фінансового права.

Кримінальні правопорушення у сфері страхування включають низку злочинів, що передбачені різними розділами КК України, але пов'язані єдиною метою незаконного одержання страхового відшкодування. Це дає підстави розглядати шахрайство як системоутворювальну складову відповідної технології злочинної діяльності [5, с. 33–34].

Розгорнута кримінально-правова класифікація важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів кримінально-правової характеристики відповідних злочинів. У технології правопорушень у сері страхування можна визначити наступні пов'язані між собою елементи:

1. Злочини, що спрямовані на безпосереднє одержання страхової виплати: шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України).

2. Дії, що виступають способом або необхідною умовою вчинення страхового шахрайства: знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу (ст. 290 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383 КК України); завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України) та ін.

3. Дії, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів,

штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 357 КК України).

4. Дії, пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб: службові злочини, передбачені ст. 364, 366–370 КК України. Суб'єкт службового злочину спеціальний, ним може бути лише службова особа (п. 1 примітки до ст. 364 КК України).

На підставі наведеної класифікації необхідно зробити висновок, що кримінально-правова класифікація правопорушень у сфері страхування дозволяє вирішити завдання розподілу всієї сукупності злочинних зазіхань на взаємопов'язані області, що є підпорядкованими, і є основою для формування методики розслідування.

Література: 1. Алгазин А.И. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним / А.И. Алгазин, Н.Ф. Галагуза, В.Д. Ларичев. − М.: Дело, 2003; 2. Попередження та викриття зловживань в установах, що здійснюють діяльність у сфері страхування та в інших організаціях, пов'язаних з відшкодуванням шкоди при настанні страхового випадку: Посібник / В. Ф. Ущаповський, С.Н. Баліна, А.Г. Байков та ін. / За ред. В.Д. Сущенка, В.І. Литвиненка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003; 3. Елисеев В. В. Деятельность страховых агентов по противодействию страховому мошенничеству в сфере обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств // Юрист. – 2006. – № 5; 4. Заец А.М. Правовая характеристика мошенничества в сфере страхования // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2012. – № 2; 5. Протидія економічній злочинності / [Орлов П.І., Волобуєв А.Ф., Осика І.М. та ін.]. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004.

Захарченко Оксана Валентинівна

Харківський національний університет внутрішніх справ (Харків, Україна)

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Важливим нововведенням в системі перетворень у сфері кримінального судочинства стало прийняття Верховною Радою України 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу. Не обійшли стороною ці перетворення і центральну стадію кримінального процесу - судовий розгляд, а також її головну, найважливішу частину - судове слідство.

Насамперед хотілося б звернути увагу на те, що судовий розгляд розглядається в декількох аспектах:

- з процесуальної точки зору - як стадію кримінального процесу;
- з криміналістичної точки зору - як провадження слідчих (розшукових) дій.

Не дивлячись на свій "невеликий вік", чинне кримінальне процесуальне законодавство України містить багато проблемних питань, в тому числі і тих, що стосуються судового розгляду в цілому та низки судових дій в ході судового слідства зокрема, які допускають неоднозначність їх тлумачення. Це в свою чергу викликає як теоретичні, так і практичні проблеми.

Говорячи про судовий розгляд як стадію кримінального процесу слід зауважити, що це центральна та найважливіша стадія. В цій стадії суд колегіально або суддя одноособово за участю сторін судового провадження розглядає та вирішує матеріали кримінального провадження по суті:

- вирішує питання про наявність чи відсутність діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- про наявність складу кримінального правопорушення у цьому діянні;
- про наявність чи відсутність вини обвинуваченого у вчиненні цього кримінального правопорушення;
- про необхідність призначення обвинуваченому покарання за вчинене ним кримінальне правопорушення та інші питання, передбачені законом [1 , 41].

Основною новелою в цій частині процесу є розгляд кримінальної справи судом присяжних. Участь присяжних у кримінальному судочинстві є визнаною необхідністю, оскільки відповідно до ст. 5 Конституції України народ є джерелом влади в Україні і здійснює свою владу безпосередньо через органи державної влади, однієї з гілок якої є судова влада [2, с. 119].

Однак на сьогоднішній день інститут присяжних є предметом численних дискусій серед вчених і практиків. Сама концепція суду присяжних за чинним кримінальним процесуальним законодавством є досить суперечливою та неоднозначною. Так, В.М. Тертишник стверджує, що судочинство повертається не до ідеї присяжних у його класичній формі, а до ідеї народних засідателів [3 , с. 274].

Відповідно до глави 28 Кримінального процесуального кодексу одним із етапів судового розгляду є судовий розгляд [4].

Ми не помилилися, коли на початку вказали на судове слідство як найважливішу частину судового розгляду. Необхідно зауважити, що саме судове слідство, а не судовий розгляд є структурним елементом, етапом стадії судового розгляду.

Розглядаючи судове слідство як один із основних та найважливіших етапів стадії судового розгляду необхідно звернути увагу на одну суттєву обставину. Доля кримінального провадження багато в чому залежить від того, як проведено судове слідство, оскільки саме тут формується основа судового вироку - підсумкового акту, винесення якого є метою всього кримінального судочинства. Згідно ст. 23 КПК України лише ті докази, які були судом досліджені безпосередньо, враховуються при прийнятті остаточного рішення [4]. І саме під час проведення судового слідства суд шляхом проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій досліджує докази, а саме: допитує обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, досліджує речові докази та документи, звукозапис та відеозапис, проводить огляд на місці, тобто здійснює ті слідчі (розшукові) дії, які вважає за необхідне. Тобто, суд не має право обгрунтовувати своє рішення на підставі показань, даних на досудовому слідстві слідчому і прокурору. Все повинно вирішуватись в суді, бо там є як сторони обвинувачення і захисту, так і пересічні громадяни, присутні на засіданні.

В кримінальному процесуальному законі конкретно вказано в результаті яких слідчих (розшукових) дій суддя може дослідити докази. А щодо слідчого експерименту виникають деякі питання. Так, слідчий експеримент – це самостійна слідча дія, але й самостійною слідчою дією є і перевірка показань на місці. Це перевірка показань, які дані безпосередньо на місці про яке йде мова і, таким чином, можна побачити

чи людина говорить правду чи говорить неправду, підтвердити, уточнити, знайти нові деталі і таке інше. Те ж саме стосується і виключення з переліку слідчих (розшукових) дій очної ставки.

Таким чином, узагальнюючи наведене доходимо висновку, що судовий розгляд як стадія кримінального процесу була і залишається центральною в системі стадій вітчизняного кримінального процесу та представляє собою не лише перевірку матеріалів досудового розслідування, а й якісне дослідження всіх обставин кримінального провадження в ході судового слідства, значимість якого є безперечною й очевидною для всього процесу кримінального судочинства. Нажаль існує певна кількість проблемних питань, які заслуговують більшої уваги, детальнішого дослідження та відповідного наукового та законодавчого закріплення.

Література: 1. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / [Рожнова В.В., Савицький Д.О., Конюшенко Я.Ю. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012.; 2. Репешко П.І. До питання реалізації принципу участі народу у здійсненні правосуддя // Судова реформа в Україні. Проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. 18-19 квіт. 2002 р. – К.; Х.: Юрінком Інтер, 2002.; 3. Тертишник В.М. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України // Право України. – 2012. - №7; 4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – № 90-91. – 19 травня.

Игнатов Александр Николаевич

Евпаторийский факультет Харьковского национального университета внутренних дел (Евпатория, Украина)

РОЛЬ БИОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАССЛЕДОВАНИИ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Одной из ключевых составляющих противодействия преступности является деятельность по выявлению и расследованию преступлений. В силу специфики развития криминологической науки (как следствие и криминалистики) в советский период, исследователи практически полностью игнорировали биологический аспект детерминации и проявления преступного поведения.

Биологические факторы по-прежнему традиционно рассматриваются криминалистами преимущественно лишь в аспекте выявления следов преступления и получения соответствующей информации. Однако, сформулированные еще в советское время исходные положения методик расследования насильственных преступлений, должны корректироваться и развиваться не только с учетом политических, социально-экономических, правовых и прочих реалий текущего времени, влияющих на формирование личности преступника, детерминацию преступного поведения и, следовательно, на механизм совершения преступления, а и с учетом современных достижений науки в различных областях знаний.

Личность формируется под влиянием единого потока биологической и оциальной информации, и в большинстве случаев невозможно определить главный руководящий фактор, поскольку все взаимосвязано [1, с. 52] В процессе формирования и жизнедеятельности любая личность воздействует на окружающий её мир и изменяет его. То есть существует взаимосвязь между поведением индивида и его воздействием на окружающий мир и влиянием окружающего мира на жизнедеятельность и поведение индивида, при чем в последнем случае в значительной мере указанное влияние индивидом не осознается.

Таким образом, при построении криминалистических моделей механизма совершения насильственных преступлений и разработке программ их расследования крайне важно учитывать роль биологических факторов. Сущность последних при этом должна учитываться во всем многообразии их проявления: от роли в механизме совершения преступления элементарных физиологических особенностей индивида до влияния на реализацию преступного поведения факторов природной среды.

Так, такие индивидуальные психофизические особенности человека, как физические или психические недостатки (аномалии), существенно влияют на формирование личности, ограничивая её жизненные интересы и потребности, негативно отражаются (через их осознание) на психике индивида. Наличие, например, увечий и инвалидности приводит к возникновению своеобразного характера, привычек, взглядов, а порой и всего поведения [2, с. 15]. В силу тех или иных недостатков человека его физические и психические свойства могут не развиваться, поэтому его способности иногда принимают уродливую форму, а сама личность становится неполноценной, дефектной, плохо приспособленной к жизни в определенной социальной среде. Люди, страдающие физическими недостатками, часто отличаются патологическими особенностями, которые являются следствием главным образом тех моральных, этических и иных сложностей, которые возникают в их взаимоотношениях с окружающими, в их фактическом социальном положении [3, с. 47-48]. Таким образом, подобного рода психофизиологические особенности индивида и связанные с ними специфические негативные характеристики личности часто находят свое отражение в особенностях преступного поведения, что должно учитываться при разработке методик и тактических основ расследования преступлений, совершаемых данной категорией лиц.

Среди многочисленных биологических факторов «индивидуального» порядка отдельного внимания заслуживает изучение запаховых особенностей человека и их роль в механизме совершения преступления, в особенности серийных убийств и изнасилований. Так, учеными на основании большого массива экспериментальных данных сделан вывод о том, что в целом индивидуальный запах человека имеет генетическую обусловленность и является запаховым свойством пота и крови субъекта, воспринимаемым собаками-детекторами в качестве его специфической, неповторимой характеристики [4, с. 6]. Современные же достижения в области изучения роли обоняния и запахов человека в межличностном общении выводят вопрос криминалистического значения запаховых особенностей человека на совершенно иной уровень.

Говоря о роли факторов природной среды, следует учитывать, что все социально-психологические явления

и процессы, которые играют роль в детерминации преступности, формируются и существуют под влиянием биологических факторов природной (естественной) среды, поэтому указанные факторы (прежде всего, гелиогеофизического порядка) играют роль объективного условия. При этом, в зависимости от ситуации совершения отдельного преступления, эти факторы наряду с другими могут формировать конкретную жизненную ситуацию совершения преступления. С другой стороны, факторы природной среды могут играть роль субъективной предпосылки, что особенно ярко можно проследить в случаях насильственных преступлений лиц с аномалиями психики.

Необходимо учитывать разделение факторов природной среды на две основные группы: региональные (климат, температура воздуха, время года и другие, прежде всего, метеорологические факторы) и общепланетарные космического происхождения (обусловленные влиянием солнечной и геомагнитной активности, вариациями космических лучей и т.д.) – космофизические факторы. Если исследование планетарных факторов и их влияния на преступность начиная еще со времен Ч. Ломброзо получило более-менее широкое распространение, хотя бы, на уровне накопления эмпирического материала, то исследование роли космических факторов в детерминации преступлений, а, следовательно и в расследовании, на сегодняшний день находится на недопустимо низком уровне.

В тоже время, факт влияния космофизических факторов на преступное поведение на уровне отдельных видов преступлений давно уже установлен. Так исследования показали, например, что увеличение соотношения геомагнитной активности/солнечной активности может отрицательно влиять на психическое состояние человека, и является фактором совершения терактов [5; 6]. Свидетельством влияния природных факторов являются также выявленные во всем мире закономерности зависимости количества ДТП от солнечной и геофизической активности [7, с. 80-81], существование календарно-температурного фактора детерминации насильственной преступности [8, с. 48-49], зависимость от температурных факторов и времени года уровня и частоты совершения убийств (особенно совершенных в состоянии аффекта) и изнасилований [9, с. 13-15; 10, с. 8], не говоря уже обо всем известной зависимости от гелиогеофизических факторов частоты и цикличности совершения серийных сексуальных убийств.

Таким образом, учитывая роль биологических факторов, криминалистика должна внести существенные коррективы в методику исследования личности преступника, отойдя от традиционно-формального изучения биологических свойств последнего, что, к сожалению, сегодня сводится лишь к установлению его половых, анатомических, возрастных и физиологических признаков. Аналогичным образом обстоит сегодня ситуация относительно изучения личности жертвы преступления. В свою очередь нередко именно биологические особенности жертвы играют ключевую роль в механизме совершения преступления, обуславливая выбор конкретной жертвы, способа и обстановки совершения преступления. Исследование обстановки совершения насильственных преступлений также должно происходить су учетом влияния биологических факторов, прежде всего, факторов природной среды. Исследование обстановки совершения насильственных преступлений не должно сводиться к типичному анализу пространственно-материальной обстановки места преступления, при котором, учет факторов природной среды сводится к фиксации погодных и иных природно-климатических условий и изучению их в контексте отражения материальных следов. Должны учитываться не только возможность использования преступником сопутствующих внешних условий либо его приспособление к сложившейся внешней обстановке в целях реализации преступного замысла и максимально возможно сокрытия факта совершения преступления и/или его участия в нем, но и сам механизм влияния окружающей природной среды на преступника и совершаемое им деяние.

Именно учет роли биологических факторов формировании личности преступника, детерминации преступного поведения и механизме преступного поведения и развитие науки криминалистики в данном направлении позволит, на наш взгляд, существенно усовершенствовать методологическое, тактическое и организационное обеспечение расследования и предупреждения насильственных преступлений

Литература: 1. Зелінський А.Ф., Оніка Л.П. Детермінація злочину. – Харків: УкрЮА, 1994; 2. Щерба С.П. Расследование и судебное разбирательство по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками. – М., 1975; 3. Сахаров А.Б. О тех, кто преступает закон // Наука и жизнь. – 1969. – № 5; 4. Шамонова Т.Н., Старовойтов В.И., Гриценко В.В., Сулимов К.Т. Использование запаховой информации при расследовании убийств и других преступлений против личности. – М., 1997; 5. Григорьев П.Е., Владимирский Б.М. Эффекты космической погоды в террористической активности // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Биология, химия». - 2007. - Т. 20 (59), № 1; 6. Григор'єв П.Е., Розанов В.А., Ігнатов О.М. Космофізичні чинники суїцидальної і терористичної активності // Протидія ксенофобії, екстремізму і тероризму у сучасному суспільстві: Наукові праці Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Ігнатова О.М.; Інститут економіки та права (філія) ОУП ВПО «Академія праці та соціальних відносин» в м. Севастополі. – Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав», 2012. – С. 236-241; 7. Киселев С.Л. Теоретические основы гелиогеофизического прогнозирования преступности и чрезвычайных ситуаций: дисс. … докт. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2000; 8. Баронін А.С. Психологічний профіль вбивць: Посібник з кримінальної психології та криміналістики. – К.: ПАЛИВОДА, 2001; 9. Ломброзо Ч. Преступный человек: Пер. с итальянского. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2005; 10. Губанова О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання згвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. – К., 2008.

Калюга Каріна Вікторівна

старший експерт НДЕКЦ при ГУМВС України в Запорізькій области

(Запоріжжя, Україна)

ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Злочинність залишається однією з насущних проблем сучасного українського суспільства. Боротьба зі злочинами – прямий обов'язок держави,

правоохоронні органи якої стоять на захисті законних прав і свобод громадян та інтересів суспільства.

На правовій ниві сучасність характеризується докорінною зміною кримінального процесуального законодавства України, а відтак кардинальним переглядом засад кримінального провадження, можна навіть сказати новою філософією. Потреби слідчої та судової практики вимагають нагальних комплексних досліджень реалій, що склалися, й розробки на цьому підґрунті дієвих наукових рекомендацій. Тому науки кримінального процесу та криміналістики отримали виклик (завдання) до перегляду накопиченого багаторічного теоретичного надбання, виходячи з нових процесуальних умов і форм розкриття й розслідування злочинів (кримінальних правопорушень).

Подальший розвиток незалежної України вимагає вирішення багатьох складних теоретичних і практичних проблем, визначення пріоритетів. Природно, що зміни на краще у суспільстві пов'язані з підвищенням ефективної боротьби зі злочинністю. У зв'язку з цим прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Відповідно до якого, дещо спрощуються, гносеологічні процедури встановлення (доведення) істини (доказування) у кримінальному провадженні здійснювальні прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим, слідчим суддею та судом. Згідно ч. 1 ст. 23 цього кодексу, суд, безпосередньо досліджуючи показання, речі і документи, начебто, є головним суб'єктом пізнання, що визнає належність і допустимість доказів. Тоді постає справедливе запитання стосовно пізнавальної ролі інших суб'єктів сторони обвинувачення – прокурора і слідчого, і яким чином, наприклад, ст. 23 ("Безпосередність дослідження показань, речей і документів") узгоджується зі ст. 84 ("Докази") КПК України тощо.

Використання спеціальних знань під час розслідування та розкриття злочинів посідає важливе місце у системі вітчизняного кримінального судочинства і здійснюється у різних формах: залучення спеціаліста до участі у слідчих діях, проведення експертиз, висновки за результатами яких мають доказове значення у кримінальній справі, а також проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів, що мають значення для справи.

Правове врегулювання питань призначення і проведення експертиз (ст.ст. 69-70, 101-102, 242-245, 332, 356 КПК України) набуває особливого значення у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України. Зараз, будь-яких офіційних роз'яснень, коментарів і наукових досліджень щодо практичного застосування його окремих положень майже немає.

За новим кримінальним процесуальним законодавством України, прокурори мають перелік прав, який нараховує набагато більше пунктів (за Конституцією України) а слідчий має перелік прав з 2 пунктів, значно скромніший за обсягом і змістом.

Так до кінця й не визначеного статусу слідчого та його керуючої ролі на місці події. Так, попри гучні заяви про процесуальну незалежність слідчого під час досудового розслідування, навіть побіжне ознайомлення з відповідними новелами нового Кримінального процесуального кодексу України (ч.ч. 17 і 18 ст. 3, ст.ст. 36, 39, 40), залишає багато запитань щодо ефективності можливої практичної взаємодії слідчого зі слідчим суддею, прокурором і керівником органу досудового розслідування, які в будь який момент, зрозуміло – "умотивовано", можуть втрутитися в процесуальну діяльність слідчого – "переспрямувати" або "заборонити" її, на крайній випадок "відсторонити" слідчого.

У цьому ж аспекті важко зрозуміти бажання законодавця створити штучні перешкоди для огляду житла чи іншого володіння особи, яке є місцем події (ч. 2 ст. 237 КПК України), навіть за наявності на ньому трупа (ч. 2 ст. 238 КПК України), який приписується здійснювати згідно з правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи (ст. 234 КПК України). Тобто слідчому необхідно за погодженням з прокурором звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням до якого мають бути додані оригінали чи копії документів та інших матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Тому питання нагальності цієї, у багатьох випадках першочергової, а відносно виявлення трупа – невідкладної слідчої дії, переростає у розряд вдалого (невдалого) збігу певних обставин – успішної (своєчасної) реєстрації події в Єдиному реєстрі; термінової підготовки клопотання з усіма необхідними документами (обґрунтуваннями); швидкого (за місцем і часом) знаходження прокурора та успішного узгодження з ним відповідного клопотання; швидкого (за місцем і часом) знаходження слідчого судді та успішного отримання від нього відповідної ухвали.

Гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку. Новий кодекс не передбачає допиту а ні судового експерта, а ні спеціаліста під час досудового розслідування, тільки під час судорого провадження. Що, мабуть, правильно і можна обґрунтувати не втручанням сторонніх осіб у хід експертного дослідження до його завершення.

В таких умовах, у судових експертів у виробництві зменшилася кількість криміналістичних досліджень, але ліг великий пласт судових експертиз з цивільного виробництва. Виконуючи принципи змагальності та рівності можливостей сторін захисту і обвинувачення: у відповідності до ст.ст. 243-244 КПК України, порядок залучення експерта для проведення експертизи передбачає такі положення: "сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової" та "у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді".

Ще з позитивних досягнень. Установлена спеціальна правова процедура доказування (Глава 4. Докази і доказування – ст.ст. 84–102 КПК України); умови й порядок проведення слідчих (розшукових) дій (Розділ 20 КПК України) та негласних слідчих (розшукових) дій (Розділ 21 КПК України). Яке відповідає кримінально-процесуальному пізнанню, що має особливості притаманні суб'єкту, об'єкту й

завданням кримінального провадження, і що відрізняє його від інших видів пізнавальної діяльності.

Довідки органів, які здійснюють криміналістичний облік (кримінальна реєстрація (криміналістичні обліки) здійснюється органами внутрішніх справ України), після їх приєднання до кримінального провадження, у порядку передбаченому КПК України (Глава 4. Докази і доказування), використовують у кримінальному судочинстві як докази. Що є одним з важливих джерел інформації про подію злочину й осіб, які причетні до неї, необхідної для провадження розслідування. А також для успішного вирішення завдань повного і всебічного розкриття і розслідування, ефективного запобігання злочинам.

Введено законодавчу новелу щодо таких процесуальних дій як консультації та роз'яснення спеціаліста під час дослідження доказів у суді (ст. 360 КПК України).

Одним із завдань кримінального провадження, регламентованих ст. 2 КПК України, залишається забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Однією з умов неухильного дотримання законності та гарантій захисту конституційних прав і свобод громадян під час здійснення кримінального судочинства є вимога КПК України (ст. 197) щодо ознайомлення обвинуваченого з постановою про призначення експертизи, роз'яснення йому передбачених прав із письмовим відображенням у відповідному протоколі. Згідно з вимогами ст. 202 КПК України матеріали експертизи пред'являються обвинуваченому для ознайомлення. У новому КПК зазначених норм немає.

Вимоги нового КПК (ч. 1 ст. 290) зобов'язують прокурора або слідчого за його дорученням "Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування". Що обмежує права та законні інтереси як підозрюваного та його захисту, так і потерпілого, а отже, у новому КПК необхідно було залишити норми, на підставі яких провадиться експертиза, так і з висновками самої експертизи. Також з метою надання однакових прав потерпілому та обвинуваченому у новому КПК законодавцю доцільно було передбачити норму про ознайомлення потерпілого та його представника з матеріалами про призначення експертизи та висновком експерта.

Таким чином, роблячи попередній висновок, ми бачимо безліч підґрунтя для подальшого вивчення, узагальнення та внесення рекомендацій щодо вдосконалення криміналістичної практики застосування нового КПК України.

Карпов Никифор Семенович

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Проблемні аспекти регулювання порядку застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, вже досліджувалися такими науковцями як Є.М.Гідулянова, А.М.Голубов, С.М.Зеленський, У.С.Ковна, С.П.Назаренко, Л.М.Палюх, Д.П.Письменний та ін.

Однак після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) дане питання ще не вивчалось. У цьому Кодексі про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, йдеться у параграфі 2 глави 38.

У ст.498 КПК встановлено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Про особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру вказано у ст.ст.499 - 502 КПК. Ознайомлення зі змістом цих статей дає підстави для висновку, що до них, а також інших статей даного Кодексу, потрібно внести деякі зміни та доповнення.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що КПК не визначає процесуальний статус малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Такий недолік був і у КПК 1960 року, під час дії якого науковці висловлювали різні думки щодо назви такого суб'єкта. Нами поділяється висловлена у юридичній літературі думка (С.М.Зеленський, С.П.Назаренко, Д.П.Письменний), що найбільш правильно назвати цього суб'єкта так – "особа, стосовно якої є відомості про вчинення нею суспільно небезпечного діяння".

Така назва підкреслює, що цей суб'єкт не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, оскільки вказано на суспільно небезпечне діяння, а не на злочин, і остаточний висновок з приводу причетності такої особи до його вчинення поки встановлюється. У КПК необхідно чітко визначити процесуальні права та обов'язки цієї особи.

Особливе значення при здійсненні кримінального провадження щодо малолітнього має встановлення його віку. Якщо на час вчинення суспільно небезпечного діяння він досяг одинадцятирічного віку, проводиться досудове розслідування та судовий розгляд, за наслідками якого суд приймає рішення про застосування до малолітнього примусових заходів виховного характеру. Якщо під час проведення

досудового розслідування буде встановлено, що малолітній не досяг одинадцятирічного віку, необхідно закривати кримінальне провадження. Однак виникає запитання, за якою саме підставою має бути прийнято таке рішення.

Загальний перелік підстав для закриття кримінального провадження наведений у ч.1 ст.284 КПК. Таке провадження закривається в разі, якщо: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Отже, у ч.1 ст.284 КПК не передбачена така підстава для закриття кримінального провадження, як недосягнення малолітнім одинадцятирічного віку. Разом з тим зі змісту ст.498 цього Кодексу випливає, що у випадку недосягнення ним такого віку кримінальне провадження не може здійснюватись.

Потрібно зазначити, що дане питання було врегульовано у КПК 1960 року. Відповідно до п.5 ч.1 ст.6 цього Кодексу кримінальна справа не могла бути порушена, а порушена справа підлягала закриттю щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку. Крім того, у ч.5 ст.7-3 цього Кодексу було вказано, що слідчий, встановивши в кримінальній справі, що суспільно небезпечне діяння вчинено дитиною, яка не досягла одинадцятирічного віку, виносить постанову про закриття справи, про що повідомляє прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

На наш погляд, ч.1 ст.284 чинного КПК необхідно доповнити пунктом, що кримінальне провадження закривається щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку. Також ст.499 цього Кодексу доцільно доповнити положенням, що закривши кримінальне провадження за такою підставою слідчий зобов'язаний повідомити прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

Вік малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, має визначатися за документами, в яких вказана дата його народження. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання його вік повинен встановлюватися судово-медичною експертизою.

У зв'язку з розглядом даного питання слід звернути увагу на редакцію п.4 ч.2 ст.242 КПК. У цій нормі йдеться про те, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості.

Однак щодо малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не вирішується питання про можливість притягнення його до кримінальної відповідальності. Тому, на нашу думку, доцільно доповнити ч.2 ст.242 КПК положенням, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо малолітнього, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість застосування щодо нього примусових заходів виховного характеру, а іншим способом неможливо отримати ці відомості.

У ч.4 ст.499 КПК йде мова про здійснення судового контролю за проведенням досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо малолітніх.

Встановлено, що за наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена ст.498 цього Кодексу, вчинила суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч.1 ст.177 цього Кодексу, та жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання про скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою.

Зі змісту ч.4 ст.499 КПК випливає запитання, що це за інші більш м'які заходи, що можуть бути застосовані щодо малолітнього, якщо слідчий суддя, суд відмовить у поміщенні його в приймальник-розподільник для дітей. Зрозуміло, що це не запобіжні заходи, оскільки вони обираються тільки щодо підозрюваного, обвинуваченого. На наш думку, параграф 2 глави 38 КПК доцільно доповнити статтею, яка б визначала, які правові заходи мають обиратися щодо малолітнього, якщо слідчий суддя, суд прийме рішення про відмову у його поміщенні в приймальник-розподільник для дітей.

Очевидно, що поміщення малолітнього у приймальник-розподільник для дітей є один із заходів забезпечення кримінального провадження. Однак про цей захід чомусь не вказано у ст.131 КПК, яка визначає види таких заходів. Ними є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення

грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи. Пропонуємо доповнити ч.2 ст.131 КПК окремим пунктом, що заходом забезпечення кримінального провадження є поміщення малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, у приймальник-розподільник для дітей.

Вважаємо, що ст.499 КПК слід доповнити положенням про обов'язкове проведення медичного огляду малолітнього. Такий огляд має проводитись відповідно до Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, що потребують особливих умов виховання, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти України від 5 травня 1997 року №137/ 131.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що у ст.499 КПК не йдеться про порядок ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами провадження. Тому пропонуємо доповнити цю статтю нормою, що питання про відкриття матеріалів іншій стороні вирішується у порядку, передбаченому ст.290 КПК.

Заслуговує на розгляд питання про деякі рішення, які приймає суд за результатами судового розгляду. Відповідно до ч.1 ст.501 КПК під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні про застосування примусових заходів виховного характеру суд має з'ясувати такі питання: 1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння; 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння; 3) чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме. У ч.2 ст.501 КПК встановлено, що якщо під час судового розгляду не буде доведено однієї з обставин, передбачених у пункті 1 або 2 ч.1 цієї статті, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження.

Разом з тим у переліку підстав для закриття кримінального провадження, що визначені у ч.2 ст.284 КПК, не вказані ці підстави для прийняття судом такого рішення. Тому, на нашу думку, цю норму доцільно доповнити положенням, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру закривається судом в разі, якщо: 1) встановлена відсутність суспільно небезпечного діяння; 2) не було доведено, що діяння вчинено малолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння.

Карпов Олександр Никифорович

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ЕКСТРАДИЦІЇ

З 20 листопада 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК). У главі 44 цього Кодексу врегульований порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція). У п.2 ч.1 ст.541 КПК роз'яснено, що екстрадиція включає: - офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; - перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; - прийняття рішення за запитом; - фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуваної держави. Нами буде досліджено лише питання про деякі аспекти затримання особи, видача якої запитується.

Згідно з ч.1 ст.582 КПК, затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою. У ч.7 цієї статті встановлено, що порядок затримання таких осіб та розгляду скарг про їх затримання здійснюється відповідно до ст.ст.206, 208 цього Кодексу з урахуванням особливостей, встановлених розділом 9 КПК.

У ст.206 КПК, до якої відсилає ч.7 ст.582 цього Кодексу, йдеться про загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини. Стаття 208 КПК регулює порядок затримання особи. При ознайомленні з її змістом можна дійти висновку, що у ній не визначені підстави та мотиви затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. У ч.1 цієї статті вказано, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Отже, у ч.1 ст.208 КПК наведені тільки загальні підстави для затримання особи за підозрою у вчиненні злочину. Підстави затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, не визначені. Тому, на нашу думку, ч.1 ст.208 КПК слід доповнити положенням, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, коли встановлено, що вона розшукується іноземною державою з метою виконання рішення про взяття її під варту або вироку, що набрав законної сили, крім випадків, коли видача не може бути здійсненна.

Крім того, вважаємо, що ст.208 КПК доцільно доповнити положенням про мотиви затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України. У ньому пропонуємо вказати, що затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється для запобігання спробам: 1) ухилитися від видачі (екстрадиції); 2) знищити, сховати або спотворити речі чи документи, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального

правопорушення; 3) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 4) вчинити на території України кримінальне правопорушення.

Необхідність у такому доповненні ст.208 КПК пояснюється дією: - ч.4 ст.208 цього Кодексу, згідно з якою уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання; - ч.5 ст.208 КПК, відповідно до якої у протоколі про затримання особи мають бути зазначені підстави затримання.

Також таке доповнення ст.208 КПК необхідне для того, щоб уповноважена службова особа виконала вимоги ч.2 ст.582 цього Кодексу, у якій встановлено, що повідомлення прокурору повинно містити докладну інформацію щодо підстав та мотивів затримання.

Отже, виникає запитання, як може уповноважена службова особа виконати обов'язок щодо повідомлення затриманому підстав затримання, їх фіксації у протоколі затримання, викладення у повідомленні прокурору зазначеної інформації, якщо у ст.ст.582, 208 КПК не визначені підстави та мотиви затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення.

Зі змісту ч.4 ст.208 КПК, до якої відсилає ч.7 ст.582 цього Кодексу, випливає, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, повинна роз'яснити затриманому його права.

Загальний перелік прав особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, наведений у ч.1 ст.581 КПК. Вона має право: 1) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу; 2) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів; 3) у разі затримання – на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; 4) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу; 5) ознайомлюватися із запитом про видачу або одержати його копію; 6) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу; 7) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо запиту про видачу; 8) звертатися з проханням про застосування спрощеної процедури видачі.

Також відповідно до ч.ч.2, 3 ст.581 КПК особа, стосовно якої розглядається питання про видачу, і яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду. Якщо особа, стосовно якої розглядається питання про видачу, є іноземцем і тримається під вартою, то вона має право на зустрічі з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави.

Необхідно звернути увагу на те, що деякі із наведених прав особа, стосовно якої розглядається питання про її видачу в іноземну державу, може реалізувати після затримання, а саме при застосуванні до неї тимчасового та екстрадиційного арештів, інших процесуальних заходів, передбачених главою 44 КПК.

На наш погляд, доцільно доповнити ст.582 КПК нормою, у якій слід навести перелік прав такої особи саме при її затриманні. Пропонуємо надати їй такі права: - знати про підстави та мотиви затримання; - давати показання або відмовитися їх давати і відповідати на запитання; - мати захисника; - на повідомлення близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб про затримання і місце свого перебування; - заявляти клопотання та відводи; - оскаржувати рішення уповноваженої службової особи про затримання до слідчого судді; - оскаржувати у апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про законність затримання; - на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав.

Важливим для розгляду є питання про реалізацію права затриманої особи оскаржити прийняте рішення про її затримання до суду. У ч.7 ст.582 КПК вказано, що порядок розгляду скарг про затримання осіб здійснюється відповідно до ст.ст.206, 208 цього Кодексу. Однак у даних статтях про це не йдеться.

Тому, на наш погляд, слід доповнити ст.582 КПК нормою, що у разі оскарження затримання до слідчого судді, скарга затриманого негайно надсилається начальником місця попереднього ув'язнення до суду. Скарга розглядається слідчим суддею одночасно з клопотанням прокурора про застосування тимчасового арешту з додержанням вимог, передбачених ст.583 КПК. За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу про законність затримання чи про задоволення скарги і визнання затримання незаконним. Копія ухвали направляється прокурору, уповноваженій службовій особі, затриманому і начальнику місця попереднього ув'язнення.

Потрібно наголосити на тому, що у ст.ст.206, 208, 582 КПК не визначено, які питання має вирішувати слідчий суддя під час розгляду скарги на законність рішення про затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України.

Слід зазначити, що під час дії КПК 1960 Пленум Верховного Суду України у п.6 постанови №16 від 8 жовтня 2004 року "Про деякі питання застосування законодавства, яке регулює порядок і строки затримання (арешту) осіб при вирішенні питань, пов'язаних з їх екстрадицією" роз'яснив, що вирішуючи питання про законність затримання, суддя має враховувати як відповідні положення КПК щодо порядку затримання та процесуального його оформлення, так і положення відповідного міжнародного договору, у зв'язку з виконанням якого особу було затримано, та наявність необхідних документів, на підставі яких здійснюється екстрадиція (зокрема, запит про видачу, рішення компетентних органів сторони, що звертається із запитом, про затримання чи арешт особи тощо).

Як вже зазначалось, нами пропонується встановити такий порядок, щоб скарга затриманого розглядалась слідчим суддею з додержанням вимог, передбачених ст.583 КПК, тобто одночасно з клопотанням прокурора про застосування до нього тимчасового арешту. На нашу думку, у відповідній нормі даної статті слід встановити, що вирішуючи питання про законність затримання, слідчий суддя має враховувати як положення КПК щодо порядку затримання та його

оформлення, так і положення міжнародного договору, у зв'язку з виконанням якого особу було затримано, та наявність документів, на підставі яких здійснюється екстрадиція.

Карпова Світлана Аркадіївна

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

20 листопада 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК). У главі 20 цього Кодексу йдеться про слідчі (розшукові) дії, однією з яких є проведення експертизи.

Згідно з ч.1 ст.242 КПК, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. У ч.2 ст.242 цього Кодексу вказані ті випадки, коли слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи.

У ч.1 ст.243 КПК передбачено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Необхідно зазначити, що ч.1 ст.243 КПК не визначає, яке рішення має приймати слідчий, прокурор про залучення експерта. Лише виходячи із аналізу ст.110 цього Кодексу можна встановити, що таке рішення повинно оформлятися постановою. Однак у ч.5 даної статті передбачені тільки загальні вимоги до постанови слідчого, прокурора, яка має складатися з: 1) вступної частини, у якій вказуються відомості про: - місце і час прийняття постанови; - прізвище, ім'я, по батькові, посаду особу, яка прийняла постанову; 2) мотивувальної частини, що має містити відомості про: - зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; - мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу; 3) резолютивної частини, у якій зазначаються відомості про: - зміст прийнятого процесуального рішення; - місце та час (строки) його виконання; - особу, якій належить виконати постанову; - можливість та порядок оскарження постанови.

Вимоги саме до постанови слідчого, прокурора про проведення експертизи у КПК не визначені. Тому вважаємо доцільним доповнити ч.1 ст.243 цього Кодексу нормою про такі вимоги. У ній пропонуємо записати, що при необхідності проведення експертизи слідчий, прокурор складає мотивовану постанову, в якій, крім даних, зазначених у ч.5 ст.110 КПК, вказує підстави для проведення експертизи, прізвище експерта або назву установи, експертам якої доручається провести експертизу, питання, з яких експерт повинен дати висновок, об'єкти, які мають бути досліджені, а також перелічує матеріали, що пред'являються експертові для ознайомлення.

Як вже відмічалось, у ч.1 ст.243 КПК встановлено, що сторона обвинувачення залучає експерта за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Відповідно до ст.220 цього Кодексу таке клопотання слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити його за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання має бути повідомлена особа, яка його заявила. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання слідчий, прокурор повинні винести вмотивовану постанову, копія якої вручається цій особі, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Необхідно наголосити на тому, що відповідно до ч.2 ст.243 КПК тільки сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Про аналогічне право потерпілого у даній нормі не йдеться. Таке правове регулювання викликає заперечення.

Вважаємо, що ч.2 ст.243 КПК вступає у протиріччя з ч.4 ст.15 Закону "Про судову експертизу", у якій вказано, що на замовлення потерпілого проводяться судові експертизи державними спеціалізованими установами, судово-медичними та судово-психіатричними установами. Відсутність у цій нормі положення про право потерпілого самостійно залучати експертів для проведення експертизи не узгоджується з дією такої засади кримінального провадження, як змагальність сторін. Виходячи із викладеного пропонуємо доповнити ч.2 ст.243 КПК положенням, що потерпілий має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

При проведенні змістовного аналізу ч.3 ст.243 КПК також можна переконатися у існуванні нерівності прав потерпілого та сторони захисту щодо залучення експерта. У даній нормі встановлено, що експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст.244 цього Кодексу.

На наш погляд, потерпілому також необхідно надати право на таке звернення до слідчого судді. Вважаємо доцільним доповнити ч.3 ст.243 КПК положенням, що експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням потерпілого.

У ч.1 ст.244 КПК встановлено, що у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, яка заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді.

Про вимоги до такого клопотання йдеться у ч.2 ст.244 цього Кодексу. У ньому зазначається:1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які потрібно поставити перед експертом.

Сторона захисту має додати до клопотання: 1) копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Якщо слідчий суддя встановить, що клопотання подано без додержання вказаних вимог, він має повернути його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу. Про це мова йде у ч.4 ст.244 КПК.

Як уявляється, недолік даної норми полягає у тому, що у ній не визначено, чи має право така особа повторно звернутися до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта. На нашу думку, у ч.4 ст.244 КПК слід записати, що у разі невиконання особою, яка подала клопотання про залучення експерта, вимог до його змісту, слідчий суддя своєю ухвалою залишає клопотання без розгляду та повідомляє її про необхідність виконання зазначених вимог протягом трьох діб з моменту одержання повідомлення.

У ч.3 ст.244 КПК зазначено, що клопотання про залучення експерта розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою.

На наш погляд, з цієї норми слід виключити положення, що неприбуття особи, яка подала клопотання про залучення експерта, не перешкоджає його розгляду. Пояснюється це тим, що ч.6 ст.244 КПК вимагає, щоб така особа довела, що: 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

Очевидно, що тільки при обов'язковій участі у судовому засіданні особи, яка подала клопотання слідчому судді про залучення експерта, вона може довести наявність вказаних обставин. Саме тому ми пропонуємо виключити з ч.3 ст.244 КПК положення, що неприбуття особи, яка подала клопотання про залучення експерта, не перешкоджає його розгляду.

У ч.7 ст.244 КПК встановлено, що до ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Зі змісту цієї норми випливає, що слідчий суддя не має права самостійно включати до ухвали про доручення експертизи запитання, які не були поставлені перед експертом стороною захисту. На наш погляд, регулювання даного питання має бути іншим. Вважаємо доцільним надати слідчому судді таке право, якщо відповідь експерта на його запитання стосується кримінального провадження.

Каткова Тетяна Василівна

Харківський національний уніерситет внутрішніх справ (Харків, Україна)

ЧИ ВІДПОВІДАЄ ФОРМА І СУТНІСТЬ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ЗАСАДАМ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА?

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України передбачив однією із форм закінчення досудового провадження складання слідчим обвинувального акту, який затверджується прокурором (п.3 ч.2 ст. 283 та ст.291). На відміну від обвинувального висновку, яким передбачалося закінчення досудового слідства за КПК України 1960 року, обвинувальний акт, уявляє собою зовсім інший по формі і суті процесуальний документ, яким завершується процесуальна діяльність слідчого на стадії досудового розслідування.

В гонитві за реалізацією засади змагальності у кримінальному процесі розробники нового КПК України знехтували дотримання інших основоположних засад кримінального судочинства.

Постає дуже важливе питання, чи є обвинувальний акт, передбачений КПК 2012 року, прогресивною новелою, чи закладені в ньому вимоги є поворотом до юриспруденції репресивного минулого зразка 1937 року, коли в обвинувальному висновку, а згодом і в обвинувальному вироку, за яким особу засуджували до страти, на одній сторінці аркушу було вказано, що особа займалася контрреволюційною діяльністю і підлягає розстрілу?

Конституція України у ст. 129 серед засад кримінального судочинства визначає забезпечення доведеності вини (п. 3 ч. 3) та забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 6 ч. 3) [1,с. 64]. Ці конституційні вимоги знайшли своє відображення у ст. 7 нового КПК України (п. 10 та п. 13 ч.1 ст. 17 і ст. 20) [2,с. 10-11]. Таким чином, новий КПК України зобов'язує осіб, що ведуть кримінальний процес забезпечити доведеність вини особи у вчиненні кримінального правопорушення та забезпечити їй право на захист від обвинувачення.

З цих позицій і розглянемо питання щодо обґрунтованості обвинуваченого акту, яким за новим КПК України завершується досудове розслідування і який є підставою для судового розгляду обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Ст. 291 КПК України встановлює вимоги, яким має відповідати це процесуальне рішення слідчого.

Він має містити відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;

7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

9) дату та місце його складення та затвердження [2,с.157].

Як бачимо, це основне рішення, яким завершується важлива стадія кримінального процесу, не містить аналізу зібраних доказів і не обґрунтовує його прийняття.

На відміну від обвинувального акту рішення слідчого, прокурора, що приймається в формі постанови, відповідно п.5 ст. 110 КПК України, складається із трьох частин – вступної, мотивувальної та резолютивної. Зокрема в мотивувальній частині, окрім встановлених слідчими обставин, мають міститися мотиви прийняття рішення і його обґрунтування.

Тому зовсім не зрозумілою є вимога до сутності обвинувального акту, в якому зовсім відсутнє обґрунтування позиції слідчого щодо висунутої відносно особи підозри.

Хоча ст. 94 КПК України 2012 року передбачає, що слідчий за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Як бачимо, положення цієї статті, яка є основою доказового права, не знайшли відображення у ст. 291 КПК України 2012 року, що визначає сутність і форму обвинувального акту, який не можна визнати законним і обґрунтованим.

Вивчення обвинувальних актів, які у теперішній час складаються слідчими по кримінальних провадженнях, що направляються до судового розгляду, свідчать про повну відсутність в цьому процесуальному документі аналізу і оцінки доказів, що були зібрані під час досудового розслідуванні.

Так, у кримінальному провадженні відносно гр. З, що проводилося слідчим Кіровоградського району, Кіровоградської області (кримінальне провадження №1201220080000000 ЄРДР від 23.11.2012р.), за ч. 1 ст. 122 КК України, в обвинувальному акті вказано, що гр. З на підставі неприязних відносин під час сварки наніс гр. Б декілька ударів кулаками в обличчя, спричинивши тілесні ушкодження у вигляді перелому нижньої щелепи. Із реєстру матеріалів досудового розслідування вбачається, що слідчий допитав широке коло свідків, провів очні ставки та відтворення обстановки, та обставин події. Але чому саме версія підозрюваного гр. Б про самозахист не була сприйнята слідчим, чому не був дан аналіз показам свідків, які спростовували висунуту слідчим підозру, із обвинувального акту не вбачається.

В юридичній літературі проблемами законності і обґрунтованості процесуальних рішень завжди приділялась значна увага. Вагомий внесок в розвиток теорії процесуальних рішень зробили: М.І. Бажанов, М.М. Гродзинський, Н.В. Глинська, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, Ю.В., А.Я. Дубинський, П.А. Лупинська, Ю.В. Манаєв, О.Р. Михайленко, Н.Г. Муратова, та багато інших. Проблемами змісту форми та обґрунтованості обвинувального висновку і його значення присвятили свої роботи: Ю.В. Гришин, В.С. Зубарев, Л.П. Крисін, В.Ф. Статкус, С.П. Єфімічев, А.К. Звірбуль, В.М. Петренко, В.А. Коханов, А.В. Савкін та багато інших.

Теорією кримінального процесу доведено, що будь-яке процесуальне рішення має бути законним, обґрунтованим, вмотивованим.

Ці вимоги законодавець закріпив у ст. 370 нового КПК України, щодо судових рішень, але у ст. 110 "Процесуальні рішення" вимоги обґрунтованості і вмотивованості стосуються лише постанов слідчого і прокурора. Виходячи із змісту цих статей, обвинувальний акт не повинен відповідати вимогам обґрунтованості і вмотивованості.

Складається парадоксальна ситуація – в основному документі досудового розслідування слідчий тільки на свій розсуд формулює обвинувачення і додає до нього лише перелік документів (реєстр матеріалів досудового розслідування) і не дає аналізу зібраних доказів. Тоді ж в якому процесуальному документі слідчий обґрунтовує свою думку стосовно зібраних доказів?

Стаття 277 нового КПК України, що передбачає зміст повідомлення про підозру, не вимагає в цьому документі надавати перелік доказів та їх аналіз з точки зору обґрунтованості підозри та достатності доказів у вчиненні кримінального правопорушення.

Якщо дотримуватись ст. 291 КПК, то оцінки доказів не потрібно в обвинувальному акті. На мій погляд, відсутність в обвинувальному акті обґрунтованості вчиненого особою кримінального правопорушення грубо порушує конституційні засади забезпечення доведеності вини та права особи на захист.

Натомість Кримінально-процесуальний кодекс України (1960 року) у ст. 225 передбачав, що "в описовій частині зазначаються і обставини справи як їх встановлено на досудовому слідстві місце, час способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого кожним обвинуваченим, а також докази, які зібрано у справі і відомості про потерпілого; показання кожного із обвинувачених по суті пред'явленого обвинувачення, доводи, наведені їм на свій захист і результати їх перевірки; наявність обставин, які обтяжують та пом'якшують його покарання.

При посиланні на докази обов'язково зазначаються аркуші справи" [3, с. 127].

Викладений таким чином аналіз зібраних по кримінальній справі доказів відповідав принципу доведеності вини і дозволяв обвинуваченому і його захиснику підготуватись до судового розгляду, своєчасно заявити клопотання про спростування доказів, на які посилається обвинувачення, заздалегідь обговорити і виробити позицію захисту під час розгляду справи по суті, а у разі безперечної доведеності – клопотати перед судом про спрощений порядок судового розгляду.

Нині діючий порядок закінчення досудового розслідування перекладає на прокурора, який здійснює підтримання державного обвинувачення в суді, робити в усній формі аналіз зібраних по кримінальному провадженню доказів, але якщо детально проаналізувати зміст ст. 347 нового КПК України, то вона взагалі не покладає на державного обвинувача робити такій аналіз і доводити винність обвинуваченого. Частина 2 статті 347 КПК передбачає "Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту, якщо учасники судового провадження на заявили клопотання про оголошення обвинувального акту в повному обсязі". Як зрозуміти "короткий виклад", якщо сам обвинувальний акт складається із короткого викладу (опис обставин кримінального правопорушення та кваліфікація за статтею Кримінального кодексу).

Таке спрощення процедури досудового розслідування та судового розгляду може призвести до тотального порушення прав обвинуваченого і прийняттю незаконних рішень.

Ю. О. Гришин, досліджуючи ще у 2000 році особливості закінчення досудового слідства зі складанням обвинувального акту, довів, що цей процесуальний документ "повинен виражати не просто думку слідчого про винність обвинуваченого, але і його внутрішнє переконання як результат оцінки зібраних у справі доказів. Це зводить обвинувальний документ до розряду особливо відповідальних актів досудового слідства"[4,с. 12].

Таким чином, обґрунтованість висновків слідчого, викладених в обвинувальному акті, складає основний його зміст, із якого стає зрозумілим, чому слідчий дії підозрюваного кваліфікує по тій, а не іншій статті Кримінального кодексу (наприклад, як навмисне вбивство, а не вбивство по необережності; як розбійний напад, а не грабіж тощо).

Ці твердження цілком відносяться і до обвинувального акту.

Тому вважаю, що ч.2 ст. 291 КПК України слід доповнити положенням такого змісту: "в описово-мотивувальній частині обвинувального акту після викладення встановлених у досудовому розслідуванні обставин вчиненого кожним із підозрюваних кримінального провадження мають бути викладений аналіз доказів, які зібрані стороною обвинувачення, показання кожного підозрюваного по суті висунутої підозри, доводи, наведені ним на свій захист і результати їх перевірки слідчим".

До того ж, вважаю, у КПК України слід передбачити можливість надання до суду стороною захисту, після отримання обвинувального акту, захисного висновку, який буде розглядатися судом у підготовчому засіданні разом із обвинувальним актом за участю сторін.

Такий порядок буде відповідати реалізації конституційних засад кримінального судочинства і стане суттєвою перепоною від свавілля та необґрунтованого обвинувачення невинуватих осіб.

Література: 1. Конституція України (з постатейними матеріалами). Х.: "Інтелект-Прогрес", 2007; 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х.: "Одисей", 2012; 3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х: "Право", 2012; 4. Гришин Ю.О. Закінчення досудового слідства із складанням обвинувального акта: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза"/. - Харків, 2000.

Китаев Николай Николаевич

Ардашев Роман Георгиевич

Иркутский государственній технический университет (Иркутск, Россия)

О КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОМ ЗНАЧЕНИИ ПРЕДСМЕРТНЫХ ПИСЕМ УБИЙЦ, ОСУЖДЕННЫХ К СМЕРТНОЙ КАЗНИ И ПОКОНЧИВШИХ СУИЦИДОМ

Конституционный суд РФ 2 февраля 1999г. принял постановление, согласно которому смертные приговоры в России выноситься не могут. Для преступников исчез мощный сдерживающий фактор – гарантированный законом страх за реальную потерю своей жизни в случае совершения особо тяжких преступлений [1].

Одним из авторов в Иркутском следственном изоляторе было опрошено 53 человека, осужденных к смертной казни за убийства [2]. При этом 42 опрошенных сообщили: признание в убийстве ими было дано в надежде на смягчение наказания, сохранение им жизни судом [3].

Социологические исследования отдельных авторов свидетельствуют, что страх наказания удерживает от совершения преступлений от 14 до 24% совершеннолетних граждан [4]. Мы солидарны с мнением известного ученого И.В. Бестужева-Лады: "…Пока смертная казнь хоть в малейшей степени помогает сдерживать смертоубийства – отменять ее так же преступно-глупо, как "отменять" деньги, армию, милицию и другие государственные атрибуты…" [5].

Нетрудно подсчитать, что наличие смертной казни в системе уголовного наказания современной России спасало бы ежегодно многие тысячи человеческих жизней. К сожалению, законодатель, решая проблему смертной казни, не посчитался с общественным мнением, хотя большинство населения страны (по разным источникам – от 65 до 90%) выступает против отмены смертной казни (особенно в отношении убийц, педофилов, террористов и бандитов).

При изучении аспектов отечественной криминалистики недавнего прошлого приходится сталкиваться с утверждением (мнением, легендами) о том, что суицид убийц, осужденных в нашей стране к

исключительной мере наказания, на самом деле являлся инсценировкой.

Один из авторов настоящей публикации много лет работал следователем, с помощью надзирающих сотрудников органов прокуратуры длительное время изучал личности смертников, что нашло отражение в его диссертации (1981-1993гг.) [6]. За весь период работы следователем, по уголовным делам Н.Н. Китаева 58 убийц было приговорено к смертной казни, из которых 41 осужденный – казнен, 4 – покончили с собой в камерах смертников, а по 13 убийцам вышестоящая инстанция заменила расстрел на длительное лишение свободы [7]. Приходилось изучать и архивные расстрельные дела в различных регионах СССР, что впоследствии было оформлено в виде монографии, подтвердившей – по некоторым делам к смертной казни приговаривались невиновные люди, а часть таких невиновных оказалась казненной [8]. Но из 224 изученных уголовных дел (18 покончивших суицидом в камерах смертников) нет ни одного, где самоубийство осужденного оказалось бы инсценировкой. Создатели подобных "легенд" [9] в СМИ просто не были знакомы с совершенно секретным приказом МВД СССР, регламентирующим особый порядок содержания лиц, осужденных к исключительной мере наказания (одиночное содержание в камерах, специальный режим допуска лиц для любых контактов с осужденными и т.п.). Этот приказ продолжал действовать в России и после распада СССР.

В легендах о смертниках (СМИ) можно было найти утверждения о том, что покончившие суицидом осужденные оставляли предсмертные письма, в которых указывали истинных виновников содеянного и настоящие обстоятельства криминальных событий. На самом деле такие записки осужденных к исключительной мере наказания (обращения, жалобы и т.п.) в подавляющем большинстве случаев не содержали существенной новой информации по делу [10]. Стремление избежать смертной казни (отдалить ее исполнение) традиционно способствовало созданию арестованными (осужденными) различных оправдательных версий, о чем писал еще В.В. Браиловский (1929) [11].

Исключение здесь составляет, пожалуй, дело П., которого обвиняли в совершении убийства несовершеннолетнего В, сопряжённого с актом мужеложства, а затем – в убийстве 7-летнего Р., на трупе которого имелось более 90 колото-резаных ран. В ходе расследования П. называл фамилии разных соучастников, путался в показаниях, отказывался от признания и вновь давал новое. В последствие выяснилось, что П. был подвергнут сексуальному и иному насилию со стороны сокамерников, содержался в так называемой "пресс-хате" [12]. Иркутский областной суд вынес 22 августа 1995г. П. смертный приговор, а его соучастников – А., Г. и Д. приговорил к разным срокам лишения свободы. Верховный Суд России приговор отменил, указав в своем определении от 3 апреля 1996г., что "…приговор не подписан председательствующим по делу судьёй Е." (лист 3 определения), направил дело на рассмотрение в Иркутский областной суд – в ином составе судей.

Оказалось, что П. покончил с собой в камере смертников (самоповешение) ещё 7 октября 1995г., оставив записки, указывающие на истинную картину криминальных событий. Сообщники П., узнав о его смерти, стали корректировать свои показания в выгодном для себя варианте. Определением судебной коллегии по уголовным делам Иркутского областного суда от 27 августа 1996г. уголовное дело в отношении П. прекращено в связи с его смертью (п.8 ст.5 УПК РФ). 1 октября 1996г. Иркутский областной суд вынес обвинительный приговор А.,Г. и Д., сославшись на прежние показания П. и его предсмертные записи [13]. Все трое были приговорены к лишению свободы, но отсутствие П. давало преступникам и их адвокатам широкую возможность маневра в кассационных жалобах. И Верховный Суд России своим определением от 27 января 1997г. приговор изменил – в отношении Д. приговор отменен за отсутствием в его действиях состава преступления. В отношении А. суд переквалифицировал инкриминируемые деяния и освободил его из-под стражи. Только Г. были оставлены 13 лет лишения свободы (соучастие в убийстве В., сопряжённом с мужеложством).

Материалы данного архивного дела не содержат сведений, почему судья Е., вынося смертный приговор, не подписал его экземпляры (как рукописный, так и машинописный).

Литература: 1. Китаев Н.Н. О тактике получения признания вины от лица, осужденного к смертной казни, с последующей отменой приговора // Сибирские криминалистические чтения. Вып. XI. Иркутск, 2000; 2. В Иркутском следственном изоляторе приводились в исполнение смертные приговоры, вынесенные судами в Иркутской и Читинской областях, а также в Якутии и Бурятии. – Прим. Авт; 3. Китаев Н.Н. Проблемы расследования отдельных видов умышленных убийств. Иркутск, 1992; 4. Келина С.Г. Смертная казнь в системе советской уголовной политики // Смертная казнь: за и против. М., 1989; Мицкевич А.Ф. Принцип соответствия наказания общественной опасности преступления в советском уголовном праве: Автореф. дис…канд. юрид. наук. Томск, 1986; 5. Бестужев-Лада И.В. Гуманизм и псевдогуманизм // Смертная казнь: за и против. М., 1989; 6. Китаев Н.Н. Вопросы теории и практики изобличения лиц совершивших умышленное убийство: Дис…канд. юрид. наук. Томск, 1994; Касаткин В.Н., Китаев Н.Н. Сновидения лиц, совершивших убийство, как источник криминалистически значимой информации (материалы опроса осужденных к смертной казни) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.В. Вернадского. Серия "Юридические науки". Том 19(58). 2006. № 2; 7. Комаров А. На допрос вызывается…труп // Труд-7. 1999. – 9 декабря; 8. Китаев Н.Н. Неправосудные приговоры к смертной казни: системный анализ допущенных ошибок. СПб, 2004; 9. Суворов В. Освободитель. Аквариум. М., 1997; 10. Ардашев Р.Г., Китаев Н.Н. Криминалистическое значение предсмертных писем убийц, покончивших суицидом // Российский следователь. 2012. № 20; Ардашев Р.Г., Китаев Н.Н. Классификация посткриминального суицида серийных убийц // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. (Иркутск). 2012. № 2; 11. Браиловский В.В. Опыт биосоциального исследований убийц. Ростов-на-Дону, 1929; 12. Бегагоина Л. А сообщники ушли от ответа // Восточно-сибирская правда. 1995. 2 сентября; Марфицин С. Убийца приговорен к расстрелу // Вечерний Иркутск. 1995. 25 августа; 13. Архив Иркутского областного суда, 1996г. Уголовное дело № 2-160-96

Коваленко Інна Анатоліївна

Національна академія внутрішніх справ

(Київ, Україна)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. У ч.2 ст.127, ст.ст.128, 129 глави 9 цього Кодексу йдеться про пред'явлення та вирішення цивільного позову у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч.ч.1-3 ст.128 КПК, особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками. Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом, також в інтересах громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права.

Розглянемо питання, як новий КПК регулює порядок забезпечення цивільного позову, заявленого під час досудового розслідування. Необхідно звернути увагу на те, що принципова відмінність цього Кодексу від КПК 1960 року полягає у тому, що рішення про арешт майна підозрюваного або осіб, які за законом несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діями, приймає не слідчий, а слідчий суддя. Пояснюється це тим, що при застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження тимчасово обмежується право особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, яке гарантоване ст.41 Конституції України.

Згідно зі ст.170 КПК, арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діянням підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді до скасування арешту майна у встановленому цим Кодексом порядку. Відповідно до вимог КПК арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діянням підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб з метою забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову.

Заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатися таким майном можуть бути застосовані лише у випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкоджати кримінальному провадженню. Заборона використання житлового приміщення, в якому на законних підставах проживають будь-які особи, не допускається.

У ст.171 КПК визначено, що з клопотанням про арешт майна до слідчого судді має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

Виходячи зі змісту ч.2 ст.170 КПК можна дійти висновку, що у ч.2 ст.171 цього Кодексу вказано про вимоги до клопотання слідчого, прокурора про арешт майна у вигляді речей, що відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК. Йдеться про майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення. Тобто, йде мова про арешт майна, яке має статус речового доказу і немає відношення до забезпечення цивільного позову.

Вимоги, які пред'являються до клопотання цивільного позивача, слідчого, прокурора про арешт майна підозрюваного для забезпечення цивільного позову, визначені у ч.3 ст.171 КПК. У такому клопотанні повинно бути зазначено: 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди.

На наш погляд, доцільно у різних статтях КПК визначити вимоги до клопотання слідчого, прокурора про арешт майна, яке відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 цього Кодексу, та клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову. Вважаємо, що у статті, яка має регулювати останнє питання, слід деталізувати вимоги до такого клопотання. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову, крім даних, вказаних у ч.3 ст.171 КПК, повинно бути зазначено: - підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна; - перелік і види майна, що належить арештувати; - документи, що підтверджують право власності на майно, що належить арештувати. До клопотання також мають бути додані оригінали або

копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

На наш погляд, не можна погодитися з тим, що цивільний позивач має ініціювати під час досудового розслідування судове провадження з розгляду його клопотання про арешт майна підозрюваного, доводити у судовому засіданні наявність для цього підстав. Вважаємо, що така правова регламентація не узгоджується з принципом публічності кримінального провадження. Звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову повинен слідчий, прокурор. Пропонуємо виключити з глави 9 КПК положення, що цивільний позивач звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт майна підозрюваного.

Розгляд клопотання про арешт майна регулюється ст.172 КПК. Таке клопотання має бути розглянуто слідчим суддею не пізніше двох днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, іншого власника майна, і за наявності - також захисника, законного представника. Неприбуття цих осіб у судове засідання не перешкоджає розгляду клопотання. Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог ст.171 КПК, повинен повернути його прокурору, цивільному позивачу для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. Під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна.

Як уявляється, слід виключити з ст.172 КПК положення, що слідчий суддя має право за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка, якщо це має значення для вирішення питання про арешт майна. Вважаємо, що слідчий суддя повинен приймати рішення про накладення арешту на майно, виходячи виключно із розгляду тих матеріалів, які надані йому слідчим та прокурором.

Про вирішення питання про арешт майна йдеться у ст.173 КПК. Слідчий суддя має відмовити у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту. При вирішення питання про арешт майна слідчий суддя повинен враховувати: 1) правову підставу для арешту майна; 2) достатність доказів, що вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; 3) розмір можливої конфіскації майна, можливий розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та цивільного позову; 4) наслідки арешту майна для інших осіб; 5) розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження.

Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна. У разі задоволення клопотання слідчий суддя застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя має постановити ухвалу, в якій зазначає: 1) перелік майна, яке підлягає арешту; 2) підстави застосування арешту майна; 3) перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі; 4) заборону розпоряджатися або користуватися майном у разі її передбачення та вказівку на таке майно; 5) порядок виконання ухвали.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя має постановити не пізніше сімдесяти двох годин із дня надходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено. Копія ухвали надсилається слідчому, прокурору, іншим заінтересованим особам не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Слід зазначити, що відповідно до п.9 ч.1 ст.309 КПК під час досудового розслідування ухвала суду про арешт майна або про відмову у ньому може бути оскаржена в апеляційному порядку. Тому вважаємо доцільним доповнити ст.173 КПК положенням, що слідчий суддя зобов'язаний роз'яснити заінтересованим особам право та порядок оскарження прийнятого ним рішення.

Коваленко Світлана Сергіївна

Вищий господарський суд України
(Київ, Україна)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Однією з форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є проведення експертизи. Про підстави та порядок її проведення йдеться у ст.ст.242-244 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року.

Згідно зі ст.242 КПК, експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних

провадженнях щодо злочинів, передбачених ст.155 Кримінального кодексу України. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Необхідно звернути увагу на те, що у ст.242 КПК не визначена процесуальна форма залучення експерта слідчим, прокурором. Лише зі змісту ст.110 КПК можна дійти висновку, що рішення про призначення експертизи повинно прийматися у формі постанови. Однак у ч.5 цієї статті визначені тільки загальні вимоги до будь-якої постанови. На наш погляд, ст.242 КПК доцільно доповнити нормою, яка б визначала вимоги саме до постанови слідчого, прокурора про проведення експертизи.

Потрібно зазначити, що у новому КПК, на відміну від КПК 1960 року, не йдеться про особливості проведення експертизи не в експертній установі. Тому вважаємо доцільним доповнити ст.242 КПК нормою, яка б визначала дії слідчого, прокурора при призначенні такої експертизи. Слідчий, прокурор, упевнившись в особі експерта, має вручити йому копію постанови про залучення експерта, роз'яснити права і обов'язки експерта, попередити про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку та за відмову від виконання покладених на нього обов'язків. Про виконання таких дій має бути складений протокол.

Слід акцентувати увагу на тому, що у новому КПК відсутня стаття про права учасників кримінального провадження при призначенні та проведенні експертизи, з чим не можна погодитися. По іншому вирішено це питання у ст.196 КПК 1960 року, відповідно до якої обвинувачений має право: 1) заявити відвід експертові; 2) просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб; 3) просити про постановку перед експертизою додаткових питань; 4) давати пояснення експертові; 5) пред'являти додаткові документи; 6) ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновком експерта після закінчення експертизи; 7) заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи.

На наш погляд, нормою аналогічного змісту слід доповнити новий КПК з тим уточненням, що перелічені права при призначенні і проведенні експертизи має підозрюваний, а також потерпілий.

Заслуговує на розгляд питання про суб'єктів, які мають право залучати експертів. У ч.1 ст.243 КПК вказано, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. Таке клопотання має розглядатися у порядку, передбаченому ч.1 ст.220 КПК, в строк не більше трьох днів з моменту його подання.

Необхідно наголосити на тому, що існує нерівність у праві потерпілого та сторони захисту щодо залучення експерта, якщо слідчий приймає рішення про відмову у задоволенні клопотання про таке залучення. У такому випадку, відповідно до ч.2 ст.243 КПК, сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Виникає запитання, чому законодавець у ч.2 ст.243 КПК не вказав про таке право потерпілого. Логічне пояснення цьому важко знайти.

Слід звернути увагу на те, що КПК у цій частині не узгоджується з Законом України "Про судову експертизу", у ч.4 ст.15 якого йдеться про проведення судових експертиз, обстежень і досліджень у кримінальному провадженні державними спеціалізованими установами, судово-медичними та судово-психіатричними установами на замовлення потерпілого. Тому вважаємо, що ст.243 КПК необхідно доповнити нормою такого змісту: "Потерпілий має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової".

Нерівність прав потерпілого та сторони захисту щодо залучення експерта простежується і при аналізі ч.3 ст.243 КПК. Відповідно до цієї норми експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбаченому ст.244 КПК. Отже, потерпілий не має права на звернення до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта, якщо слідчий відмовив йому у цьому.

На наш погляд, таке правове регулювання не узгоджується з такою засадою кримінального провадження, як змагальність сторін. Потерпілий повинен мати рівні права зі стороною захисту на таке звернення до слідчого судді. Вважаємо необхідним доповнити ст.243 КПК положенням, що експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням потерпілого у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про залучення експерта.

По питанню, яке розглядається, принципова відмінність нового КПК від КПК 1960 року полягає у тому, що слідчий суддя здійснює контроль за призначенням експертизи під час провадження досудового розслідування. Як вже відмічалось, за клопотанням сторони захисту експерт може бути залучений слідчим суддею у випадках та в порядку, передбачених ст.244 КПК.

У ст.244 КПК вказано, що у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді. У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи; 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом. До клопотання також додаються: 1) копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; 2) копії документів, які підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає

розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання. Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ч.2 цієї статті, повертає його особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, що звернулася з клопотанням, доведе, що: 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або на вирішення залученого стороною обвинувачення експерта були поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, що звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі.

Як уявляється, слід вдосконалити редакцію ст.244 КПК у частині змісту ухвали про доручення проведення експертизи. Зі змісту ч.7 цієї статті можна дійти висновку, що слідчий суддя вправі включати до цієї ухвали тільки ті запитання, які поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Вважаємо, що слідчому судді доцільно надати право самостійно формулювати запитання перед експертом, якщо це має істотне значення для кримінального провадження.

Колесник Валерий Аркадьевич

Академія адвокатури України
(Київ, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЇ ТА ЇХ УЧАСНИКІВ

Новим для вітчизняної системи кримінального судочинства є введення до неї негласних слідчих (розшукових) дій як окремого інституту процесуальних дій, що проводяться під час досудового розслідування у кримінальному провадженні про злочини. Негласність таких дій означає особливий порядок їх підготовки, проведення та зберігання і використання отриманих результатів у режимі прихованості до певного часу від інших осіб, які не причетні до їх проведення. До того ж утаємниченими такі відомості мають бути не лише від осіб, стосовно яких проводяться ці дії, а й від будь-яких інших сторонніх осіб, зокрема й співробітників органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, посадових осіб правоохоронних та інших органів, пересічних громадян тощо, які не задіяні в підготовці й проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, навіть якщо вони беруть участь в інших заходах із проведення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Саме негласність виступає тим чинником, який істотно впливає на визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, отримання відповідних дозволів та встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців і кола учасників, обрання способу фіксування ходу й результатів проведення. Особливі процесуальні вимоги впливають і на розроблення специфічних тактичних прийомів і тактико-криміналістичних рекомендацій з проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Законодавцем в ч. 3 ст. 246 КПК України встановлено, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий як особа, яка здійснює провадження, прокурор, а в окремих і визначених кримінальним процесуальним законом випадках – слідчий суддя за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1]. Останню вимогу законодавця слід розуміти в тому сенсі, що слідчий суддя надає дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а не приймає сам рішення про її проведення, оскільки процесуальний документ, в якому визначено таке рішення слідчого судді, має назву "Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії". Виключно прокурор має право на прийняття рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль за вчиненням злочину.

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий органу досудового розслідування, який здійснює досудове слідство з метою розслідування злочину, чи за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби, органів Державної прикордонної служби, органів державної митної служби, співробітники яких при проведенні цих негласних слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого. В оперативних підрозділах право на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має не будь хто, а лише співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до її проведення.

За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій, що проводяться слідчим, можуть залучатися також інші особи, якими

можуть бути співробітники відповідних оперативних чи оперативно-технічних підрозділів правоохоронних органів, спеціалісти, перекладачі, окремі громадяни, особи, які співробітничають з оперативними підрозділами на конфіденційній основі, тощо. Такі особи надають слідчому допомогу в проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, забезпечують умови для її проведення, своїми знаннями сприяють ефективності досягнення її мети. Участі в проведенні негласних слідчих (розшукових) дій незаінтересованих осіб як понятих не передбачено. Виходячи із загальних положень кримінального судочинства, заборонено залучати до проведення негласних слідчих (розшукових) дій медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої здійснюються зазначені дії, є їх пацієнтом, прихожанином чи клієнтом.

Права самостійного проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурором вітчизняний законодавець не передбачає, що прямо випливає із законодавчих приписів ч. 4 ст. 36; ч. 6 ст. 246 КПК України.

Певною особливістю інституту негласних слідчих (розшукових) дій є та, що переважна більшість їх не має чітко встановленої процесуальним законом процедури проведення, фіксування, визначення для кожної дії конкретних обов'язкових чи альтернативних учасників, порядку використання отриманих результатів у доказуванні. Загальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і окремий порядок проведення деяких з них встановлено міжвідомчою Інструкцією "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні", що затверджена спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України [2], метою якої є врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидке, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства і держави. Ця Інструкція, враховуючи вимоги кримінального процесуального законодавства, встановлює єдиний порядок організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими та уповноваженими оперативними підрозділами правоохоронних органів, а також прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Рішення слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії приймаються ними з урахуванням ситуації, що склалася на певний момент розслідування, і мають форму постанови, складеної від їхнього імені. Слідчий є самостійним у обранні виду й часу проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ним же приймається рішення щодо наявності достатніх підстав для її проведення, перелік яких наведено у відповідних статтях глави 21 КПК України. Прокурор за наявності передбачених главою 21 КПК України підстав може самостійно винести постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, виконання якої доручити слідчому певного органу досудового розслідування або уповноваженому оперативному підрозділу. Виключно прокурор приймає рішення і виносить постанову про здійснення контролю за вчиненням злочину як проведення окремої негласної слідчої (розшукової) дії.

Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора на виконання негласних слідчих (розшукових) дій, з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення, може самостійно залучати на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи, не ставлячи при цьому до відома слідчого чи прокурора про застосовані сили й засоби. Законність застосування таких засобів і правомірність отримання результатів забезпечує виконавець.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законом. Використання в досудовому розслідуванні такої інформації здійснюється за умови гарантування безпеки особі, яка співпрацює з правоохоронними органами на конфіденційній основі і надає таку інформацію.

Спеціалісти й інші особи, які беруть участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії або у дослідженні матеріалів про результати її проведення і, таким чином, отримують доступ до державної таємниці (ст. 27 Закону України "Про державну таємницю"), повинні мати допуск до державної таємниці відповідної форми. Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій покладається на слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії. За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із Законом України "Про державну таємницю" та у відповідності до інших законодавчих вимог.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України й відповідна Інструкція, яка ґрунтується на ньому, визначають, що суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій може бути лише обмежене коло процесуально уповноважених осіб: слідчий або визначені керівником уповноваженого оперативного підрозділу його співробітники, а до виконання окремих дій слідчим чи уповноваженим оперативним співробітником можуть залучатися інші співробітники оперативних чи оперативно-технічних підрозділів, спеціалісти, окремі особи, зокрема й на умовах конфіденційного співробітництва з правоохоронними органами. Жодна з норм закону чи

положення Інструкції не вказують на можливість залучення до їх проведення свідків, потерпілих, підозрюваних, захисника чи представника відповідної процесуальної особи, на можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи, що тягне за собою потребу дотримання відповідних загальних вимог кримінального процесуального законодавства щодо здійснення досудового розслідування. Наприклад, спеціальний слідчий експеримент або імітування обстановки вчинення такого злочину як вбивство на замовлення часто пов'язані з потребою залучення до їх проведення потерпілого як "жертви" ймовірного злочину. В інших випадках для викриття неправдивого повідомлення про замовлене вбивство особа, якій повідомили про підозру, може взяти участь в спеціальному слідчому експерименті з метою перевірки дійсних намірів особи заявника про злочин.

Ні в законодавчих нормах, ні в положеннях Інструкції не вказується на те, що окремі негласні слідчі (розшукові) дії є по суті поєднанням дій процесуально уповноваженої на їх проведення особи та оперативних заходів, які можуть бути здійснені лише оперативними співробітниками чи залученими ними особами, а окремі з них – лише із використанням спеціальних оперативно-технічних засобів. Так, наприклад, слідчий може лише організувати контрольовану поставку чи контрольовану та оперативну закупку, а безпосереднє виконання ним таких дій доволі проблематичне з огляду на потребу оцінки отриманих результатів. Аудіо-, відеоконтроль місця є окремим видом негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені слідчим. Але приховане впровадження до місця безпосереднього контролю спеціальних технічних засобів зняття інформації та таке ж приховане вилучення їх з місця встановлення після проведення негласної слідчої (розшукової) дії є завданням окремого оперативно-розшукового заходу, проводити який слідчий особисто не має права.

Окремий зріз проблеми становить віднесення законодавцем до осіб, що впливають на проведення негласних слідчих (розшукових) дій шляхом встановлення їх строків, до того ж тільки негласних слідчих дій, тих посадовців, які не мають жодного відношення ні до органів досудового розслідування, ні до процесуального контролю за його здійсненням, ні до надання дозволу на їх проведення, ні до продовження строку досудового розслідування взагалі. Так, відповідно до положень ч. 5 ст. 246 КПК України, строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений: начальником головного, самостійного управління МВС України, Центрального управління СБ України, головного управління, управління МВС, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, регіонального органу СБ України; Міністром внутрішніх справ України, Головою СБ України, головою органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства. Керівники зазначених структурних підрозділів правоохоронних органів не мають жодних процесуальних повноважень в досудовому розслідуванні, проте з незрозумілих чи майже незрозумілих причин наділені правом впливати на діяльність слідчого чи іншої процесуально уповноваженої особи в тій частині провадження, що здійснюється негласно.

Водночас ніякої конкретизації щодо статусу, компетенції таких структурних підрозділів правоохоронних органів, керівники яких мають право продовжувати строки проведення негласних слідчих розшукових дій, ні в КПК, ні в Інструкції немає. Так, лише в структурі органів МВС України є: Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю, самостійні Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків, Управління боротьби з кіберзлочинністю, Управління кримінальної міліції у справах дітей, Управління зв'язків із громадськістю, Управління юридичного забезпечення, Управління міжнародних зв'язків, Управління медичного забезпечення та реабілітації та ін., керівники яких, виходячи з буквального розуміння нормативних приписів, повинні мати право продовжувати строки проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Нечіткість законодавчих та інших нормативних формулювань може викликати порушення норм під час їх застосування.

Введення до системи вітчизняного кримінального судочинства нового інституту – негласних слідчих (розшукових) дій є, безумовно, корисною для практики новацією, що заслуговує на схвалення. Водночас багато які з положень цього інституту потребують уточнення, конкретизації, узгодження з іншими законодавчими приписами, які регулюють діяльність з досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. В короткому виступі поставлені питання, відповіді на які мають важливе значення для діяльності слідчого, прокурора, суду і шляхи розв'язання яких можуть стати предметом окремого дослідження.

Література: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Станом на 25 травня 2012 року (Відповідає офіц. текстові). – К.: Алерта, 2012; 2. Інструкція "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні", затверджена наказом ГПУ, МВС, СБУ, АДПС, Мінфіну, Мінюсту України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/.

Корж Валентина Павловна
Харьковский национальный университет внутренних дел (Харьков, Украина)

ЮРИДИЧЕСКИЕ КОЛЛИЗИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ УКРАИНЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ

Концепция реформирования уголовно-процессуального законодательства свидетельствует о нормальном процессе совершенствования, развития и функционирования государственно-правовых институтов. В Украине не разрабатывались концептуальные основы реформирования сферы уголовного судопроизводства, которые предшествовали бы разработке основных положений нового Уголовного процессуального кодекса. Безусловно, правотворчество – одна из важнейших форм государственной деятельности, основное звено механизма правового регулирования общественных отношений. Правотворческий процесс основывается на таких принципах как полномочие, профессионализм,

законность, научность и ее связь с правоприменительной практикой, оперативность, гласность. Полагаю, что принципы профессионализма, законности, научности и ее связи с правоприменительной практикой не всегда соблюдались при подготовке и принятии нового Уголовного процессуального кодекса. Об этом свидетельствуют юридические коллизии, псевдонаучные положения, деформация процессуального статуса прокурора, следователя, оперативного работника, ущемление прав потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого на досудебном следствии.

Следует отметить, что в отдельных положениях УПК имеет место существенное расхождение и противоречия, которые вносят несогласованность действий, беспорядок, неправомерность решений в правоприменительной практике. Так, в соответствии с ч. 1 ст. 216 УПК следственные органы внутренних дел осуществляют досудебное расследование уголовных правонарушений, предусмотренных законом Украины об уголовной ответственности, тогда как такого Закона в Украине нет. В ч. 2, ч. 3, ч. 5 ст. 216 "Подследственность" указано, что следственные органы осуществляют расследование преступлений, предусмотренных соответствующей статьей Уголовного кодекса Украины, тогда как в ст. 214 "Начало досудебного расследования" предусмотрена регистрация уголовного правонарушения. Нельзя согласиться с положениями п. 5 ст. 277 УПК, в котором законодатель ссылается на правовую квалификацию уголовного правонарушения, в совершении которого подозревается лицо, с указанием статьи (части статьи) закона Украины об уголовной ответственности. Здесь имеет место ссылка на несуществующий закон. Аналогичные коллизии имеют место в положениях ст. ст. 284-291, 294-297 УПК Украины.

Юридические коллизии в отдельных положениях УПК свидетельствуют о несоответствии:

- отдельных норм Уголовного процессуального кодекса Украины нормам Конституции Украины (ст. 62), основным положениям Уголовного кодекса Украины;

- отдельных норм Уголовного процессуального кодекса Украины теоретическим положениям прикладных юридических наук, а именно: криминалистики, криминологии, оперативно-розыскной деятельности.

Анализ положений главы 25 УПК "Особенности досудебного расследования уголовных проступков" позволяет сделать вывод о правовой регламентации деяний, не предусмотренных уголовным кодексом Украины. Указанные в главе положения противоречат основам фундаментальной юридической науки – теории государства и права. Ее задачей является формирование основополагающих фундаментальных знаний о государстве, праве и, в частности, о таком виде правонарушения как противоправные проступки. Они, в зависимости от характера наносимого вреда, объекта правонарушения и соответствующих санкций, подразделяются на административные, дисциплинарные, гражданские (деликты). Псевдонаучные процессуальные нормы, предусматривающие расследование уголовных проступков создают коллизионную ситуацию. Это свидетельствует о неправомерности положений в главе 25 УПК Украины действующему уголовному законодательству, фундаментальным положениям теории государства и права. Расхождение и противоречия между отдельными положениями УПК и нормами Конституции Украины, Уголовного кодекса, других законов создает юридические коллизии в правотворчестве и правоприменительной практике. Неправомерность отдельных норм УПК, слабая координация нормотворческой деятельности приводит к разнобою в практике реализации одних и тех же норм или невозможности применения отдельных процессуальных норм и принятия процессуальных решений не на основании закона, а – "понятий".

Коллизионные ситуации создают нормы УПК, регламентирующие полномочия и статусы органов прокуратуры, оперативных подразделений, следователя, следственного судьи. Эти коллизии деформируют статус прокурора, оперативного работника, следователя, следственного судьи. Последний одновременно осуществляет функции правосудия и карательные функции, связанные с избранием меры пресечения, производством обысков и отстранением от должности и т.д.

Указанные юридические коллизии негативно влияют на работу правовой системы Украины, приводят к ущемлению или прямому нарушению прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве, негативно влияют на правосознание, правовую культуру в обществе. И как правильно отмечает С. А. Нерсесянц, что социальная ценность и регулирующая значимость закона состоит не в том, что он создает новые формы общественного бытия, а в том, что он адекватно, полно и четко формулирует как правовые, так и формы общественных отношений, которые обеспечивают стабильность и развитие путем официального санкционирования. Юридические коллизии, ухудшение прав потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого на досудебном следствии свидетельствуют о социальной и правовой неэффективности отдельных положений, глав УПК Украины.

Способами разрешения юридических коллизий, как правило, является принятие нового законодательного акта, в котором необходимо предусмотреть изменение тех положений УПК, которые создают юридические коллизии или коллизионные ситуации. В частности:

- отменить псевдонаучные термины "уголовное правонарушение", "уголовный проступок" и в положениях УПК Украины предусмотреть термин "расследование преступлений";

- привести процессуальный статус прокурора на досудебном следствии в соответствии с требованиями ст. 121 Конституции Украины, а именно осуществление надзора за соблюдением законов органами, которые осуществляют оперативно-розыскную деятельность, дознание, досудебное следствие. В положении ст. 36 УПК деформируется статус прокурора, законодатель его неправомерно наделяет функциями контроля, надзора и расследования. В соответствии с требованиями УПК прокурор проводит следственные (розыскные) действия и негласные следственные (розыскные) действия и при этом осуществляет

контроль и надзор за производством следователем указанных действий. В практической деятельности имеют место факты вмешательства прокурора в деятельность следственных органов. Так, некоторые прокуроры Херсонской, Харьковской, Кировоградской областей допускают вмешательство в компетенцию органов досудебного расследования и принимают решения об отстранении следователя от проведения досудебного расследования, тогда как в соответствии с п. 6 ст. 36 УПК прокурор инициирует перед руководством органов досудебного расследования об отстранении следователя.

Отдельные нормы УПК ухудшают права потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого на досудебном следствии. В частности, положения УПК не предусматривают основания и порядок реабилитации лица незаконно и необоснованно подвергнутого уголовному преследованию, незаконному осуждению, правовой механизм возмещения физического, морального, материального ущерба причиненного реабилитированному. Нормы УПК не регламентируют допрос подозреваемого, производство выемки, допрос обвиняемого. Допрос подозреваемого, обвиняемого на досудебном следствии имеет исключительное значение для получения информации о событии преступления, характере и степени вины допрашиваемого, или о его непричастности к событию преступления. Допрос подозреваемого,обвиняемого – это способ его защиты от подозрения, обвинения. В связи с этим, необходимо дополнить УПК нормой предусматривающей "Допрос подозреваемого","Допрос обвиняемого". Несмотря на то, что нормы УПК Украины не регламентируют такое следственное действие как допрос подозреваемого, следователи, прокуроры допрашивают подозреваемого на досудебном следствии, по правилам правовой регламентации УПК 1960 года.

Псевдонаучные положения, изложены в главе 22 УПК Украины. Это письменное сообщение следователя, прокурора лицу о подозрении, об изменение подозрения, о новом подозрении, а также составление обвинительного акта на основании сообщения о подозрении лица в совершении уголовного правонарушения (ст. 291 УПК). В теории уголовно-процессуального права достаточно исследованы институт подозреваемого в совершении преступления, институт предъявления обвинения и правильно разграничены следственной, судебной практикой процессуальный статус подозреваемого и обвиняемого. В УПК законодателем предложен псевдонаучный подход к процессуальному статусу подозреваемого. Так, лицо только по подозрению в совершении преступления и на основании формального обвинительного акта автоматически в суде приобретает процессуальный статус обвиняемого. При этом нормы УПК не предусматривают выдвижение обвинения на досудебном следствии, в суде, допрос обвиняемого.

Указанные новеллы в УПК нарушают процессуальные права подозреваемого, обвиняемого на досудебном следствии, которые были научно-обоснованными в положениях УПК 1960 г.

Всеобщее и точное исполнение закона – фундаментальные основы реализации демократических правовых принципов в государстве. Низкое качество отдельных положений УПК Украины, юридические коллизии, пробелы в правовом регулировании процессуальных процедур, приводят к тому, что в правоприменительной практики широко используется толкование отельных положений УПК по аналогии или ведомственное урегулирование некоторых пробелов, и, как правило, принцип законности в уголовном судопроизводстве не соблюдается, что приводит к беззаконию, беспорядкам, ущемлению или нарушению прав.

Из юридических наук криминалистика тесно связана с наукой уголовно-процессуального права. Тесная связь с наукой уголовного процесса обусловлена тем, что криминалистика на начальном этапе возникла, развивалась в рамках этой науки. Впоследствии криминалистика была выделена в самостоятельную область научного знания. В настоящее время криминалистические рекомендации, средства, приемы, методы и методики эффективно используются в расследовании преступлений. В связи с эти, псевдонаучные положения в отдельных нормах УПК о расследовании уголовных правонарушений, уголовных проступков противоречат:

- теоретическим положениям о предмете криминалистики, ее объектах;
- криминалистическому учению о механизме преступления, способе преступления, криминалистической характеристике преступлений;
- технико-криминалистическому обеспечению раскрытия и расследования преступлений;
- криминалистическому изучению личности подозреваемого, обвиняемого в процессе расследования преступления;
- методике расследования отдельных видов преступлений.

Содержание, сфера применения и задачи криминалистики, синтетическая природа обуславливают её связь с наукой уголовно-процессуального права, в частности с разделами, которые посвящены теории доказательств, процессуальному порядку проведения следственных и судебных действий. Полагаю, что основные положения Уголовного процессуального кодекса Украины должны соответствовать фундаментальным основам теории государства и права, теоретическим положениям отраслевых юридических наук, а именно: уголовно-процессуального, уголовного права, и – теоретическим положениям прикладных юридических наук, в частности, криминалистики, криминологии, оперативно-розыскной деятельности.

Кошман Олексій Володимирович

Національна академія прокуратури України (Київ, Україна)

ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ АРК ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 р. започаткувало зміни в структурі прокуратур усіх рівнів. Практично жоден з раніш прийнятих законодавчих актів за часи

незалежності України не запроваджував таких революційних змін в організації діяльності прокуратури.

Метою цієї статті є визначення проблем в організації діяльності прокуратури автономії після прийняття КПК України 2012 р.

Питання, пов'язанні з прийняттям нового КПК України, висвітлювались у публікаціях В. Войцишена, Ю. Деміна, О. Звірко, П. Каркача, В. Корж, Н.Марчук, В. Пшонки, С. Подкопаева, В. Сухоноса, А. Матвієц, С. Люлько, Ю.Ударцова, В. Юрчишина.

Генеральною прокуратурою України після прийняття нового КПК України 2012 р. проведено структурну перебудову прокуратури автономії та прокуратур обласного рівня, прокуратур міст та районів.

У структурі прокуратури автономії головні зміни торкнулись управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні. Нормативною базою для організації діяльності прокурорів у сфері нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні, крім КПК України 2012 р., стали й нормативні документи Генеральної прокуратури України: накази Генерального прокурора України №4гн від 19.12.2012 р. "Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні", №4-1гн від 03.12.2012 р. "Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність", №15гн від 25.09.2012 р. "Про організацію роботи з питань статистики та ведення єдиного реєстру досудових розслідувань та нагляду за обліком кримінальних правопорушень", №69 від 17.08.2012 р. "Про єдиний реєстр досудових розслідувань".

Одним з нововведень у структурі прокуратури, яке відповідає КПК України 2012 р., є фактичне розділення сфери нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ, органами прокуратури при провадженні досудового розслідування, з процесуальним керівництвом при провадженні досудового розслідування органами внутрішніх справ, органами прокуратури. Це логічно випливає з сучасного статусу прокурора у кримінальному провадженні як процесуального керівника досудового розслідування, який має повноваження з реагування на процесуальні порушення під час розслідування кримінальних правопорушень та має повноваження з проведення та погодження слідчих дій, та участі в суді при розгляді клопотань про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій; наглядові повноваження та повноваження прокурорів при участі в судовому розгляді справ.

Зміни у структурі також торкнулись і слідчого управління, управління організації участі прокурорів у кримінальному провадженні в суді, відділу захисту прав і свобод дітей, відділу статистики та ведення Єдиного державного реєстру досудових розслідувань прокуратури АРК.

Але перші кроки після прийняття за своєю сутністю революційних змін кримінального процесуального законодавства визначили і низьку проблем, яку необхідно вирішити з метою належної організації роботи та управління в органах прокуратури автономії, які, на наш погляд, є актуальними і для інших регіонів.

Визначились проблеми у сфері процесуального керівництва досудовим розслідуванням, які необхідно визначити у двох аспектах. Першим аспектом є відсутність у значної кількості працівників відповідних управлінь відділів належного досвіду у сфері проведення досудового розслідування.

Другим аспектом, на нашу думку, є, тощо незважаючи на прийняті організаційні заходи щодо вивчення положень нового КПК України, є певні питання з його вивченням та практичним застосуванням не тільки в апараті прокуратур обласного рівня, а й в прокуратурах міст та районів.

Заступник Генерального прокурора України В. Войцишен зазначив, що "прокурори, які здійснюють процесуальне керівництво, та слідчі ще не повною мірою зрозуміли, що тепер організація роботи, яку раніш було прийнято називати "з розкриття злочину" цілком покладається на них. У грудні 2012 р. з метою аналізу та оперативного реагування на відповідну правозастосовну практику вивчено ряд процесуальних рішень, винесених у кримінальних провадженнях слідчими прокуратур при цьому виявлені елементарні помилки". [8, с.20,22]

Розв'язання цих проблем можливо декілька шляхами: по-перше, прийняти заходи з повернення практики, яка існувала ще в радянській прокуратурі, по самостійному проведенню прокурорами в прокуратурах міст та районів розслідування кримінальних правопорушень за дорученням прокурорів міст та районів, це надасть можливість набути певний досвід проведення самостійної слідчої роботи та можливість використати цей досвід, як під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням, так і здійсненні наглядових повноважень та підтриманні державного обвинувачення.

Важливим аспектом вирішення цієї проблеми є і використання передбаченої ст. 36 п.4 КПК України можливості самостійного провадження прокурорами слідчих дій.

На наш погляд, актуальною є необхідність вирішення проблем належного організаційно-методичного забезпечення діяльності управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні. Так у структурі прокуратури АРК організаційно-методичний відділ існує тільки у складі слідчого управління. Запровадження такого же відділу в структуру управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні дозволить вирішити проблеми своєчасного аналізу з додержанням законів у кримінальних провадженнях та запровадження науково обґрунтованих рекомендацій, розробка яких була б узгоджена з Генеральною прокуратурою України.

Можна вирішити це питання також через створення в структурі прокуратури АРК та прокуратур областей єдиних організаційно-методичних відділів, у яких можна було аналізувати та визначати необхідність науково обґрунтованих рекомендацій за різними напрямками прокурорської діяльності. При наявності єдиної системи та обробки інформації, яка вже існує в прокуратурі України, це повинно бути наступним кроком та надасть можливість на рівні Генеральної прокуратури України на підставі даних прокуратури автономії та прокуратур областей аналізувати наявність

певних проблем за різними напрямками прокурорсько-слідчої діяльності, узгоджувати розробку із залученням науковців єдиних методичних рекомендацій та одночасно викорінити практику розробки прокуратурами областей рекомендацій, які не відповідають вимогам.

Вважаємо, що за результатами діяльності прокуратури автономії та прокуратур обласного рівня з метою належної організації роботи необхідно буде внести певні корективи і в нормативні акти Генеральної прокуратури України.

Література: 1. Конституція України //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 року № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – N 53; 3. Прокурорский надзор: учебник / под общ. ред. Ю.Е. Винокурова. – М.: Издательство Юрайт, 2011; 4. Косюта М.В. Прокуратура України. – К.: Знання, 2010; 5. Пшонка В.П. Реформування кримінального процесуального законодавства України //Вісник прокуратури України. – №11. – 2012; 6. Дьомін Ю.М. Особливості підтримання державного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним законодавством України // Вісник прокуратури України. – 2012. – №11; 7. Корж В. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Проблеми впровадження в практичну діяльність. // Вісник прокуратури України. – №10. – 2012; 8. Войцишен В. Діяльність за новим КПК України: перші результати // Вісник прокуратури. – №2. – 2013; 9. Подкопаєв С., Матвієц А., Люлько С. Реформування прокуратури України на сучасному етапі // Вісник прокуратури України. – №11. – 2012.

Ларкін Михайло Олександрович

Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

ПІДГОТОВКА ДО ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО – ЧЛЕНА МОЛОДІЖНОЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ГРУПИ (ОБ'ЄДНАННЯ)

Отримання максимально повної доказової інформації при проведенні допиту підозрюваного – члена молодіжної неформальної групи багато в чому залежить від якісної та копіткої підготовки слідчого до цієї процесуальної дії. Допит цієї категорії осіб має певну специфіку через вік (14-35 років), психологічні особливості злочинців, вид неформальної групи, внутрішньогрупові стосунки. Саме тому підготовка до допиту підозрюваного даної категорії має бути ретельною та комплексною.

Загальноприйнятою в криміналістичній науці є думка, що підготовка до допиту починається з визначення його предмета. Під предметом допиту слід розуміти коло обставин, які стосуються події злочину: факти, що викривають чи виправдовують підозрюваного (обвинуваченого); наслідки злочинних дій; а також обставини, які сприяли вчиненню злочину [1, с. 291]. Для встановлення максимально повного кола обставин під час допиту члена молодіжної неформальної групи велике значення має вивчення матеріалів досудового розслідування. Тому не можна не підтримати точку зору, В.О. Коновалової, яка відмічає: "Успіх у розслідуванні, викритті злочинців нерідко визначається якістю роботи з первинними матеріалами: своєчасним їх вилученням, вдумливим вивченням з метою правильного використання в процесі розслідування" [2, с.40]. Підходити до вивчення матеріалів необхідно відповідально, але без зайвого фанатизму. Слід звернути увагу на показання потерпілого, свідків, вивчити висновки експертиз (якщо такі є) – судово-медичної, психіатричної, психологічної, комп'ютерно-технічної, лінгвістичної, релігієзнавчої.

По злочинах, які вчиняються членами неформальних молодіжних груп (рухів), особливий інтерес представляє інформація щодо типу особистості, способу життя підозрюваного, його перебування в громадських організаціях, причин вступу до них, тривалості членства, захоплень, політичних, релігійних переконань, поведінки на роботі (або під час навчання в закладі освіти), висловлювань, у яких проявлялася підтримка певної субкультури. Важлива інформація, яка характеризує особу підозрюваного і свідчить про його погляди, приналежність до неформального руху, може міститися на інтернет-сторінках у соціальних мережах ("ВКонтакте", "Одноклассники", "Facebook", "Twitter").

Особливу увагу при підготовці до допиту необхідно приділити вивченню спеціальних питань. Перш за все слідчий повинен ознайомитися з інформаційними джерелами, присвяченими розслідуванню злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп. На сьогоднішній день даній проблематиці присвячена лише одна робота (Ершов В.А. Методика расследования преступлений против жизни и здоровья граждан, совершаемых членами неформальных групп (движений). Научно-практическое пособие / Ершов В.А., Костылева Г.М., Милованова М.М. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – 136 с.). Водночас слід проаналізувати літературу, де висвітлюються питання історії, причин та умов виникнення молодіжних неформальних груп. Крім того, рекомендується звернути увагу на наявність якихось неписаних правил та "кодексів", якими керуються члени групи. Якщо буде встановлено, що неформальне об'єднання є досить чисельним, то необхідно з'ясувати кількість та ієрархію його учасників з метою встановлення осіб, які можуть здійснювати вплив на підозрюваного.

Досить часто підозрювана особа під час допиту може використовувати спеціальні терміни, значення яких слідчому невідомо. Так, Т.Ю. Рзаєв зазначає: "Особливо важливим є вміння володіти культурним багажем допитуваного з тієї причини, що більшість підозрюваних або обвинувачених замкнені у своїй (тій чи іншій) субкультурі і до повноцінного діалогу "іншою" для них мовою нездатні. Інакше кажучи, вони не в змозі сприймати від слідчого керуючу інформацію, що різко знижує ефективність слідчої дії" [3, с.18]. У разі потреби слідчий може і повинен отримати консультації у відповідних фахівців, які можуть залучатися і до безпосередньої участі при проведенні допиту. Зокрема, фахівця, який досліджує виникнення та діяльність різних молодіжних рухів. Якщо ж слідчий взагалі не буде володіти спеціальною термінологією неформального середовища, хоча б на елементарному рівні, то в підозрюваного може виникнути не тільки недовіра до нього, а й бажання викласти свої свідчення у вигляді загальних фраз або дати неправдиві свідчення.

Наступним етапом підготовчої діяльності є складання плану допиту. План дозволяє слідчому системно визначити перелік питань, які його цікавлять. На нашу думку, план допиту повинен у будь-якому

випадку складатися в письмовій формі і коригуватися залежно від ситуації, яка складається. Плануючи тактику допиту підозрюваного – члена молодіжного неформального руху, виникає потреба у визначенні тактичних прийомів, що можуть застосовуватися. Класифікація та характеристика цих прийомів досить повно досліджена в криміналістичній літературі.

У процесі підготовки до допиту підозрюваного слідчий може прийняти рішення про використання на допиті доказів, які вже є в матеріалах досудового розслідування. Це можуть бути речові, наприклад, предмети, що використовувалися при посяганні, та письмові докази (висновки судових експертиз, протоколи допитів потерпілих, свідків тощо). Обов'язково визначається об'єм та послідовність пред'явлення доказів.

Визначаючи час і місця допиту підозрюваного – члена молодіжного неформального об'єднання слідчий керується статтями 223, 224, 226 КПК України. Не рекомендується здійснювати виклик повнолітньої особи за допомогою батьків, оскільки це може бути розцінене як неповага, несприйняття всерйоз. Допит, згідно з ч. 4 ст. 233 КПК України, потрібно проводити в денний час, проведення цієї слідчої дії в нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків. За загальним правилом допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування (ч. 1 ст. 224 КПК України), тобто в кабінеті слідчого.

Обов'язковою умовою ефективності допиту підозрюваного даної категорії є врахування тактичних ризиків.

Отже, допит підозрюваного, який є членом неформальної групи, – це складна комунікативна дія, що вимагає від слідчого ретельної підготовки та високої професійної культури.

Література: 1. Криміналістика. Академічний курс / [Варфоломеєва Т.В., Гончаренко В.Г., Бояров В.І. та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2011; 2. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: "Консум", 1999; 3. Рзаев Т.Ю. Современные проблемы теории и практики допроса: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность". – М., 2002.

Левицька Віталія Григорівна

Слідче управління ГУМВС України в АР Крим (Сімферополь, Україна)

АЛГОРИТМ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ.

При отриманні інформації про речі та документи, що мають значення при розслідуванні кримінального провадження, а також про місце їх знаходження, працівнику досудового розслідування необхідно їх дослідити, що можливо зробити шляхом надання останньому особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити виїмку), тобто шляхом здійснення заходу забезпечення кримінального провадження – "Тимчасовий доступ до речей і документів". Для досягнення результату при здійсненні вказаного заходу кримінального провадження, згідно з главою 15 Кримінального процесуального кодексу України працівнику досудового розслідування необхідно виконати наступний порядок дій:

1. Отримати інформацію про речі та документи, що мають значення для розслідування конкретного кримінального провадження.
2. Скласти клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні. Вказане клопотання повинно містити: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; підстави вважати, що речі та документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження;
3. Направити для погодження зазначене клопотання разом з матеріалами кримінального провадження до прокурора, який здійснює нагляд за законністю провадження досудового розслідування. При вирішенні цього питання прокурор зобов'язаний ознайомитися з матеріалами, що дають підстави для тимчасового доступу до речей і документів, перевірити законність одержання доказів;
4. Звернутися до слідчого судді місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування з погодженим прокурором клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, додавши витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;
5. Прийняти участь у розгляді слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. При розгляді вказаного клопотання слідчим суддею слідчий, як суб'єкт, який безпосередньо здійснює досудове розслідування та найбільш обізнаний стосовно фактичних підстав застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження, повинен довести, що: існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування тимчасового доступу до речей і документів; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий звертається із клопотанням.

5.1. Участь слідчого при розгляді слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів з судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. При даному порядку розгляду клопотання, окрім обставин, перерахованих вище, слідчий повинен довести наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи: перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

5.2. Участь слідчого при розгляді слідчим суддею клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів без виклику особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Для застосування даного порядку розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчому, який звернувся з клопотанням, необхідно довести наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей речей і документів.

Доведення слідчим наявності достатніх підстав для застосування зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження здійснюється шляхом надання слідчому судді доказів обставин, на які він посилається у клопотанні.

6. При отриманні оригіналу ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий, не пізніше одного місяця з дня постановлення ухвали повинен пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал вищевказаної ухвали, вручає її копію та пропонує надати до них доступ.

6.1. У разі надання слідчому доступу до речей і документів, зазначених в ухвалі слідчого судді, володільцем вказаних речей, слідчий складає відповідний протокол та зобов'язаний залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді.

6.1.2. На вимогу володільця слідчий, який пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язаний залишити копію вилучених документів.

6.2. У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий, якому надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, може звернутися до слідчого судді з погодженим з прокурором клопотанням про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу України з метою відшукання та вилучення зазначених речей і документів.

6.2.1. Отримавши ухвалу слідчого судді, слідчий, не пізніше одного місяця з дня постановлення ухвали, проводить обшук.

6.2.2. За дорученням слідчого судді, суду забезпечує проведення обшуку, дозвіл на який наданий за клопотанням сторони захисту

Після отримання документів, речей та їх копій здійснює їх зберігання відповідно до Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104.

Тимчасовий доступ до речей та документів це новий захід забезпечення кримінального провадження. Процесуальний порядок проведення тимчасового доступу до речей та документів регламентовано у главі 15 статті 159 – 166 Кримінального процесуального кодексу України [3]. Його сутність полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до речей і документів це один із видів забезпечення кримінального провадження. У літературі відзначають певну схожість цього заходу забезпечення кримінального провадження з слідчої дією за КПК 1960 року – виїмка [2]. Враховуючі, що цей захід забезпечення кримінального провадження може обмежувати конституційне право особи він провадиться лише за рішенням слідчого судді, суду [1]. Про надання тимчасового доступу до речей та документів можуть клопотати як сторона обвинувачення, так и сторона захисту и потерпілий.

Як зазначають автори НПК КПК за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова, клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів це письмове звернення сторони кримінального провадження до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час провадження судового розгляду з проханням надати можливість ознайомитися з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, зробити їх копії або вилучити їх. До клопотання слідчого, прокурора про застосування тимчасового доступу до речей і документів додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого до слідчого судді, суду подається клопотання [5, с. 423-424].

Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів. Не може бути наданий доступ до: листування або інших форм обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; об'єктів, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням тільки за погодженням із прокурором.

Порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів закріплений ст. 165 КПК. Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. Зазначена в

ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію. Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, зобов'язана залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду. На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених документів. Копії вилучених документів виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки, електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

Як зазначають автори НПК КПК за заг. ред. проф. В.Г Гончаренка, В.Т.Нора, М.Є.Шумила, перед проведенням цієї процесуальної дії особа, якій надано дозвіл на тимчасовий доступ до речей і документів, пред'являє їх володільцю оригінал ухвали суду, вручає її копію та пропонує надати до них доступ. Пред'явлення ухвали володільцю речі та документа гарантує його право знати, хто і на яких підставах проводить процесуальну дію. Факт пред'явлення ухвали слідчого судді, суду, вручення її копії засвідчується підписом володільця на оригіналі цього судового рішення. Хід і результати тимчасового доступу до речей та документів фіксуються слідчим у протоколі. Протокол складається зі вступної, описової та заключної частини. Вступна частини повинна містити відомості про місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка її проводить; всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії. В описовій частині вказуються відомості про послідовність дій; отримані речі та документи. У заключній частині зазначається про вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії [4, с. 379 - 380].

При розслідування злочинів пов'язаних з незаконним оборотом наркотичних засобів тимчасовий доступ до документів найчастіше буде необхідний для отримання документів пов'язаних з наданням медичної допомоги особам, які перебувають на обліку у нарколога. При розслідуванні інших видів злочинів такий захід забезпечення кримінального провадження буде здійснюватися при необхідності отримати доступ до бухгалтерських та інших документів юридичних осіб.

До питань які ускладняють застосування тимчасового доступу до речей та документів слід віднести:

1. На жаль у КПК чітко не регламентований порядок тимчасового доступу до речей і документів за ініціативою сторони захисту або потерпілого, не вказується яким чином буде складатися протокол, не вказується чи повинен слідчий брати участь у такому випадку при тимчасовому доступі речей та документів, порядок зберігання отриманих речей та документів. Не вказується й на порядок дій слідчого судді, суду у випадку одночасного надходження клопотання від сторони обвинувачення та сторони захисту.

2. За загальним правилом слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, крім випадків, передбачених частиною другою статті 4. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. Проте не досить чітко це положення сформульовано. Відповідно до ч. 8 ст. 135 КПК особа має бути повідомлено про виклик у судове засідання не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом. У засобах масової інформації висловлюються побоювання що це дає підстави для зловживання правом повідомлення [7]. Але такий значний строк не сприятиме реалізації принципу розумності строків розслідування, тому що не отримання своєчасного доступу до певних речей та документів може бути перешкодою для проведення інших процесуальних дій.

3. Доцільно б було у КПК чітко визначити випадки коли слідчий має право вилучити оригінали документів, а в яких випадках зробити їх копії.

4. Під час виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів може виникнути ситуація, коли юридична чи фізична особа, у володінні якої знаходяться речі і документи, може наполягати на залученні адвоката для захисту її прав та надання юридичної консультації. Чинний КПК прямо не дає відповіді на це питання. Але, враховуючи Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) [8] у якому відзначається, що «Положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує». Враховуючи положення статей 8, 9 КПК слідчий не повинен забороняти та перешкоджати участі у тимчасовому доступі до речей і документів обраного на вільний розсуд особи адвоката. Але при цьому й запрошення адвоката не повинно перешкоджати своєчасності виконання тимчасового доступу.

Література: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - Ст. 141; 2. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. - № 2. - ст.15; 3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України від 19.05.2012. – № 90-91 (з наступними змінами та доповненнями); 4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. Проф. В.Г Гончаренка, В.Т.Нора, М.Є.Шумила. – К.: Юстініан, 2012; 5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т., Т. 1/ О.М.Бандурка, Є.М.Блажівський, Є.П.Бурдоль та ін. за заг. ред. В.Я.Тація, В.П.Пшонки, А.В.Портнова. – Х.: Право, 2012; 6. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / О.Г. Яновська, В.В. Рожнова, Л.Д. Удалова та ін. – Київ, 2012 // Режим доступу: http://www.naiau.kiev.ua/osvitamvs/; 7. Новый УПК: Бумажная утопия с оттенками демократичности // Режим доступу: http://ubr.ua/business-practice/laws-and-business/novyi-upk-bumajnaia-utopiia-s-ottenkami-demokratichnosti-129556; 8. Рішення

Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 79. – Ст. 2694.

Легких Кирило Вікторович

Академія адвокатури України
(Київ, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ НЕДОЛІКІВ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ. ОБВИНУВАЛЬНИЙ АКТ ЯК ФОРМА КРИМІНАЛЬНОГО ПОЗОВУ

Кримінальний процесуальний кодекс України несе в собі нову ідеологічну модель взаємовідносин сторін кримінального провадження: змішаність англо-американської та континентальної правової систем дає можливість констатувати, що кримінальне судочинство в Україні частково має ознаки позовного кримінального провадження.

Звичайно, ідеальна рівність сторін в кримінальному судочинстві неможлива, проте КПК надав стороні захисту достатньо прав та повноважень, які, при своєчасній їх реалізації, дозволяють не тільки ефективно захищати інтереси підозрюваних, обвинувачених, а й ставити під сумнів обгрунтованість обвинувального акту прокурора, а по суті – висновки сторони обвинувачення про винуватість тієї чи іншої особи. Цінність та практична ефективність такого ресурсу захисту як обвинувальний акт полягає в можливості сумніватися в його обгрунтованості в стадії підготовчого судового засідання, тобто до моменту прийняття судом рішення про "допуск" кримінального провадження до судового розгляду.

Приводом для написання даної статті стала ухвала Святошинського районного суду м. Києва, в резолютивній частині якої були викладено наступне: обвинувальний акт повернути прокурору через невідповідність його вимогам КПК, надати прокурору 15 діб для усунення недоліків обвинувального акту, дії запобіжного заходу – тримання під вартою – продовжити на 50 діб.

Повертаючи обвинувальний акт прокурору, суд вказав, що прокурором порушено вимоги ст. 291 КПК. Зокрема, суд зазначив, що формула обвинувачення не відповідає фактичним обставинам кримінального правопорушення, яке було інкриміноване обвинуваченим. Новелою КПК 2012 року є те, що матеріали кримінального провадження не направляються в суд одночасно з обвинувальним актом. Таким чином, суд до початку судового розгляду позбавлений можливості знайомитися із доказами, отриманими під час досудового розслідування. Це означає, що обвинувальний акт має містити деталізований опис фактичних обставин кримінального правопорушення, який дозволить суду прийняти рішення про можливість подальшого судового розгляду за даним обвинувальним актом. Таким чином, "кримінальна позовна заява" прокурора має бути зрозумілою суду, її окремі частини не повинні суперечити одна одній. Обвинувальний акт не повинен містити посилань на докази, отримані протягом досудового розслідування. Проте, обвинувальний акт має бути результатом оцінки прокурором зібраних доказів, при цьому необхідно враховувати, що всі висновки, викладені в обвинувальному акті, будуть перевірені судом в межах судового розгляду.

Отже, суд в підготовчому засіданні перевіряє обвинувальний акт за критеріями прийнятності, які викладені в ст. 294 КПК. При цьому суд, відповідно до ст. 314 КПК, зобов'язаний з'ясувати думку учасників кримінального провадження щодо можливості призначення судового розгляду. В цій стадії сторона захисту вправі звернутися до суду з клопотанням про неможливість призначення судового розгляду та повернення обвинувального акту прокурору, у зв'язку із невідповідністю обвинувального акту критеріям прийнятності – вимогам ст. 294 КПК.

Слід враховувати, що законодавець стадію підготовчого провадження розділив на дві частини: з'ясування судом першої інстанції питань, викладених в ч.3 ст. 314 КПК та підготовку до судового розгляду. Прийняття рішення судом про повернення обвинувального акту прокурору означає, що суд не приймає "позовну заяву" прокурора та повертає її. Позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ передбачає, що про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані при проведенні процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК є недопустимими.

Проте, така позиція ВССУ є дещо спірною. Законодавець передбачив можливість повернення обвинувального акту прокурору. Проте це не означає, що прокурор зобов'язаний, після усунення недоліків, знову звернутися з обвинувальним актом. Слід розрізняти "повернення позовної заяви без розгляду через невідповідність форми такої заяви і залишення позовної заяви без руху із наданням стороні часу для усунення недоліків". Після повернення обвинувального акту прокурор не позбавлений можливості прийняти одне з альтернативних рішень, передбачених ст. 283 КПК: закрити кримінальне провадження або звернутися з обвинувальним актом до суду. До речі, КПК не передбачає процедури усунення недоліків обвинувального акта.

ВССУ передбачає, що повертаючи обвинувальний акт прокурору, суд може зобов'язати прокурора провести слідчі або інші процесуальні дії. Проте, така позиція видається спірною і не в повній мірі відповідає вимогам КПК. Законодавець в ч.8 ст. 223 КПК встановив, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 КПК. Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази - недопустимими. З цього можна зробити висновок, що складання обвинувального акту проводиться після закінчення досудового розслідування, а тому суд при поверненні обвинувального акта прокурору не вправі зобов'язувати останнього вчиняти слідчі або інші процесуальні дії. По-перше, прийнявши рішення про повернення обвинувального акту прокурору, суд не переходить до стадії судового розгляду. По-друге, в ч.3 ст. 333 КПК вказано, що у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. Тобто, надання судом вказівок представникам сторони обвинувачення про проведення слідчих дій можливо лише в стадії судового розгляду.

Проте, найважливішим з точки зору забезпечення дотримання прав людини залишається питання про повноваження суду, який повертає обвинувальний акт прокурору зі стадії підготовчого засідання, обирати, змінювати, скасовувати або продовжувати дію запобіжних заходів.

Невеликий масив судової практики дозволяє стверджувати, що суди, приймаючи рішення про повернення обвинувального акту прокурору, одночасно своєю ухвалою продовжують дію запобіжних заходів. Така практика не відповідає вимогам кримінального процесуального закону. Як вже зазначалося, законодавець встановив чіткий алгоритм дії суду в підготовчому засіданні. На першому етапі, відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК, суд може прийняти одне з наступних рішень: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому статтями 468 - 475 цього Кодексу; 2) закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4 - 8 частини першої або частиною другою статті 284 цього Кодексу; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам цього Кодексу; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Питання обрання, зміни, скасування або продовження дії запобіжних заходів віднесено до другого етапу – підготовки до судового розгляду. Проте, підготовка до судового розгляду, відповідно до ст. 315 КПК, можлива лише тоді, коли суд не прийняв, зокрема, рішення про повернення обвинувального акта прокурору. Рішенням про повернення обвинувального акту прокурору суд автоматично позбавляє себе можливості вирішувати будь-які інші питання в межах даного кримінального провадження, в тому числі й щодо запобіжних заходів. Таким чином, відповідність обвинувального акту прокурора вимогам ст. 294 КПК є вирішальним у питанні "прийняття до розгляду" судом конкретного кримінального провадження, без якого суд в даному кримінальному провадженні не наділений жодними правами.

Література: 1. Інформаційний лист про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 03.10.2012 р. // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html; 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс кримінальний процесуальний від 13 квітня 2012 року. // Голос України. – 2012. – № 90-91.

Лозовский Денис Николаевич

Краснодарский университет МВД России
(Краснодар, Россия)

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ БЕЗОПАСНОСТИ УЧАСТНИКОВ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА (МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА)

Во многих развитых зарубежных государствах существует тенденция принятия законодательных мер по защите участников уголовного судопроизводства. При этом следует заметить, что законодательство в этой области продолжает развиваться и усовершенствоваться.

Среди зарубежных государств наиболее ярким представителем, имеющим значительный опыт по нормативному обеспечению безопасности участников уголовного судопроизводства, являются США.

Среди зарубежных государств наиболее ярким представителем, имеющим значительный опыт по нормативному обеспечению безопасности участников уголовного судопроизводства, являются США. Необходимо отметить, что в США система защиты участников уголовного судопроизводства не является исключительной прерогативой лишь одного государственного органа. В США она является многоуровневой, т.е. в ней участвуют как федеральные органы власти, так и органы власти штатов и отдельных муниципальных образований. При этом наблюдается не столько "разграничение", сколько "объединение" полномочий в данной области. Так, непосредственно маршальская служба выполняет преимущественно "техническую" сторону деятельности, т.е. непосредственно осуществляет мероприятия, направленные на обеспечение безопасности конкретного лица. Жилые помещения для переселения

свидетеля (иного участника процесса), его семьи выделяют преимущественно власти штатов. Органы власти графств и отдельных городов решают вопросы трудоустройства таких лиц, оказания им психологической и иной помощи. Ресурсное обеспечение представляет собой выделение средств в бюджете Конгрессом США, наделение службы транспортными средствами, средствами связи, специальной техникой, вооружением и т.д.

Информационное обеспечение деятельности по защите заключается в доведении информации о системе защиты до населения как внутри Соединённых Штатов, так и за пределами страны. Так, сегодня трудно найти человека, который не знал бы о наличии в США такой системы, позволяющей участникам уголовного процесса давать показания в ходе предварительного расследования и в суде, не опасаясь угроз или преступных посягательств со стороны преступников.

В Израиле Закон о защите свидетелей был принят 16 ноября от 2008 года. Это подробный закон, определяющий функции Управления по защите свидетелей, полномочия и инструменты, предоставленные управлению, назначение и полномочия начальника управления и полномочия инициативной группы. Закон подробно описывает процедуру включения свидетеля, которому угрожает опасность, в программу защиты свидетелей и порядок назначения программы защиты. В Законе приведены различные правила осуществления программы защиты свидетеля, и в том числе правила изменения идентификации подзащитного свидетеля. Кроме того, Закон определяет различные правила защиты свидетелей силами полиции и Управления тюрем.

Управление по защите свидетелей призвано обеспечить свидетелям по важным уголовным делам и их семьям полную защиту, включая изменение имени, внешности, места жительства, места работы и пр. Управление будет уполномочено оказывать свидетелям материальную помощь, помогать им в подборе нового места работы и переселении в пределах страны или за границу, а также финансировать проведение пластических операций по изменению внешности. Не будут подлежать изменению лишь такие факты биографии свидетеля, которые связаны с его квалификацией, здоровьем и семейным положением. Запрещено изменять также конфессиональную принадлежность - что в ряде случаев, по-видимому, сильно осложнит задачу маскировки свидетеля.

В Канаде тоже достаточно эффективно действует на общенациональном уровне Программа по защите свидетелей (Закон Канады С-13 от 20 июня 1996 г.), которая осуществляется Управлением борьбы с наркотиками Канадской Королевской конной полиции. Свидетель не может быть включён в Программу, если: нет рекомендации правоохранительных органов; Комиссаром не получены сведения о личной жизни подзащитного в полном объёме; не заключён договор между Комиссаром и свидетелем об обязательствах.

Ответственность за перемену места жительства несёт офицер канадской полиции. Полиция осуществляет постоянную защиту свидетеля во время переезда с места на место. При этом контакт защищаемого лица с членами семьи строго ограничен. Свидетель, принятый в Программу, охраняется вплоть до конца своей жизни. Соглашение о защите может быть расторгнуто лишь при следующих условиях:

- свидетель сам требует выхода из Программы;
- по требованию Комиссара, если свидетель вовлечён в противоправную деятельность;
- по требованию Комиссара, если подзащитный не выполняет требования инструкции [2, 45].

Основной Программой защиты свидетелей в Австрии стали внесённые в 1993 г. в Уголовно-процессуальный кодекс изменения (Федеральный закон N 526). Законодательно был определён круг свидетелей, подлежащих включению в Программу, а именно лица, которым угрожает опасность в связи с тем, что они располагают значимой информацией по делам о преступлениях, связанных с организованной преступностью, о преступлениях против государственного строя, о преступлениях в сфере незаконного оборота наркотиков и некоторых других серьёзных преступлений. Меры защиты включают: перемещение свидетеля на безопасную территорию, социальную адаптацию на новом месте жительства, а также ряд дополнительных мер по обеспечению эффективного сотрудничества свидетеля с правоохранительными органами, включая психологическую помощь подзащитным. Программа защиты в Австрии осуществляется до тех пор, пока существует опасность в отношении защищаемого лица [3,20].

Италия также имеет свою специальную Программу по защите свидетелей, которая была принята в 1984 году. Руководство этой Программой осуществляет Департамент общественной безопасности Министерства внутренних дел через специальную центральную службу защиты и Канцелярию Государственного обвинителя по делам, возбуждаемым против мафии.

В УПК Италии 1989 года также содержатся положения, регламентирующие безопасность участников уголовного судопроизводства, которые позволяют осуществить переезд на другое место жительства, заменить документы, изменить внешность, обеспечить личную охрану, а также принять вышеуказанные меры как и по УПК ФРГ. Основная проблема, затрудняющая процесс успешной реализации защиты, заключается в недостатке финансирования.

Во Франции в 1983 году был принят Закон "Об усилении защиты потерпевших от преступлений", который наряду с перечнем возможных мер по обеспечению безопасности потерпевшего предусматривает и возмещение государством причинённого преступлением вреда, если иным путём не удаётся это осуществить.

При Министерстве юстиции Франции имеется специальное Бюро по делам жертв преступлений, координирующее деятельность специализированных служб помощи жертвам преступлений. Кроме того, во Франции действует Национальный институт помощи жертвам преступлений, занимающийся разработкой программ по оказанию помощи и координирующий деятельность общественных организаций этого направления [1, 218].

В странах СНГ также ведётся определённая работа по разработке и принятию законодательства, направленного на повышение неприкосновенности и

личной безопасности лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство. В частности, в декабре 1998 г. на пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи СНГ был принят Модельный закон о государственной защите судей, работников правоохранительных и контролирующих органов. В 2001 г. разработано Соглашение между государствами - участниками СНГ о защите участников уголовного процесса. В основе этих документов лежат общепризнанные принципы и стандарты государственной защиты участников уголовного процесса, закреплённые как в международно-правовых актах Организации Объединённых Наций и Совета Европы, так и в соответствующем законодательстве стран - членов СНГ.

В документах СНГ определены круг должностных лиц, подлежащих государственной защите от противоправных воздействий на их жизнь, здоровье и имущество; перечень принимаемых в этих целях мероприятий; порядок осуществления защиты участников уголовного судопроизводства. В центре внимания находятся меры профилактического характера, чтобы максимально снизить опасность для жизни, здоровья и имущества должностных лиц правоохранительных органов, в том числе и следователей.

Меры личной безопасности лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство, содержатся в правовых актах, посвящённых государственной защите участников уголовного судопроизводства, которые уже приняты в ряде стран СНГ. В частности, в Азербайджанской Республике был принят Закон "О государственной защите работников судебных и правоохранительных органов" (1998), в Республике Беларусь - Закон "О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов" (1999), в Республике Казахстан - "О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе" (2000), на Украине - Закон "О государственной защите работников суда и правоохранительных органов" и др.

Таким образом, представляется целесообразным заимствование некоторых весьма эффективных мер, предусмотренных законодательством отдельных зарубежных стран, основной целью которых является предоставление гражданам относительно безопасных и более привлекательных форм участия в уголовном процессе, повышение их защищённости и значимости в уголовном судопроизводстве.

Литература: 1.Канкулов А.З. Правовая регламентация применения мер обеспечения безопасности участников уголовного судопроизводства в некоторых зарубежных государствах // Общество и право. 2010. №3. С. 216-220; 2. Ромодановский К.О. Сравнительный анализ законодательств различных стран в области государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства // Российский следователь. - М.: Юрист, 2005, № 10. - С. 44-46; 3. Шарихин А.Е. Использование результатов ОРД для защиты свидетелей и потерпевших как составная часть концепции правовой безопасности // Законы России: опыт, анализ, практика. 2010. №10. С. 18-26.

Лукашевич Віталій Григорович

Класичний приватний університет
(Запоріжжя, Україна)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Прийнятий Верховною Радою України Законом № 4661-VI від 13.04. 2012 року, довгоочікуваний новий Кримінальний процесуальний кодекс України, на наш погляд, при першому наближенні, може створити певні проблеми з боку його практичного запровадження, в першу чергу під час досудового розслідування.

Обсяги, визначені межами наукового повідомлення, дозволяють лише намітити деякі "вузькі місця" та нагальні проблеми зазначеної проблематики.

Так, новий Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає необхідність прийняття формального акта про порушення кримінальної справи і скасовує інститут відмови в порушенні кримінальної справи. Досудове розслідування злочину починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта або клопотання про примусове лікування, застосування заходів виховного характеру або звільнення особи від кримінальної відповідальності (Гл. 24 КПК України) [1, с.116-118,155-162].

Його розробники наголошують, що він гуманізує досудове розслідування, посилаючись, на те, що цей захід позбавить громадян від небажання правоохоронних органів реєструвати "неперспективні" злочини та прискорить процес їх розслідування; що обвинувачення і захист отримують рівні права в зборі доказів, а також у їх наданні суду для визначення винуватості чи невинуватості, таким чином, на їхню думку підвищується роль захисника-адвоката по збиранню та наданню доказів. У теж час, конкретних прав для реалізації даної функції, окрім як звернення до слідчого судді, адвокат в законі не прописано. У цьому зв’язку, не зовсім зрозуміло з якого часу в досудовому кримінальному провадженні буде здійснюватися захист його учасників. Крім цього, тепер захисником у кримінальному процесі може бути лише адвокат, який перебуває в Єдиному реєстрі адвокатів. Родичі, а також незалежні юристи, які не перебувають у реєстрі адвокатів, виступати захисниками обвинувачених не можуть. На нашу думку, ця багато обговорювана, дискусійна новела не підсилює захист, а зменшує можливість вибору кваліфікованого захисника. До того ж, скасування стадії порушення кримінальної справи означає для громадянина принципову не можливість оскаржити в суді почате проти нього кримінальне провадження, за відсутності у нього документа, який можливо оскаржити. У той же час, держава може вести нескінченну кількість справ проти своїх громадян, для цього достатньо всього лише заяви про злочин, навіть хибної (неправдивої), отриманої від будь-якої особи, наприклад, поштою. Риторичне питання – як у таких випадках захищати права людини, щодо якої розпочато розслідування за безпідставним звинуваченням і вже проводяться оперативно-розшукові заходи.

Зазначене, це лише невелика частка проблем, які виникли зараз, і які науковцям слід якимось чином коментувати для практиків.

Головна ж проблема, на нашу думку, пролягає глибше – її коріння знаходяться у теоретичному підґрунті як науки кримінального процесу, так і криміналістики (а точніше, у недостатньому методологічному опрацюванні цієї проблеми).

Коротко торкнуся лише окремих проблем тактики досудового розслідування, що стосуються проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшуковий) дій.

Зокрема, новий Кримінальний процесуальний кодекс України, на нашу думку, не зовсім виправдовує очікування, принаймні науковців, з приводу визначення понятійного апарату. Так, КПК окремо не визначає поняття слідчої дії, хоча у ч.1. ст. 223. "Вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій", прописано, що "слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні"[1, с.121].

Але зовсім не зрозуміло, яку пізнавальну сутність законодавець вкладає в об'єднане поняття "слідча (розшукова) дія" на досудовому розслідуванні.

Питання щодо пізнавальних завдань та функцій слідчих дій в теорії кримінального процесу розглядається не достатньо, що не могло не позначитися на окремих статтях нового КПК. Так, зокрема, на нашу думку, можуть створити певні проблеми з боку їхнього практичного запровадження, дещо ускладнені процедури отримання дозволу на проведення огляду та обшуку житла чи іншого володіння особи, а також процедури розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих(розшукових) дій.

Інша проблема пов'язується нами з певним обмеженням традиційних засобів доказування, що позитивно себе зарекомендували у минулому. Наприклад, ст. 194 чинного Кримінально-процесуального кодексу України передбачала проведення по суті двох різних за своєю пізнавальною сутністю та логіко-інформаційною структурою слідчих дій – перевірки і уточнення показань на місці та слідчого експерименту. До нового кодексу, чомусь, потрапив лише слідчий експеримент. Як не потрапила, в якості самостійної слідчої дії, очна ставка.

Окремо слід зазначити, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України закріпив низку нових інститутів у тому числі – особливості досудового розслідування кримінальних проступків (Глава 25 КПК України), що породжує певні проблеми їхньої реалізації. Так, зокрема, у п. 1 Прикінцевих положень (Розділ Х КПК України), положення, що стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків,відзначається, що воно вводиться в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки [1, с. 165-166, 310].

Введення поняття кримінальних проступків, які за ступенем своєї суспільної небезпеки більш значущі ніж адміністративні правопорушення, але менш значущі, ніж злочини, слід визнати дуже перспективним. У теж час, сьогодні є лише проект Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків" [2]. Аналіз його змісту дозволяє констатувати, що кримінальним проступком планується визнавати діяння (дія або бездіяльність), що не містить великої суспільної небезпеки, вчинене осудною особою, яка досягла на момент вчинення проступку шістнадцятирічного віку, та за яке не передбачене покарання у вигляді позбавлення волі.

За цими чинниками, до категорії кримінальних проступків, можна віднести діянні, передбачені різними нормативними (юрисдикційними) документами, що діють сьогодні.

По-перше, окремі діяння, які за Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості і, відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки (аналіз чинного КК України дозволяє дійти висновку, що до кримінальних проступків може бути віднесено більше третини передбачених у ньому злочинів) [3].

По-друге, окремі діяння, передбачені Митним кодексом України, зокрема: переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351); переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю тощо (ст. 352) [4].

По-третє, окремі діяння, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю. На цій основі немає підстав визнавати адміністративними, такі проступки, що не пов'язані зі сферою публічного адміністрування, як дрібне викрадення чужого майна (ст. 51), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2), дрібне хуліганство (ст. 173) тощо. Ці проступки за юридичною природою не є адміністративними, оскільки відносини, що охороняються зазначеними вище нормами, не стосуються державного управління або місцевого самоврядування [5].

По-четверте, окремі діяння, передбачені іншими спеціальними законами, наприклад, Законом України "Про засади запобігання і протидії корупції" № 3206-VI [6]; Законом України № 3207-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" № 3207-VI [7] тощо.

Разом із тим, навіть на перший, неупереджений погляд, поєднання у категорії кримінального проступку діянь, які мають досить різний рівень суспільної небезпеки (наприклад, дрібне хуліганство і корупційні правопорушення), Здається, принаймні, не зовсім обґрунтованим, враховуючи наступне.

За новим КПК поняття "кримінальний злочин" поділяється на дві складові: "кримінальний злочин" і "кримінальний проступок". Останній є більш м'яким діянням, тому до нього застосовується більш проста процедура притягнення до відповідальності, і більш м'яка санкція. Так, кримінальне провадження кримінальних проступків, у зв'язку з тим, що їхня суспільна небезпечність, у порівнянні зі злочинами, менша, має певні обмеження у використанні процесуальних засобів процесуального впливу на суб'єктів що є процесуальною гарантією додержання їхніх прав, свобод і інтересів у кримінальному провадженні.

Зокрема, досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється у формі дізнання (ст. 215 КПК України), відповідно до загальних правил

кримінального провадження (ст. 298 КПК України), а її суб'єкти мають можливість користуватись такими ж правами учасників кримінального провадження, які передбачені КПК України під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у цілому. Крім того, під час розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою, до підозрюваного можуть обиратися лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки. До того ж, зазначені запобіжні заходи можуть обиратися лише слідчим суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України. Існують також певні обмеження у використанні слідчих (розшукових). Так, ст. 300 КПК України передбачає заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Особливістю провадження по кримінальних проступках є також зменшення строків його здійснення. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 219 КПК України передбачено місячний строк на проведення дізнання з можливістю продовження до граничного строку – двох місяців.

Суттєвою є можливість прийняття, за певних обставин (якщо підозрюваний беззаперечно визнав своєю вину, не оспорює встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду судового рішення), у спрощеному порядку, який передбачає процедуру розгляду матеріалів кримінального провадження по суті без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Нарешті відповідальності за вчинення кримінальних проступків, за своєю природою не має наслідком судимість, що не впливатиме на реалізацію в подальшому особою своїх прав і свобод.

Отже, за такого підходу, соціальна небезпека, зокрема, дрібного хулігана, порушника митного контролю і корупціонера мимоволі нівелюється, зменшуючи соціальну відповідальність останнього.

Разом із тим, попри певну невизначеність окремих доктринальних понять, безсумнівно, нові особливості досудового кримінального провадження є дієвими процесуальними гарантіями додержання конституційних прав та свобод громадянина в державі.

Літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651 – VI від 13.04. 2012 р. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України" № 4652 – VI від 13.04. 2012 р. – Х.: Право, 2012; 2. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків". – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34; 3. Кримінальний кодекс України. Станом на 11 лютого 2013 року / упоряд. В.І. Тютюгін. – Х.: Право, 2013; 4. Митний кодекс України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17; 5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – Х.: "Одіссей", 2009; 6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/3207-17; 7. Закон України від 7 квітня 2011 року "Про засади запобігання і протидії корупції" № 3206-VI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17.

Макаров Александр Петрович
Юрист фирмы "АБК"
(Симферополь, Украина)

СДЕЛКА О ПРИЗНАНИИ ВИНЫ: НОВАЦИЯ УПК УКРАИНЫ

Закрепление в уголовно процессуальном кодексе Украины института соглашений является существенной и целесообразной новацией в уголовно процессуальном законодательстве Украины.

Такое утверждение имеет право на существование хотя бы по той причине, что то, что у нас является новацией уже апробировано на опыте зарубежными странами и длительное время применяется на практике.

Институт соглашений в уголовном производстве наиболее распространён в странах англо-саксонской правой системы.

Этот американский (англосаксонский) уголовно - процессуальный институт является самым известным и наиболее изученным среди отечественных и зарубежных специалистов.

Причина такого внимания наших учёных к этому институту заключается в том, что он наиболее "контрастирует" по сравнению с отечественным принципом установления истины по каждому уголовному делу.

"Соглашения о признании вины" получили процессуальное оформление в США в XIX в., где сначала они существовали как правоприменительные мероприятия (так же, как и медиация во Франции).

Постепенно они были официально признаны и законодателем, и судьями. В частности, в 1968-1970 годах Верховный Суд США в ряде своих решений по конкретным делам признал конституционность практики "сделок о признании", фактически окончательно их, легализовав.

В настоящее время постоянно растёт количество стран, где внедряется данный институт, несмотря на существующие видимые различия в национальных законодательствах и правовых менталитетах этих стран.

Институт соглашений тесно связан с современными тенденциями внедрения преобразований в уголовном судопроизводстве для повышения эффективности работы судебных и правоохранительных органов, а также решения ряда других задач, а именно:

1) ускорение процесса расследования преступления, а также ускорение судебного разбирательства;

2) экономический аспект – этот институт приводит к значительному уменьшению траты средств из государственного бюджета затраченных с момента сообщения лицу о подозрении в совершении преступления и до момента оглашения судом приговора;

3) сотрудничество подозреваемого или обвиняемого с правосудием помогает эффективно раскрывать преступления и оказывает значительную помощь правоохранительным органам в борьбе с организованной преступностью.

В уголовном судопроизводстве Украины (ст. 468 УПК Украины) выделяют два вида соглашений:

- соглашение о примирении между потерпевшим и подозреваемым или обвиняемым;

- соглашение между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признание вины.

Рассматривая институт соглашений, наиболее актуальным и дискуссионным является соглашение между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признание вины, которое будучи одним из двух видов соглашений в уголовном производстве Украины пробрело наибольший общественный и информационный резонанс.

Соглашение о признании вины – это юридически оформленная договорённость, по которой стороны обвинения и защиты достигают согласия по решению дела, включая пункты обвинения, по которым обвиняемый признает себя виновным.

Предпосылкой, а также научно-правовой основой внедрения данного института вполне обоснованно можно считать Рекомендацию № 6 R(87)18

Комитета министров Совета Европы государствам-членам "Относительно упрощения уголовного правосудия" от 17 сентября 1987 года.

В разделе III, "Упрощение обычных судебных процедур" данной рекомендации содержатся следующие положения: "Если конституционные и правовые традиции допускают это, то должна быть введена процедура "заявления подсудимого о признании вины", при которой от обвиняемого требуется явка в суд на ранней стадии производства, чтобы заявить в суде публично, принимает ли он или отвергает обвинения против себя, или должны быть введены подобные процедуры.

В таких случаях суд первой инстанции должен быть в состоянии решать, или обойтись без всего процесса расследования или части его и немедленно перейти к рассмотрению личности правонарушителя, вынесению приговора и, по возможности, решению вопроса о компенсации".

Когда это допускается конституционно-правовой традицией государства, должна применяться процедура "признания вины", согласно которой подозреваемый, правонарушитель должен в начале процесса выступить в суде с публичным заявлением о том, признает ли он обвинения против себя, или аналогичные процедуры.

В таких случаях суд должен иметь возможность полностью или частично отказываться от следствия и непосредственно рассматривать личные качества правонарушителя, приговор и, когда это уместно, решать вопрос о компенсации.

Данное соглашение заключается в производстве по уголовным проступкам и преступлениям небольшой, средней тяжести и тяжких преступлений, но только при условии, что вред в этом случае наносится общественным и государственным интересам.

Соглашение между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признании вины может заключаться по инициативе, как прокурора, так и по инициативе подозреваемого или обвиняемого. Сторонами заключения соглашения о признании вины выступают прокурор, осуществляющий процессуальное руководство соответствующим уголовным делом, и подозреваемый (обвиняемый).

Неоднозначно в УПК Украины решён вопрос о возможности защитника представлять интересы подзащитного в процессе заключения соглашения, в частности, если о возможности участия защитника при заключении соглашения о примирении прямо указано в кодексе, то об участии защитника при заключении сделки о признании вины ничего не сказано.

Однако, исходя из положений п. 3 ч. 3 ст. 42, ст. 48 УПК Украины и общих принципов уголовного судопроизводства подозреваемый (обвиняемый) должен иметь возможность консультироваться с защитником по условиям соглашения, порядка и правовых последствий его заключения.

Процесс заключения прокурором соглашения о признании вины состоит из трех этапов: уточнение позиций сторон, составление текста проекта соглашения, внесения соответствующих поправок в текст, разъяснение прокурором стороне последствий невыполнения соглашения, изготовление окончательного варианта соглашения, ознакомления подозреваемого (обвиняемого) с ним; подписания сторонами соглашения о признании вины.

В ч.4 статьи 469 УПК Украины законодательно закреплено одно существенное ограничение на заключение данного соглашения, таковым является недопустимость заключения соглашения о признании вины в уголовном производстве, в котором принимает участие потерпевший.

Соглашение о признании вины необходимо анализировать не однобоко, а учитывая все возможные положительные и отрицательные аспекты его внедрения в уголовном производстве нашего государства.

Правовой менталитет нашего государства, будучи сходным с другими странами постсоветского пространства, не был адаптирован на такой резкий переход, к заимствованию, хоть и удачных в зарубежной практике, но всё же чуждых нашему понимаю сделок с государством- в лице прокурора.

Поэтому среди юристов существуют опасения, что возможно этот институт будет работать в нашем государстве не совсем так идеально как в США - прародителе данного соглашения.

Ещё до принятия Украиной УПК высказывались мнения, что подозреваемый или обвиняемый, заключая соглашение о признании вины, может оговаривать других подозреваемых, совершая действия, подпадающие в рамки сотрудничества со следствием, с целью любой ценой получить более мягкое наказание.

Эти опасения могут быть вполне обоснованными и не беспочвенными, учитывая, что заключение или не заключение данного соглашения зависит от обстоятельств, которые учитываются прокурором, а одним из них как раз является степень и характер содействия подозреваемого или обвиняемого в уголовном производстве.

Противники данного соглашения приводят доводы о невозможности применения к подозреваемому или обвиняемому лицу иного наказания, чем это предусмотрено законом и первоначальной квалификацией и пересмотра квалификации только с целью "ускорения уголовного процесса".

Высказывая такую точку зрения, противники данного института указывают также и на то, что существенное ускорение уголовного процесса также может свидетельствовать и об утрате правоохранительными органами в погоне за скорейшим завершением уголовного производства доказательств

необходимых для правильного установления истины в каждом конкретном случае.

Таковыми являются наиболее частые высказывания скептиков в адрес соглашения между прокурором и подозреваемым или обвиняемым о признании вины.

Тем не менее, реформирование уголовного судопроизводства Украины уже давно считалось необходимым.

Можно с уверенностью утверждать, что с течением времени дальнейшая сознательная и неукоснительная правоприменительная практика подскажет, насколько эти новации были эффективны, своевременны и обоснованы.

Только предпринимая активные меры, используя зарубежную и мировую практику, можно усовершенствовать национальное законодательство и решить существующие, а также новые задачи, которые стоят не только перед уголовным судопроизводством Украины, но и перед государством и государственными органами в целом!

Макаров Пётр Алексеевич

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского (Симферополь, Украина)

ЭЛЕКТРОННЫЙ МОНИТОРИНГ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ УКРАИНЫ

В настоящее время электронные средства контроля используются за правонарушителями более чем в 60 странах мира – и как вид предварительного заключения, и как альтернатива тюрьме.

По статистике, ежедневно в мире выносится более 100 тыс. приговоров о применении электронного мониторинга.

В целом уголовное законодательство многих государств достаточно чётко устанавливает случаи, когда к лицу могут применяться средства электронного контроля. В основном это предусмотрено за совершение незначительных преступлений, а также к лицам совершивших особо опасные, умышленные преступления после отбытия ими срока наказания.

Одним из первопроходцев в применении электронных браслетов являются Соединённые Штаты Америки, где, с 1983 года (Верховный суд Нью-Мексико, США) приговорённые к небольшим срокам лишения свободы, имели право попросить у судьи заменить им тюремное заключение на домашний арест с ношением специальных GPS-браслетов. В некоторых штатах США подобные устройства обязаны носить все бывшие заключённые, которые отбывали сроки за преступления сексуального характера.

В Европе электронные браслеты особенно активно применяют Великобритания, Франция, Швеция, Германия, Италия, Нидерланды и др., а недавно их начали внедрять и страны ближнего зарубежья – Беларусь и Россия.

Например, во Франции законодательство разрешает судьям обязывать людей, виновных в сексуальных преступлениях, приговорённых к пяти и более годам тюрьмы, после выхода на свободу носить на руке электронный браслет. Например, педофилов и сексуальных маньяков суд может обязать носить браслет в течение 20 лет, а особо опасных преступников – 30 лет.

В Англии, действует система домашних арестов и электронного наблюдения, согласно которых специальные GPS-устройства обязаны носить педофилы, воры, грабители и угонщики автомобилей, освобождённые из тюрем досрочно, осуждённые условно или приговорённые к исправительным работам.

Принятие нового Уголовного процессуального кодекса в Украине в 2012 году явилось историческим шагом к построению демократического государства. С момента провозглашения независимости страны уголовный процесс был неприкосновенным для реформ, а государство более двадцати лет использовало старый уголовно процессуальный кодекс УССР.

Одним из главных позитивных нововведений нового УПК Украины явилось желание законодателя стимулировать следователей активно использовать меры пресечения, не связанные с лишением свободы.

Например, к традиционным мерам пресечения – аресту, подписке о невыезде и залогу – добавился домашний арест, когда местонахождение подозреваемого (обвиняемого) будет контролироваться электронными средствами. Сам арест будет применяться лишь в исключительных случаях, при этом такую необходимость сторона обвинения должна доказать суду.

Применение электронных средств контроля (ст.195 УПК Украины) регулируется Положением о порядке применения электронных средств контроля, утверждённого Приказом МВД Украины за № 696 от 09.08.2012 года и Методическими рекомендациями МВД Украины от 05.01.2013 года по использованию следователями и работниками органов внутренних дел электронных средств контроля.

Данные нормативные документы правоохранительных органов определяют порядок, а также организацию деятельности следователей, работников органов внутренних дел, которые обеспечивают выполнение обязательств, возлагаемых на подозреваемого или обвиняемого судебных определений по применению электронных средств контроля, фиксации и учёта лиц, к которым они применены, а также разъясняют их действия в случае повреждения соответствующих приборов.

Действующим законодательством не допускается применение электронных средств контроля в случае, если оно существенно нарушает нормальный уклад жизни человека, вызывает значительные неудобства в ношении или может представлять опасность для жизни и здоровья лица, который его использует.

В систему электронного контроля входят: мобильное электронное устройство, электронный браслет, сервер системы электронного контроля, векторные электронные карты Украины, программное обеспечение сервера мониторинга с электронными картами, программное обеспечение стационарного пульта мониторинга (диспетчерское рабочее место), а также комплект оборудования и инструментов для надевания, снятия и активации электронных браслетов.

Браслеты передают сигнал о его местонахождении на расстояние до 100 метров. Для недопущения

несанкционированного снятия, браслет должен иметь встроенный в ремень кабель, по которому подаются идентификационные сигналы.

Попытка обрезать или удалить ремешок приведёт к нарушению связи, искажению или исчезновению идентификационного сигнала и генерации уведомления. Качество работы электронного браслета зависит от качества предоставления услуг сотовыми операторами и от прорисовки электронной карты.

Функции мониторинга выполняют представители дежурной части органов внутренних дел, на которых персонально возложена обязанность ведения специального журнала учёта, оформления личных дел, а также осуществление (с помощью пульта мониторинга) круглосуточного сбора информации о соблюдении подозреваемым или обвиняемым, установленных для него ограничений.

В конце декабря 2012 года Министерство внутренних дел Украины, по результатам тендера, заключило соглашение с обществом с ограниченной ответственностью "Benish GPS Ukraine" на поставку оборудования для системы электронного контроля израильской фирмы "3M", которые должны быть импортированы, так как в Украине это оборудование не производится.

Всего МВД Украины выделило 32 миллиона гривен на приобретение электронных браслетов, годовая потребность в которых, по оценке правоохранительных органов, составляет около 50 тысяч штук.

Данная система израильской фирмы "3M" активно используется в Португалии, Испании, Израиле, Сербии, Австрии, Швейцарии, Германии, Нидерландах, Дании, Швеции, Бельгии, Эстонии, России, Италии, а также частными операторами и правительственными организациями в США и в странах Тихоокеанского региона.

В январе 2013 года Украиной было приобретено 856 электронных браслетов и мобильных контрольных устройств, 28 комплектов оборудования и инструментов для надевания, снятия и активации электронных браслетов и стационарные пульты мониторинга.

Однако до настоящего времени электронные средства контроля на практике не используются, так как правоохранительные органы технически не готовы к выполнению.

В пояснительной записке к проекту закона №2482 "О приостановлении действия отдельных положений Уголовно-процессуального кодекса Украины, регулирующие применение электронных средств контроля", поданного в Верховную Раду Украины 7 марта 2013 года, МВД Украины письмом от 20.02.2013 сообщило, что число лиц, к которым судами применялась мера пресечения в виде домашнего ареста, почти достигла количества приобретённых Министерством комплектов электронных средств контроля производства фирмы "3M" (Израиль).

Кроме того, государственным бюджетом на 2013 год не предусмотрено финансирование покупки дополнительных электронных средств контроля.

В связи с этим "дальнейшее выполнение органами внутренних дел соответствующих судебных решений (определений) по применению меры пресечения в виде домашнего ареста физически и практически невозможно из-за отсутствия финансовых ресурсов на закупку электронных средств контроля".

Возникает вопрос? В чем положительные стороны электронного мониторинга при использовании этих средств в уголовном судопроизводстве Украины?

Во первых: суть электронного мониторинга заключается в дополнительной гарантии обеспечении исполнения лицом, в отношении которого применяются средства контроля, своих процессуальных обязанностей являться по вызову в правоохранительные органы.

Во вторых: появляется возможность государству сэкономить значительные суммы денежных средств не только на содержании лиц под стражей, но и в перспективе во время отбывания лицами наказания, что значительно позволит сократить наполняемость в учреждениях по исполнению наказания.

И в третьих: главное преимущество электронного мониторинга является то, что человек остается на свободе, а не в изолированном от общества учреждении – со своими правилами и обычаями.

Однако есть и отрицательные стороны введения электронного мониторинга с принятием нового уголовно процессуального кодекса.

Это внедрение новых норм УПК без экономического и организационного обоснования и поэтапного характера их введения.

До настоящего времени в органах внутренних дел не созданы условия для нормального функционирования системы электронного мониторинга: нет отдельного департамента, который бы выполнял эти функции, персонал не прошёл обучение по использованию новых технологий.

Так, в Российской федерации, прежде чем начать широкое использование электронного мониторинга, в течение нескольких лет реализовали проект под названием "Контролируемая свобода". Он предусматривал, помимо прочего, закупку специального оборудования, обучение персонала и проведение длительного эксперимента по ношению электронных браслетов.

Экономически не просчитаны суммы затрат государства на внедрение и активное использование электронных средств контроля.

Сюда можно включить не только затраты на приобретение электронных систем, а также создание специальных подразделений органов внутренних дел по внедрению специальных технических средств, обучение персонала, осуществление персонального контроля за лицами, обслуживание и ремонт электронной техники на всей территории страны.

Однако, несмотря на значительные трудности в этом вопросе, понятно одно: и субъекты уголовного процесса и общество в целом положительно воспринимают путь к модернизации всей правовой системы Украины.

Мальцева Євгенія Віталіївна

Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського
(Сімферополь, Україна)

ЗАКОНОДАВЧИЙ ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Розбудова Української держави, вдосконалення її законодавства потребує ретельного дослідження специфіки законодавчого захисту приватного життя, основних векторів та критеріїв розвитку цього напряму права та його особливостей в Європейських державах.

Перед сучасною правовою наукою постає важлива проблема - адаптація світового досвіду правових технологій до вітчизняного середовища. За своєю суттю цей процес можна охарактеризувати як модернізацію – осучаснення правової системи України. Саме тому зростає роль історико-правових досліджень, які пов'язані з вивченням законодавчого процесу захисту персональних даних у державах Європейського Союзу – важливої складової процесу побудови правової, демократичної держави в Україні.

Автор обмежує регіон дослідження зазначеної проблеми межами Європейського Союзу, де на нашу думку, протягом століть найбільш повно формувалися головні уявлення про свободу особистості, глибинні принципи правової її поведінки.

У державах романо-німецької правової системи право на приватне життя виникло у період буржуазних революції, а пізніше як реакція на фашистські режими. При ухваленні міжнародно-правових договорів, які захищали право на приватне життя, визначальними чинниками були технічний прогрес та пов'язані із цим закономірності розвитку права, регулюючі суспільні відносини.

Конституційно-правове регулювання правових відносин приватного життя включає різноманітні аспекти. Одним із найважливіших напрямів законодавчого захисту у цьому сенсі є суспільні відносини, пов'язані із персональними даними.

Одним із перших спеціальних нормативно-правових актів про захист персональних даних в Європі був ухвалений у 1970 році Закон про захист персональних даних землі Гессен. [1, S. 624-626]. За прикладом цієї адміністративно-територіальної одиниці аналогічні нормативно-правові акти були ухвалені у всіх землях Німеччини. Процес прийняття спеціального законодавства про захист персональних даних громадян охопив практично всі західно-європейські держави. Було також ухвалено низку європейських конвенцій, що перетворило законодавство в цій галузі у загальноєвропейське. Головною тенденцією у розвитку права в галузі захисту персональних даних громадян було те, що спочатку були ухвалені національні закони, потім – наднаціональні. Причому в національне законодавство вносилися зміни у відповідності зі міжнародними стандартами правового регулювання у цій галузі.

За підрахунками І. М. Хужокової Закони про захист персональних даних громадян із 1970 по 1997 роки були ухвалені в 15 державах Європейського Союзу [2, с. 64].

Наступним етапом у розвитку правого регулювання у цій галузі стало конституційно-правове закріплення норм захисту персональних даних. Так, наприклад, у Конституції Португалії 1976 року у ст. 35 була закріплена норма про те, що громадяни мають право знати інформацію про себе, яка занесена у електронні картотеки та реєстри, та з якою метою, для чого вона призначена, причому вони можуть вимагати оновлення інформації і внесення до неї змін, які суперечать положенням закону про державну таємницю та про судову таємницю [3]. Відповідний закон у цій державі визначає поняття персональних даних, а також умови їх автоматичної обробки, передачі та використання і забезпечує їх захист, зокрема, через діяльність незалежного адміністративного закладу. Ця інформація не може бути використана для розголошення відомостей, які відносяться до філософських або політичних переконань, партійного або профсоюзного членства, вірування, приватного життя та етнічного походження, за винятком випадків згоди особи, до якої відносяться ці дані. Заборонено також доступ до електронних картотек і реєстрів з метою отримання персональних даних про інші особи, за винятком випадків, передбачених законом. Заборона розповсюджується також і на присвоєння громадянам єдиного державного номера. Кожному гарантується вільний доступ до інформаційних мереж громадського користування, при цьому закон визначає режим руху даних через кордони, встановлюючи форми, які забезпечують захист персональних даних та інших даних, охорона яких знаходиться в сфері національних інтересів. Персональні дані, занесені у картотеку ручним способом, користуються тим же захистом, який передбачений у попередніх пунктах, відповідного закону.

Однією із основних причин ухвалення спеціального законодавства про захист персональних даних в Європі став розвиток електронних баз даних та електронних технологій, які мають велику уразливість і потребують їх спеціального захисту за допомогою спеціальних інструментів такого захисту.

Для реалізації законодавчих актів про захист персональних даних були створені спеціальні органи, до компетенції яких були віднесені повноваження із контролю за дотриманням цього законодавства. Аналіз засвідчує, що практично у всіх державах Європейського Союзу сьогодні функціонують подібні органи із спеціальним статусом. В одних державах це омбудсман із захисту персональних даних, в інших – це колегіальний орган.

Важливою особливістю розвитку законодавства про захист персональних даних є те, що у процесі європейської інтеграції у сфері захисту приват-ного життя були вироблені єдині європейські стандарти, в зв'язку з чим національні законодавчі акти у цій галузі були уніфіковані: у більшість цих національних законодавчих актів були внесені істотні зміни, з метою наближення їх до загальноєвропейського зразку.

"Загальноєвропейський зразок" з'явився без сумніву, при значному впливі національних законодавчих актів держав Європейського Союзу, на їх основі, у формі ухвали таких міжнародних договорів як Конвенція Ради Європи про захист прав особистості у зв'язку із автоматичною обробкою персональних даних 1981 року та Керівних принципів Організації з економічного співробітництва і розвитку про захист приватного життя в зв'язку із трансграничною передачею персональних даних 1980 р. [4, ETS 108].

Необхідно зазначити, що правове регулювання персональних даних у цих актах було направлено не тільки на створення гарантії цього захисту, але багато в чому було направлено на подолання перешкод у вигляді національного законодавства до трансграничної

передачі персональних даних. Наприклад, у Керівних принципах 1980 року закріплена норма, яка рекомендує державам-членам уникати необгрунтованих перешкод на шляху міждержавних обмінів персональними даними.

Розглянута проблема вкрай важлива і для регулювання правових відносин, пов'язаних із захистом і обробкою персональних даних в Україні. 1 червня 2010 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про захист персональних даних", який набрав чинності з 1 січня 2011 року [5].

Вперше в окремому законодавчому акті держава юридично забезпечую захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних.

Підводячи підсумки вищевикладеного зазначимо, що досвід держав Європейського Союзу, особливо у напряму реалізації правових актів, є необхідною умовою національної безпеки, громадського порядку, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Це буде сприяти розбудові в Україні демократичної, правової держави.

Література: 1. Gezetz und Verordnunqsblatt das land Hessen. 1970. №1.S. 624-626; 2. Хужокова И.М. Право на частную жизнь в континентальной Европе //Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. М., 2010; 3. Конституция Португальской Республики от 2 апреля 1976 года. //СПС "Гарант", 2010, 9 мая; 4. Convention for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data. Strasbourg, 28.1.1981 ETS 108; 5. Закон України "Про захист персональних даних" //Відомості Верховної Ради України від 27.08.2010 р., № 34, стор. 1188, ст. 481.

Михайлов Михаил Анатольевич

Таврического национального университета имени В. И. Вернадского (Симферополь, Украина)

ОПЕРИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИЕЙ В ХОДЕ РАССЛЕДОВАНИЯ

Стремление к переходу в Украине от розыскного уголовного процесса к состязательному, ставит новые задачи перед криминалистикой и в частности перед такими её составляющими как тактика проведения следственных действий и методика расследования отдельных видов преступлений. Уравнивание прав и возможностей сторон в получении доказательств, обязанность обвинения и защиты обмениваться полученной информации о виновности или невиновности лица существенно меняют "правила игры".

Тактическое противостояние требует от следователя охватывать понятием тайны следствия определённые сведения и наоборот, допускать утечку информации, в том числе и через СМИ, чтобы добиться превосходства перед своими оппонентами. Новый Уголовный процессуальный кодекс Украины даёт возможность по-иному взглянуть на использование следователем дезинформации, делает первоочередным мотив сохранения тайны личных данных источника конфиденциальной информации.

В отличие от прежнего УПК 1960 года, где даже не упоминается о допустимости обмана, в новом Законе необходимость этих методов признана. При подготовке Нового УПК законодатель не стал прислушиваться к многолетним дискуссиям о запрете обмана в следственной тактике, о допустимости или неприемлемости дезинформации, и о нравственных началах следственной деятельности. Сегодня обман и дезинформация прямо предусмотрены в УПК. Это плата за введение в арсенал следственных действий методов негласной работы.

Процессы обращения с информацией, полученной следователем, с точки зрения криминалистической тактики требуют комплексного изучения и вы-работки практических рекомендаций по ее охране, трансформации и разглашению.

Вышеуказанные процедуры охватываются понятием "оперирование ин-формацией". Сами термины "операция" и "оперировать" соответственно определяются как "отдельное действие в ряду других подобных" и "совершать какие-либо операции, действовать, или пользоваться при выводах, доказательствах"(Ожегов С.И. Словарь русского языка. - 19-е изд. - М. : Рус. яз., 1987. - 750с.). Процессы получения информации следователем являлись объектом изучения многих учёных и практиков уголовного процесса и криминалистики. А вот технику оперирования информацией в целом, на наш взгляд, комплексно рассматривала лишь теория оперативно-розыскной деятельности с присущей ей секретностью.

В настоящее время, когда следователь получил те же полномочия, что и оперативный работник в возможности использования негласных методов при расследовании преступлений, проблема охраны, трансформации и разглашения данных следствия приобретает повышенную значимость.

В ходе расследования следователю может стать известной и информация, не имеющая прямого отношения к доказыванию, но разглашение которой, способно причинить значительный вред интересам личности, государства или отдельным предприятиям и организациям. Это обстоятельство стало причиной запрета на привлечение к негласному сотрудничеству адвокатов, нотариусов, журналистов, медработников, священнослужителей, если это может быть связано с разглашением их профессиональной тайны. Особо следует отметить прикосновенность следователя в силу своих служебных обязанностей к информации, составляющую тайну частной жизни. УПК 2012 запрещает собирать, хранить и использовать информацию о частной жизни лица без его согласия, кроме случаев, предусмотренных Законом. Запрещено использовать эту информацию иначе как для выполнения задач уголовного судопроизводства. Нарушение этих требований может повлечь уголовную ответственность.

Однако исчерпывающего перечня сведений, составляющих тайну личной жизни не существует. Подозреваемый и его защита могут злоупотребить правом определять круг сведений, составляющих тайну частной жизни и требовать их неразглашения. В такой ситуации следователь должен уметь нейтрализовать и преодолевать эти попытки противодействия расследованию.

Немаловажной составляющей процесса оперирования информацией является и техника ее разглашения и распространения. Полное обеспечение без-опасности участников уголовного процесса требует не только безукоризненного информационного обеспечения в материалах уголовного производства, но и порою значительных материальных затрат на изменение личных данных, а возможно даже внешности и места жительства.

Оперирование информацией путём её оглашения и распространения пред-полагает и такой аспект, как использование СМИ в интересах расследования. Принято считать, что сторона обвинения в уголовном процессе пока ещё превалирует над стороной защиты в своих правах и возможностях. Однако в деле использования СМИ для достижения своих целей по уголовному производству наблюдается обратная картина. Адвокаты-защитники гораздо чаще, шире и, не стесняясь в выражениях, чем прокуроры используют журналистов для доведения общественному мнению собственной точки зрения, а выступление в СМИ прокурора или следователя по конкретному расследованию - исключительное событие. Думается, что следователь, в отличие от адвоката в меньшей степени обладает навыками общения с публикой, но для прокурора, имеющего такую практику, это недопустимо. В следственных аппаратах МВД вообще действительность такова, что только представитель Центра общественных связей, способен и имеет право общаться с прессой.

Мы не призываем попирать презумпцию невиновности и предвосхищать решение суда, но существующие положение можно расценивать не иначе как проигрыш в своеобразной "информационной войне", когда общественное мнение формируется однобоко в ущерб авторитету не только правоохранительных органов, но и государства и власти. Как-то незаметно журналисты и СМИ превратились из союзников следователя, в его оппонентов. Многие следователи и руководители следственных подразделений опасаются стать жертвой "грязных" журналистских приёмов, неловко чувствуют себя пред микрофоном или видеокамерой и стараются перепоручить пресс-офицерам общение с прессой. Все это приводит к тому, что возможности использования СМИ в тактических целях сводятся к минимуму, оставляя Центрам общественных связей правоохранительных органов выступать в прессе лишь с представительскими целями.

Необходимо изменить ситуацию и профессионально использовать как потенциал СМИ, так и сети Интернет для решения, в частности, тактических задач расследования. Подготовка следователя требует дополнения занятиями по технике и тактике общения с журналистами, противодействию их недобросовестным приёмам и привлечению на свою сторону для достижения целей расследования.

Состязательный уголовный процесс предполагает противостояние сторон обвинения и защиты, своеобразное соревнование в поиске доказательств вины и невиновности, использование при этом разного рода, приёмов и комбинаций. Даже законное противодействие расследованию может причинить большой вред делу поиска истины. В период досудебного расследования и предполагается наиболее активное оперирование информацией с той и с другой стороны. Думается, что навыки этой деятельности придут с опытом, но нет оснований игнорировать наработки правоохранителей стран, где состязательный уголовный процесс действует уже в течение многих лет. С учётом национальных особенностей он должен быть изучен и адаптирован к нашим условиям.

Конечно же, и сторона защиты вправе на разработку собственной тактики. Однако, мы разделяем позицию тех криминалистов, которые считают, что эти вопросы лежат за пределами предмета науки криминалистики и если нуждаются в разработке, то в рамках другого (может быть специально для этого и созданного) направления юридической деятельности.

В заключении следует сделать вывод о том, что вступление в силу УПК 2012 года сделало необратимым переход нашей страны к состязательному уголовному процессу, что ставит новые задачи перед криминалистикой как наукой. так и учебной дисциплиной. Изучение процессов обращения с информацией, поступившей в распоряжение следователя, требует комплексного подхода и разработки техник и приёмов её охраны, трансформации и разглашения. Практика ждёт конкретных рекомендаций по оперированию информацией в процессе расследования, для уменьшения количества ошибок, не-эффективных решений, и что самое главное ущерба от этих действий. Следует на диссертационном уровне изучить различные аспекты этой деятельности, прогнозировать как положительные, так и отрицательные последствия перехода к состязательному правосудию и предложить следователям конкретные пути решения встающих перед ними задач, выработанных с учётом отечественного и зарубежного следственного опыта, практики оперативно-розыскной деятельности, постоянного мониторинга адвокатских стратегий и приёмов.

Мішалов Володимир Дем'янович
Пугач Євген Олегович
Хохолєва Тамара Володимирівна
Петрошак Олександр Юрійович
Зарицький Геннадій Аркадійович

Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика
(Київ, Україна)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД ТА УРАЖЕНЬ ІМІТАТОРІВ БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЯМИ ДО БОЄПРИПАСІВ "FN 5,7X28 SS190" ПРИ ПОСТРІЛАХ З РІЗНИХ ВІДСТАНЕЙ

За останні 15 років в країнах пострадянського простору і в Україні на базі вже існуючих і розповсюджених типів зброї і боєприпасів були розроблені їх модернізовані зразки, призначені для використання працівниками правоохоронних органів, охоронних і військових формувань. При цьому, на відміну від попередніх, новітні боєприпаси володіють

або значними руйнівними властивостями, або відмінними від штатних боєприпасів спеціальними властивостями, що необхідно враховувати при диференційній діагностиці вогнепальних ушкоджень.

На сьогодні відомими є дослідження, що присвячені судово-медичній оцінці конструктивних і балістичних особливостей новітніх і спеціального призначення 9 мм пістолетних боєприпасів, а також питанням ефективності подолання ними різного роду перешкод, механізму утворення та морфологічних змін ділянок тулуба, кінцівок і внутрішніх органів людини, захищених і незахищених засобами індивідуального бронезахисту, внаслідок вогнепальних травм, заподіяних ними. Серед них – дослідження Г. А. Зарицького, М. М. Шевчука, М. А. Федоренка [1-8], що протягом останніх 5 років виконувались згідно з планом НДР кафедри судової медицини Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика "Судово-медична оцінка вогнепальних ушкоджень тіла і одягу".

Однак, цілеспрямованого дослідження ефективності подолань різного роду перешкод та уражень імітаторів біологічних об'єктів (балістичний пластилін, желатин) кулями до новітніх боєприпасів "FN 5,7х28 мм SS190" при пострілах з різних відстаней - не проводилось. У зв'язку з цим, наукова розробка є актуальною і потребує окремого дослідження.

Мета роботи дослідження особливостей вогнепальних уражень перешкод (бронепакети 1-го класу і III-А класу (USA NIJ, без жорсткого бронеелементу), бронепакет 2-го класу з жорстким бронеелементом (товщина пластини бронеелементу 2 мм, кількість шарів KEVLAR 93, 192г/см2 – 16 шт), типові побутові склопакети (одно- і двохкамерні), автомобільне скло прокалене) та імітаторів біологічних об'єктів (балістичний пластилін, желатин) кулями до новітніх боєприпасів "FN 5,7х28 мм SS190" при пострілах з різних відстаней.

Матеріал та методи дослідження. На основі договору про науково-технічну співпрацю з державним Науково-дослідним інститутом МВС України (2006 р.), а також угоди про науково-технічне співробітництво з Національною академією оборони Міністерства оборони України (2007 р.), за сприяння НТУ СБ України науковці кафедри судової медицини НМАПО імені П. Л. Шупика були ознайомлені з деякими новітніми зразками зброї виробництва компанії FN Herstal (Бельгія), а саме пістолетом "Five-seveN", пістолетом-кулеметом "P-90" та боєприпасом до них – "FN 5,7х28 мм SS190" (куля зі составним алюмінієвим та сталевим осердям), виробництва компанії FN Herstal (Бельгія). Зазначений боєприпас був створений наприкінці 80-х років XX-го сторіччя та згідно сучасних досліджень, є найбільш досконалим і розповсюдженим серед подібних за характеристиками боєприпасів у світі.

Виходячи з того, що літературними даними пістолетний боєприпас "FN 5,7х28 мм SS190" має значно поліпшену ефективність ураження цілей, що знаходяться в засобах індивідуального бронезахисту, в щільних шарах одягу та за легкими укриттями, у порівнянні з класичними 9 мм боєприпасами, а досвіду використання в Україні подібних зразків зброї і боєприпасів до них не достатньо – у науково-дослідницьких лабораторіях Національної академії оборони МО України та СБ України були проведені експериментальні дослідження уражаючих властивостей боєприпасу "FN 5,7х28 мм SS190".

Були обрані наступні об'єкти:

1) боєприпаси "FN 5,7х28 мм SS190" до пістолетів виробництва компанії FN Herstal (Бельгія) "Five-seveN", "P-90";

2) перешкодами як засобами індивідуального бронезахисту слугували:

а) бронепакет 1-го класу (м'який – без жорсткого бронеелементу) (ДСТУ В 4103-2002, ДСТУ В 4104-2002) і желатиновий блок;

б) бронепакет 2-го класу (з жорстким бронеелементом), товщина пластини 2 мм, кількість шарів KEVLAR 93 (192г/см2) – 16 шт (ДСТУ В 4103-2002, ДСТУ В 4104-2002);

в) бронепакет III-А класу (USA NIJ) (м'який) та желатиновий блок, пакет 1-го класу (ДСТУ В 4103-2002, ДСТУ В 4104-2002);

г) стальна пластина 2-го класу товщиною 3 мм;

д) бронесклопакет 1-го класу;

ж) склопакети побутові (1 і 2 камери), кути пострілу - 35 і 90 градусів;

з) автомобільне скло прокалене, кути пострілу - 35 і 90 градусів.

Імітаторами біологічних об'єктів слугували:

а) балістичний пластилін,

б) желатинові блоки 200×300×500 мм (вагова частка – 10 %; 200 блюм).

Постріли у перешкоди та імітатори біологічних об'єктів проводились із "балістичної установки Барінова" оснащеної кріпленням для пістолетів на базі науково-дослідної лабораторії проблем відновлення озброєння військової техніки і досліджень спеціальних матеріалів Національної академії оборони України (атестат акредитації № 150 В зареєстрований 15 грудня 2003 року виданий воєнстандартом МО України), в рамках науково-технічної програми розвитку стрілкової зброї Державної програми розвитку озброєння і військової техніки Збройних Сил України у відповідності з вимогами, викладеними в нормативній документації "Трасса-С" і роботи "Контур". Відстані пострілів коливались у межах від 1,5 - 5-20-50-100 до 200 м. У кожний із наведених вище імітаторів не біологічного походження і біологічні об'єкти було здійснено по 5-7 пострілів.

Для порівняння з уражаючими властивостями класичних 9 мм боєприпів, що є найбільш розповсюдженими в арміях і правоохоронних структурах України та країн світу, а саме - 9×19 мм (куля типу FMJ зі свинцевим осердям) друга серія пострілів була проведена у прешкоди та імітатори не біологічного походження боєприпасами "FMJ 9x19 мм" із пістолету "P99" ("Walther", Німеччина). Загальні відомості про зброю та боєприпаси, що були представлені для проведення експериментального дослідження, наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Відомості про пістолети і боєприпаси до них, що були надані для проведення експерименту

№ п/п	Назва зразка	Калібр, мм	Тип кулі
1.	Пістолет Five-seveN ("FN Herstal", Бельгія)	5,7×28	SS190
2.	Пістолет-кулемет P-90 ("FN Herstal", Бельгія)	5,7×28	SS190
3.	Пістолет P99 ("Walther", Німеччина)	9×19	FMJ

Результати експериментальних досліджень, що були нами отримані, свідчать про більшу ефективність пробиття ЗІБ та легких перешкод кулями якими споряджені боєприпаси "FN 5,7x28 мм SS190" порівняно з кулями набоїв 9х19 мм, оскільки при пострілах ними мали місце наступні явища:

1) після подолання бронепакету 1-го класу - розгортання кулі у балістичному пластиліні, створення ранового каналу довжиною 40,2±4,7 мм, відсутність фрагментації кулі, невихід кулі з імітатора тіла людини;

2) частковий пробій металевої пластини 2-го класу ДСТУ товщиною 3 мм;

3) наскрізний пробій бронепакету III-А класу (USA NIJ) (без жорсткого бронеелементу) зі створенням у пластиліновому блоці ранового каналу довжиною 38-40 мм, невихід кулі з імітатора тіла людини.

При цьому, характер передачі енергії кулями, якими споряджені боєприпаси "FN 5,7x28 мм SS190" цілі (імітатору тіла людини) – створення тимчасової та постійної раневої порожнини, з розгортанням кулі в імітаторі небіологічного походження. Куля SS190 створила у балістичному пластиліні розгорнуту ранову порожнину та не фрагметувалась. У той час як при ураженнях кулями до боєприпасу "9х19 мм FMJ " - в усіх випадках мав місце не пробій усіх згаданих вище перешкод, а при обстрілі незахищених імітатроів наявне скрізне пробиття більш ніж одного послідовно встановленого імітатора тіла людини!

При пострілах у балістичний пластилін з відстані 1,5 м глибина проникнення куль, якими споряджені боєприпаси "FN 5,7x28 мм" складала 190,5±10,4 - 195,5±12,4 мм; діаметр вхідного отвору становив 10,1±1,8 - 10,4±0,8 мм; діаметр ранового каналу на відстані 10 мм від вхідного отвору становив 11,1±0,8 – 12,3±1,6 мм, а максимальний діаметр ранового каналу коливався в межах 45,1±6,3 - 55,4±8,1 мм. При ураженнях кулями до боєприпасу "FMJ 9х19 мм" наведені показники ранового каналу були у 1,5-2 рази меншими.

Отже, ефективність ураження як незахищеного так і захищеного імітаторів біологічного об'єкта (балістичного пластиліну) кулями до боєприпасів "FN 5,7x28 мм SS 190" перевищувала таку для патронів "9×19 мм FMJ" за рахунок створення ранового каналу, який за параметрами у більше чим у 1,5 рази перевищував канал від куль до патронів "9×19 мм", повної передачі кінетичної енергії цілі тощо.

Результати порівняльного експериментального дослідження вражаючої здатності боєприпасів "FN 5,7×28 мм SS190" і "9х19 мм FMJ " при подоланні ними різних перешкод з відстані 5 – 50-100 і 200 м, дозволили встановити, що при пострілах кулями до боєприпасів "FN 5,7x28" з відстані 5 м у желатиновий блок мали місце:

1) відсутність наскрізного пробиття імітатора (як захіщеного так і не захищеного);

2) глибина проникнення кулі до 241,6±11,3 мм;

3) початок формування ранової порожнини на відстані 70,8±7,1 мм від вхідного отвору;

4) максимальний діаметр ранового каналу становив 78,6±6,3 мм;

5) фрагментація кулі була відсутня.

При ураженнях кулями до боєприпасу "FMJ 9х19" визначались:

1) наскрізний пробій імітатора;

2) початок формування ранової порожнини на відстані 271,5±16,6 мм від вхідного отвору;

3) максимальний діаметр ранового каналу становив 42,1±3,5 мм.

Вказане свідчить про те, що ефективність ураження не захищеного засобами індивідуального бронезахисту імітатора біологічного об'єкта (желатинового блоку) кулями до боєприпасів "FN 5,7x28" перевищувала таку для патронів "9×19 FMJ" за рахунок зменшення відстані початку формування ранової порожнини у 3,8 разів і збільшення у 1,9 рази максимального діаметру ранового каналу.

При виконанні експериментальних пострілів кулями до боєприпасів "FN 5,7x28 мм SS190" з відстані 100 м у бронепакет 1-го класу (м'який бронеелемент, ДСТУ В 4103-2002, ДСТУ В 4104-2002) та розташований за ним желатиновий блок мали місце:

1) наскрізний пробій бронеелементу;

2) глибина проникнення кулі у імітатор становила 238,7±21,2 мм;

3) початок формування ранової порожнини на відстані 25,4±9,5 мм від вхідного отвору;

4) максимальний діаметр ранового каналу становив 35,3±11,2 мм;

5) фрагментація кулі була відсутня.

При пострілах кулями до боєприпасів "FN 5,7x28 мм SS190" з відстані 100 м у бронепакет III-А класу (USA NIJ, без жорсткого бронеелементу) та розташований за ним желатиновий блок, були наявні:

1) наскрізний пробій;

2) глибина проникнення кулі 242,6±19,7мм;

3) початок формування ранової порожнини на відстані 23,6±7,8 мм від вхідного отвору;

4) максимальний діаметр ранового каналу - 33,8±9,1 мм;

5) фрагментація кулі була відсутня в усіх випадках.

Тільки при здісненні пострілів з дистанції 100 м у бронепакет 2-го класу ДСТУ з жорстким бронеелементом, (товщина пластини бронеелементу - 2 мм, кількість шарів KEVLAR 93, 192г/см2 – 16 шт, захист від куль ТТ зі сталевим осереддям V=430 м/с на дистанції 5 м) мали місце частковий пробій жорсткого бронеелементу і фрагментація кулі.

За результатами експериментальних пострілів кулями до боєприпасів "FN 5,7x28 мм SS190" під

кутами 35 і 90 градусів до об'єктів, показники відхилення точки влучення в екран були мінімальними. Отже, після проходження таких перешкод як типові побутові склопакети та автомобільне скло, кулі до боєприпасів "FN 5,7x28" забезпечують гарантоване влучення у ціль, що розташована за перешкодою на відстанях до 1,5 м.

Висновки:

1. Ефективність ураження незахищеного імітатора біологічного об'єкта кулями до патронів "5,7×28 мм SS190" перевищує таку для патронів "9×19 мм FMJ" і ".45 ACP FMJ" за рахунок створення ранового каналу, що за об'ємом у 2-3 рази перевищує канал від патронів "9×19 мм FMJ" і ".45 ACP FMJ". При цьому, формування ранової порожнини розпочинається після проходження кулею від 30 до 70 мм.

2. За результатами випробувань, ефективність ураження захищеного імітатора біологічного об'єкта кулями патронів "5,7×28 SS190" перевищує таку для патронів "9×19 мм FMJ" і ".45 ACP FMJ" за рахунок можливості гарантованого ураження цілей в ЗІБ класу III-A (USA NIJ, захист від 9x19 FMJ V0 = 436 м/с), при цьому глибина проникнення з якої починається формування розгорнутої ранової порожнини майже не змінюється.

3. Ефективність ураження незахищеного та захищеного імітатора біологічного об'єкта кулями патронів "5,7×28 мм SS190" перевищує таку для патронів "9×19 мм FMJ" і ".45 ACP FMJ", за рахунок гарантованого ураження цілей при стрільбі на відстань 100 м та до 280 м згідно розрахунків (збереження кулею в момент зустрічі з ціллю кінетичної енергії не менше 100 Дж).

4. Безпечна відстань польоту куль до патронів "5,7×28 мм SS190" становить 300 м (за відомостями виробника 400 м), що значно менше такої для куль патронів "9×19 FMJ" і ".45 ACP FMJ" (більше 1000 м).

5. Кулі до патронів "5,7×28 мм SS190" не фрагментуються при влученні в імітатор тіла людини, щільні шари одягу та м'які бронеелементи, що не тільки сприяє більш ефективний передичі енергії цілі, але й полегшує криміналістчне дослидження куль у відповідних експертних установах.

6. Характер передачі енергії куль набоїв "5,7×28 мм SS190" цілі (імітатор тіла людини) – створення тимчасової пульсуючої та постійної раневої порожнини, з розгортанням кулі в імітаторі тіла людини.

7. Ефективність стрільби, при застосуванні зброї під патрон "5,7×28 мм SS190", перевищує таку для патронів "9×19 мм FMJ" і ".45 ACP FMJ" за рахунок більшої настильності траєкторії польоту кулі на відстанях ефективної стрільби (відсутня необхідність введення поправок).

8. Показники відхилення куль патронів "5,7×28 мм SS190" після проходження таких перешкод як типові побутові склопакети та автомобільне скло, забезпечують гарантоване влучення у ціль, що розташована за перешкодою на відстанях до 1,5 м.

Література: 1. Зарицький Г.А. Морфологічні особливості ушкоджень, заподіяних пістолетними боєприпасами нового зразка калібром 9 мм з неблизької відстані // Збірник наукових праць НМАПО ім. П.Л. Шупика. – Київ. Вип.16. – Книга 2. – 2007; 2. Зарицький Г.А. Особливості ушкоджень небіологічних імітаторів при пострілах боєприпасами нового зразка калібром 9 мм з неблизької відстані // Збірник наукових праць НМАПО ім. П.Л. Шупика. – Київ. Вип.16. – Книга 4. – 2007; 3. Мішалов В.Д. Особливості нових боєприпасів до пістолетів "ПМ" і "Люгер" / В.Д. Мішалов, О.І. Калачьов, Г.А. Зарицький // Український судово-медичний вісник. – 2006. - № 19(2); 4. Шевчук М.М. Шевчук М.М. Характеристика конструктивних та балістичних особливостей боєприпасів "Luger" з бронебійною здатністю /М.М. Шевчук //Збірник наукових праць НМАПО ім. П.Л. Шупика. Науково-практ. конф. "Фундамент. медицина – практиці охорони здоров'я", Київ. – 2008. – Т.3; 5. Шевчук М.М. Морфологічні особливості вогнепальних ушкоджень, заподіяних кулями боєприпасу "Luger 9,0x19 мм" новітнього виду /М.М. Шевчук //Укр. медичний альманах. - 2009. - №3. – Т. 12; 6. Шевчук М.М. Особливості вогнепальних пошкоджень на бронежилетах, заподіяних при пострілах новітніми пістолетними боєприпасами "Luger 9,0x19 мм" /М.М. Шевчук //Збірник наукових праць НМАПО ім. П.Л. Шупика, Київ. – 2009. Книга - 3. –Т.18; 7. Федоренко М.А. Особливості боєприпасу "9x18 мм ПРС", що споряджений кулями з антирикошетною здатністю / М.А. Федоренко //Зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. "Впровадження сучасних наукових досягнень в судову експертизу". 10-11 вересня 2009 р. – ХНМУ. – Харків, 2009; 8. Федоренко М. А. Особливості вогнепальних уражень біологічних об'єктів при пострілах 9 мм пістолетними боєприпасами, що споряджені кулями з антирикошетною здатністю, через перешкоди зі скла / М.А. Федоренко // Український медичний альманах. – 2009. – Т. 12. - №6.

Муратов Константин Дмитриевич

Казанский (Приволжский) федеральный университет
(Казань, Россия)

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ВЫЕМКИ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ

Современное представление о выемке предметов, документов, ценностей, имущества, собственности, биологических объектов, электронных носителей неизбежно влечёт за собой изучение и правовых последствий этого следственного действия. Изучение 265 уголовных дел показало, что выемка (наряду с обыском), является наиболее востребованным неотложным следственным действием, результатом которого является изъятие необходимых, значимых для судьбы уголовного дела предметов и документов. По подавляющему большинству уголовных дел (92%) при расследований преступлений по различным категориям преступлений выемка было произведена в период от 1 суток до 10 дней[1].

Таким образом, представляется, что правовые последствия выемки имеют процессуально-правовое значение, могут отвечать целям доказывания по уголовному делу. А это означает, отсюда вытекают два вида правовых последствий выемки. Первый вид – приобретение статуса вещественных доказательств изъятых предметов (ст.81 УПК РФ). Второй вид –

[1] Репрезентативному исследование подвергались архивные уголовные дела, рассмотренных мировыми судьями, федеральными судами по существу в качестве суда первой инстанции в различных регионах России: Республика Татарстан, Республика Марий Эл и Нижегородской области за 2008-2010г.г.- Муратов К.Д. Сущность, значение и правовые последствия выемки по уголовным делам. – Дисс…к.ю.н. Казань, 2011. – С.260-267.

необходимое и правильное хранение вещественных доказательств (ст.82 УПК РФ). Правовые последствия изъятых в ходе досудебного производства предметов и документов в соответствии с действующим уголовно-процессуальным законодательством могут быть сформулированы в двух процессуальных вариантах: 1. Предметы и документы могут быть признаны вещественными доказательствами (ч.1, 2 ст.81 УПК РФ). 2. Предметы и документы, которые не признаны вещественными доказательствами (ч.4 ст.81 УПК РФ). Именно от этих двух вариантов зависит правовая судьба изъятых вещей при расследовании преступлений.

Первый вариант (признание вещественными доказательствами) содержит в себе ряд последовательных процессуальных действий: А) в отношении предметов и документов как вещественных доказательств. Необходимо обеспечить хранение вещественных доказательств при уголовном деле (ч.1 ст.82 УПК РФ). Документы могут быть переданы заинтересованным лицам по их ходатайству (п.5 ч.3 ст.81 УПК РФ). Спор о праве на имущество, являющееся вещественным доказательством, подлежит разрешению в порядке гражданского судопроизводства (ч.1 ст.82 УПК РФ). Б) Особое значение в УПК РФ отводится хранению денег и ценностей как вещественных доказательств по уголовному делу. УПК РФ предусматривает ряд процессуальных гарантий обеспечения прав физических и юридических лиц при изъятии денег и ценностей. Так, денежные средства физических и юридических лиц, находящиеся на счетах и во вкладах или на хранении в банках или иных кредитных организациях можно изъять только по судебному решению после наложения ареста (п. 9 ч.2 ст.29 УПК РФ). Если ценности сданы на хранение в ломбард, то произвести выемку заложенной вещи можно только по судебному решению (п.5-1 ч.2 ст. 29 УПК РФ). Выемка денег и ценностей может быть произведена при осмотре и выемке в жилища, которые, при отсутствии согласия проживающих в жилище лиц, могут быть произведены только по судебному решению (п.5 ч.2 ст. 29 УПК РФ). В соответствии с ч.5 ст.165 УПК РФ в исключительных случаях, когда производство выемки в жилище, выемки заложенной или сданной на хранение в ломбард вещи не терпит отлагательства, данное следственное действие можно произвести без получения судебного решения, но в течение 24 часов следователь уведомляет судью и прокурора о производстве выемки. Хранение денег и ценностей как вещественных доказательств регулируется определёнными процессуально-правовыми правилами. Так, правила хранения вещественных доказательств в виде денег и ценностей сводятся к трём основным процессуальным процедурам:

1. Деньги и ценности, полученные в результате совершения преступления, обнаруженные при производстве следственных действий подлежат аресту в порядке ст.115 УПК РФ (п.3.1 ч.2 ст.82 УПК РФ).

2. Деньги и ценности, изъяты при производстве следственных действий, после их осмотра и производства других необходимых следственных действий должны быть сданы на хранение в финансовое подразделение органа, принявшего решение об изъятии указанных вещественных доказательств, либо в банк или иную кредитную организацию на срок, предусмотренной ч.1 ст.82 УПК РФ (п.п.а п.4 ч.2 ст.82 УПК РФ – подпункт в ред. Федерального закона от 22 апреля 2010 г. №62-ФЗ).

3. Деньги и ценности могут храниться при уголовном деле, если индивидуальные признак купюр имеют значение для доказывания (п.п. "б" п.4 ч.2 ст.82 УПК РФ).

Второй вариант (предметы и документы не признаются вещественными доказательствами) содержит в себе ряд последовательных процессуальных действий: А) остальные предметы передаются законным владельцам (п.6 ч. 3 ст.81 УПК РФ), Б) неустановление законных владельцев означает, что предметы переходят в собственность государства (п.6 ч.2 ст.81 УПК РФ). В) предметы могут быть возвращены лицам, у которых они были изъяты ч.4 ст.81 УПК РФ).

Интересен пример из решений Конституционного Суда РФ[1]. Так, в ходе расследования по уголовному делу по обвинению гражданина А.И. Головкина - директора Калининградского филиала ООО "Уния" в совершении преступлений, предусмотренных пунктами "а" и "б" части второй статьи 171 (Незаконное предпринимательство) и частью второй статьи 199 (Уклонение от уплаты налогов или страховых взносов в государственные внебюджетные фонды с организации) УК Российской Федерации, должностными лицами следственного отдела при Западном управлении внутренних дел на транспорте МВД Российской Федерации на основании статей 81 и 82 УПК Российской Федерации были признаны вещественными доказательствами, приобщены к уголовному делу и затем, как изъятые из незаконного оборота, переданы для технологической переработки в ЗАО "Центрспирт-промпереработка" 62 контейнера с алкогольной продукцией (более 1,16 млн. л), поступившие в адрес филиала ООО "Уния" из Бельгии и ФРГ. Признавая жалобу гр. Головкина А.И. не подлежащей дальнейшему рассмотрению, Конституционный Суд РФ отметил, что п.3 ч.2 ст.82 УПК РФ не предусматривает возможность передачи для технологической переработки или уничтожения изъятой указанной продукции и приобщённой в качестве вещественного доказательства, без судебного решения О значении соблюдения прав собственника или владельца при временном изъятии имущества как процессуальной мере обеспечительного характера говорится также в иных

[1] Определение КС РФ от 10 марта 2005 г. N 97-О « По жалобе гр.Головина А.И. на нарушение его конституционных прав положениями п.3 ч.2 ст.82 УПК РФ, ч.12 ст.27.10 КоАП РФ, и Постановления Правительства Российской Федерации «об утверждении Положения о направлении на переработку или уничтожение изъятых из незаконного оборота либо конфискованных этилового спирта, алкогольной и спиртсодержащей продукции» .

решениях Конституционного Суда РФ[1]. Кроме того, актуальность процессуально-правовых последствий хранения вещественных доказательств определяется рядом проблем, проанализированных в Постановлении Конституционного Суда РФ от 16 июля 2008 г. №9-П. Вопросы судьбы имущества, изъятого по уголовному делу, должны разрешаться судом, а не следователем или дознавателям, так как это позволяет лишить собственника или законного владельца его имущества без судебного решения[2].

В результате данная норма была изменена и был установлен судебный контроль за принятием решения об уничтожении изъятого из незаконного оборота этилового спирта, алкогольной и спиртсодержащей продукции, а также предметы, опасные для жизни и здоровья людей или окружающей среды – "…уничтожаются по решению суда в порядке, установленном Правительством Российской Федерации, о чем составляется протокол в соответствии с требованиями ст.166 настоящего Кодекса" (пункт в ред. Федерального закона от 22 апреля 2010 г. №62 –ФЗ).

Анализ ответов судей на вопрос анкеты – как разрешается судьба вещественных доказательств – на первом месте был вариант – "возвратить законному владельцу" (58%), на втором – "уничтожить" (52%). На вопрос "необходимо ли продолжить совершенствование законодательного регулирования судьбы вещественных доказательств" – "да" ответили 67% судей[3].

Таким образом, изучение сущности, значения и правовых последствий такого следственного действия как выемка предметов и документов предполагает выяснение целого комплекса проблем, связанных с единством понимания взаимосвязанных процедур, обеспечивающих законность, обоснованность обнаружения, изъятия предметов, документов, имущества, ценностей, признание их вещественными доказательствами, возвращение законным владельцам, а также арест имущества и возможную его конфискацию.

Это означает, отсюда вытекают два вида материально-правовых последствий выемки. Первый вид – арест денег, ценностей и иного имущества, полученных в результате совершения преступления и доходов от этого имущества, обнаруженных при производстве следственных действий (п.3.1ч.2 ст.82 УПК РФ). Второй вид – конфискация денег, ценностей и иного имущества, указанных в "а", "б", "в" ч.1 ст.104.1 УК РФ(п.4.1 ч.3 ст.81 УПК РФ, Федерального закона от 22 апреля 2010 г. №62 –ФЗ), а также в порядке, установленном Правительством РФ[4].

В литературе отмечалось, что правовые ограничения, наряду с другими средствами, призваны обеспечить незыблемость основ конституционного строя, общественную безопасность, устойчивость организации власти и её институтов[5]. В ч.1ст.115 УПК РФ указаны основания применения данной меры – в целях обеспечения установленного порядка уголовного судопроизводства, надлежащего исполнения приговора.

Как отмечалось в литературе, конфискация доходов, полученных преступным путём, является одной из основных задач борьбы с преступностью, с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путём[6]. Здесь необходимо показать, материально-правовое значение выемки – возможную конфискацию имущества как иную меру уголовно-правового принуждения. В 2007 г. конфискация применялась по России по 73 приговорам, в 2008 г. – по 511 приговорам, в 2009 г. – по 586 приговорам[7]. В судебной отчётности в разделе №3 "Отчёта о работе судов первой инстанции по рассмотрению уголовных дел" есть пункт "Применение мер процессуального принуждения в виде конфискации имущества", т.е. практика преподносит конфискацию имущества только как уголовно-процессуальную конфискацию вещественных доказательств[8].

Кроме того, правовые последствия выемки и судьбы вещественных доказательств можно проследить по процессуальным решениям – при вынесении приговора (определения) или постановления о прекращении уголовного дела (ч.3 ст. 81 УПК РФ, п.12 ч.1 ст.299 УПК РФ).

При изучении приговоров, их описательно-мотивировочной и резолютивной частей, была выявлена взаимосвязь следственного действия выемка как источника доказательств, его результата

---

[1] Постановление Конституционного Суда РФ от 20 мая 1997г. по делу о проверке конституционности п.п.4,6 ст.ст. 242 и 280 Таможенного кодекса РФ; Постановление Конституционного Суда РФ от 11 марта 1998 г. по делу о проверке конституционности ст.266 Таможенного кодекса РФ, ч.2 ст.85 и ст.222 Кодекса РСФСР; Постановление Конституционного Суда РФ от 14 мая 1999 г. по делу о проверке конституционности ст.ст.131 и 380 Таможенного кодекса РФ.

[2] Постановление Конституционного Суда РФ от 16 июля 2008 г. №9-П «По делу о проверке конституционности положений ст.82 УПК РФ в связи с жалобой гражданина В.В.Коростылева //Российская газета, 1 августа 2008г., №163/4720/.

[3] Анкетирование проводилось в соответствии с исследованием при обучении в аспирантуре Казанского университета в судах Нижегородской области, Республики Марий Эл, Удмуртской Республики, Республики Татарстан за период с 01.06.2010 по 28.07.2011 - Муратов К.Д. Сущность, значение и правовые последствия выемки по уголовным делам. – Дисс…к.ю.н. Казань, 2011. – С.247-258.

[4] Порядок наложения ареста на ценные бумаги утверждён Постановлением Правительства РФ от 12.08.98 №934. Правовое регулирование ареста как процедуры, состоящей из описи имущества, объявление запрета распоряжаться им, ограничение права пользования имуществом, его изъятии или передаче на хранение осуществляется в соответствии с Федеральным законом «Об исполнительном производстве», Федеральным законом «О рынке ценных бумаг», Федеральным законом от 26.10.2002 №127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)».

[5] Приходько И.М. Цели правовых ограничений на современном этапе// Новая правовая мысль,2005,№3 . –С.35.

[6] Иванов Э.А. Система международно-правового регулирования борьбы с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем. – Дисс. …докт.юрид.наук. –Москва, 2004.- С.325.

[7] Отчёт о работе судов первой инстанции по рассмотрению уголовных дел (форма 1) за 2007, 2008, 2009гг.// http://www.cdep.ru // Официальный сайт Судебного департамента при Верховном Суде Российской Федерации

[8] См. более подробно: Мартыненко Э.В. Конфискация имущества в действующем российском уголовном праве. – М.: Юрлитинформ ,2011. – С.4-5.

– изъятие значимых предметов и документов и их судьба как вещественных доказательств. Это полностью соответствует законодательной модели судьбы изъятых предметов и документов (ч.3 ст.81 УПК РФ). Причём, в зависимости от статуса изъятых предметов и документов были выявлены следующие закономерности. Так, документы (квитанции, товарные накладные, платёжные поручения, ксерокопии гарантийных талонов, копии приобщённых административных и исполнительных производств, распечатки телефонных соединений и др.) хранятся в уголовном деле (79%); орудия преступления (ножи, иные предметы, ставшие орудием преступления уничтожаются (87%); предметы и вещества, изъятые из гражданского оборота также, в основном уничтожаются; похищенные вещи, по возможности, возвращаются потерпевшим (68%)[1].

Своевременным было внесение в УПК РФ 2001 г. Федеральным законом от 27 июля 2006 г.№153-ФЗ пункта 8 ст.73 "Обстоятельства, подлежащие доказыванию". В соответствии с этим пунктом по уголовному делу необходимо доказать обстоятельства, подтверждающие, что имущество, подлежащее конфискации, а) получено в результате совершения преступления или б) является доходом от этого имущества, либо в) использовалось или предназначалось для использования в качестве орудия преступления, либо г) финансирования терроризма, д) организованной группы, е) незаконного вооружённого формирования, и) преступного сообщества (преступной организации).

Представляется, что сказанное выше позволяет сделать ряд выводов:

Правовые последствия выемки представляют систему уголовно-процессуальных и уголовно-правовых отношений, возникающих между участниками уголовного процесса и иными заинтересованными лицами, в связи, во-первых, с производством выемки, изъятием предметов и документов, имущества, собственности, во-вторых, в связи с признанием вещественными доказательствами, в-третьих, хранением, реализацией, уничтожением, возвращением вещественных доказательств, в-четвертых, применением мер принуждения – иных мер уголовно-процессуального принуждения – наложения ареста на имущества (или) денежные средства и иных мер уголовно-правового характера в виде возможной конфискации имущества с целью исполнения приговора в части гражданского иска, других имущественных взысканий или возможной конфискации имущества.

[1] Изучены приговоры Нижегородского областного суда за период с 01.06.2010 по 28.07.2011 (официальный сайт – htth://obsud.nnov.sudrf.ru); приговоры Советского районного суда г. Казани, Приволжского суда г. Казани и других районных и городских судов Республики Татарстан, Республики Марий ЭЛ, Удмуртской Республики, Республики Мордовии и мировых судей в период с 01.08.2008 по 01.07.2011. – всего 76 приговоров: номера уголовных дел №5-1-48/10, 11-1-57/10,1-49/10 и т.д.

Муратова Надежда Георгиевна
Казанский (Приволжский) федеральный университет
(Казань, Россия)

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ РЕШЕНИЯ В МЕХАНИЗМЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ДОГОВОРА (ПРОБЛЕМЫ ГУМАНИЗАЦИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ)

Безусловно, терминологически использование словосочетания – процессуальный договор - может казаться не безупречным. Но, тем не менее, он применяется все больше и больше, хотя как институт уголовно-процессуального права не рассматривался и не рассматривается. Напортив, в гражданском праве, глубокие исторические корни, восходящие к римскому частному праву, обеспечили договорному праву успешное существование в виде института гражданского права (подраздел 2 части первой и главы 30-58 части второй Гражданского кодекса Российской Федерации). Гражданский процесс более оптимистичен в плане формулирования концепции процессуального договора, о чем свидетельствуют весьма интересные публикации: о процессуальном договоре в гражданском процессе других стран[2], о взаимодействии частного и публичного права при определении сущности процессуального договора[3]; нежели, чем уголовный процесс: об освобождении от уголовной ответственности[4], о досудебном соглашении (В.В.Азаров, А.П.Гуськова, В.А.Лазарева, З.З.Зинатуллин, Д.Т.Арабули и др.), мировым соглашением (Н.И.Газетдинов, Л.А.Воскобитова и др.), "сделка с правосудием" при согласии обвиняемого с обвинением (А.Ю.Епихин, Л.М.Володина, Л.Г.Татьянина, А.Д.Прошляков и др.), о выплате вознаграждения за информацию о преступлении или лице, его совершившим (в основном – по резонансным преступлениям).

В то же время, всем памятно решение Европейского Суда по правам человека – Gusinskij (Гусинский) v.Russia, дело №70276/01, окончательное решение от19 мая 2004г. Заявитель г-н Гусинский утверждал, что оба уголовных дела против него были возбуждены без законных оснований. ЕСПЧ применил понятие "разумного подозрения", "объективного наблюдателя", рассмотрел термин "исключительные обстоятельства", и "законность задержания". Г-н Гусинский жаловался, что его задержание связано с

[2] Брановицкий К.М. Процессуальный договор в доктрине гражданского процесса ФРГ// Арбитражный и гражданский процесс, 2010,№12 , С.30-32.

[3] Александр И.Белоглавек Арбитраж,ordre publik и уголовное право (Взаимодействие международного и национального частного и публичного права) – Киев-Таксон, 2009, Т.1. – С.174-178.

[4] ИНТЕРНЕТ /РЕСУРС-http://www.rospres.com/crime/7981/-19.05.2011г. - Информация о «сделке с правосудием». СМИ: общественно-политическая газета «Вечерняя Казань» 27 мая 2011г. №60-61 (4181-4182) С 30 мая по 10 июня 2011г. в Татарстане пройдет акция «Прощай, оружие» - добровольно сдавшим обещают освобождение от уголовной ответственности и премии//www.evenind-kazan.ru

намерением властей вынудить продать его бизнес на неблагоприятных условиях, о чем говорит подписанное им соглашение во время нахождения под стражей. По мнению ЕСПЧ уголовное преследование и арест не должны использоваться для коммерческих целей. Факты о том, "что Газпром просил заявителя г-на Гусинского подписать "июльское соглашение", когда он был в тюрьме, что государственный министр подтвердил такое соглашение своей подписью, и что следователь позже осуществил это, прекращая обвинение, настойчиво предполагает, что судебное преследование заявителя использовалось, чтобы запугать его". ЕСПЧ постановил о нарушении ст.5 и ст.18 Конвенции и отвечающее государство должно заплатить заявителю 88000 (восемьдесят восемь тыс. евро) в возмещение затрат и расходов[1].

Таким образом, проблема процессуального договора в уголовном судопроизводстве имеет реальные историко-правовые и законодательные перспективы, а сам институт процессуального договора претендует на определение его в качестве основания для возможных процессуальных процедур после его заключения на различных стадиях уголовного процесса

Представляется, что применяемая законодательная модель процессуальных соглашений предполагает следующие процедуры: первая – процессуально-восстановительная: а) мировой судья разъясняет сторонам возможность примирения (ч.5 ст.319 УПК РФ) и если оно не достигнуто, то мировой судья назначает рассмотрение уголовного дела в судебном заседании (ч.5 ст.319 УПК РФ); б) уголовное преследование прекращается, если до окончания предварительного следствия ущерб, причинённый бюджетной системе Российской Федерации в результате преступления, связанного с нарушением законодательства о налогах и сборах, возмещён в полном объёме (ст.28-1 УПК РФ); в) уголовное преследование прекращается в связи с деятельным раскаянием (ст.28 УПК РФ); г) уголовное дело может быть прекращено в связи с примирением сторон (ст.25 УПК РФ). Вторая – материально-правовая: а) ходатайство обвиняемого о постановлении приговора без проведения судебного разбирательства при наличии согласия обвиняемого с предъявленным ему обвинением (ст.314 УПК РФ); б) ходатайство подозреваемого или обвиняемого о заключении досудебного соглашения о сотрудничестве (ч.1 ст.317-1 УПК РФ); в) особые правила назначения наказания при наличии смягчающих обстоятельств (ст.62 УК РФ – в ред.ФЗ №141-ФЗ от 29 июня 2009г.); Третья: процессуально-превентивная: а) применение мер безопасности в отношении участников уголовного судопроизводства (ст.11 УПК РФ). б) восстановление прав реабилитированных (гл.18 УПК РФ).

Заключение процессуального договора может стать универсальным средством обеспечения прав личности с момента начала уголовного преследования. Как отмечает проф. О.А.Зайцев, Концепция государственной защиты субъектов уголовно-процессуальной деятельности является одним из элементов системы оптимальной защиты общества своих интересов[2]. В связи с этим проблема создания механизма государственной защиты на стадии предварительного расследования является приоритетной и своевременной. Современные представления о процессуальных процедурах в уголовном процессе, зачастую, приобретают "расплывчатые" очертания и не только в связи возможностью их применения по правилам процессуальной аналогии[3]. Интересно, в связи с этим, исследование А.Х.Гольмстена, который создал теорию о принципе тождества в гражданском процессе, позволяющий по-новому взглянуть на процессуальные отношения.[4] А.Х.Гольмстен предположил, что существует некое спорное материальное правоотношение как повод возникновения и дальнейшего существование процессуального отношения. Однажды возникнув, оно может продолжить своё существование лишь под условием сохранения спорным правоотношением своего внутреннего тождества[5]. Уголовный процесс может внезапно вторгнуться в нормальное течение жизни любого человека: повесткой - явиться на допрос, телефонным звонком – приглашение на беседу с оперуполномоченным, осмотром места происшествия, обыском в служебном или жилом помещении[6], задержанием арестом, применением иных мер принуждения.

Генезис принципа безопасности в уголовной юстицию уходит в глубину веков. С конца X в. в Русском государстве возникает система новых преступлений и наказаний, под воздействием византийского права, на первый план выдвигается публичный вред преступлением как нарушения порядка общежития[7]. В условиях публичных правоотношений государство берет на себя ответственность обеспечить, прежде всего, неприкосновенность и охрану личности, вовлечённой в орбиту уголовного судопроизводства. На известных исторических судебных процессах X1X-

[1] Косцов А. Европейский Суд по правам человека. – М.: «Мартин», 2005. – С.284-287.

[2] Зайцев О.А. Государственная защита участников уголовного процесса. – М.: из-во «Экзамен», 2003. – С.76.

[3] Постановление Конституционного Суда РФ №20-П от2 июля 1998г.// Решения Конституционного Суда РФ по делам о проверке конституционности уголовного и уголовно-процессуального законодательства России. 1995-2001г.г./сост.Н.Т.Ведерникова и А.Н.Ткач – М.: из-во «Палеотип»:ИКЦ «Маркетинг», 2002. С.155-165.

[4] Гольмстен А.Х. Принцип тождества в гражданском процессе. – С.-Петербург, Типография Правительствующего Сената, 1884. – С.14-15.

[5] «Сила процессуальных норм никогда не может простираться на процессуальные отношения, сила материально-правовых норм не может простираться на процессуальные отношения» - писал Гольмстен А.Х., указ.соч.С.5-15.

[6] В литературе, в частности, отмечалась высокая активность следственно-оперативной группы при многочасовых обысках со всеми вытекающими последствиями. – См.: Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции.- М.: Закон и право, 2003. – С.137.

[7] Сидоркин А.И. Наказания, связанные с лишением и ограничением свободы в русском уголовном законодательстве 1X-XVПвв.:проблемы правового регулирования, систематизации и применения. – Казань, 2005. – С.11.

XX века применялись доступные меры безопасности к обвиняемым и свидетелям[1]. М.-Л.Монтескье отмечал, что политическая свобода заключается в безопасности гражданина, и особое значение он придавал доброкачественности уголовных законов и судопроизводства. Анализируя политические воззрения Ш.-Л.Монтескье академик В.С. Нерсесянц отмечал его интерес к судебным процедурам в такой степени, что они содействовали целям реализации закона, но не превращались бы в препятствие для этого[2].

Таким образом, представляется, что решение проблемы законности судебных процедур (эффективности судебных решений, их исполнения и преюдиции) и его значения в обеспечении государственной защиты прав и свод граждан в уголовном судопроизводстве должно иметь концептуальную основу, солидную эмпирическую базу и чёткую законодательную регламентацию.

Так, в Постановлении КС РФ от 29 июня 2004г.№13-П отмечается, что появление в регулировании уголовного судопроизводства нормативных положений, противоречащих УПК РФ может создать неопределённость в правовом положении участников судопроизводства, привести к нарушениям прав и законных интересов граждан, и в конечном счёте, к дестабилизации единого правового пространства в сфере уголовного судопроизводства[3]. судопроизводства[3].

Процессуальные решения, принимаемые при возбуждении уголовного дела отличаются от всей системы уголовного процессуальных актов органов предварительного расследования. Это вытекает из процессуально-правовой и социальной значимости стадии возбуждения уголовного дела. Термин "возбуждение уголовного дела" можно встретить в исторических правовых актах России. В законодательстве большинства зарубежных стран отсутствует чёткое обособление начального этапа уголовного процесса и ему не придаётся такого уж значения, как, например, стадии производства в суде первой инстанции или стадии предварительного производства. Процессуальный формат стадии возбуждения уголовного дела, максимальный срок которой увеличен до 30 суток, нуждается в детальном исследовании. Это связано, прежде всего, с субъектами этой стадии и системой процессуальных решений. Если компетентные органы государства, полномочные принимать в этой стадии какие-либо процессуальные решения четко определены – орган дознания, дознаватель, следователь, руководитель следственного органа, прокурор, суд, то статус некоторых участников этой стадии не определён. Появляются новые лица – редакция, главный редактор; лицо, предоставившее информацию (ч.2 ст.144 УПК РФ) и условия сохранение в тайне источника информации, специалист. Появляются новые процессуальные ситуации – обязанность рассмотреть вопрос о возбуждении уголовного дела за заведомо ложный донос в отношении лица, заявившего или распространившего ложное сообщение о преступлении (ч.2 ст.146 УПК РФ). Кроме того, закон обязывает следователя осуществить меры попечения детей и иждивенцев подозреваемого или обвиняемого и меры по обеспечению сохранности имущества и жилища (ст.160 УПК РФ).

Появляется система процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела: а) решения, принимаемые руководителем следственного органа, следователем и дознавателем: постановления - о возбуждении уголовного дела, об отказе в возбуждении уголовного дела, о передаче по подследственности, об отмене постановления об отказе в возбуждении уголовного дела и о возбуждении уголовного дела; ходатайство о продлении срока принятия решения по сообщению о преступлении; о продлении срока принятия решения по сообщению о преступлении; б) решения, принимаемые прокурором: постановления – об отмене постановления о возбуждении уголовного дела, об отмене постановления об отказе в возбуждении уголовного дела, об отмене постановления о прекращении уголовного дела, об отмене постановления о приостановлении предварительного следствия, о направлении соответствующих материалов в орган предварительного расследования для решения вопроса об уголовном преследовании; в) решения, принимаемые судом в стадии возбуждения уголовного дела: о признании постановления о возбуждении уголовного дела незаконным или необоснованным, о признании постановления об отказе в возбуждении уголовного дела незаконным или необоснованным, о признании постановления прокурора об отмене постановления о возбуждении уголовного дела незаконным и необоснованным; о признании постановления руководителя следственного органа о возбуждении уголовного дела незаконным и необоснованным; заключение о наличии в действиях лица признаков состава преступления, заключение об отсутствии в действиях лица признаков преступления; о признании обжалуемых процессуальных решений законными и обоснованными. При признании процессуальных решений в стадии возбуждения уголовного дела суд вправе обязать устранить допущенные нарушения закона. При признании незаконными процессуальные действия, которые перечислены в ч.4 ст.146 УПК РФ суд вправе решить вопрос о признании недопустимыми доказательства, полученные в ходе обжалуемых процессуальных действий; г) решения заинтересованных лиц: адвоката, заявителя, подозреваемого лица – жалобы, заявления,

---

[1] Судебный процесс Ф.Л.Путвинского с К.И.Огаревым. – Стенографический отчёт публичных заседаний Правительствующего Сената. – Санкт-Петербург, 1859. – С.11. Судебный процесс по делу о похищении в Казани Явленной Чудотворной иконы Казанской Божьей Матери. Полный стенографический отчёт с приложением всех Судебных речей//журнал «Православный собеседник». – Казань, Центральная типография, 1904. – С.4-5.

[2] Нерсесянц В.С.Философия права: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2005. С.476-477.

[3] Постановление КС РФ от 19.06.04 по делу о проверке конституционности отдельных положений статей 7,15,107, 234 и 450 УПК РФ в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы//Российская газета, 7 июля 2004г., №143. – С.11

ходатайства; д) процедурные решения иных субъектов: согласие Совета Федерации, Государственной Думы, Конституционного Суда РФ, квалификационной коллегии судей на возбуждение уголовного дела или привлечение в качестве обвиняемого одного из лиц, обладающих процессуальным иммунитетом в порядке главы 52 УПК РФ.

Таким образом, возникающие многосторонние правоотношения, система процессуальных решений и круг лиц, вовлекаемых при разрешении правовых вопросов в стадии возбуждении уголовного дела позволяет предложить разрешить их при помощи заключения различных процессуальных договоров. Во-первых, применительно к отдельным видам производств, регламентированных УПК РФ, во-вторых, применительно к обеспечению защиты участников уголовного судопроизводства, в-третьих, применительно к обеспечительным охранным мерам в отношении детей, имущества и жилища, в-четвертых, применительно к соблюдению гарантий возмещения вреда потерпевшим и их наследникам.

Мухин Геннадий Николаевич

Белорусский государственный экономический университет (Минск, Белорусь)

Исютин-Федотков Дмитрий Владимирович

Федеральное государственное унитарное предприятие "Научно-исследовательский институт "Восход" (Москва, Россия)

О НЕКОТОРЫХ НЕДОСТАТКАХ НАУЧНЫХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Появляющиеся в последнее время невысокие оценки качества научных криминалистических исследований связаны чаще всего с несоответствием числа и качества актуальных и значимых для практики научных разработок количеству работ абстрактно-теоретического плана, явно не соответствующих прикладному характеру криминалистической науки и её нацеленности на обслуживание нужд практики. В этой работе речь идёт об очевидных и достаточно серьёзных нарушениях базовых требований, встречающихся в диссертационных работах по криминалистике и выявляемых в процессе проведения их научной экспертизы. На основе материалов конкретных экспертных заключений и отзывов определён перечень этих недостатков, к которым относятся следующие:

1. Во введении диссертации и первой главе отсутствует анализ работ предшественников по схожей тематике [2]. К сожалению, соискатели не всегда добросовестно выполняют данное требование. Поиск схожих исследований соискатель должен провести ещё на этапе утверждения темы, а глубоко их проанализировать в процессе выполнения научного криминалистического исследования. Особенно несолидно выглядят научные исследования, по которым предшественниками подготовлено несколько диссертаций, но соискатель их вовсе не упоминает и не анализирует в своей работе.

В тексте некоторых криминалистических диссертаций нет ни одного упоминания работ "дальнего" зарубежья, об этом свидетельствует отсутствие ссылок. Вместе с тем, соискатель должен оценить достоверность полученных результатов, сравнить их с аналогичными результатами отечественных и иностранных исследователей.

Современные информационные технологии, интернет, наличие электронных библиотек, баз данных позволяют соискателю ознакомиться и оценить работы иностранных исследователей.

Использование устаревшей литературы и нормативных правовых актов. Зачастую анализ ссылок на нормативные правовые акты и литературу диссертации свидетельствует о том, что соискатель не отслеживает изменения в законодательстве и не изучает современную литературу по теме диссертации.

Иными словами, речь идёт о том, что в работе не проведена грань между достижениями предшественников в данной области и тем новым, что является ещё не изученным, что собирался исследовать соискатель, т.е. граница между знанием и незнанием. Обычно эти недостатки ведут к тому, что в работе соискателю не удаётся чётко структурировать исследование, поставить задачи и сформулировать конкретные положения, выносимые на защиту.

2. Название диссертации и задачи не соответствуют друг другу. Задачи не соответствуют положениям, выносимым на защиту. Положения, выносимые на защиту противоречат заключению. Речь идёт о том, что диссертация должна быть самостоятельно выполненной квалификационной научной работой, имеющей внутреннее единство [4].

Однако, в некоторых диссертациях название исследования "живёт" само по себе, задачи противоречат названию, а положения, выносимые на защиту не закрывают поставленные соискателем задачи, заключение не является следствием и продолжением положений, выносимых на защиту и текста диссертации. Проявляются такие недостатки, например, в том, что соискатель ставит задачу исследовать тактические особенности проведения отдельных следственных действий, но в положениях, выносимых на защиту такая задача не реализована.

3. Актуальность темы научного криминалистического исследования не подтверждается собранными материалами и статистическими данными. Здесь важно обратить внимание на тот факт, что актуальность жёстко связана с новизной проводимого исследования, т.к. ясно, что практики нуждаются в тех рекомендациях, которых нет и именно они являются актуальными потому, что не разработаны и не проверены на практике.

4. В диссертации отсутствует полноценное обоснование научной новизны результатов исследования [2]. Чаще всего в связи с этим в экспертном заключении или отзыве указывается, что научная новизна проведённого исследования

недостаточно обоснована и требуется дополнительная аргументация с целью установления специфики и научной новизны предложений соискателя в сравнении с иными рекомендациями и предложениями, представленными в ранее выполненных исследованиях, в т.ч. и диссертациях, посвящённых рассматриваемой проблеме.

Отсутствие полноценного обоснования научной новизны зачастую связано с тем, что положения, выносимые на защиту страдают неконкретностью, размытостью, требуют дополнительного обоснования, не приводится конкретизации хотя бы некоторых, наиболее значимых и отличающихся новизной рекомендаций соискателя. Необходимо помнить, что при написании диссертации следует избегать общих слов и рассуждений, бездоказательных утверждений. Результаты исследований необходимо излагать в диссертации сжато, логично и аргументировано [2].

Предложения, выносимые на защиту, часто страдают неконкретностью, размытостью, требуют дополнительного обоснования, не приводится конкретизации хотя бы некоторых, наиболее значимых и отличающихся новизной рекомендаций соискателя. Отдельные, немногочисленные рекомендации, носящие значимый для следственной практики характер, логически не обоснованы, а их предполагаемая эффективность не подтверждается эмпирически. Чаще всего, такие предложения не конкретизированы и сопровождаются ничем не подкреплёнными утверждениями о том, что практическая реализация так или иначе будет способствовать совершенствованию следственной практики.

Так, например, в положении, выносимом на защиту, отмечается особый эффект от внедрения в практическую деятельность оперативных подразделений ОВД тех или иных современных технических средств (например, видеокамер внешнего наблюдения), при этом забывается, что такой вывод не является новым, не нуждается в научном обосновании и уж никак не может быть положением, выносимым на защиту. Далее указывается, что эта целесообразность обоснована в диссертации, однако при этом, в самой работе, не содержащей никаких рекомендаций по использованию таких средств, не указывается, каким образом методические рекомендации по использованию этих средств (которые также не приводятся в приложении к диссертации) будут внедрены или внедряются в практическую деятельность ОВД. Иными словами, ничем не обоснованные выводы сопровождаются ненаучными призывами принимать их на веру.

5. Предложения по внесению изменений в законодательство (которые не являются самоцелью для специальности 12.00.12) не могут основываться исключительно на анализе литературных источников. Если в качестве положений, выносимых на защиту, представлены новые предложения по правовым нормам или правоприменительной практике, должно быть указано, чем вызвана необходимость таких предложений, в чем их новизна и какие проблемы в области права они позволяют решить [2]. Такие предложения должны быть результатом проведения полноценного научного исследования, анализа следственной практики, изучения архивных уголовных дел, проведения опросов, использования иных многочисленных методов научного исследования.

Чаще всего анализ такой практики при выполнении диссертационной работы соискателем либо не проводится вовсе (нет сведений о количестве и категории изученных уголовных делах), либо результаты этого анализа не находят отражения в материалах диссертации. Иногда предложения по изменению законодательства в диссертациях по криминалистике соискателем защищаются лишь потому, что специальность предполагает отрасль науки – юридические. Вместе с тем, не следует забывать, что криминалистика изначально наука интегральная и научные криминалистические исследования предполагают развитие закономерностей предмета криминалистики, а не правовых отношений.

6. Соискатель должен оценить достоверность полученных результатов, обязательными являются оценка погрешности измерений. Речь идёт о достоверности полученных результатов с точки зрения статистики. Вместе с тем, в научных криминалистических исследованиях встречаются "результаты обобщения материалов 3 уголовных дел", "исследование 28 дел, направленных в суд", "эмпирическую базу исследования составили материалы уголовных дел об умышленных убийствах, рассмотренных Иркутским областным судом за последние три года, результаты анкетирования и интервьюирования судей, следователей, оперативных сотрудников органов МВД и судебно-медицинских экспертов" [1].

Достоверность и обоснованность полученных результатов научных криминалистических исследований ставится под сомнение при отсутствии анкетирования, интервьюирования, наличии различных погрешностей в цифрах, графиках, а также таблицах, рисунках наглядно иллюстрирующих статистический материал диссертанта.

Приведённые в приложениях к диссертации диаграммы и иные способы представления статистической информации, содержащие сведения об общем количестве преступлений, о тяжких и особо тяжких преступлениях и др., являются общедоступными и не отражают результаты проведённого соискателем исследования.

7. Предлагаемые в диссертации определения, могут быть сомнительными с точки зрения научной обоснованности, конкретности, значимости для теории и практики расследования преступлений, более того часто встречаются ни на чем не основанные весьма категоричные выводы соискателя о том, что та или иная проблема не изучена вообще (что в пределах рассматриваемых научных специальностей маловероятно), либо изучена недостаточно.

Так, например, в одном месте диссертации соискатель, не проводя достаточных аргументов утверждает, что "оперативно-тактические основы

розыска исследованы недостаточно", (здесь и далее приводятся выдержки из материалов конкретных диссертационных работ без указания их наименования и авторов), в другом, что "в Беларуси к проблемам розыска преступников в целом и обвиняемых в частности никто из специалистов в области оперативно-розыскной деятельности не обращался", а в третьем, но на той же странице диссертации уже утверждает, что, например, "тематика международного розыска преступников не осталась вне поля зрения и белорусских исследователей".

В криминалистике имеется достаточное количество понятий, допускающих неоднозначное толкование (криминалистическая характеристика преступлений, криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, первоначальный этап расследования, раскрытие преступлений и т.д.), однако в диссертации не представлена позиция автора по определению этих и иных категорий, которые являются ключевыми и требуют наполнения конкретным структурным и временным содержанием в зависимости от направления научного исследования.

8. Диссертации изобилуют словообразованиями вроде "впервые комплексному исследованию подверглись", "комплексно проанализированы", "научно обоснованная, практически значимая", "на основе изучения следственной практики", "на основе анализа развития теоретико-правовых взглядов", "на структурном подходе", "системно исследовано", "научно-практические рекомендации" [5] и т.п. Соискателю необходимо помнить, что диссертация по криминалистике изначально комплексная, системная, структурная, научная, значимая и т.д.. Если по-другому, то это не диссертация. Таких слов-паразитов и ненужных словообразований не должно быть в тексте диссертации, они загромождают текст и занимают место.

9. Оторванность от потребностей практики и непродуктивное теоретизирование чаще всего сопровождает исследования, направленные на разработку проблем криминалистической методики. Стремление "осовременить" годами проверенные и устоявшиеся частные криминалистические методики (методики расследования краж, грабежей, хулиганства и т.п.) приводит к попыткам искусственно привязать известные научные категории к этим классическим методикам, которые в свою очередь не нуждаются в таком совершенствовании.

"Новые" темы могут быть представлены как использование программирования, моделирования, алгоритмизации и т.д. и т.п. опять же при расследовании краж, грабежей, разбоев и т.д. и т.п., а также в виде искусственного соединения уже существующих двух самостоятельных методик (методика расследования хулиганства, совершенного с использованием взрывчатых веществ и взрывных устройств).

В результате экспертной оценки такого рода "новаций" обычно отмечается, что в диссертации не определено отличие предлагаемой соискателем частной криминалистической методики от уже существующих, действующих методик (например, от методики расследования краж, грабежей, разбоев, хулиганства, методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывчатых веществ и взрывных устройств).

Отмечается также, что в предлагаемой соискателем методике расследования отсутствуют признаки новизны и внутреннего единства, а попытка объединения положений двух, достаточно разработанных в теории криминалистики частных криминалистических оказалась непродуктивной.

10. Предлагаемые в диссертации тактические приёмы проведения отдельных следственных действий не отличаются новизной в сравнении с уже известными тактическими приёмами и не имеют специфики для расследования рассматриваемой группы преступлений. Так, например, искусственное соединение двух достаточно разработанных методик не позволяет предложить новые, практически значимые тактические приёмы осмотра места происшествия и иных следственных действий по делам, связанным с применением взрывчатых веществ или взрывных устройств, в т.ч. и новые тактические приёмы, отличающиеся спецификой для методики расследования хулиганства, совершенного с применением взрывчатых веществ или взрывных устройств.

Научные криминалистические исследования, по меткому выражению В.П. Бахина, уже не дают повода для изобретения пороха и бумаги [6]. Непродуманный выбор тематики, слабое обоснование научной новизны и достоверности результатов диссертационных исследований, многочисленные иные очевидные и серьёзные ошибки не позволяют развивать криминалистику по пути решения значимых для следственной практики задач.

Литература: 1. Ардашев, Р.Г., Китаев Н.Н.О недостатках диссертаций, посвящённых расследованию убийств // Подготовка кадров для силовых структур: современные направления и образовательные технологии: материалы семнадцатой всеросс. научн.-метод. конф., Иркутск, 1 марта 2012. – Иркутск: ФГКОУ ВПО ВСИ МВД России, 2012; 2. Инструкция по оформлению диссертации, автореферата и публикаций по теме диссертации, утв. постановлением президиума Государственного высшего аттестационного комитета Республики Беларусь 24.12.1997 № 178 // Режим доступа: http://www.vak.org.by/index.php?go=Pages&in=view&id=60; 3. Новый словарь иностранных слов. – by EdwART, 2009 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.Nsf /dic_fwords/27815/%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%93% D0%98%D0%90%D0%A 2#sel=; 4. Положение о присуждении учёных степеней и присвоении учёных званий в Республике Беларусь, утв. Указом Президента Республики Беларусь от 17 ноября 2004 г. № 560 // Режим доступа: http://www.vak.org.by/index. php?go= Pages&in=view&id=225; 5. Страдания молодых Вертеров или что делать, когда не прет "новизна" // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iuaj.net/1_oldmasp/ modules. php?name =News&file=article&sid=285; 6. Бахин, В.П. Диссертационные исследования уже не дают повода для изобретения пороха и бумаги / В.П. Бахин // Проблемы криминалистики : сб. науч. тр. / М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД ; редкол. : Г.Н. Мухин (отв. ред.). – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2008. – Вып. 6. – С. 10–17.

Мухитдинов Алишер Абдувахидович
Таджикский государсвенный университет права, бизнеса и политики
(Худжанд, Таджикистан)

Косимов Орифжон Ахунович
Академия МВД Республики Таджикистан
(Душанбе, Таджикистан)

Саидов Камолиддин Джамолович
адвокат юридической консультации г. Худжанда
(Худжанд, Таджикистан)

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ-ВАЖНЕЙШАЯ ЗАДАЧА ДАЛЬНЕЙШЕГО РЕФОРМИРОВАНИЯ СУДЕБНО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

В Республике Таджикистан придаётся важное значение реформированию и дальнейшей либерализации третьей ветви власти -судебной. Одной из главных задач на сегодняшний день является создание такой системы как ведение судопроизводства на основе состязательности сторон на всех стадиях уголовного судопроизводства. Как особо отмечено в Послании Президента Республики Таджикистан Э, Рахмона Парламенту страны 20.04.2012 года «После принятия Конституции страны и признания судов в качестве самостоятельной ветви государственной власти государство постоянно уделяет внимание укреплению их основ. В этом процессе подобными мерами были поэтапная реализация судебно-правовой реформы, совершенствование и укрепление в её рамках структуры и деятельности судебных органов, усиление их материально- технической базы и улучшение правового и социального положения судьей» .

То есть в Республике Таджикистан последовательно реализуется комплекс мер, направленных на обеспечение равенства всех перед судом, состязательности на всех стадиях уголовного и гражданского судопроизводства, повышение качества и оперативности осуществления правосудия.

Динамично развивающийся процесс правовых реформ в Республике Таджикистан требует серьезных исследований по выработке соответствующих научных рекомендаций, направленных на совершенствование действующих законов, в том числе и уголовно-процессуального права. В этой связи особую актуальность приобретают нормативные положения, связанные с осуществлением доказывания по уголовным делам в условиях состязательного правосудия. Как справедливо отметил глава государства «Судебная власть обязана поставить защиту прав и свобод человека во главе своей деятельности, обеспечить судебную справедливость посредством принятия справедливых и законных актов, правильного применения норм Конституции и законов» .

Состязательность - форма организации судопроизводства, для которой характерны строгое разграничение функций обвинения, защиты и разрешения дела соответственно между прокурором, обвиняемым (защитником) и судом (судьей); процессуальное равноправие сторон обвинения и защиты; разбирательство дела путем полемики сторон перед независимым и беспристрастным судом.

Состязательность как общий принцип организации и осуществления судопроизводства предусматривается частью 1 ст. 88 Конституции Республики Таджикистан. Этот конституционный принцип предполагает такое построение судопроизводства, при котором функция правосудия (разрешения дела), осуществляемая только судом, отделена от функций спорящих перед судом сторон. При этом суд обязан обеспечивать справедливое и беспристрастное разрешение спора, предоставляя сторонам равные возможности для отстаивания своих позиций, а потому не может принимать на себя выполнение их процессуальных (целевых) функций. Сущность этого принципа состоит в том, что при осуществлении правосудия по уголовным делам судебное разбирательство построено таким образом, что функцию обвинения осуществляет одна сторона – прокурор, общественный обвинитель, потерпевший, функцию защиты – другая сторона – защитник, обвиняемый, подсудимый, законный представитель подсудимого .

Состязательность в уголовном процессе традиционно связывают со стадией судебного разбирательства. Вместе с тем отдельные элементы состязательности имеют нормативное закрепление и в досудебных стадиях уголовного процесса.

Расширение действия принципа состязательности в досудебных стадиях создает реальные условия для решения задач уголовно-процессуального закона по установлению такого порядка предварительного расследования и судебного разбирательства, в которым в полной мере обеспечивал бы защиту личности, ее прав, свобод и законных интересов.

В настоящее время можно рассматривать специфику института состязательности, как в судебных стадиях, так и в досудебном производстве и подразумевается процессуальный спор состязающихся между собой сторон обвинения и защиты, а также разделение процессуальных функций между сторонами и судом, отвечающим за беспристрастное разрешение уголовного дела по существу.

Ряд ученых и правоведов ждали того момента, когда на смену розыскному (инквизиционному) уголовному процессу придет процесс, построенный на принципе состязательности.

Безусловно, что столь коренное реформирование уголовного процесса всегда влечет за собой ряд теоретических и практических проблем. В настоящее время характерно различное толкование учеными принципа состязательности, что оставляет изучение теоретических аспектов данного принципа по-прежнему актуальным.

Выясняя вопрос о том, что же действительно должен представлять собой принцип состязательности, следует отметить суть состязательности заключается в том, что суд

рассматривает дело с участием сторон — обвинения и защиты, причем, всеми правами стороны пользуется обвиняемый (подсудимый). Стороны: обвинитель, потерпевший, подсудимый, защитник, а также гражданский истец и гражданский ответчик и их представители, наделены равными процессуальными правами для отстаивания перед судом своих законных интересов. Функции сторон обвинения и защиты отделены от функции судьи, который в судебном разбирательстве не является стороной, наделен руководящей и решающей ролью.

Принцип состязательности не исключает права суда в рамках предъявленного подсудимому обвинения истребовать и исследовать по собственной инициативе доказательства, необходимые для проверки приводимых сторонами доводов, оценивать значение тех или иных обстоятельств для правильного разрешения уголовного дела и принимать на основе такой оценки соответствующие решения. Иное не позволяло бы суду при рассмотрении уголовных дел давать объективную оценку отстаиваемым сторонами позициям и устранять возникающие в ходе судебного разбирательства сомнения в их обоснованности, а следовательно, не обеспечивало бы независимость суда при отправлении правосудия.

Из вышесказанного можно выделить следующие существенные признаки принципа состязательности:

1) функции обвинения, защиты и разрешения уголовного дела предполагаются отделенными друг от друга.

Прокурор поддерживает государственное обвинение (ст. 36 УПК); защитник осуществляет защиту (ст. 49 УПК); суд осуществляет правосудие, которое отделено от функций обвинения защиты (ст. 35 УПК).

2) процессуальное равноправие сторон, однако отметим, что не следует понимать равенство сторон, вытекающее из принципа состязательности, как полное юридическое равенство в полномочиях;

3) присутствие, активной руководящей и решающей роли суда.

Принцип состязательности, на наш взгляд, обязательно предполагает наличие трех указанных признаков в совокупности, отсутствие хотя бы одного признака свидетельствует о не полноценности или вовсе отсутствии данного принципа в его истинном понимании.

Отметим, что дискуссионным остается вопрос о необходимости распространения принципа состязательности в стадии предварительного расследования, а также о реальном функционировании данного института.

Наиболее полно принцип состязательности реализуется в стадии судебного разбирательства, в которой сторонам обвинения и защиты с помощью суда обеспечиваются равные права и возможности по отстаиванию своих интересов.

Однако определенные начала состязательности проявляются и в иных процессуальных стадиях, в том числе в стадии предварительного расследования, что выражается в предоставлении стороне защиты возможности представлять доказательства и участвовать в их исследовании, заявлять отводы дознавателю, следователю, прокурору, заявлять ходатайства и приносить жалобы на действия и решения органов и должностных лиц, осуществляющих расследование, в том числе в суд. Важным условием обеспечения этого положения в стадии предварительного расследования является отсутствие у дознавателя, органа дознания, следователя и прокурора полномочий ограничивать процессуальные права стороны защиты, в том числе решать по своему усмотрению вопрос о допуске адвоката в качестве защитника к участию как в деле в целом, так и в отдельных действиях.

На наш взгляд нарушающим состязательный принцип уголовного судопроизводства в досудебных стадиях уголовного процесса являются то обстоятельство, при котором адвокат может получить свидание со своим подзащитным, содержащимся в СИЗО или ИВС, только при условии выдачи ему следователем или иным лицом, в производстве которого находится уголовное дело, специального документа - разрешения.

Принцип состязательности сторон имеет четыре составляющие: 1) наличие независимого суда, не являющегося органом уголовного преследования; 2) наличие стороны обвинения и стороны защиты; 3) процессуальное равноправие или равенство сторон; 4) наличие спора или разногласий между сторонами.

Именно состязательный процесс создает наиболее подходящие условия для достижения истины в уголовном судопроизводстве.

Нечаева Наталья Борисовна

Северо-кавказский федеральный университет (Ставрополь, Россия)

ИННОВАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ОРГАНИЗАЦИЕЙ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ МВД РФ

Задача эффективного противодействия преступности и принятие Россией международных стандартов в вопросах обеспечения прав личности, повлекли за собой коренные качественные инновации в системе МВД России в части информационного обеспечения расследования. Основой инноваций послужили результаты теоретических исследований в области информационных технологий, влияния и роли анализа и обобщения практики использования информационных технологий в расследовании и раскрытии преступлений. Значительный вклад в исследование данной проблемы внесли такие ученые как А.В. Бобров, А.В. Варданян, Е.В. Никитина, В.Б.Вехов, Ю. В. Гаврилин, Ю.Л. Дяблова, А.В. Касаткин, В.Я. Колдин, И.Н. Леонов, Р.О. Никитин, Е.Р. Россинская, А.И. Семикаленов, А.И. Усов, И.Н. Яковенко, и др.

Правовой основой для создания единого информационного пространства, внедрения информационных технологий в деятельность органов внутренних дел послужил Указ Президента

Российской Федерации от 1 марта 2011 г. № 248 о создании в структуре Министерства внутренних дел Департамента информационных технологий, связи и защиты информации МВД России. В Указе подчёркивалось, что изменение структуры центрального аппарата Министерства внутренних дел Российской проводится в целях повышения эффективности деятельности по защите прав и свобод человека и гражданина. До создания Департамента в отдельных регионах и городах, например, в Марий-Эл, Татарстане, Нижний-Новгороде, Краснодаре информационные нововведения разрабатывались и внедрялись в практическую деятельность по собственной инициативе. Как отмечал начальник Департамента информационных технологий, связи и защиты информации МВД России, единое информационное пространство на уровне районных органов, которые являются основными генераторами и потребителями информации отсутствовало [1].

К основным функциям и полномочиям Департамента относятся вопросы систематизации информации, содержащейся в автоматизированных информационных системах, базах и банках данных органов системы МВД России, унификации процессов перевода информации в электронный вид и эффективному ее использованию, в том числе по созданию и ведению Единой модели данных и Единой системы классификации и кодирования, а также по унификации подходов к созданию и внедрению информационных средств и технологий, организация и контроль мероприятий по подключению к Единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел, противодействия техническим разведкам, технической защиты информации, формирования и ведения информационных ресурсов, межведомственного информационного взаимодействия, унификация аппаратно-программных средств, в том числе локальных вычислительных сетей и автоматизированных рабочих мест, и другие [2].

Таким образом, новая организационная структура с помощью автоматизированной системы управления анализирует поступающие в банк данных сведения, готовит сводные отчёты, организует доведение необходимой информации до органов внутренних дел субъектов федерации и территориальных органов МВД России.

В целом, интеграция информационно-коммуникативных технологий позволяет совершенствовать, во-первых, информационные связи по должности по вертикали и горизонтали в "родной" структуре, во-вторых между ведомствами и, наконец, между ведомствами и государственными, общественными и частными структурами, гражданами.

Профессор Образцов В. А. отмечал, что субъектам уголовно-процессуального познания и уголовного преследования необходимы различные виды информации, и не только следовая, фактическая, но и правовая психологическая, опытная, научная, в том числе, криминалистическая [3,155]. В дополнении к этому, следует сказать, что с точки зрения практической необходимости все виды информации, как результаты теоретических исследований, разработок и практики использования, должны анализироваться и обобщаться интеллектуальными системами и служить важным ресурсом, обеспечивающим непрерывность и последовательность процесса расследования.

Ярким примером внедряемых инновационных продуктов, позволяющих аккумулировать и анализировать информацию является создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел (ЕИТКС МВД). В рамках этой программы региональные информационные центры оснащаются типовыми программно-техническими комплексами "ИБД-Регион", которые в свою очередь обеспечивают автоматизированное формирование и использование оперативно-справочных, розыскных и криминалистических учётов, взаимный доступ к ПТК регионов.

Внедрена система оперативной экстремальной связи "Гражданин-полиция", предназначенная для приёма от населения сообщений о фактах криминального характера, нарушениях общественного порядка, катастрофах, стихийных бедствиях и других чрезвычайных ситуациях, а также спутниковая навигационно-мониторинговая система Глонасс или Глонасс/GPS, используемая в рамках аппаратно-программного комплекса "Безопасный город". Главное отличие от предыдущих АПК - это переход от "человеческого фактора" к автоматизации программ по отслеживанию и анализу поступающей информации. На базе планшетного компьютера "Барс" разработана и внедрена система, с помощью которой можно получить доступ к интегрированному банку данных региона. Данной системой оснащаются автомобили в подразделениях патрульно-постовой службы, управлений вневедомственной охраны, а также участковых уполномоченных. Данный инновационный продукт позволяет сотрудникам собирать оперативную и достоверную информацию о гражданах, автомобилях, оружии, информацию о розыске из информационных систем МВД России.

В последние годы формируется унифицированная система информатизации работы правоохранительных органов, служащая "инструментом анализа информации и синтезирования, имеющихся в распоряжении следователя исходных данных" [4,49]. Разрабатывается и внедряется типовое программно-техническое решение обеспечения оперативно-служебной деятельности территориальных органов МВД России.

Таким образом, научно-технический прогресс, коренные качественные сдвиги в развитии материальной базы правоохранительных органов влекут за собой инновационное развитие теории и практики в криминалистике.

Литература: 1. Развитие и внедрение современных информационных технологий в системе МВД России. Интернет-интервью нач. Департамента информационных технологий, связи и защиты информации МВД России генерал-лейтенанта внутренней службы М. Л. Тюркина. http://www.garant.ru/action/interview/348616/; 2.Приказ МВД от 16

июня 2011 г. № 681 "Об утверждении положения о Департаменте информационных технологий, связи и защиты информации МВД РФ"; 3.Образцов В.А. Криминалистика: парные категории, М. 2007; 4. Гуняев В., Кузьмин С. В защиту криминалистических программ // Социалистическая законность.1990 №3.

Новицкий Константин Владимирович

Научно-исследовательский экспертно-криминалистический центр при ГУМВД Украины в АР Крым (Симферополь, Украина)

К ВОПРОСУ О РОЛИ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ДАКТИЛОСКОПИЧЕСКИХ ИДЕНТИФИКАЦИОННЫХ СИСТЕМ "АДИС" В РАСКРЫТИИ И РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Практика борьбы с преступностью убедительно свидетельствует о том, что эффективность этого вида человеческой деятельности наряду с другими факторами находится в прямой зависимости от используемых в ней средств и методов. Научно-технический прогресс является основанием для появления целого ряда новых научных направлений, в том числе и в криминалистике. В настоящее время здесь определились не только возможные сферы приложения информатики, математики, кибернетики, эргономики, но и накоплен определённый опыт их использования при решении широкого круга криминалистических задач.

Уже в 70-х годах наряду с теоретическими положениями и математическими методами появляются в практике экспертных подразделений первые попытки автоматизации процессов поиска и исследований криминалистической информации. Но недостаточный уровень техники и небольшой опыт использования программных средств не позволили в полной мере выполнить поставленные задачи. Появление в конце 80-х гг. нового уровня компьютерной техники на микропроцессорной платформе корпорации "Intel", а также развитие отечественных и зарубежных технологий позволило значительно повысить автоматизацию экспертной деятельности, в том числе процесса дактилоскопической идентификации.

Автоматизация процесса установления личности по следам рук, а также ведение автоматизированного криминалистического учёта и, соответственно, внедрение автоматизированных дактилоскопических идентификационных систем (АДИС) в подразделения органов внутренних дел является важнейшей задачей повышения эффективности раскрытия и расследования преступлений. Существующие неавтоматизированные системы дактилоскопического учёта не в состоянии удовлетворить нарастающие потребности органов внутренних дел в получении достоверных сведений в кратчайшие сроки. Такое положение объясняется, прежде всего, наличием больших массивов дактилоскопических карт, а также следов рук, изъятых с мест нераскрытых преступлений.

В зарубежных правоохранительных органах накоплен большой опыт использования автоматизированных дактилоскопических идентификационных систем. При этом важно отметить, что за рубежом 80% функционирующих в настоящее время АДИС, например, таких производителей как "Morpho" (Франция), "NEC" (Япония), "Printrak" (США), были установлены в 1984-91 гг. В Украине интенсивная установка промышленных образцов отечественных АДИС начата только в начале 90-х годов XX столетия. Отечественным разработчикам вследствие слабого развития технической базы, имеющейся в стране, пришлось довольствоваться общедоступными средствами вычислительной техники, что, с одной стороны, повлияло на более поздний период установки систем, чем за рубежом, а с другой, предопределило конкурентоспособность отечественных АДИС на внутреннем рынке и за рубежом.

Анализ практики показывает, что в результате развития АДИС, наряду с повышением точности поиска и производительности труда в дактилоскопических учётах, обозначились проблемы, решение которых влияет как на функционирование АДИС, так и на дактилоскопию в целом.

Оценивая научные изыскания четырёх последних десятилетий в области дактилоскопии, можно отметить, что усилия учёных и практиков были направлены преимущественно на разработку отдельных методик выделения информативных признаков, содержащихся в папиллярных узорах, на поиск путей совершенствования криминалистических средств и методов, базирующихся на традиционной дактилоскопии, кибернетике, методах распознавания образов.

Окончательно не разработана технология исследования АДИС в учетах органов внутренних дел, не создана модель наиболее эффективной дактилоскопической системы, решающей поисковые и идентификационные задачи на уровне горрайорганов, УВД, отсутствуют методические рекомендации по изучению компьютерной дактилоскопии. Спорными остаются вопросы пригодности следов для автоматизированного поиска и многое другое.

Основной целью является развитие теоретических и научно-методических положений использования АДИС в раскрытии и расследовании преступлений.

В соответствии с этой целью были поставлены следующие задачи:

- изучение и выявление закономерностей развития дактилоскопии в системе криминалистической регистрации;
- разработка методических рекомендаций по совершенствованию компьютерной дактилоскопии;
- проведение обобщения и анализа экспертной практики по использованию АДИС, с целью разработки рекомендаций по повышению эффективности АДИС в деятельности правоохранительных органов по раскрытию и расследованию преступлений;

- разработка методологических основ создания тестового массива для исследования возможностей АДИС в органах внутренних дел;

- разработка модели дактилоскопической системы для решения поисковых и идентификационных задач.

Методологической основой послужили положения отечественной философии и науковедения о познании реальной действительности в её диалектическом единстве. Особое внимание при этом уделялось работам учёных, посвятивших значительную часть своей деятельности освещению проблем дактилоскопической экспертизы, регистрации, автоматизированным информационным системам в их различных аспектах (В. А. Андрианова, Е. В. Апушкин, Г. Л. Грановский, Е. И. Зуев, В. Е. Корноухов, П. Г. Орлов, А. Я. Палиашвили, Н. А. Селиванов, А. А. Фокина, А. И. Хвыля-Олинтер, Л. Г. Эджубов, С. А. Ялышев и другие).

Методологические проблемы анализировались с учётом трудов ведущих отечественных ученых: Р. С. Белкина, А. Ф. Волынского, А. И. Винберга, Г. Л. Грановского, З. И. Кирсанова, Н. П. Майлис, С. П. Митричева, Н. С. Полевого, Е. Р. Российской, М. Я. Сегая, П. Т. Скорченко, А .Р. Шляхова, Л. Г. Эджубова и многих других криминалистов и процессуалистов, рассматривающих в разных аспектах проблему решения задач дактилоскопии и её автоматизации применительно к задачам доказывания и судебно-экспертной деятельности.

Нормативно-правовую базу составляют положения Конституции Украины [1], действующего уголовного и уголовно-процессуального законодательства, законов "О милиции" [2], "Об оперативно-розыскной деятельности" [3], подзаконные акты, ведомственные приказы, руководства, распоряжения и инструкции.

Эмпирической базой послужили результаты:

- обобщения экспертной практики;

- анкетирования и интервьюирования сотрудников следствия, дознания, уголовного розыска органов внутренних дел;

- анализа опубликованной экспертной и судебно-следственной практики экспертных учреждений, правоохранительных органов Украины;

- анализа коллекции следов (отпечатков) рук.

Научная новизна определяется тем, что в работе с позиций комплексного подхода рассмотрены теоретические и методические основы применения АДИС при раскрытии и расследовании преступлений, проанализировано современное состояние дактилоскопической регистрации, определено её место в системе криминалистических средств и методов. Кроме этого, проанализированы возможности технических и программных средств АДИС, разработаны рекомендации по использованию АДИС и повышению ее эффективности в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике, изучены пути развития технологии исследования возможностей АДИС и предложена методология создания тестового массива для исследования поисковых возможностей дактилоскопических систем и подготовки специалистов.

Основные положения, выносимые для усовершенствования АДИС:

1. Предложения по совершенствованию автоматизированной дактилоскопической системы, решающей поисковые и идентификационные задачи на уровне горрайорганов, УВД.

2. Усовершенствованные методы компьютерной дактилоскопии, повышающие возможности использования условно-пригодных следов для идентификации в АДИС.

3. Методологические основы создания коллекции следов (отпечатков) рук, систематизированных по криминалистически значимым процессам следообразования, хранения, изъятия, обработки дактилоскопической информации.

4. Методика по изучению и моделированию искажений папиллярных узоров в следах рук.

5. Рекомендации по совершенствованию организации работы автоматизированных дактилоскопических учётов в органах внутренних дел.

Достижение выше обозначенной цели обусловило практическую значимость его результатов.

В практическом плане являются значимыми: разработанные методические рекомендации по совершенствованию компьютерной дактилоскопии, методологические основы создания коллекции следов и отпечатков рук, систематизированных по криминалистически значимым процессам следообразования, хранения, изъятия, обработки дактилоскопической информации. Представляет практический интерес проведённый анализ обобщения экспертной и судебно-следственной практики, на основе которого разработана новая методика по изучению искажения папиллярных узоров в следах рук. Благодаря такой методике эксперт может определить степень максимальных искажений, воспроизвести заданные тип и степень деформации следов рук для получения статистически значимой выборки.

Большое практическое значение имеет и комплексный подход при работе со следами, который позволяет определять их пригодность для идентификации в автоматизированном режиме. В том, числе уточнение определения "условно-пригодных" следов в автоматизированных системах, что обусловлено необходимостью уменьшить неоднозначность его понимания в криминалистике и информатике.

Дактилоскопия берет своё начало в глубине веков. В конце XVII века по дактилоскопии появились работы Л. Мальпиги. Становление же и более углублённое изучение папиллярных узоров приходится на начало XIX века (Я. Пуркинье). И уже с середины XIX века целенаправленные исследования проводятся не только в области идентификации личности, но и в разработке системы регистрации преступников. В криминалистической литературе, как в отечественной, так и зарубежной много внимания уделялось становлению и развитию этой, важной в раскрытии преступлений, области криминалистического знания. В то же время истории

развития системы уголовной, в том числе дактилоскопической регистрации, уделено недостаточно внимания. Истоки развития этого направления представляют определённый интерес и целесообразно кратко осветить их.

У. Гершель, известный в последствии криминалист, с 1858г. по 1879г., работая секретарём британской администрации в Индии, изучал отпечатки пальцевых узоров как удостоверительные знаки лица. Своё открытие он реализовал, установив в одной из тюрем округа новый порядок регистрации заключённых, в котором условно можно выделить два этапа. Первый этап (регистрационный, обязательный) заключался в том, что у каждого прибывающего арестованного отбирались отпечатки пальцев рук, для простоты всего двух - указательного и среднего правой руки, в регистрационную карту, которая помещалась в алфавитную картотеку. Второй этап (идентификационный, возможный) проводился при необходимости подтверждения личности заключённого по отпечаткам в картотеке при отправке его в суд или в случае его смерти, а также установления ранней судимости. Важность его открытия заключается в том, что он установил индивидуальность папиллярных узоров, их неизменяемость на протяжении всей жизни человека и соответственно возможности их использования для идентификации личности.

В середине XIX века изучением узоров на пальцах занимался английский врач Г. Фулдс, находившийся в тот период в Японии. На основе своих исследований он первым предложил использовать отпечатки пальцев рук с места происшествия в целях розыска и идентификации личности преступников. Поэтому, при дактилоскопировании преступников, Г. Фулдс предлагал отбирать отпечатки всех десяти пальцев.

Однако, несмотря на значительный вклад для того периода времени в развитие дактилоскопии, У. Гершелем и Г. Фулдсом не было уделено внимание классификации папиллярных узоров, т. е. выделению их типов, без чего невозможно было бы создание научной системы уголовной регистрации. Исследования в этом направлении были проведены английским учёным-естествоиспытателем Фрэнсисом Гальтоном [4]. Будучи антропологом, в конце 80-х гг. XIX века, изучив работы У. Гершеля, Г. Фулдса, Я. Пуркинье в области дактилоскопии, он использовал идею своих предшественников, но уже с целью классификации пальцевых узоров для регистрации. В 1891 г., несмотря на разнообразие форм узоров, им было установлено, что они могут быть классифицированы на основные четыре типа папиллярных узоров.

По результатам своих исследований Ф. Гальтон разработал систему уголовной регистрации и изложил её в книге "Finger prints", которая вышла в свет в Лондоне в 1892г. Предложенная им система уголовной регистрации была одобрена комитетом английского министерства внутренних дел в 1894г. Однако существовала сложность в практическом применении классификации отпечатков пальцев.

Разрешить эту проблему удалось последователю Ф. Гальтона, инспектору полиции Бенгалии Э. Генри в 1896г., который значительно расширил его классификацию папиллярных узоров. Эта новая система позволила решить задачу массовой регистрации.

Введение системы Гальтона-Генри в Англии означало официальное признание дактилоскопии в качестве нового метода уголовной регистрации. С 1897г. дактилоскопическая регистрация была введена в Британской Индии, а затем с 1901г. и в Англии.

Во Франции большой вклад в развитие дактилоскопии был внесён Э. Локаром [5]. На основе результатов своих исследований он дал общую характеристику свойств папиллярных узоров, выделил те из них, которые, во-первых, имеют значение для идентификации (постоянство, неизменяемость и разнообразие); во-вторых, отражают закономерности наследственности; в-третьих, указывают на половые и возрастные различия; в-четвертых, свидетельствуют о заболеваниях. Также особый интерес вызывает предложенное им в 1914 г. трёхстороннее правило, в котором количество совпадающих особенностей (количественный показатель) должны соответствовать качественной оценке. Кратко изложим это правило:

- есть более 12 совпадений особенностей (точек); отпечаток пальца чёткий; достоверность тождества неоспоримая;

- есть от 8 до 12 особенностей (точек); достоверность зависит от следующих характеристик:

а) чёткость отпечатка;

б) редкость своего типа;

в) присутствие центра узора и дельты в совпадающей области;

г) присутствие пор (пороскопия);

д) очевидное тождество относительно ширины папиллярных линий, направления потоков и угловой величины бифуркаций (гребнелогия/эджео-скопия);

- есть несколько характерных (особенностей) точек: в этом случае, уверенность не может быть обеспечена, а только предположение пропорциональное количеству особенностей и их чёткости.

Другой заслугой Э. Локара была разработка им пороскопического метода исследования[1], который получил своё широкое развитие в Украине лишь в 80-90 гг. прошлого столетия.

С начала XX-го столетия наступает период замены антропометрии дактилоскопией. В 1902г. дактилоскопия была введена в Египте и Французском Индокитае; в 1903г. - в Германии и Дании; в 1906г. - в Норвегии и Швеции, в 1907г. - в Голландии и других странах.

Отдельно следует отметить сторонника дактилоскопического метода криминалистической регистрации Х. Вучетича, по инициативе которого в 1916г. аргентинский парламент принял закон о всеобщем дактилоскопировании всех аргентинских граждан и иностранцев, постоянно проживающих в

[1] Локар Э. Руководство по криминалистике./ Пер. с франц. СВ. Позднышева, Н.В. Терзиева; Под ред. СП. Митричева М.: Юриздат НКЮ СССР, 1941.

Аргентине. Хотя закон фактически не применялся и был в 1917 г. отменен, в истории был создан первый прецедент о расширении оснований для проведения дактилоскопической регистрации.

Таким образом, дактилоскопия вытеснила антропометрию и заняла прочное место как самостоятельное направление.

В Украине дактилоскопия начинает применяться в дополнение к таким методам регистрации, как антропометрия и судебная фотография. При этом необходимо отметить, что уже за несколько лет до разработки и введения дактилоскопической регистрации за рубежом, в Украине папиллярные узоры отпечатков использовались в антропометрических картотеках (регистрационных бюро) в качестве дополнительных особых примет. С 1905 года она начинает применяться в охранных отделениях. Циркуляром главного тюремного управления министерства юстиции в 1906 году при тюрьмах созданы дактилоскопические бюро, в задачу которых входило дактилоскопирование заключённых. Кроме того, тюремное ведомство выпустило "Правила" о производстве и регистрации дактилоскопических отпечатков. В 1907 году министерство внутренних дел издало ряд циркуляров о применении дактилоскопии милицией. В одном из них подробно излагалось: на каких поверхностях чаще всего сохраняются потожировые следы пальцев рук, как их обнаруживать, выявлять, фотографировать[1]. Кроме того, в нем же давались указания по поводу дактилоскопической экспертизы, которая должна производиться экспертами из числа "заведующих дактилоскопической регистрацией" [6].

Наибольший вклад в различные направления сыскной деятельности был внесён В.И. Лебедевым[2]. Так по поводу установления личности задержанных лиц в прошлом, он писал: "У нас до сих пор тысячи людей пересылаются этапом ежегодно из одного конца страны в другой из-за одного только удостоверения личности, а в столицах и больших городах для того же удостоверения звания - препровождающая из одной части в другую, из участка в участок, вместо того, чтобы при помощи фотографии, дактилоскопии и антропометрического измерения исполнить то же одною письменной справкой". Необходимо так же отметить разработанную В.И. Лебедевым систему дактилоскопической регистрации, которую он опубликовал в дополнение к "Правилам" отдельной брошюрой под названием "Дактилоскопия", что было весьма своевременным [7].

В 1908 году во всех вновь образованных сыскных отделениях организуются справочные регистрационные бюро. В состав этого бюро входили:

- фотография с антропометрическим и дактилоскопическим кабинетом, где проводилось также описание примет преступников по системе "словесного портрета";
- карточная регистратура с фотографиями, антропометрическими и дактилоскопическими данными (два экземпляра регистрационных карт высылались в Центральное регистрационное бюро департамента полиции, где функционировала центральная справочно-регистрационная картотека);
- справки о судимости и сведения о содержащихся лицах в местных тюрьмах;
- карточный розыскной алфавит;
- альбом преступников и "лиц порочного поведения" по категориям преступлений (дубликаты фотографий высылались в Центральное регистрационное бюро, где был заведен централизованный альбом);
- коллекция почерков, орудий преступлений, воровских инструментов, мошеннических приспособлений и пр.;
- сведения по текущим наблюдениям;
- газетные вырезки и сведения.

Регистрационное бюро занималось также и производством криминалистических экспертиз.

Наряду с использованием новых научных методов, приёмов и средств молодой науки криминалистики в регистрации преступников, этот подход был востребован в ещё большей степени в следственной и судебной практике.

Литература: 1. Конституция Украины. Принята Верховной Радой Украины 28 июня 1996 года (действующая с изменениями и дополнениями согласно Закону Украины от 01 февраля 2011 года № 2952-VI); 2. Закон Украины "О милиции"; 3. Закон Украины "Об оперативно-розыскной деятельности" от 18 февраля 1992 года № 2135-XII; 4. Гальтон Ф. "Finger prints - 1892"/ Пер. с англ. "Отпечатки пальцев". - М., 1925; 5. Локар Э. Руководство по криминалистике./ Пер. с франц. СВ. Позднышева, Н.В. Терзиева; Под ред. СП. Митричева М.: Юриздат НКЮ СССР, 1941; 6. Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. - М., 1998; 7. Лебедев В.И. Дактилоскопия/ Искусство раскрытия преступлений. - СПб., 1909.

Одерій Олексій Володимирович

Донецький юридичний інститут МВС України (Донецьк, Україна)

ВИДИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Не торкаючись детального аналізу наукових поглядів на класифікаційні рівні криміналістичних методик, який ретельно провів В.А. Журавель, наведемо його наукову позицію щодо цього питання. Так, спираючись на наукові доробки означених науковців, а також застосовуючи багатомірний підхід до розподілу криміналістичних методик розслідування злочинів, ним запропоновано таке їх упорядкування: 1) базова методика; 2) видові криміналістичні методики розслідування; 3) підвидові криміналістичні методики розслідування (мікрометодики); 4) родові криміналістичні методики розслідування; 5) міжродові криміналістичні методики розслідування; 6) комплексні криміналістичні методики розслідування злочинів [1, С.92-94].

Беручи за основу наукову позицію В.А. Журавля, вважаємо за можливе запропонувати

[1] Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. -М., 1998. С.25.

[2] Лебедев В.И. Дактилоскопия// Искусство раскрытия преступлений. - СПб., 1909. С.XVI

чотирьохрівневий розподіл методик розслідування злочинів проти довкілля.

1. Родова методика, яка поєднує усі види злочинів, що знаходяться в одному VIII-му розділі Кримінального кодексу України (саме тому вона ще визначається як міжвидова або групова). Безумовно, ця методика розглядається як абстрактна модель високого рівня, яка за великим рахунком є вимушеною, тимчасовою, оскільки на сьогодні відсутній достатній емпіричний матеріал для формування більш конкретних методик. Так, у період з 2002 по 2010 рік з усього 9 кримінальних справ (серед 10875 кримінальних справ це становить менш ніж 0,1%) порушено за: 1) невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст.237 КК – чотири кримінальні справи); 2) проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля (ст.253 КК, чотири кримінальні справи); 3) приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст.238 КК, одна кримінальна справа). Не набагато більше за той же період порушено і по ст.ст.: а) 236 КК (порушення правил екологічної безпеки - 15 кримінальних справ); б) 251 КК (порушення ветеринарних правил - 14 кримінальних справ); в) 247 КК (порушення законодавства про захист рослин - 12 кримінальних справ); г) 243 КК (забруднення моря - 11 кримінальних справ). За порушення законодавства про континентальний шельф України (ст.244 КК) та проведення вибухових робіт із порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250 КК) – взагалі не зареєстровано жодного порушення і практика розслідування таких видів злочинів зовсім відсутня. Все це істотно зменшує потребу у розробці криміналістичних методик видового і підвидового рівня. У цьому плані Ю. П. Гармаєв цілком справедливо зазначає, що найбільш перспективним напрямом еволюції криміналістичних методичних рекомендацій є тенденція щодо їх "укрупнення", тобто формування методик більш високого рівня спільності – загальних методик [2, С.10]. Дійсно, у практичній діяльності вихідні дані далеко не завжди містять чіткі і достовірні ознаки, що вказують на вид злочину та дозволяють здійснювати його кримінально-правову кваліфікацію. Однак, вже на самому початку розслідування слідчий не повинен діяти "наосліп", інтуїтивно або застосовувати більш-менш придатну на його думку видову методику. У цих випадках, наголошує В.О.Образцов, необхідно використовувати рекомендації родової методики, заснованої на єдності інформаційно-відображувальних процесів, властивих певним "групам криміналістично подібних видів злочинів" [3, С.55].

2. Видові криміналістичні методики розслідування, де види злочинів чітко визначені у відповідному розділі кримінального кодексу, а саме (у нашому випадку) у VIII-му розділу "Злочини проти довкілля". Цей рівень є найбільш усталеним, традиційним. Щодо нього, то й і раніше формувалась система окремих криміналістичних методик розслідування, оскільки він базується на кримінально-правовій класифікації злочинів. Йдеться про такі видові методики, як розслідування "Порушення правил охорони вод" (ст.242 КК), "Незаконне полювання" (ст.248 КК) [4; 5] та ін. Практично у певній перспективі до кожного складу злочину Кримінального кодексу України має бути створена своя видова криміналістична методика.

3. Підвидові криміналістичні методики розслідування являють собою підвиди чи різновиди, виділені з-поміж злочинів одного виду за криміналістично-значущими ознаками (мікрометодики) [1, С.93]. Вони мають низку переваг перед родовими абстракціями, тому що уособлюють в собі безпосередньо рекомендації прямої практичної спрямованості. Такі методики є вкрай перспективними і тому до розроблення саме таких мікрометодик повинні прагнути науковці, бо вони є найбільш сприятливі для практиків. У криміналістичній літературі визначають, що "саме ці методики наближають наукові рекомендації до запитів практики, дозволяють збудувати чіткі алгоритми поведінки слідчого у тій чи іншій ситуації. Зміст та структура підвидових методик (мікрометодик) відображають у найбільш концентрованому вигляді криміналістично значущу інформацію щодо конкретних кримінальних або слідчих ситуацій. Тільки у мікрометодиках найбільш повно можуть бути представлені статистичні показники відносно кореляційних залежностей між елементам и криміналістичної характеристики певного підвиду злочинів" [6, С.93]. Як видається, до мікрометодик можна віднести розслідування незаконного полювання, яке вчинено або службовою особою з використанням свого службового становища, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу (ч. 2. ст. 246 КК), оскільки при вирішенні питання про те, чи здійснювалося незаконне полювання способом масового знищення, слід ретельно досліджувати характерні властивості застосованих знарядь, зокрема їх руйнівну силу, характер взаємодії з навколишнім середовищем, обсяги шкідливого впливу на довкілля тощо [7].

Іншим прикладом може бути мікрометодика розслідування приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі і радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров’я людей, рослинний та тваринний світ (ст. 238 КК) вчинених у місцевості, оголошеної зоною надзвичайної екологічної ситуації [8].

4. Комплексні криміналістичні методики розслідування, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов’язаних злочинних дій, що поєднані в єдиний ланцюг злочинної поведінки, і як правило, спрямовані на злочинне збагачення [9, С.21-22]. Це поєднання ґрунтується на підставі одночасного врахування кримінально-правових й криміналістичних критеріїв класифікації злочинів. Більш того, вони охоплюють єдиним умислом співучасників спільною метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму. Так, лісник гр.О. безпосередньо

на обслуговані ним лісосіці незаконно здійснив порубку 7 дерев породи ялина (незаконна порубка дерев і чагарників вчинена у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду - ч.1 ст. 246 КК), які привласнив (привласнення та заволодіння чужим майном, яке було ввірене винуватому чи перебувало в його відданні - ч. 1 ст. 191 КК) та реалізував за підробленими документами (підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином - підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою - ч. 1 ст. 358 КК) [10]. Тобто, серед вчинених злочинів незаконна порубка лісу є одним з ланцюжків злочинної діяльності, яка охоплювалась загальним кримінальним задумом і була спрямована на незаконне збагачення. Про необхідність використання комплексних методик можна говорити і у тих випадках, коли злочинне угрупування під "дахом" посадовців різних рівнів займаються незаконним видобутком корисливих копалин і реалізують їх (у тому числі і контрабандним шляхом) з метою збагачення. Звичайно, цей перелік можна і продовжити.

Література: 1. Журавель, В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції. – Х.: Вид. агенція "Апостіль", 2012; 2. Гармаев Ю. П. Теоретические основы формирования криминалистических методик расследования преступлений : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. – М., 2003; 3. Образцов В. А. Криминалис- тическая классификация преступлений. - Красноярск: изд-во Краснояр. ун-та, 1988; 4. Расследование дел о незаконной охоте / Под ред. С. А. Данилюка. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990; 5. Див.: Матвійчук В. К., Голуб С. А. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма провадження, розслідування та запобігання: Монографія. – К.: КНТ, 2006; 6. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення / за ред. д-ра юрид.наук,проф. В. А. Журавля. – Х. : Харків юридичний, 2005; 7. Див.: п.13 Постанови ПВСУ "Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля" від 10 грудня 2004 р. // Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / Верховний Суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К.: Юрінком Інтер, 2005; 8. Закон України "Про зону надзвичайної екологічної ситуації" // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 42, ст.348) із змінами, внесеними згідно із Законом N 3421-IV (3421-15) від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 22, ст.199; 9. Журавель В. А. Окрема криміналістична методика розслідування злочинів: форма, структура, зміст / В. А. Журавель // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. – Х.: Право, 2007. – Вип. 7; 10. Архів Іршавського районного суду Закарпатської області. Кримінальна справа 1-72/ 2008.

Омельченко Тарас Владимирович

Таврический национальный университет (Симферополь, Украина)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СУДЕБНО-СЛЕДСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ УКРАИНЫ

1. Новый Уголовный процессуальный кодекс Украины анонсировался как состязательный по форме, отвечающий европейским стандартам в сфере уголовного судопроизводства, обеспечивающий в полном объёме права и свободы человека и гражданина. Авторы законопроекта неоднократно в средствах массовой информации отмечали его прогрессивный характер по сравнению с Уголовно-процессуальным кодексом Украины 1960 года (далее УПК 1960), которому приписывались проблемы не столько процессуального характера, сколько ставилось в вину его "происхождение из советского прошлого". Не принимались во внимание и критические замечания Ю. М. Грошевого, Т. В. Варфоломеевой, В. С. Зеленецкого, В. Т. Нора, Н. Е. Шумило и др.. В настоящее время есть возможность подвести первые итоги действия УПК Украины.

2. Анализ положений УПК Украины и судебно-следственной практики позволяет систематизировать теоретические коллизии, недостатки и неточности, заложенные в УПК Украины и неизбежно возникающие при его правоприменении. Указанные проблемы мы систематизируем на несколько групп: 1) теоретические коллизии, 2) законотворческие пробелы, 3) процессуально-организационные недостатки.

3. К числу теоретических противоречий необходимо относить вопрос о современной форме уголовного процесса Украины. Если УПК 1960 предусматривал смешанную форму процесса, то заявленная авторами УПК Украины состязательная форма уголовного производства вызывает определённые сомнения. Даже если принимать во внимание невозможность существования в чистом виде состязательной или розыскной форм процесса. Так, при состязательном процессе роль досудебного (предварительного) следствия минимальна и сводится к предварительной подготовке материалов для судебного разбирательства. Причём и в сроках и в объёме этот этап уголовного процесса сведён к минимуму. УПК Украины предусматривает практически полноценное досудебное следствие, при лишённом процессуальной самостоятельности и независимости следователе. Настоящую форму уголовного процесса Украины можно определить как "уже не смешанная, но ещё не состязательная". Добавив современному следственному судье полномочий по производству процессуальных действий, по оформлению материалов досудебного следствия и можно проводить аналогию со смешанной формой процесса по Уставам уголовного судопроизводства Российской Империи 1864 года.

4. К числу теоретических коллизий необходимо отнести и вопросы связанные с тем, что дознание как вид деятельности существует, но органов дознания нет. В УПК Украины отмечается, что дознание проводится следователем. Существенно изменился и подход к понимаю содержания и сущности оперативно-розыскной деятельности, причём не в сторону усиления роли государства в борьбе с преступностью. Совмещение оперативно-розыскной и функции предварительного расследования в

литературе часто, и обосновано, подвергается критике.

5. К теоретическим проблемам можно отнести и подмену понятий. Так, в УПК Украины говорится о существовании суда присяжных, хотя по форме он таковым не является. Народное представительство в уголовном производстве в составе одной с судьями коллегии – называется суд шеффенов, аналог института народных заседателей советского периода развития уголовного судопроизводства, но никак не суд присяжных. Теоретически неоправданным является предусмотренная УПК Украины производство по делам частного обвинения, всё отличие которого от обычной формы является необходимость заявления потерпевшего, после наличия которого прокурор в любом случае вступает в процесс. В данном случае есть основания говорить о частно-публичном характере уголовного производства. Вызывает сложности и теоретическое определение процессуальной роли прокурора. В УПК Украины говорится, что прокурор осуществляет надзор в форме процессуального руководства за досудебным следствием. Но если он процессуальный руководитель досудебного следствия, то за кем он осуществляет надзор? Не до конца ясны процессуальные функции судебного следователя. Ни к функции обвинения, ни к функции защиты, ни к функции правосудия его отнести нельзя. Вероятно, будут обосновываться новые процессуальные функции – функция судебного контроля за досудебным следствием.

6. Непродуманным с точки зрения теории уголовного процесса является современное регламентирование начала досудебного расследования. Внесение в Единый реестр досудебных расследований всех заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях нарушает права человека ещё больше чем наличие стадии возбуждения уголовного дела. С момента внесения в ЕРДР информации о совершении конкретным лицом уголовного правонарушения до его уведомления о подозрении, следователь прокурор наделяются полномочиями по производству процессуальных действий, в том числе следственных (розыскных) и негласных следственных (розыскных действий. Но производство некоторых из них (например, обыск) Европейским Судом по правам человека рассматривается как "уголовное обвинение", что приводит к необходимости формализации статусу такого лица до момента уведомления его о подозрении. Особенно это проявляется в тех случаях, когда необходимо применять особые порядки уголовного производства в отношении указанных в кодексе лиц. Так, в отношении судьи уведомление о подозрении может осуществить лишь Генеральный прокурор Украины. Современное регламентирование позволяет внести ЕРДР в отношении любого лица заявление, которое должно проверяться путём производства как следственных, так и негласных следственных действий. УПК 1960 года предусматривал и возбуждение уголовного дела в отношении судьи только соответствующими субъектами. Вероятно форма начальных стадий уголовно-процессуальной деятельности в виде "дознание – предварительное (досудебное) следствие – судебное разбирательство" является наиболее оптимальной и апробированной не только временем, но и опытом европейских стран. Безусловно, это не все теоретические коллизии современного УПК Украины, существуют неясности по применению практики Европейского суда по правам человека в уголовном производстве, применению норм уголовного процессуального кодекса по аналогии и т.п.

7. Законотворческие проблемы характеризуются отсутствием необходимого законодательного обеспечения для комплексного установления соответствующих изменений, обусловленных конкретизацией содержания правоотношений и взаимоотношений внутри системы судебных и правоохранительных органов Украины. Остро необходимы законодательные акты регламентирующие и разъясняющие новое для законодательства Украины понятие "уголовный проступок", определения процессуального статуса и структуры Государственного бюро расследований и т.п. К числу законотворческих проблем необходимо относить структуру Уголовного процессуального кодекса Украины и статей. Вызывает сомнение в необходимости разделения соответствующих разделов УПК Украины на параграфы. Структурное построение статей кодекса не всегда единообразно, логика нумерации частей статьи не до конца понятна, особенно в тех случаях, когда в статье один абзац, или под одним номером несколько абзацев размещено. Перегруженность терминологией, мы также отнесём к законотворческим пробелам, так как она должны были бы быть устранены в ходе рассмотрения законопроекта в Верховной Раде Украины. Нецелесообразным представляется расшифровка правовых понятий иных отраслей права (малолетнее лицо, минимальная заработная плата и т.п.). Допускается в кодексе и терминологическое несоответствие. Так, в некоторых случаях говорится и о вынесении и о постановлении определения судьёй. В УПК Украины раскрывается содержания срока исчисляемого только днями, но по тексту встречаются и сроки исчисляемые сутками. Не может приветствоваться и перегруженность УПК Украины бланкетными нормами. Вероятно, это свидетельствует о необходимости комплексной "вычитке" норм УПК Украины с целью систематизации понятийного аппарата и его единообразного применения в тексте законодательных актов.

8. К числу процессуально-организационных недостатков необходимо относить такие, которые обусловлены особенностями взаимодействия суда и правоохранительных органов в Украине. Авторы УПК Украины провозглашали в качестве одной из цели принятия УПК Украины существенное снижение бюрократизации уголовной процессуальной деятельности. Однако практическая реализация данного тезиса не удалась. Если существенный рост "бумагооборота" был предсказуем ещё на этапе подготовки законопроекта, то мало кто предполагал принятие параллельно с

нормативно-правовыми актами о ЕРДР, который содержит фактически все данные существующие в статистических карточках, ведомственных инструкций дублирующих ЕРДР, но только в бумажном варианте. Речь идёт о приказах МВД Украины от 06.08.2012 г. № 681, от 19.11.2012 г. № 1050. Отсутствие апробации действий норм УПК Украины в рамках, возможно, одной области Украины, отсутствие чёткого понимания порядка и логики взаимодействия "следователь – прокурор – следственный судья" на досудебном расследовании, отсутствие документального обеспечения (образцы процессуальных документов) существенно затрудняет применение норм УПК Украины, а соответственно и уголовно-правовое воздействие на правонарушителей.

Письменний Дмитро Петрович

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

В березні 2013 року виповнилося 90 років з дня утворення Верховного Суду України. В історії Верховного Суду нашої країни умовно можна виділити три періоди його розвитку: 1) революційний (1923-1953 рр.); 2) постсталінський (1954-1991 рр.); 3) період, який розпочався з набуття Україною незалежності, а саме: з 1991 р. Цей останній період – всього 22 роки, однак він заслуговує більш детального розгляду. В ньому також можна виділити три етапи його розвитку. Перший етап, який розпочався із проголошенням незалежності України, знаменний тим, що Верховний Суд України почав відповідати своїй назві не лише формально, а й за суттю. До 1991 року його можна було називати вищим судом України, але ж ніяк не верховним, оскільки його рішення міг переглядати Верховний Суд СРСР.

На другому етапі найвищій судовій інстанції необхідно було здобути статус незалежного і повноцінного органу у рамках класичного поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Залежність судової влади від інших державних органів, особливо виконавських залишається досить істотною та масштабною і до цього часу.

Необхідно зазначити, що останнім часом судді Верховного Суду України зробили істотні кроки для утвердження незалежної судової влади України, справедливого та безстороннього суду як дійсно останньої правової та суспільної інстанції у вирішенні соціальних конфліктів. Цей процес і становить третій період новітнього розвитку Верховного Суду України та всієї судової системи нашої країни, який проходить надзвичайно складною.

Від Верховного Суду завжди очікують ефективних підходів до вирішення багатьох складних проблем правосуддя, забезпечення надійного правового захисту прав та свобод людини і громадянина, утвердження незалежності судової влади. Він покликаний скеровувати судову практику на виконання вимог Конституції та чинного законодавства з врахуванням умов, в яких живе та розвивається суспільство.

Роль і місце Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції має передбачати наявність в його розпорядженні дієвих інструментів, за допомогою яких можна було б оперативно і ефективно впливати на правозастосовчу діяльність судів з метою забезпечення однакового застосування ними законодавства.

Основний Закон нашої держави проголосив, що "найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України (ч. 2 ст. 125). Такий статус Верховного Суду означає, що його роль у судовій системі є визначальною.

Відтворюючи конституційні засади правосуддя, ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 року "Про судоустрій України" закріплювала, що Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції разом із здійсненням правосуддя забезпечує однакове застосування законодавства всіма судами. Відповідно до вказаної статті Закону, на Верховний Суд покладалось виконання таких функцій: розгляд у касаційному порядку рішень загальних судів у справах, віднесених до його підсудності ЦПК і КПК України; перегляд у порядку повторної касації інших справ, які були розглянуті в касаційному порядку вищими спеціалізованими судами України, а також розгляд у випадках, передбачених законом, інших справ, пов’язаних з виключними обставинами; надання судам роз’яснень з питань застосування законодавства на основі узагальнення ним судової практики та аналізу судової статистики.

Крім того, Верховний Суд України мав ще такі повноваження: надавати висновок при виникненні питання про імпічмент щодо Президента України та надання письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я (п. 3 частини другої ст. 47); звертатись до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів і у випадках, коли при здійсненні судами загальної юрисдикції правосуддя виник сумнів щодо конституційності законів чи інших правових актів (п. 4 частини 2 ст. 47 Закону).

Новий Закон "Про судоустрій і статус суддів", прийнятий 7 липня 2010 року, значно послабив повноваження Верховного Суду України та суттєво посилив роль Вищих спеціалізованих судів нашої держави. Саме це призвело до того, що Верховний Суд України було обезкровлено, його було позбавлено практично всіх повноважень, усіх інструментів, за допомогою яких він міг би забезпечувати однакове застосування законодавства всіма судами.

Відповідно до ст. 38 цього Закону, Верховний Суд України:

1) переглядає справи з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

3) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

4) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Внаслідок чергової судової реформи (2010 р.) Верховний Суд, як це видно з його нинішньої компетенції, втратив повноваження суду касаційної інстанції і отримав право лише на перегляд рішень судів касаційної інстанції (Вищих спеціалізованих судів) з мотивів неоднакового застосування норм матеріального права, а також на перегляд інших рішень судів загальної юрисдикції на виконання рішень Європейського суду з прав людини. При цьому, за наслідками розгляду відповідних заяв Верховний Суд України отримав право за процесуальним законодавством лише направляти справи на новий судовий розгляд, а не вирішувати їх по суті.

Крім того, на теперішній час порушення судами касаційної інстанції відповідних норм ЦПК, КПК, ГПК, КАС України взагалі не можуть бути оскаржені, що призводить до вільного ставлення Вищих спеціалізованих судів до процесуального законодавства. Склалася така ситуація, що навіть явно незаконну чи помилково винесену процесуальну ухвалу касаційного суду оскаржити неможливо.

Все це засвідчує, що сьогодні найвищий судовий орган держави не може виправляти помилки місцевих судів, оскільки Верховний Суд України було позбавлено повноважень щодо перегляду справ у касаційному, виключному та виняткових порядках; ведення та аналізу судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, надання судам роз'яснень з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики; визнання не чинними роз'яснень пленумів Вищих спеціалізованих судів.

Ще однією проблемною ситуацією стало запровадження процедури допуску Вищими спеціалізованими судами будь-якої справи до провадження Верховного Суду України. Сьогодні найвищий судовий орган у державі фактично позбавлений права самостійно приймати рішення про прийняття до свого провадження заяв учасників судового провадження. Процесуальне законодавство викладене так, що нижчестоящий суд вирішує питання діяльності вищестоящого суду та має можливість безпосереднього впливу на процесуальну діяльність Верховного Суду України.

Прикладом є ст. 111-19 Господарського процесуального кодексу України, яка встановлює, що заяву про перегляд судових рішень господарських судів треба подавати у Верховний Суд України через Вищий господарський суд України. Якщо сторона програла спір у Вищому господарському суді, але не згодна з рішенням, оскаржить це рішення у Верховний Суд України, то питання про допуск її скарги до Верховного Суд вирішує той Вищий господарський суд, з рішенням якого вона не згодна.

Викладене вище засвідчує, що система "допуску справ до провадження" не відповідає міжнародній практиці та послаблює незалежність судової систем України.

Виступаючи на міжнародній науково-практичній конференції: "Верховний Суд України і демократичне суспільство:витоки та перспективи" (лютий 2013 року) Голова Верховного Суду України П. Пилипчук зазначав, що нині Верховний Суд докладає чимало зусиль, спрямованих на вдосконалення законодавства про судоустрій, судочинство та статус суддів, але ефективно вони запрацюють лише в разі, якщо судова реформа проводитиметься разом із заходами, спрямованими на розбудову України як демократичної, соціальної і правової держави.

Всім відомо, що найбільш гострою залишається проблема незалежності судів та суддів. Протягом останнього десятиліття суспільство ставало свідками неодноразового втручання в діяльність суддів, втягування їх у політичну боротьбу, нав'язування не правових підходів до вирішення спорів та конфліктів. Мають місце непоодинокі випадки тиску на суддів шляхом погроз, шантажу та інших форм протиправного впливу.

Зазначимо, що до такого стану речей значною мірою призводить недостатнє врегулювання цього питання в ст. 126 Конституції України.

Загально відомо, що судова влада є найбільш слабкою та найменш захищеною з-поміж інших гілок державної влади. Це зумовлено правовою природою судової влади, оскільки вона має право лише вирішувати конфлікти, які виникають в державі, і не має дієвих інструментів, щоб відстоювати свою незалежність.

Вбачається, що гарантії незалежності суду й суддів мають бути більш чітко виписані в Конституції України з тим, щоб знайти свій подальший розвиток у галузевому законодавстві. Тому бажано, щоб і Конституційна Асамблея, і Комісія з питань правосуддя ще раз повернулися до змісту статті 126 Конституції України і підготували такі пропозиції, які дали б змогу реально захистити суддівську незалежність.

Вважаємо, що саме в Конституції України має бути чітко зазначено, що основним призначенням Верховного Суду України є забезпечення однакового застосування законодавства (як матеріального, так і процесуального) всіма судами держави. Одночасно мають бути чітко прописані основні повноваження Верховного Суду, які дали б змогу спрямувати правозастосовну діяльність судів у єдине русло.

Вельми актуальним залишається питання про законодавчу ініціативу Верховного Суду України у зв'язку з необхідністю пошуку конкретних шляхів впливу судової практики на вдосконалення

суспільних відносин. Вивчення й узагальнення судової практики місцевих судів нерідко є сигналом про гостру необхідність у внесенні змін до правового регулювання, про наявність суперечностей в окремих нормах діючого законодавства. Проте, за чинною Конституцією України право законодавчої ініціативи найвищому органу судової влади, яке він мав раніше, не належить. Не маючи права законодавчої ініціативи, Верховний Суд все ж розробляє і вносить окремі законопроекти, але не безпосередньо, а через інших суб'єктів законодавчої ініціативи: через Президента, Кабінет Міністрів України, або окремих народних депутатів. Проте це не може забезпечити ефективну участь Верховного Суду у законотворчому процесі, оскільки в багатьох випадках його пропозиції залишаються нереалізованими.

Підтримуємо пропозицію як науковців, так і представників суддівського корпусу про те, що на сучасному етапі створення правової держави, посилення уваги до формування громадянського суспільства, захисту прав і свобод громадян є потреба надати Верховному Суду України право законодавчої ініціативи, внісши відповідні зміни до Конституції України.

Останніми роками (2010-2012 рр.) в Україні за компромісного політичного підходу сталося так, що вищі спеціалізовані суди (Вищий господарський, Вищий адміністративний, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ) були наділені окремими повноваженнями, притаманними касаційній інстанції. Але як вірно зазначає в своїх публікаціях М.І. Сірий, з теоретичної точки зору за жодних обставин будь-який вищий спеціалізований суд для жодної сукупності судів не може бути повною та остаточною касаційною інстанцією. Слід наголосити, що в Україні як демократичній державі повноваження на здійснення судової влади Верховному Суду України надано не Верховною Радою, а саме Конституцією України. Тому і позбавлення Пленуму Верховного Суду України повноважень здійснювати правосуддя, і передача повноважень на здійснення касації в будь-якому вигляді судам нижчого рівня (зокрема, Вищим спеціалізованим судом, що діють в Україні) не відповідають змісту Основного Закону держави.

Гарантований ст. 8 Конституції України принцип верховенства права з очевидністю встановлює, що заради визначеності в праві лише один найвищий суд має виконувати функцію повної та остаточної касації. Що ж стосується розподілу повноважень між Верховним Судом України та Вищими спеціалізованими судами, як вірно стверджує М.І. Сірий, то тут все просто: всі суди країни є нижчестоящими стосовно Верховного Суду України.

Як відомо, конституційний принцип забезпечення доступу до правосуддя означає, що доступ як до першої, так і до останньої судової інстанції, тобто доступ до всіх судів без винятку, доступ без будь-яких зайвих формальних перешкод. Тому, закріплене у ст. 55 Конституції право особи на судовий захист передбачає, зокрема, право будь-якої особи звернутися до найвищої судової інстанції для визначення правильності застосування в її судовій справі матеріальної чи процесуальної норми, тобто звернутися з касаційною скаргою до Верховного Суду України.

Саме на відновлення функцій Верховного Суду України як найвищого судового органу України спрямований проект Закону України "Про внесення змін деяких законодавчих актів щодо відновлення функцій Верховного Суду України" (реєстр. № 2203 від 6 лютого 2013 р.), який підготовлений народним депутатом України Ю. Одарченком.

Законопроектом, як зазначено в пояснювальній записці до нього, вносяться зміни до всіх процесуальних кодексів України та Закону України "Про судоустрій та статус суддів".

Основою змін процесуального законодавства є нові редакції відповідних глав Кодексів, у яких визначається порядок перегляду Верховним Судом України рішень судів відповідної юрисдикції.

В законопроекті передбачається ліквідація процедури допуску справи до провадження. Заяви про перегляд рішень судів касаційної інстанції пропонується подавати безпосередньо до Верховного Суду України. Якщо заява оформлена належним чином, то вона розглядається колегією із п'яти суддів Верховного Суду України, які приймають рішення про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі.

Автор законопроекту пропонує залишити без змін порядок розгляду заяви, але за наслідками її розгляду Верховний Суд України отримує право на винесення нового рішення, користуючись при цьому всіма правами суду касаційної інстанції (включаючи право приймати нове рішення по суті справи).

В адміністративному судочинстві пропонується передбачити можливість апеляційного оскарження до Верховного Суду України рішень Вищого адміністративного суду України по справах, в яких він діє як суд першої інстанції. Це дасть можливість належної перевірки судових рішень Вищого адміністративного суду України.

В кримінальному провадженні пропонується повернути механізм перегляду судових рішень у виключному провадженні. Крім того, Верховний Суд України за поданням п'яти суддів цього суду отримує право переглядати будь-яке рішення, що винесене в рамках кримінального судочинства. При цьому такий перегляд не може погіршувати становище засудженого.

Також пропонується шляхом внесення відповідних змін до ст. 45 Закону України "Про судоустрій та статус суддів" повернути право Пленуму Верховного Суду України скасовувати постанови Пленумів Вищих спеціалізованих судів щодо узагальнення судової практики з мотивів їх невідповідності Постановам Пленуму Верховного Суду України або невідповідності їх чинному законодавству.

Таким чином, відновлення функцій Верховного Суду України як найвищого судового органу України, значно підвищить рівень правового захисту громадян нашої держави, забезпечить дотримання їх прав і свобод.

Піддубняк Ганна Олександрівна
Залізничний РВ Сімферопольського МУ ГУМВС України в АР Крим
(Сімферополь, Україна)

ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

1. Становлення України як демократичної, соціальної, правової держави нерозривно пов'язане із розвитком її правової системи, вдосконаленням змісту правових норм більшості галузей права. В межах цієї об'єктивно існуючої тенденції основна увага насамперед повинна приділятися регламентації правових відносин між людиною та державою, що вимагає зміни підходів до розуміння, формування та реалізації права та окремих його інститутів. Одним з таких інститутів виступає інститут юридичного доказування. Останній можна вважати міжгалузевим, оскільки наявність норм, якими регламентовано доказування, відмічається в багатьох галузях права. Тому є всі підстави вести мову про певну правову спорідненість процесу доказування у відповідних видах правозастосовчої діяльності, що ставить перед юридичною наукою питання про обґрунтування можливості використання отриманих в різних сферах правозастосування результатів доказової діяльності.

2. Сутність засобів доказування в кримінальному судочинстві стосується природи їхнього виникнення, яка пов'язується із тим, що вони представляють собою відомості про факти, які стали наслідком відображення в матеріальному світі слідів злочину, що містяться в різних джерелах доказів. Тому одним зі шляхів вдосконалення доказування у кримінальних справах є належне опрацювання переліку цих джерел доказів. Форма відомостей не тільки передбачає їх виявлення, а й стосується встановлення відповідних правил залучення цих відомостей про факти в якості доказів до розслідування кримінальної справи. Саме завдяки цим правилам процес доказування забезпечує дотримання і захист прав та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві. Розглядаючи процесуальну форму доказів як складову кримінально-процесуальної форми, доцільно передбачити можливість її диференціації (спрощення або, навпаки, введення додаткових гарантій належності, допустимості та достовірності доказів). У цілому, сутність, зміст та форма відомостей, які використовуються при доказуванні в кримінальному судочинстві, стан їхньої нормативно-правової регламентації відображують сучасний рівень правових стандартів використання засобів обмеження прав та законних інтересів особи, а також можливість організації діяльності у сфері кримінального судочинства на ґрунті сучасних стандартів, методів та форм її здійснення.

3. Кримінально-процесуальна діяльність не зводиться лише до діяльності органів та посадових осіб, які ведуть процес, а передбачає також активні дії інших учасників кримінального судочинства. Доцільно вести мову про два напрямки збирання матеріалів (внутрішній та зовнішній). Так, внутрішнім напрямком можна вважати безпосереднє залучення (формування) матеріалів уповноваженими особами (слідчим, прокурором), а іншим напрямком зовнішнім виступає надання інформації іншими учасниками кримінального судочинства, а також посадовими особами державних установ та організацій, які мають відповідну інформацію.

4. Виділення зовнішнього напрямку збирання матеріалів підтверджується положеннями чинного законодавства. КПК України передбачені способи формування доказів, які складаються із двох взаємопов'язаних елементів збирання і подання доказів. Внутрішній напрямок полягає у безпосередній діяльності слідчого, прокурора по виявленню, процесуальному оформленню та включенню відомостей в кримінальний процес як доказів, що для цих посадових осіб є їхнім обов'язком. Зовнішній напрямок реалізується завдяки діям учасників кримінального судочинства, а також будь-яких інших громадян, підприємств, установ і організацій, для яких це є правом. І вдосконалення вітчизняного кримінального процесу потребує створення ефективного механізму провадження по кримінальним справам, який би забезпечував швидке та повне розкриття злочинів, зокрема, за рахунок своєчасного та повного отримання або збирання доказів по справі. І за наявності у особи певних доказів, якщо це фізична особа або юридична особа приватного права, ми можемо вести мову про її право надати наявні у неї матеріали. Але коли ми ведемо мову про фізичних чи юридичних осіб публічного права, особливо тих, що створені та діють від імені держави, то, на наш погляд, в межах зовнішнього напрямку збирання матеріалів подання відповідних предметів та документів, які мають або можуть мати значення для правильного вирішення кримінальної справи, слід вважати їх обов'язком. А дотримання цими особами відповідних процедур складання та оформлення документів, виявлення та оформлення предметів забезпечує допустимість цих матеріалів для використання в кримінально-процесуальному доказуванні як доказів. І такий механізм, в якому будуть передбачені різні за змістом (обов'язкові та добровільні) та характером (внутрішні та зовнішні) способи виявлення доказів та включення їх у доказування, сприятиме належному виконанню завдань кримінального судочинства.

5. Є підстави для того, щоб на певних умовах та в певних формах включити до діяльності з доказування на досудових стадіях кримінального провадження не тільки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що здійснюють прийом заяв та повідомлень про правопорушення, а й інших функціонально пов'язаних із ними органів та посадових осіб, які, реалізуючи адміністративно-правові повноваження, забезпечують збирання, фіксацію та формування відповідних адміністративних матеріалів. Зокрема, згідно зі ст. 124 Статуту патрульно-постової служби міліції України, "патрульні і постові наряди зобов'язані: а) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою профілактичні та розшукові заходи, передбачені чинним

законодавством; б) припиняти адміністративні правопорушення; … г) розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством; … е) забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих осіб документів, речей, цінностей та іншого майна, вживати заходів до повернення їх законному власнику".

6. Наведене дає підставу для розгляду усталених в науці кримінально-процесуального права складових діяльності з доказування (збирання (формування), перевірка, оцінка доказів) як таких, що стосуються виключно слідчого та прокурора, але фактично залишають осторонь процесу розслідування не тільки інших учасників кримінального судочинства, а й також інші державні органи, які виконують функцію боротьби з правопорушеннями, у тому числі злочинами. Вважаємо, що це не зовсім так. І це тому, що в умовах продовження правової реформи відбувається істотне розширення прав учасників кримінального судочинства, має місце уніфікація форм та методів боротьби із правопорушеннями, посилення координації діяльності правоохоронних органів. Відповідно, є всі підстави вказати, що обов'язковими учасниками доказування є учасники кримінального судочинства, а факультативними інші державні органи та посадові особи.

7. Діяльність з доказування слід трактувати дещо ширше, ніж це зазвичай наводиться в літературі з кримінально-процесуального права (збирання (формування), перевірка, оцінка доказів). Це матиме місце за рахунок включення такого елементу як подання (отримання) доказів (відомостей про факти). Останній нами розглядається як рівнозначний іншим елементам доказування збирання (формування) доказів (відомостей про факти), їх перевірка та оцінка або як окрема складова, зокрема, діяльності на стадії порушення кримінальної справи. І за своєю суттю цей елемент характеризує зовнішній шлях отримання доказової інформації при вирішенні питання про порушення кримінальної справи та її розслідуванні, визначаючи суб'єктом надання такої інформації інших осіб.

Помазан Сергій Григорович

Запорізький Класичний приватний університет (Запоріжжя, Україна)

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ ЕКСПЕРТИЗ У СПРАВАХ ПРО УМИСНІ ВБИВСТВА

Проведеними дослідженнями в області призначення і проведення судово-криміналістичних експертиз встановлено, що законами "Про судову експертизу" 1993 року і "Про психіатричну допомогу" 2000 року в системі експертної діяльності є основні, додаткові, повторні і комісійні експертизи. Ні вказані законодавчі акти, ні Кримінально-процесуальний закон (КПК) в редакції 1960 року і КПК 2012 року в ст.ст. 241-245 про комплексну експертизу взагалі не згадує. Хоча слід зауважити, що в п.7 коментаря до ст. 75 КПК України [1,с.128] 1960 року автори визначають комплексну експертизу, як різновид комісійної експертизи, і вказують, що комісійна експертиза називається комплексною, якщо її у зв'язку з багатопредметністю поставлених слідчим або судом питань проводять спільно фахівці з різних галузей знань, експерти різних спеціальностей(наприклад, криміналіст і судовий медик, психолог і психіатр). Експерти мають право при цьому винести загальне укладення, в якому повинно бути вказано, які дослідження провів кожен експерт, які факти він особисто встановив до яких прийшов висновків.

Інші автори, також не даючи чіткого визначення поняття комплексної експертизи визначають її як різновид комісійної експертизи, вказуючи, що остання може бути однопредметною (у її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності) і багатопредметною, комплексною (дослідження проводять експерти різних спеціальностей). [2, с.8]

При цьому ці автори відмічають, що поняття комплексної експертизи, як процесуального засобу отримання доказів, і комплексного дослідження не рівнозначні: комплексна експертиза завжди буде комплексним дослідженням, але комплексне дослідження може бути комплексною експертизою тільки при виконанні його декількома фахівцями різних спеціальностей. Якщо ж експерт має знання в декількох областях, то проведене ним комплексне дослідження не стає комплексним із-за непотрібності спеціального процесуального врегулювання його діяльності - цілком достатніми є встановлені для звичайної експертизи гарантії достовірності висновків експерта, В. И. Шиканов в роботі "Комплексна експертиза при розслідуванні вбивств" [3, с.87] стверджує, що комплексна експертиза - передусім поняття процесуальне. Це - самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного по своїй структурі дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, знаходяться між собою в органічному зв'язку. Оскільки виробництво комплексної експертизи в кожному випадку обумовлене питаннями, що вимагають застосування різних знань, що є надбанням двох або більше наук, відповідні фахівці роблять необхідні дослідження спільно. Ці тези підтверджені дослідження професора Саинчина О. С. Вказану точку зору і ми розділяємо в повному об'ємі.

Говорячи про регламентацію виробництва комплексної експертизи, слід зауважити, що діючий КПК України, як вже вказувалося вище, про комплексну експертизу взагалі не згадує, по суті, слідчий (судовий слідчий), призначаючи комплексну експертизу, або керівник експертної установи, приймаючи таке рішення, мовчазно керується лише згадкою про неї в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР №1 від 16 березня 1971 р. "Про судову експертизу у кримінальних справах", в якому говориться, що можливі випадки, "коли встановлення тієї або іншої обставини неможливе шляхом проведення окремих експертиз, або це виходить за межі компетенції одного експерта або

комісії експертів". У цих випадках допускається проведення досліджень декількома фахівцями на основі рівних спеціальних знань.

Розширення можливостей судової експертизи прямо пов'язане з підвищенням ефективності комплексного дослідження об'єктів експертизи. Насущні потреби експертної практики настійно вимагають законодавчого рішення таких питань :

1) об'єм компетенції в суміжних галузях знання експертів, що беруть участь у виробництві комплексної експертизи;

2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;

3) порядок виробництва міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділи);

4) правовий статус провідного експерта, як організатора і керівника діяльністю комісії експертів, визначенні його функцій, прав і обов'язків.

Окрім вказаних, є і інші питання, що виникають в практиці виробництва комплексних експертиз, що вимагають свого процесуального рішення. [4, с.116-117]

Виробництво комплексної експертизи при розслідуванні вбивств у ряді випадків належать до числа первинних слідчих дій. Оцінка укладення комплексної експертизи, своєчасно призначеної і проведеної, дозволяє вже в початковій стадії розслідування вбивства отримати дуже цінну інформацію про обставини вчиненого злочину. Цінність цієї інформації обумовлена рядом причин. По-перше, на початку розслідування вбивств слідчий найчастіше не має в розпорядженні багатьох відомостей, необхідних для перевірки версій. Укладення комплексної експертизи певною мірою заповнює цей пропуск. По-друге, деякі з обставин, встановлених комплексною експертизою, не можуть бути з'ясовані іншими шляхами.

По-третє, проведення комплексної експертизи, в порівнянні з роздільними і послідовними експертизами, за інших рівних умов дозволяє скоротити час дослідження, що сприяє більше оперативному розслідуванню злочинів.

Теоретично и бажано, щоб при розслідуванні вбивств найчастіше проводяться, комплексні методико-криміналістичні експертизи, що включають медико-балістичні та медико-трасологические. Практичні питання призначення і виробництва комплексної експертизи, зокрема, уперше медико-трасологічної експертизи слідів колючо-ріжучих знарядь на тілі людини, розроблені Н.Н. Щульгой. [5, с.17] Також можливі хіміко-біологічні, хіміко-фізичні, медико-хімічні і деякі інші поєднання видів експертиз для вирішення багатьох питань, що виникають при розслідуванні вбивств.

Найважливішою умовою успішного виробництва комплексної експертизи є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти мають бути зібрані в ході огляду місця події і при виконанні інших первинних слідчих дій. При цьому слід забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, як відмічає И. М. Зельдес, у разі вбивства з вогнепальної зброї не слід робити зіскрібків з країв ушкодження, не можна шукати рану з прилеглими шматочками тканини і вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ній дефектами і слідами вогнепальних ушкоджень представляється експертам і досліджується комплексною медико-балістичної експертизою одночасно з вивченням поранень на трупі. Тільки так можна і обґрунтовано диференціювати вхідний і вихідний отвір і досить точно встановити дистанцію пострілу. А саме це має первинне значення для встановлення обставин вбивства, що розслідується. [6, с.90]

Перелічені вище рекомендації повною мірою відносяться і до випадків розслідування вбивств, здійснених механічними засобами(колючо-ріжучими, рубаючими, тупими і т.п.).

Збереження можливості вивчення найрізноманітніших властивостей об'єкту, які можуть незабаром зникнути, видозмінитися і таким чином утруднити або взагалі виключити виробництво експертизи є важливою умовою підготовки об'єктів для комплексної експертизи.

Коли є підстави вважати, що вбивство здійснене з використанням паливно-мастильних матеріалів або ж на місці вбивства виявляються харчові продукти, тютюнові вироби, різні біологічні об'єкти і т.п., комплексна експертиза призначається негайно на підставі огляду.

Завдання комплексної експертизи визначаються питаннями, сформульованими в постанові. Від правильної постановки питань залежить характер і об'єм експертизи, своєчасне використання того або іншого поєднань спеціальних знань. Найчастіше при розслідуванні вбивств перед комплексною експертизою ставляться завдання:

1) визначити механізм утворення ушкоджень;

2) встановити характеристики або ідентифікувати знаряддя, що заподіяло ушкодження реконструювати взаємноположення нападаючого і потерпілого;

3) визначити дистанцію і напрям пострілу;

4) ототожнити ділянку місцевості по слідах ґрунту і т. д.

Комплексні експертизи при розслідуванні вбивств, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, підлягає визначити і правильно іменувати ту установу, якій доручається проведення експертизи.

У разі, коли виробництво комплексної експертизи доручають відповідним двом або більше установам, керівники яких виділяють в комісію своїх представників, то в кожну з цих установ необхідно направити по екземпляру постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати по одній з названих адрес, зробивши відповідну відмітку в постанові.

Оцінка укладення комплексної експертиза при розслідуванні вбивств складніша, ніж оцінка укладення іншої експертизи. Обумовлено це тим, що комплексна експертиза, по-перше, ґрунтується на ряду досліджень, у зв'язку з чим доводиться аналізувати значно велику кількість даних. По-друге, комплексна експертиза робиться декількома

фахівцями, тому оцінюється діяльність кожного з них окремо і усій комісії в цілому.

Серйозна увага при оцінці комплексної експертизи слід звертати на дотримання кожним експертом принципу індивідуальної відповідальності за це укладення. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити приватну і загальну компетенцію членів комплексної комісії експертів, переконатися, що проведені дослідження ґрунтовані на їх спеціальних знаннях, а комплекс застосовуваних методів потрібний і достатній для вирішення поставлених питань.

Літератури: 1. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Київ: Юрінком ІНТЕР, 1997; науково-практичний коментар кримінально-процесуального кодексу України. – Харків "Право", 2012; 2. Експертизи в судовій практиці: Навчань. Пособие. – К.: Вища школа, 1967; 3. Шиканов В.І. Комплексна експертиза при розслідуванні вбивств. //Розкриття тяжких злочинів проти особи /мат-лы науково-практичної конференції /, М. : 1973., - ч.2; 4. Белкин Р.С. Курс криміналістики. ВЗТ, Криміналістичні засоби, прийоми і рекомендації. - М.: Юрист, 1997., т.3; 5. Шульга Н.Н. Комплексна ідентифікаційна експертиза слідів колюче-ріжучих знарядь : Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. /Харьковск. юрид.ин-т -Харьков, 1977; 6. Зельдес И.М. Комплексна експертиза при розслідуванні вбивств. //Розкриття тяжких злочинів проти особи /мат-лы науково-практичної конференції/,- ч. 2; М.: 1973.

Реуцький Андрій Володимирович

Кримський юридичний інститут
Національного університету
"Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого"
(Сімферополь, Україна)

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ КОРУПЦІЇ

Проблемою криміналістичної класифікації злочинів займалися такі науковці, як Р.С. Бєлкін, О.М. Васильєв, І. Ф. Герасимов, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, Б. Є. Лук'янчиков, В. Г. Танасевич, В. О. Образцов, М. П. Яблоков та ін. Не зупиняючись докладно на працях цих учених, треба вказати, що, на думку більшості з них, кримінально-правова класифікація не повною мірою відповідає потребам криміналістики, оскільки відображає тільки істотні, з точки зору кваліфікації, ознаки та властивості злочинів, у той час коли розробка криміналістичних методик вимагає більш детальної системи даних про злочинні посягання, знання яких необхідні для розкриття різних їх видів. З огляду на це, в криміналістичній класифікації враховуються ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій і систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання.

Ось чому при формуванні методики розслідування злочинів з ознаками корупції і з'ясовуванні питання про її віднесення до певного класифікаційного рівня, необхідно насамперед визначитися з поняттям "корупційна ознака".

1 липня 2011 року набрав чинності Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції" Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції". У загальних положеннях цього Закону надано визначення термінів корупції та корупційного правопорушення, а також таких понять як неправомірна вигода, конфлікт інтересів, безпосереднє підпорядкування, близькі особи, члени сім'ї.

Слід звернути увагу, що нове антикорупційне законодавство не передбачило термінів, які були у старому законодавстві, а саме: корупційні діяння, ознаки корупції, корупційні злочини, адміністративні корупційні правопорушення тощо.

Всі ці поняття наразі охоплюються терміном корупційне правопорушення, під яким законодавець розуміє умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Цим же законом визначається поняття "корупція" - це використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

Слід погодитися з Хавронюком М. І., що аналіз даного поняття дає можливість встановити наявність трьох форм корупції та ознак кожної з них, при цьому тільки перша і друга форми є корупцією в класичному розумінні цього поняття – як використання певною особою свого службового становища і пов'язаних з ним можливостей для (з метою) незаконного збагачення, а також власне процес такого збагачення. Як випливає із наведеного, невід'ємними ознаками корупції є, з одного боку: використання своїх службових повноважень та відповідних можливостей як форма діяння; неправомірна вигода як предмет або ж як мета,– а з іншого: обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форма діяння; використання контрагентом своїх службових повноважень та відповідних можливостей як мета.

У той же час, правоохоронні органи внесли власні корективи до такого визначення та виокремили серед злочинів з ознаками корупції наступні: 189, 191 ч. 2–5, 206 ч. 3, 232, 262 ч. 2–3, 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 366 ч. 2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2, 375 ч. 2, 410 ч. 2–3, 423, 424 Кримінального кодексу України, та інші злочини за наявності таких обов'язкових ознак: І. Спеціальний суб'єкт злочину (відповідно до ст. 4 вказаного Закону). ІІ. Вчинення... умисних дій, пов'язаних з використанням своєї посади, влади, службових повноважень. ІІІ. Вчинення таких дій з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб з метою незаконного одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, а злочинів, передбачених ст. 189 КК України лише з використанням службового

становища, а ст. 366 ч. 2 КК України – тільки при наявності корисливих мотивів (Спільна вказівка Генпрокуратури, МВС, СБУ, Державної податкової служби, Міноборони і Державної судової адміністрації від 01.07.2011 № 107 щодо єдиного обліку кримінальних справ з ознаками корупційних діянь).

Але така позиція суттєво зменшила кількість складів злочинів, які підпадають під поняття злочин з ознаками корупції, зокрема, залишилося "за бортом" давання хабара та інші.

З огляду на вищевикладене, видається, що ознаками, які визначають сутність корупційних злочинів, є:

1) особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів, - сфера державного управління та місцевого самоврядування;

2) неправомірне використання (зловживання) посадовою особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей;

3) задоволення шляхом такого зловживання особистого інтересу чи інтересу третіх осіб;

4) наявність спеціального суб’єкта - особи, уповноваженої на виконання функцій держави.

При цьому, можна виділити склади злочинів, які є безумовно корупційними, інші - зараховані до категорії корупційних лише з певним застереженням, тобто лише за певних умов їх вчинення.

Особливістю злочинів з ознаками корупції є те, що, вони можуть бути складовими інших груп злочинів, які утворюються за кримінально-правовими ознаками. Так, за формальними ознаками корупційні злочини можуть входити до більшості із визначених законом категорій злочинів (злочинів проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). За неформальними (змістовними) ознаками корупційні злочини можуть входити до складу економічних, фінансових злочинів, злочинів, вчинюваних організованими злочинними групами (організована злочинність) тощо.

Рябинина Татьяна Кимовна

Ряполова Ярослава Петровна

Юго-Западный государственный университет (Курск, Россия)

НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ УПРАЗДНЕНИЯ СТАДИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ УГОЛОВНОГО ДЕЛА

Ещё на этапе обсуждения проекта УПК РФ широкое распространение получила провозглашённая Концепцией судебной реформы в Российской Федерации идея о необходимости ликвидации стадии возбуждения уголовного дела, о её непроцессуальном характере, несовместимости с процессуальным доказыванием и т.д. Положения принятого в 2001 г. УПК РФ послужили благоприятной почвой для развития подобных взглядов, поскольку процессуальная форма проверки сообщения о преступлении была в нем представлена в значительно упрощённом виде.

И если по прошествии лет с развитием отечественного законодательства в российской уголовно-процессуальной науке сложилось распространённое мнение о самостоятельности стадии возбуждения уголовного дела, процессуальном характере предварительной проверки в том виде, в котором она нормативно закреплена в УПК РФ, в авторских концепциях реформировании досудебного производства [1, с. 50; 2, с. 34; 3, с. 22; 4, с. 62] предложение об исключении этой стадии звучит нередко в качестве первоочередной меры.

В новом УПК Украины, вступившем в действие 20 ноября 2012 г., данная концепция получила развитие и законодательное закрепление. Анализ положений главы 19 "Общие положения досудебного расследования" показал, что новый УПК полностью искореняет такое понятие как "возбуждение уголовного дела", "доследственная проверка", "основание для возбуждения уголовного дела" и т.п.

Согласно ч.2 ст. 214 УПК Украины досудебное расследование начинается с момента внесения сведений о преступлении в Единый реестр досудебных расследований (далее – Реестр), а не с момента вынесения постановления о возбуждении уголовного дела, как происходило ранее. Следователь либо прокурор обязаны в течение 24 часов после получения любого заявления или уведомления о преступлении (либо с момента самостоятельного выявления обстоятельств, свидетельствующих о совершении уголовного правонарушения) внести соответствующие сведения в Единый реестр досудебных расследований и начать расследование.

Таким образом, украинский законодатель окончательно разрешил внушительный пласт проблем, присущих уголовно-процессуальной деятельности на данном этапе, в том числе и для российской практики (проблема доказательственного значения достаточных данных, указывающих на признаки преступления, неконкретность в регламентации процессуальных способов проверки поступившего сообщения о преступлении, ограниченные возможности использования специальных знаний на данном этапе, неопределённость правового статуса лиц, вовлекаемых в доследственную проверку, и некоторые другие).

Полагаем, следование принципу "нет стадии – нет проблем" может быть оправдано только в случае чёткого понимания, объективной и дальновидной оценки процессуальных последствий такого решения. Данный вопрос чрезвычайно актуален для дальнейшего развития уголовно-процессуального законодательства обеих стран, ведь и российский законодатель находится в постоянном поиске оптимального варианта регулирования стадии возбуждения уголовного дела, предпринимая попытки её видоизменить.

Как известно, основное процессуальное значение уголовно-процессуальной деятельности на данном этапе заключается в том, что возбуждение уголовного дела – правовое основание для всех дальнейших процессуальных действий при расследовании и разрешении уголовного дела [5, с. 10], что следует считать существенной правовой гарантией от необоснованного вовлечения личности в уголовное судопроизводство на последующих стадиях [6, с. 5]. Так, Г. П. Химичева полагает, что стадия возбуждения уголовного дела должна быть сохранена как неотъемлемая граница между предварительной проверкой наличия в сообщении признаков преступления и расследованием с широкой возможностью производства процессуальных действий, в т.ч. применения мер процессуального принуждения [7, с. 98].

Рассуждая от противного, нужно иметь в виду, что с ликвидацией стадии возбуждения уголовного дела устранится своеобразный фильтр, отсеивающий информацию о действиях, не содержащих признаков преступления или, в силу указанных в законе условий, не подлежащих преследованию в уголовном порядке, а это в одинаковой мере важно как для обеспечения прав и законных интересов граждан, так и для предотвращения нарушений закона [8, с. 61].

Российскими процессуалистами высказываются также опасения иного рода: отсутствие специального решения о возбуждении уголовного дела способно негативно сказаться на сроках расследования, которые могут непомерно затягиваться, на обоснованности производства следственных действий, при этом будет затруднён контроль со стороны потерпевшего за ведением расследования в защиту им своих прав и интересов [9, с. 313]. Кроме того, отсутствие формального начала возбуждения уголовного дела отменяет возможность обжалования факта его возбуждения.

Стоит внимательнее отнестись к таким статистическим данным правоохранительных органов РФ как соотношение количества вынесенных постановлений об отказе в возбуждении уголовного дела и вынесенных в последующем постановлений о прекращении уже возбужденного уголовного дела.

Согласно данным, представленным ниже в таблице 1, значительный "отсев" дел, не имеющих так называемой судебной перспективы, происходит именно на стадии решения вопроса о возбуждении уголовного дела. В дальнейшем, очевидно, доля прекращённых дел незначительна, а ведь это один из важных способов по устранению незаконно возбужденных уголовных дел, обеспечивающий своевременную защиту прав и законных интересов граждан.

Таблица 1.
Сведения о результатах разрешения сообщений о происшествиях, количестве зарегистрированных и раскрытых преступлений, уголовных дел, поступивших в федеральный суд общей юрисдикции и мировому судье в РФ, за 2006-2011 гг. [10]

Показатель	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Количество сообщений о происшествиях, зарегистрированных в органах внутренних дел,	19 305 176	20 529 380	21 499 523	22 788 829	23 903 997	24 733 853
из них: - возбуждено уголовных дел	3 262 617	2 991 385	2 632 572	2 445 492	2 183 199	1 982 367
- в возбуждении уголовного дела	4 595 885	5 007 796	5 317 087	5 640 693	6 030 001	6 142 306
Количество зарегистрированных преступлений	3 855 373	3 582 541	3 209 862	2 994 820	2 628 799	2 404 807
Количество раскрытых преступлений (в т.ч. дел, прекращённых, направленных в федеральный суд общей юрисдикции и мировому судье)	1 794 517	1 775 165	1 713 445	1 650 951	1 430 977	1 311 846
Поступило в федеральный суд общей юрисдикции (кроме военных судов) и мировому судье	1 224 431	1 174 831	1 123 701	1 119 361	1 054 890	981518

Кроме того, если сопоставить вышеуказанные статистические данные о количестве возбужденных уголовных дел и числе "отказных" материалов за 2006-2011 г., окажется, что если следовать предложению ряда ученых и возбуждать уголовные дела по каждому поступившему сообщению (заявлению) о преступлении, количество возбуждаемых уголовных дел с каждым годом бы только увеличивалось, что не отражает общей тенденции его ежегодного снижения, а к 2011 г. количество возбужденных уголовных дел по сравнению с реальными статистическими данными возросло бы как минимум в 4 раза, следовательно, в 4 раза возрастёт риск уголовного преследования невиновных лиц, а также возможность принудительного вмешательства в сферу конституционных прав и свобод граждан.

Стоит отметить, что для украинской практики, по статистическим данным за 2011 г., разница в

количестве возбужденных уголовных дел и так называемых отказных материалов гораздо существеннее [11]. Так, в 2011 г. только в органах внутренних дел было зарегистрировано 3 346 539 сообщений о преступлении, по их результатам принято решение об отказе в возбуждении уголовного дела, а возбуждено только 491 309 уголовных дел. Соответственно, при тех же исходных данных к концу 2013 г. количество уголовных дел возрастёт как минимум в 7, 8 раз (и это не принимая в расчёт ежегодного повышения уровня преступности в стране), что не может не отразиться на качестве проводимого досудебного расследования, нагрузке следователей. Это обстоятельство способно вызвать кадровый дефицит в правоохранительных органах и непрогнозируемые финансовые затраты в ходе реализации нового украинского УПК. Также это может стать причиной увеличения количества проверок правоохранительных органов по заявлениям, которые не имеют под собой достаточных правовых оснований, ведь даже анонимное заявление отныне подлежит проверке и внесению в Реестр.

Кроме того, возникнет неопределённость со сроком оповещения лиц, подозреваемых в совершении уголовного правонарушения, о начале уголовного расследования. В частности, в статье 3 УПК Украины закреплено, что привлечение к уголовной ответственности начинается с момента уведомления лица о подозрении его в совершении преступления, но далее не указывается, в какие сроки такое лицо должно быть оповещено о том, что его подозревают и в отношении него ведётся расследование. На практике, как справедливо отмечают украинские юристы, это может привести к тому, что лицо, подозреваемое в совершении преступления, может далеко не сразу узнать о том, что в отношении него проводятся следственные действия и, соответственно, оно лишается возможности своевременно отреагировать и защитить свои права [12].

Таким образом, ввиду изложенных негативных последствий упразднения стадии возбуждения уголовного дела, обоснованно считаем, что процессуальная деятельность по выяснению наличия или отсутствия юридических и фактических оснований для возбуждения уголовного преследования в целях привлечения лица к уголовной ответственности должна быть сохранена независимо от принятых уголовно-процессуальных порядков.

Литература: 1. Халиков А.Н. Вопросы оптимизаций досудебного производства // Российская юстиция. 2006. №9. 2. Деришев Ю. Стадия возбуждения уголовного дела реликт "социалистической законности" // Российская юстиция. 2003. 3. Володина Л.М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе: автореф. дис. …докт.юрид.наук. Екатеринбург, 1999. 4. Гуськова Г.П. Нужна ли стадия возбуждения уголовного дела российскому уголовному судопроизводству? // Проблемы противодействия преступности в современных условиях. Материалы международной научно-практической конференции. Ч. 1. Уфа: Изд-во БашГУ, 2003. 5. Строгович Т.С. Курс советского уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса. Т.1. М.: Наука, 1968. 6. Симонова Т.С. Проверка повода и установление основания для возбуждения уголовного дела: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Барнаул, 2007. 7. Химичева Г.П. Досудебное производство по уголовным делам: Концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. Монография. М.: Экзамен, 2003. 8. Мичурин В.С. Нарушения уголовно-процессуальных норм при возбуждении и прекращении уголовных дел, способы их устранения: дис. ... канд. юрид.наук. Москва, 2004. 9. Уголовный процесс: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2008. 10. Общие сведения о состоянии преступности в России за 2006-2011 гг. Данные официального сайта МВД РФ. URL: http://www.mvd.ru/presscenter/statistics/); Оперативные статистические сведения о работе федеральных судов общей юрисдикции и мировых судей за 2006-2011 гг. Данные официального сайта Судебного департамента при Верховном Суде РФ. URL: http://www.cdep.ru/index.php?id=5&item=452. 11. Офіційний веб сайт МВС України. URL: http://mvs.gov.ua/mvs/control/ main/uk/publish/ article/717134. 12. Серый А. Новый Уголовно-процессуальный кодекс// Новини твого міста. URL: http://ntm.net.ua/2011-01-21-12-30-58/2656-novyj-upk.

Сабадаш Виктор Петрович

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

ДЕЯКІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ ІЗ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВОМ

Розвиток та інтенсивне впровадження сучасних інформаційних технологій в різних сферах життєдіяльності обумовлює зростання злочинних проявів в них, що представляє дуже серйозну загрозу як для економіки, так і для інформаційної безпеки держави, складової національної безпеки. Особливо це відчувається з приєднанням до міжнародних систем телекомунікації та підвищення інтелектуального рівня зловмисників, які через мережу Інтернет отримують доступ до комп'ютерної інформації. Високотехнологічні злочини набувають усе більш організованого, транснаціонального характеру [1, с. 106].

Проблема боротьби з високотехнологічним шахрайством особливо гостро стоїть в банківській сфері, телекомунікаціях, ритейлі, електронній торгівлі.

Кожна з організацій цих галузей регулярно зустрічається зі спробами незаконного одержання грошей, товарів або послуг шляхом використання уразливостей в автоматизованих системах або обману клієнтів і обслуговуючого персоналу. Крім постачальників послуг, від дій кібершахраїв страждають клієнти банків, платіжних систем, користувачі телефонних мереж і Інтернет, сервісів електронної й мобільної комерції. Окрему заклопотаність бізнес-співтовариства викликає проблема внутрішнього шахрайства й зловживань, яка призводить до істотних фінансових втрат компаній. Зростаючий збиток від дій зовнішніх і внутрішніх шахраїв створює погрозу розвитку нових перспективних секторів ринку електронних послуг, гальмує впровадження інновацій в економіку й державне управління.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день у світі вже створені спеціальні організації, які займаються різними аспектами боротьби із Інтернет-шахрайством, у тому числі і реєстрацією скарг на злочинні дії Інтернет спрямування.

Так, наприклад, у Великобританії – це Національний підрозділ по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій Королівства Великобританії (National High-Tech Crime Unit).

В Російській Федерації – це Бюро спеціальних технічних заходів МВС Росії, до структури якого увійшло Управління "К". Сьогодні діяльність цього

підрозділу направлена на припинення найрізноманітніших видів протиправних діянь, і, в першу чергу, злочинів у сфері інформаційних технологій – таких як злочини у сфері комп'ютерної інформації, електронне шахрайство і т.ін.

Крім того, в Російській Федерації діє "Автономная некоммерческая организация "Центр реагирования на компьютерные инциденты"" або "RU-CERT (Russian Computer Emergency Response Team)". RU-CERT входить до складу міжнародних об'єднань CSIRT/CERT центрів (FIRST, Trusted Introducer), основним завданням яких є зниження рівня загроз інформаційної безпеки для користувачів Інтернет [2].

В Сполучених штатах Америки - це Internet Crime Complaint Center - IC3. IC3 діє у тісній співпраці з Центром дослідження біловоротничкової злочинності (National White Collar Crime Center -NW3C), з Федеральним бюро розслідування (the Federal Bureau of Investigation - FBI) та з Бюро юридичної допомоги департаменту Юстиції США (Bureau of Justice Assistance -BJA) [3]. Для контролю за діяльністю провайдерів та користувачів у мережі Інтернет у розпорядженні ФБР також існує система Carnivore.

Крім того, у складі Міністерства фінансів США діє Секретна служба США (US Secret Service), яка проводить розслідування фінансових злочинів за трьома напрямами:

- злочини проти фінансової системи (злочини проти фінансових установ (банківське шахрайство), шахрайство з використанням електронних засобів доступу (кредитних карток), відмивання грошей);

- злочини з використанням електронної апаратури (комп'ютерне шахрайство, шахрайство проти телефонних компаній);

- шахрайства проти державних фінансових програм (зобов'язання казначейства США, махінації з електронним переказом грошових коштів, інші махінації).

В Україні також створено ефективну національну систему боротьби із правопорушеннями в сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій, в складі якої, правоохоронці розглядають і високотехнологічне шахрайство.

На сьогоднішній день питаннями боротьби із Інтернет-шахрайством в Україні займається Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України. Хоча, слід зазначити, що боротьба зі злочинністю у сфері високотехнологічного шахрайства здійснюється не лише цим підрозділом, а й іншими підрозділами органів внутрішніх справ України при тісній взаємодії з підрозділами інших правоохоронних органів.

Досліджуючи питання розвитку Інтернет-шахрайства у сфері високих технологій, ми можемо зазначити, що найбільшого поширення останнім часом набули наступні способи Інтернет-шахрайства:

1) фішинг та його різновиди: вішинг та смішинг;

2) шахрайство із платіжними пластиковими картками;

3) шахрайство при користуванні мобільними телефонами, зокрема, при здійсненні платежів за допомогою premium-SMS.

Специфіка проблеми протидії комп'ютерній злочинності взагалі, та комп'ютерному шахрайству, зокрема,на думку багатьох експертів, обумовлена наступними основними факторами:

- недостатнім усвідомленням можливих політичних, економічних, моральних та юридичних наслідків комп'ютерних злочинів;

- слабкістю координації дій по боротьбі з такими злочинами правоохоронних органів, суду, прокуратури та недостатньою підготовленістю їх кадрового складу до ефективного попередження, виявлення та розслідування таких злочинів;

- серйозним відставанням вітчизняної індустрії розробки, впровадження засобів і технологій інформатизації та інформаційної безпеки від розвинутих країн світу.

Основними напрямками протидії Інтернет-шахрайству, на наш погляд, можуть стати:

1) розробка нового програмного обладнання та антивірусних програм;

2) удосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з Інтернет-шахрайством (жодні технології протидії без відповідної нормативно-правової та методологічної підтримки не зможуть подолати кіберзлочинність);

Так, в Російській Федерації з 10 грудня 2012 року почав діяти новий закон, що закріплює диференціацію ст. 159 КК РФ ("шахрайство"). Відповідно до Федерального Закону № 207- ФЗ від 29.11.2012 КК РФ було доповнено новими статтями 159 зі значками 1, 2, 3, 4, 5, 6, у тому числі "Шахрайство з використанням платіжних карт" (ст. 1593) і "Шахрайство в сфері комп'ютерної інформації" (ст. 1596). При цьому останнє трактується як розкрадання майна або придбання права на чуже майно шляхом вводу, видалення, блокування, модифікації комп'ютерної інформації або іншого втручання у функціонування засобів зберігання, обробки й передачі інформації або інформаційно-телекомунікаційних мереж [4];

3) створення системи аутентифікації інтернет-адресів для перевірки відповідності введеної користувачем адреси дійсному серверу;

4) підвищення загального рівня грамотності інтернет-користувачів та більш широке поширення інформації про відомі види Інтернет-шахрайства користувачам Інтернету;

5) проведення різного роду науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів за участю теоретиків та практичних працівників.

Так, наприклад, протягом останніх трьох років в Москві було проведено вже 3 міжнародних конференції на тему "Борьба с мошенничеством в сфере високих технологий. Профилактика и противодействие" Наступна конференція запланована на листопад 2013 року, коли пройде 4-та міжнародна конференція по боротьбі із шахрайством у сфері високих технологій " Antifraud Russia - 2013". За роки свого існування конференція зарекомендувала себе як унікальний професійний майданчик для обговорення всього комплексу питань профілактики, запобігання й розслідування шахрайства з використанням комп'ютерних технологій, юридичних аспектів боротьби з кіберзлочинами, притягнення зловмисників до відповідальності [5];

6) створення в Україні Бази даних інтернет-інцидентів та Центру скарг Інтернет-злочинності за

аналогією із IC3 (Internet CrimeComplaintCenter - США) та RU CERT (Центр реагування на комп'ютерні інциденти Російської Федерації) та ін.

Література: 1. Правові та організаційні засади протидії злочинам у сфері використання платіжних карток. Науково-практичний посібник / В.М. Бутузов, В.Д. Гавловський, К.В. Тітуніна, В.П. Шоломенцев; За ред. І.В. Бондаренка. – К., 2009; 2. Центр реагирования на компьютерные инциденты Российской Федерации: сайт // http://www.cert.ru/; 3. The Internet Crime Complaint Center (IC3) // http://www.ic3.gov; 4. О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации: федеральный закон от 29.11.2012 № 207-ФЗ (принят ГД ФС РФ 23.11.2012): http://duma.consultant.ru/page.aspx?1635181; 5. Борьба с мошенничеством в сфере высоких технологий // http://antifraudrussia.ru /news/ 339.html

Саінчин Олександр Сергійович

Класичний приватний університет (Запоріжжя, Україна)

ПЕРШОПОЧАТКОВІ СЛІДЧІ ДІЇ ТА ІНШІ ЗАХОДИ, ЯКІ СПРЯМОВАНІ НА РОЗСЛІДУВАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Розкриття злочину (умисного вбивства) пов'язано з етапами розслідування. Так, на думку одних авторів, злочин уважається розкритим, якщо досліджені всі обставини, що входять у предмет доказування, достатні для пред'явлення обвинувачення (О.М.Васильєв, А.К.Гаврилов, І.Ф.Герасимов, С.П. Мітричев, О.І.Михайлов, Л.О.Сергєєв, В.Е.Сидоров). Другі – коли доказаність вчинення злочину певними особами відображена в обвинувальному висновку та рішенні прокурора щодо направлення справи до суду (Г.О.Олександров, О.М.Донцов, С.П.Остроумов, С.І.Панченко, В.Г.Танасевич). Деякі вчені момент розкриття переносять на закінчення судового розгляду, уважаючи розкритим злочин тільки після виголошення судом вироку й вступу його в законну силу (І.Ф.Головченко, П.П.Михайленко). Загалом остання позиція нам уважається більш правильною, оскільки тільки суд остаточно вирішує, чи винна людина, що залучена як обвинувачений на попередньому слідстві. Окреслені три погляди на поняття розкриття називають кримінально-процесуальним. Загальне, що їх об'єднує – це факт установлення особи злочинця й події злочину. Відмінність – у рівні доказаності цих обставин [1].

Тому існує й криміналістичне поняття розкриття злочину [2]. Воно не пов'язане зі стадіями кримінального процесу. Розкриття злочину являє собою слідчу ситуацію, що виникає, наприклад, під час затримання злочинця на місці пригоди (з речовими доказами), у разі з'явлення злочинця з каяттям, коли особа затримана, але не всі обставини справи ще досліджені. Тому в криміналістичному значенні розкриття злочину може бути здійснене на різних етапах розслідування, оскільки воно досягається на попередньому (досудовому) слідстві, є попереднім рішенням задачі розкриття злочину й викриття винного органом попереднього (досудового) слідства (І.Ф.Герасимов, В.Г.Танасевич).

Таким чином, криміналістичне поняття розкриття (розслідування) злочину як певного виду (різновиду) юридичної діяльності визначається як комплекс слідчих дій, оперативних і організаційних заходів, здійснюваних із метою повного розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення умов правильного застосування закону (ст. 2 КПК України) [3].

Зміст діяльності з розкриття злочинів включає наступні відмінні елементи: 1) невідкладне провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів; 2) широке використання в цій діяльності інформації, що отримується на місці пригоди від людей і речей; 3) концентрування і координування сил і засобів для швидкого розкриття злочинів за "гарячими слідами"; 4) широке використання сил і засобів підрозділів карного розшуку, патрульно-постової служби і ДАІ; 5) централізація управління силами і засобами в одних руках; 6) широке використання допомоги державних установ, організацій і громадськості.

Розкриття за "гарячими слідами" – це умовне поняття в слідчій і оперативно-розшуковій діяльності, пов'язане з обов'язковим використанням так званих "гарячих слідів". В іншому випадку, коли не використовуються такі сліди, розслідування й розкриття злочину будуть звичайними. "Гарячі сліди" – це часова (минуща) характеристика, вона означає якийсь відрізок часу, протягом якого можна використати сліди, і отримувати ефективні результати. Саме в цей період сліди мають найбільшу інформативність, а отже, і значущістю для розкриття злочинів. Після закінчення такого часу сліди "остигають (холонуть) ", кількість інформації, що ними відображується, зменшується або втрачаються її якісні властивості, а іноді вона зникає взагалі. Хоч такі сліди в подальшому й використовуються для отримання доказової інформації, але процес розслідування в цьому випадку вже не носить назви розкриття за "гарячими слідами" [4,10].

Поняття "гарячі сліди" характеризує принаймні дві обставини: а) час, що пройшов із моменту утворення слідів до моменту їхнього виявлення з метою розкриття злочину; б) відрізок часу, протягом якого можна найбільш ефективно використати "гарячі сліди" в розслідуванні.

За змістом поняття "гарячі сліди" включає матеріальні й ідеальні відображення, що містяться в матеріальних джерелах (речах) і у свідомості (пам'яті) людьми. У першому випадку це сліди-відображення, сліди-предмети й сліди-речовини (засоби вчинення злочину, сліди рук, ніг, знарядь зламу, мікросліди, сліди запаху). У другому – уявні образи, збережені в пам'яті обвинуваченого, потерпілого й свідка-очевидця.

Розкриття злочину за "гарячими слідами" – це діяльність органу дізнання або попереднього слідства на початковій стадії розслідування, відразу після виявлення ознак події злочину. Вона протікає в особливих кримінально-процесуальних умовах, для неї характерне широке використання оперативно-розшукових засобів виявлення, закріплення й збереження джерел доказової інформації. Ця діяльність носить яскраво виражений пошуково-розшуковий напрям. Перш ніж установити ознаки злочину, їх необхідно розшукати.

Розкриття злочину за "гарячими слідами" характеризує особливий рівень організації роботи на початковому етапі розслідування, тому його припустимо розглядати як самостійну організаційну

форму діяльності, яка характеризується наступним. Фактором часу, який означає швидкість реагування, починаючи від моменту отримання повідомлення щодо злочину. Швидкість реагування, оперативність (невідкладність) означає а) виявлення такої інформації, негайне використання якої дозволить активно вести роботу з виявлення осіб, що скоїли злочин; б) своєчасно вибрати та використати відповідні засоби і методи. Належною організацією роботи різних служб органів внутрішніх справ (чергової частини, кримінального розшуку, дільничних, слідчих). Високим рівнем професійної грамотності (майстерності) працівників цих служб, сумлінним виконанням ними своїх службових обов'язків. Безперервністю роботи по збору та використанню інформації. Наступальністю – ініціативністю та інтенсивністю провадження слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Комплексністю – використанням усіх наявних можливостей. Маневреністю – використанням сил і засобів ефективних у конкретній ситуації та негайна їхня заміна іншими в разі змін умов [5,7].

Діяльність, у межах якої відбувається розкриття злочинів за "гарячими слідами", являє собою узгоджену систему слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, здійснюваних протягом певного часу для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду" (ст.2 КПК України), а також інших обставин, що мають значення для розслідування.

Залишається неясним, протягом якого часу злочин слід уважати розкритим за "гарячими слідами". Іноді цей термін визначають в 3-4 дні з моменту початку виробництва в справі. Якщо злочин у цей час не буде розкрито, то подальша робота по ньому не вважатиметься розкриттям за "гарячими слідами".

Відповідно до іншої точки зору, усі розкриті протягом 7-8 днів злочини слід уважати такими, що розкриті за "гарячими слідами", причому нерідко такі терміни зумовлені не науковими міркуваннями, а вимогами обліку й характером показників статистичної звітності, що не може бути визнано обґрунтованим.

Період діяльності органу попереднього слідства, що називається нами розкриттям за "гарячими слідами", відносно визначений ст. 104 кримінально-процесуального закону України. У ній зазначається, що за наявності ознак злочину, по якому провадження попереднього слідства обов'язкове, орган дізнання порушує кримінальну справу, і виконує невідкладні слідчі дії з установлення та закріплення слідів злочину. Саме в цей період слідчий (судовий слідчий) зобов'язаний виявити ознаки злочину й осіб, що його скоїли, тобто розкрити злочин за "гарячими слідами".

Коли кримінальну справу порушує слідчий, то початкові невідкладні слідчі дії також носять активний пошуковий характер і спрямовані на розкриття злочину за "гарячими слідами". Свою діяльність він координує з суб'єктами ОРД, широко використовує допомогу установ, підприємств, посадових осіб і громадян, для яких законні вимоги слідства обов'язкові. Розкриття злочинів за "гарячими слідами" входить до початкової стадії розслідування будь-якого злочину, коли відбувається встановлення ознак злочину й осіб, що його вчинили.

Діяльність слідчого в цій стадії носить яскраво виражений розшуковий характер (Глава 20 КПК). Провадження невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів підпорядковане: а) збору інформації відносно події, що сталася; б) виявленню, фіксації й збереженню джерел доказової інформації; в) розшуку і затриманню осіб, що скоїли злочин.

У методичному плані діяльність слідчого з розслідування (розкриття) умисних вбивств за "гарячими слідами" можна розділити на три етапи: 1) заходи, що проводяться до провадження невідкладних слідчих дій; 2) дії під час провадження невідкладних слідчих дій, головним чином, під час огляду місця події; 3) заходи, що проводяться після огляду місця події під час провадження інших невідкладних слідчих дій. [6,9].

Перший етап розслідування вбивств за "гарячими слідами" починається відразу після того, як тільки стає відомо про його здійснення.

Відповідні заходи приймаються негайно, до провадження невідкладних слідчих дій, і носять непроцесуальний оперативно-розшуковий характер.

Вони, звичайно, включають: а) припинення дій злочинця, якщо вони продовжуються; б) фізичне затримання злочинця на місці злочину (із речовими доказами); в) вживання заходів по ліквідації тяжких наслідків, пов'язаних з спричиненням шкоди життю людини або знищенням майна; г) збереження джерел інформації про подію злочину.

Особливе місце в розслідуванні злочинів за "гарячими слідами" на цьому етапі належить черговій частині органу міліції. Отримавши повідомлення про пригоду, черговий організує роботу з її розкриття, для чого: а) інструктує заявника щодо його подальших дій; б) направляє наряд патрульно-постової служби на місце пригоди; в) повідомляє про випадок дільничного інспектора; г) висилає на місце пригоди слідчо-оперативну групу, наряд міліції; д) повідомляє про випадок начальника міськрайвідділу; е) за узгодженням із начальником міськрайвідділу інформує місцеві органи влади; ж) забезпечує постійний зв'язок з місцем пригоди та слідчо-оперативною групою.

Другий етап розслідування вбивства за "гарячими слідами" настає після прибуття на місце пригоди слідчо-оперативної групи. Він характеризується узгодженою (координованою) організаційною, слідчою й оперативно-розшуковою діяльністю. Збір орієнтуючої інформації про подію злочину досягається передусім оглядом місця пригоди й провадженням інших невідкладних заходів: допиту (опитуванню), обшуку (огляду), затриманню особи, що підозрюється тощо. У цей час виготовлюють фотознімки, замальовки, схеми, складають орієнтировки для розшуку речей, суб'єктивні портрети для розшуку людей; здійснюють виявлення, фіксацію й попереднє дослідження матеріальних (речових) джерел інформації; здійснюють фіксацію ідеальної інформації за допомогою звукозапису, відеозапису, кінозйомки, забезпечуючи, тим самим успіх розкриття злочину.

Незважаючи на те, що кожна слідча дія в широкому плані є пошуковою, тобто спрямованою на встановлення злочинця і його викриття, головним на даному етапі є розшук, який являє собою тактичну операцію, що вживається для вирішення слідчої

ситуації, що склалася. Реалізація тактичної операції з розшуку починається з огляду місця події. Оперативно-розшукові заходи на цьому етапі включають: а) переслідування і затримання злочинця за допомогою службово-розшукової собаки по слідах запаху, або по предметах, загублених злочинцем, розсипаному зерну, краплям крові, тютюну, яким злочинець посипав сліди тощо; б) організація загороджувальних заходів і блокування шляхів відходу злочинця; в) організація пошукового патрулювання з участю потерпілого або свідків-очевидців; г) організація засідок в місцях вірогідної появи злочинця (горища, підвали, покинуті (занедбані) будови); д) спостереження за місцями великого стовпища людей (ринки, вокзали, кафе, дискотеки тощо); е) прочісування території, прилеглої до місця пригоди; організація обходу подвір'я (помешкання) і опитування осіб, що мешкають поблизу місця пригоди.

Третій етап розслідування вбивства за "гарячими слідами" починається після огляду місця події й завершення певних оперативних заходів, що проводяться паралельно. До цього часу вже буває зібрано досить інформації, здійснено виявлення й закріплення всіх джерел доказів, що були на місці пригоди, у деяких випадках затримано особу, що підозрюється.

Цей етап – час посиленої аналітичної діяльності слідчого. Нарівні з оперативно-розшуковими заходами, що продовжуються, і невідкладними слідчими діями, слідчий продовжує роботу з матеріальними джерелами доказів у своєму кабінеті: а) він оглядає і проводить їх попереднє дослідження шляхом застосування технічних заходів; б) вирішує питання щодо їх відносності та придатності; в) проводить макро - і мікрофіксацію раніше не відмічених ознак; г) у деяких випадках для попереднього дослідження залучає фахівця; д) перевіряє свідчення свідків-очевидців, потерпілих; е) проводить порівняння (узгодження) їх із механізмом здійснення злочину, що відображено в протоколі огляду події.

На основі аналізу всієї зібраної інформації слідчий будує слідчі й розшукові версії. Оскільки цей період вимагає діяльності в різних напрямах, наприклад, для паралельної перевірки версій, слідчий координує всю роботу з розкриття й розслідування злочину за "гарячими слідами". Він клопочеться про створення оперативних і слідчих груп, здійснює загальне планування їхньої діяльності. Тут особливо важлива взаємодія з органами дізнання.

Можна назвати шість основних організаційно-тактичних форм взаємодії слідчого й органів дізнання: 1) участь слідчого в оцінці оперативних матеріалів під час вирішення питання щодо порушення кримінальної справи у справах, де попереднє слідство обов'язкове; 2) взаємне інформування про здобуті у справі факти, що відносяться до предмета розслідування; 3) спільне планування у кримінальній справі, насамперед в тому випадку, коли винні в скоєнні злочину не встановлені; 4) спільне провадження слідчих дій і розшукових заходів; 5) дача слідчим в порядку ст. 118 КПК України окремих доручень оперативним працівникам на провадження ними самостійно окремих слідчих дій і розшукових заходів; 6) надання слідчому організаційно-технічної допомоги.

Таким чином, методика розкриття умисних вбивств за "гарячими слідами" на останньому етапі включає: 1) активне продовження оперативно-розшукової роботи (розгортання розшуку в будь-який час доби, своєчасне інформування чергових частин і слідчих, масоване використання сил та засобів, централізація управління розшуком); 2) широке використання спеціальних знань, криміналістичних обліків й інформаційно–довідкових систем для збору інформації; 3) аналітичну діяльність з оцінки, перевірки й зіставлення зібраної інформації з елементами типової криміналістичної характеристики конкретного виду злочину; 4) централізацію управління діяльністю з розкриття злочинів (з особливо небезпечних (резонансних) злочинів нерідко все управління бере на себе начальник УВС, міськрайвідділу або начальник слідчого підрозділу); 5) побудову версій і планування дій з їхнього відпрацювання; 6) концентрацію сил і засобів для одночасного відпрацювання слідчих та розшукових версій; безперервну оцінку інформації, що надходить, її оцінку й використання для коректування слідчих версій і плану розслідування взагалі.

Дотримання основних викладених рекомендацій (алгоритму дій), на нашу думку, може допомогти практичним працівникам у розкритті злочинів за "гарячими слідами".

Література: 1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. – Харків: Основа, 1996; 2. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К.: Лыбидь, 1991; 3. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1992; 4. Клименко Н. И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя. – К.: Вища школа, 1990; 5. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования: Монография. – Харьков: Факт, 2001; 6. Криминалистика/Под ред. В. Ю. Шепитько – Харьков: Одиссей, 2001; 7. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів. Теоретичні та практичні проблеми використання, можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів. – : // Укр. академія внутрішніх справ. – К.: 1996; 8. Образцов В. А. Криминалистика: Курс лекций. – М.: 1996; 9. Салтевский М.В. Криміналістика: Підручник. – К. : Кондор; 10. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. – О. : Фенікс. 2007.

Сачко Олександр Васильович

Михайлова Неллі Валеріївна

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Дніпропетровськ, Україна)

СУБ`ЄКТИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. З прийняттям нового КПК України виникла конкуренція процесуальних норм, де знайшов закріплення інститут негласних слідчих (розшукових) дій та законодавства про оперативно-розшукову діяльність, де регламентовані оперативно-розшукові заходи.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми [1, с. 228; 3, с. 275-281; 4, с. 220; 5, с. 315-320; 6, с. 198-205 ; 7, с. 11-18; 8, с. 77-82, 9, с. 52-61, 10, с.351-263, 11. С. 452-462] показує що проблема співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукової діяльність недостатньо проаналізована. Незважаючи на те, що постійно проваджуються пошуки нових форм, засобів, методів і організаційних систем управління оперативно-розшуковою діяльністю, погодимось з О. М. Бандуркою, що сучасна оперативно-розшукова діяльність вимагає поглибленого психологічного, інтелектуального, логічного, наукового і професійного підходу [1, с.3], а сьогодні ще й більш досконалого правового забезпечення.

Новий КПК України до суб'єктів негласних слідчих (розшукових) дій відніс як безпосередньо слідчого і прокурора (він виконує тепер також функцію керівництва слідчим, так і оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які можуть виконувати негласні слідчі (розшукові) дії за дорученням слідчого.

З урахуванням даних положень та змісту законодавства про оперативно-розшукову діяльність , суб'єктами оперативно-розшукової діяльності слід визнати її виконавців, на яких законодавством покладено оперативно-розшукову функцію, а також відповідні завдання та обов'язки, для виконання яких ці виконавці наділені певними правами на застосування конкретних заходів оперативно-розшукової діяльності та використання оперативно-технічних засобів. Такими виконавцями є: - оперативно-розшукові органи; - їх посадові особи; - інші фізичні та юридичні особи, наділені державно-владними повноваженнями на прийняття відповідних юридично значущих рішень в оперативно-розшуковій діяльності та (або) оперативно-розшукових заходів чи участь в них.

Оперативним підрозділам властиві такі загальні ознаки: а) вони представляють державні правоохоронні органи, оскільки створюються у їх складі органів; б) виконують завдання, встановлені оперативно-розшуковим законодавством, відповідно до своєї компетенції; в) вони мають право для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності використовувати гласні та негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, а також оперативні та оперативно-технічні засоби; г) можуть виконувати оперативно-розшукову діяльність в повному обсязі чи частково, або роботу оперативно-розшукового призначення допоміжного характеру в залежності від наданих їм повноважень; д) працюють під керівництвом посадової особи, яка несе персональну відповідальність за діяльність оперативного підрозділу, зокрема за підбір і розстановку оперативних працівників, якісне виконання ними своїх функціональних обов'язків; є) працюють в умовах чітко визначених законом повноважень і відомчої службової підпорядкованості; ж) їх діяльність, що пов'язана з використанням негласних заходів, носить закритий характер; з) мають в своєму складі посадових осіб, які діють гласно і посадових осіб, які працюють на конспіративних засадах; і) забезпечують здійснення оперативно-розшукової діяльності, взаємодіючи з іншими галузевими оперативними і неоперативними підрозділами, а також іншими органами, здійснюючими оперативно-розшукову діяльність; й) діють на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населення; к) вони підконтрольні прокурору з надзору за дотриманням законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також органам державної влади та управління.

Наявність цих ознак дозволяє віднести оперативні підрозділи певних правоохоронних органів до спеціальних суб`єктів оперативно-розшукової діяльності, тобто таких організаційно відокремлених структур, яким приписами оперативно-розшукового законодавства і актами уповноважених органів визначені завдання, принципи, компетенція, а також обсяг прав і обов`язків у здійсненні оперативно-розшукових заходів. Законодавець чітко визначив ці підрозділи, наділивши їх правом на проведення оперативно-розшукової діяльності.

При цьому закон забороняє проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами.

Разом з тим не можна категорично відкинути думку С. Гриненко, щодо суб'єктів оперативно-розшукових правовідносин можна віднести спеціальні підрозділи, що згідно із Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" (ст.5) здійснюють ОРД, а також слідчих, які мають право давати оперативно-розшуковим органам доручення, суд, який видає санкції на проведення оперативно-розшукових заходів, а також прокуратуру, що здійснює нагляд за проведенням ОРД і веденням справ оперативного обліку [6, с.201-202].

Наприклад ч.1 ст.41 нового КПК України дозволяє слідчому та прокурору давати окремі письмові доручення оперативним підрозділам, разом з тим ні слідчий ні прокурор не є суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, у зв'язку з чим не зрозуміло як, яким чином вони будуть контролювати хід та порядок виконання даного доручення.

На нашу думку, кількість суб'єктів оперативно-розшукової діяльності слід збільшити. З урахуванням концепції створення фінансової поліції саме їм сьогодні має бути дозволено самостійно проваджувати ОРД, в тому числі і для виявлення латентних злочинів. а також виконання за дорученням слідчого негласних слідчих (розшукових) дій , включаючи можливість затримання особи з поличним до початку розслідування.

Висновки. Оперативні підрозділи мають здійснювати оперативно-розшукові заходи передбачені Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", а також проваджувати негласні слідчі (розшукові) дії, за дорученням слідчого. Заходи ОРД і негласні слідчі (розшукові) дії мають бути гармонізовані, узгоджені, а законодавчі підстави їх провадження потребують кодифікації і удосконалення.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці пропозицій щодо удосконалення повноважень слідчого і суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Література: 1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: Підручник. — Х., Вид-во Нац. ун-ту вн. справ, 2002; 2. Сервецький І.В Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність". Київ, 2000; 3. Богатирьов І.Г. Діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочину. // Науковий вісник. Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – № 4(30); 4. Мінка П.Я., Мінка Т.П., Хрідочкін А.В., Богуславський М.Г. Оперативно-розшукова діяльність. Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2010; 5. Галючек А.А. Проблеми нормативного закріплення завдань та функцій суб'єктів оперативно-розшукової діяльності // Науковий вісник Юрид, акад. МВС України – 2004. – № 32; 6. Гриненко С. Особливості правового регулювання оперативно-розшукової діяльності // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – №3; 7. Душейко Г.О. Роль діалогового спілкування суб'єктів оперативно-розшукової діяльності зі злочинцями, // Вісник Запорізького юридичного ін-ту. – 2003. – №2; 8. Погорецький М. Засоби пізнання злочину в кримінальному процесі та в оперативно-розшуковій діяльності.// Вісник академії прокуратури України – 2007. №1; 9. Тертышник В. М. Концептуальные проблемы использования в доказывании по уголовному делу материалов оперативно-розыскной деятельности (по законодательству России и Украины) / В. М. Тертышник , А. И. Тертышник // Право и политика. – Москва. – 2001. - №7; 10. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України. – Київ: А. С. К., 2003; 11. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) // Право України. - 2012. – № 3-4.

Слінько Сергій Вікторович

Харківський національний університет внутрішніх справ (Харків, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНА ЗАБОРОНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Актуальність тез можна визначити виходячи з теоретичних положень кримінального процесу, щодо побудови його системи стадій, інститутів. Вченими кримінально-процесуального права Ю.М. Грошевим, С.М. Стахивським, Л.Д. Удаловою, М.С. Строговичем та ін., кримінальний процес розглядається як система процесуальної та процедурної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді щодо визначення фактичних даних, закріплення їх як доказів.

Згідно ст. 2 КПК України процесуальна діяльність органів, які встановлюють докази щодо винної особи побудована таким чином, щоб забезпечити захист прав і свобод людини та громадянина, суспільства від кримінальних правопорушень. При цьому винна особа, яка підозрюється у вчинені злочину повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності у міру своєї вини, а відносно невинувата не була піддана необгрунтованному процесуальному примусу.

Виклад загального матеріалу полягає в аналізі нового КПК України, який встановлює правові засоби. Заборону у кримінальному процесі можна визначити, виходячи по-перше, заборони проведення процесуальної або слідчої дії. По-друге, юридична неможливість забезпечення процедури проведення слідчої дії. По-третє, оскарження проведення процесуальної та слідчої дії. Нове положення, яке визначено у КПК це неможливість закріплення фактичних даних, які отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та риск їх розсекречування.

Розглядаючи дані елементи заборони можна визначити їх на підставі прикладу у разі обрання міри запобіжного заходу. Слідчий складає подання, яке погоджує прокурор, а міру запобіжного заходу обирає слідчий суддя (ст.ст. 176 – 178; 194 КПК). Ухвала слідчого судді може бути скасована або змінена тільки судом другої інстанції. Це означає, що слідчий, прокурор не мають процесуальних підстав щодо зміни запобіжного заходу, обраного судом. У даному разі слідчий, прокурор, слідчий суддя обираючи міру запобіжного заходу взяття під варту, діють у суперечку з принципом презумпції невинності, який припускає заборону вважати обвинуваченого винним, доки його вина не буде доведена у передбаченому процесуальному порядку і встановлена вироком суду. Якщо, колегіальний суд другої інстанції, постановляє виправдувальний вирок, то він відміняє міри запобіжного заходу, особа вважається невинуватою, а держава повинна сплатити матеріальну та моральну шкоду.

Другий елемент можна визначити як юридичну заборону. У КПК вона визначена: недопущення застосування закону, що суперечить КПК; заборона визнання винним в скоєнні злочину і застосування кримінального закону інакше як за вироком суду і в порядку, встановленому КПК; розгляд кримінальної справи слідчим суддею, відносно якого повинен бути застосований відвід; заборона покладання функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи на один і той же орган; неприпустимість відмови від захисника - адвоката у разі обов'язкового розгляду кримінальної справи за його участю; неприпустимість доказів, які отримані з порушенням КПК; заборона проведення слідчих дій в нічний час.

Третій елемент є фактична заборона юридичних обов'язків через поняття "не має права". Прикладом може бути процесуальні дії експерта за якими йому забороняється самостійно збирати матеріали для експертного дослідження, спілкуватися з учасниками кримінального процесу з питань, проведення судової експертизи, без дозволу слідчого або слідчого суді; не давати неправдивий висновок та ін..

Кримінально-процесуальна заборона використання доказів, отриманих з порушенням закону забезпечується вказівкою про відміну вироку у разі закріплення у матеріалах кримінальної справи неприпустимими доказами, або не процесуальний примус відносно підозрюваного, потерпілого, свідка щодо надання неправдивих показань, постанова неправосудних судових рішень та ін..

Заборона через поняття "не має права" можна визначити, як неприпустимість затримання особи під вартою за відсутності законних підстав, обов'язок потерпілого, цивільного позивача, свідка, перекладача

щодо їх явки за викликом, надання неправдивих показань, перекладу, розголошення даних досудового розслідування, ухилення від дачі показань та ін.

Новелою є отримання фактичних даних під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена Генеральною прокуратурою України від 12.11. 2012 року, результати оперативно-розшукових дій можуть бути надані слідчому після їх розсекречування. У даному випадку оперативні матеріали можуть визначені як докази, якщо вони підтверджені матеріалами кримінальної справи, в інших випадках, згідно ухвали слідчого судді їх необхідно знищити.

Висновок полягає в тому, що заборона у кримінальному процесі займає значне місто у системі гарантій кримінального провадження, процесуальні та слідчі дії повинні бути виконані на підставі принципу законності.

Соколова Яна Анатоліївна

Національна академія прокуратури України (Київ, Україна)

ДОПИТ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕВИПЛАТОЮ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Тактика допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з невиплатою заробітної плати, відображається в загальних його положеннях. При розслідуванні будь-якого злочину виникає потреба допиту свідків. Свідок – людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь [1, с. 1107]; юридично не заінтересована у результаті справи особа... [2, с. 802]. Відповідно до ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Права, обов'язки та відповідальність свідка визначені у ст.ст. 66–67 КПК України.

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством (статті 133, 135–137 КПК України) слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії. Також слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Свідка викликають до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою, допитують за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати.

Кожен зі свідків має бути допитаний окремо, без присутності інших свідків, при цьому слідчий повинен ужити заходів для того, щоб свідки, викликані в одному кримінальному провадженні, не могли спілкуватися між собою до закінчення допиту, оскільки вони можуть обмінятися думками, розповісти про відомі їм обставини, у результаті цього показання свідків можуть стати однотипними.

Перед допитом слідчий встановлює особу свідка, роз'яснює його права, а також порядок проведення допиту. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань. Допит має відбуватися з дотриманням належної обстановки і відповідної поведінки слідчого, тому що це справляє на хід допиту великий вплив. Кожна людина (в особі свідка у кримінальному провадженні) має потребу в індивідуальному підході, тому завданням слідчого є створення сприятливої обстановки допиту.

Предметом допиту свідків є коло обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з невиплатою заробітної плати.

До цієї слідчої (розшукової) дії слідчий повинен ретельно підготуватися, тому що всебічна підготовка до допиту є необхідною умовою отримання повних і достовірних даних. Крім вивчення матеріалів кримінального провадження, завдяки чому слідчий може визначити предмет допиту і сформулювати запитання допитуваній особі, він повинен володіти інформацією, отриманою оперативним шляхом, у якій має бути відбита характеристика особи допитуваного, його психічний стан, особливості характеру, спосіб життя, те, як він ставиться до події, що відбулася. Ці дані можуть бути отримані також шляхом проведення опитувань сусідів, знайомих. Завдяки отриманим даним слідчий може скласти план допиту (що потребує використання можливостей рефлексивного управління), визначити тактику його проведення, черговість виклику свідків.

Під час допиту доцільно використовувати наявні у матеріалах кримінального провадження бухгалтерські та інші документи, що дасть змогу одержати більш детальні і конкретні показання, а також уникнути повторних допитів. Характер питань, які у них з'ясовуються, залежить від того, хто виступає свідком.

У якості свідків у зазначеній категорії кримінальних проваджень можуть бути допитані: 1) керівник підприємства; 2) головний бухгалтер; 3) бухгалтер, який безпосередньо нараховує зарплату; 4) касир; 5) працівники органів статистики; 6) службові особи Державної інспекції з питань праці; 7) працівники пенсійного фонду.

При проведенні допиту осіб, відповідальних за організацію й ведення бухгалтерського обліку, які склали документи, що цікавлять слідство, співробітників бухгалтерії, матеріально відповідальних осіб корисною для слідчого може бути консультативна допомога спеціаліста-бухгалтера. Крім консультації з питань бухгалтерського обліку спеціаліст може надати допомогу щодо аналізу наявної в розпорядженні слідчого бухгалтерської документації, підбору документів, які підлягають пред'явленню в ході допиту

[3, с. 70]. При підготовці до допиту свідків у кримінальних провадженнях цієї категорії слід звернути увагу на положення цих свідків, зокрема, чи перебувають вони з керівником підприємства у службових стосунках. Слід зазначити, що оперативність проведення допитів свідків сприяє достовірності їх показань [4, с. 31].

У ході допитів зазначених осіб необхідно з'ясувати наступні питання:

1) облікова чисельність працівників, яким своєчасно не виплачено заробітну плату; 2) наявність заборгованості із заробітної плати, її сума, коли виникла заборгованість, період її утворення, скільки місячних зарплат заборгувало підприємство своїм працівникам; 3) хто давав вказівки щодо проведення розрахунку по заробітній платі та якого змісту; 4) яким чином витрачені кошти, що мали бути виплачені як заробітна плата; 5) яким чином і коли планувалось погасити заборгованість із заробітної плати; 6) чи були випадки використання керівником грошових коштів на особисті потреби; 7) причини виникнення заборгованості, які заходи вживались до її зменшення, погашення, чому не виплачувалась заробітна плата працівникам; 8) проведення контролюючими органами перевірок та документів реагування, внесених за їх результатами; вжитих на підприємстві, установі, організації заходів до усунення виявлених порушень; 9) суми і види сплачених податків та інших платежів; 10) кредиторська та дебіторська заборгованість, фактичне погашення заборгованості; 11) надання статистичної звітності до органів статистики та підрозділів Пенсійного фонду України.

Особливо ретельно слід допитувати бухгалтерів, пам'ятаючи про те, що вони, можливо, є співучасниками злочинних дій керівника. Саме працівники бухгалтерії відають упорядкуванням бухгалтерських документів, складають бухгалтерську звітність, нерідко беруть участь у розподілі та витраті коштів.

Серед осіб, яких необхідно допитати в якості свідків на подальшому етапі розслідування, найбільший інтерес становлять особи, які працювали на підприємстві, в установі, організації, але звільнились, не бажаючи ставати співучасниками злочину. Для того щоб встановити таких свідків, необхідно провести комплекс гласних і негласних пошукових заходів.

У таких свідків доцільно з'ясувати наступне:

1) чи дотримувались вимоги чинного законодавства України щодо порядку нарахування заробітної плати; 2) за яких причин утворилась заборгованість із заробітної плати; 3) хто давав вказівки щодо проведення розрахунку по заробітній платі; 4) який зміст таких вказівок; 5) яким чином були витрачені грошові кошти, що повинні були бути виплачені як заробітна плата; 6) чи планувалось погасити заборгованість із заробітної плати; 7) якщо так, то коли; 8) яким чином планувалось погасити заборгованість із заробітної плати; 9) чи були випадки використання керівником грошових коштів на особисті потреби; 10) чи зверталися працівники підприємства, установи, організації до керівництва з приводу невиплати заробітної плати, до кого саме; 11) які були результати цих звернень.

При допитах працівників органів статистики з'ясовується розмір заборгованості із виплати заробітної плати у динаміці за певний період, виявлення фактів надання недостовірної звітності та вжитих заходів реагування за ними. Якщо допитуються працівники пенсійного фонду, то з'ясовується інформація щодо сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування, якщо працівники відповідних підрозділів МВС України – щодо реєстрації керівниками транспортних засобів у період існування заборгованості.

Також необхідно допитати службових осіб Державної інспекції з питань праці щодо проведення на підприємстві (організації) перевірок раніше, з'ясувавши при цьому, чи виявлялась при конкретному керівнику заборгованість із зарплати, які вживались заходи за результатами перевірок та витребувати документи, що ці показання підтверджують.

Для отримання достовірних і об'єктивних показань під час допиту необхідно використовувати науково-обґрунтовані тактичні прийоми з урахуванням всіх обставин матеріалів кримінального провадження, особи допитуваного і виду злочину.

Література: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови /уклад., голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003; 2. Великий енциклопедичний юридичний словник /ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка, 2007; 3. Казміренко Л.В. Проблеми використання спеціалістів при розслідуванні злочинів у сфері економіки / Л.В. Казміренко // Експертне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: зб. мат-лів наук.-практ. конф. – К.: Навчально-науковий інститут слідчих і криміналістів Нац. акад. внутр. справ, 2011; 4. Методичні рекомендації щодо особливостей правозахисної діяльності з питань захисту прав громадян на працю та її оплату, а також дослідчих перевірок, досудового слідства та підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. – К.: Прокуратура м. Києва, 2011.

Степанюк Руслан Леонтійович

Харківський національний університет внутрішніх справ (Харків, Україна)

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ В УМОВАХ ДІЇ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

Прийняття та запровадження у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України [1] призвело до суттєвої трансформації форм і змісту практичної діяльності органів досудового розслідування. Тому підлягають перегляду усталені до цього часу теоретичні та практичні аспекти багатьох криміналістичних категорій, особливо що стосується методики розслідування. Одним із важливих є питання щодо структури окремих криміналістичних методик, оскільки традиційні підходи до їх формування не дають можливості повною мірою врахувати сучасні потреби практики. На сьогодні поки що лише напрацьовується відповідний практичний досвід, проте вже зараз можна говорити про певні напрями удосконалення структурної побудови методико-криміналістичних рекомендацій щодо досудового розслідування.

Першим проблемним аспектом є співвідношення методик розслідування двох типів кримінальних правопорушень, передбачених новим КПК України – злочинів і кримінальних проступків. За злочинами розслідування здійснюється у формі досудового

слідства, а за кримінальними проступками – дізнання (ст. 215 КПК України). Тому змістовне наповнення відповідних окремих методик має відрізнятись. Але поки що законодавство України в частині встановлення інституту кримінальних проступків залишається не сформованим. Отже, це питання потребуватиме обговорення у перспективі.

На відміну від нього нагальною є проблема, пов'язана зі скасуванням стадії порушення кримінальної справи, а також трансформацією статусу обвинуваченого у кримінальному провадженні. Вона викликає потребу дослідження питання щодо періодизації процесу розслідування та змісту рекомендацій з розслідування на кожному з етапів. Як відомо, до цього часу більшість учених-криміналістів виокремлювали два або три етапи розслідування. У свою чергу, критеріями їх розмежування одні дослідники вважають певний результат (процесуальне рішення слідчого, розкриття злочину, встановлення підозрюваного і т.п.), інші – спрямованість виконуваних дій.

В Україні найбільш зручним для застосування під час формування рекомендацій у криміналістичній науково-методичній літературі виявився так званий "процесуальний" підхід до диференціації етапів розслідування, на основі якого було виокремлено стадію порушення кримінальної справи (дослідчої перевірки), початковий етап розслідування (від моменту порушення кримінальної справи до пред'явлення обвинувачення) та наступний етап розслідування (від пред'явлення обвинувачення до завершення розслідування). Не дивлячись на критику, така побудова рекомендацій була успішно реалізована у значній кількості дисертацій, підручниках і навчальних посібниках. Її перевага полягає не в урахуванні всіх можливих практичних ситуацій (адже на практиці певні результати можуть бути досягнуті в різний час), а в зручності викладення матеріалу, формулюванні універсальних, типізованих рекомендацій.

Проте зараз не важко побачити, що всі перераховані процесуальні рішення слідчого в новому КПК України не передбачені. Тому виникає питання щодо можливості удосконалення наведеного підходу, а при неможливості – застосування іншого, "непроцесуального".

Прикладом останнього є пропозиція Р. С. Бєлкіна використовувати як критерій розмежування етапів розслідування спрямованість виконуваних на кожному з них слідчих дій і відповідних їм оперативно-розшукових заходів. Учений не погоджувався із тим, що певний результат (розкриття злочину, пред'явлення обвинувачення) може бути підставою диференціації етапів розслідування, адже його можливо досягнути як на самому початку, тобто навіть ще до завершення невідкладних слідчих дій, або цей процес може затягнутись аж до середини, а то й до кінця розслідування [2, с. 392-395].

Саме така точка зору на диференціацію етапів розслідування в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України виглядає можливою для застосування, не дивлячись на те, що при цьому менш чітко визначається момент закінчення одного та початку іншого проміжку (етапу) розслідування. У такому випадку критерієм розмежування етапів розслідування в окремій криміналістичній методиці має бути не певний результат розслідування, а його напрям.

С. Ф. Денисюк визначив напрям розслідування як зосередження доступних сил і засобів, комплекс передбачених кримінально-процесуальним законодавством дій та допустимих засобів на окремій ділянці з метою збирання і перевірки доказів, швидкого і повного розкриття злочину [3, с. 40-41]. Тобто ученим за основу обрано одне з кількох значень терміну "напрям", як певної ділянки дій, що, на наш погляд, не є зовсім вдалим щодо методики розслідування. Вважаємо більш точним розгляд напряму все ж таки як спрямованості діяльності, якою є розслідування злочину. Тому напрям розслідування може розглядатись як лінія, спрямованість, курс діяльності органу досудового розслідування, зумовлений завданнями, що постають у відповідній слідчій ситуації. Головним напрямом розслідування на початковому етапі є збір всіх можливих доказів та іншої інформації у певній слідчій ситуації з моменту початку кримінальної процесуальної діяльності. Закінчується цей етап після виконання тих слідчих дій, можливість і необхідність провадження яких визначена відповідною слідчою ситуацією. За допомогою цих дій може бути досягнуто різні результати, які визначають типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування.

Ще однією важливою теоретичною та практичною проблемою є можливість і доцільність включення до змісту окремої криміналістичної методики рекомендацій щодо особливостей тактики окремих негласних слідчих (розшукових) дій, які є найбільш типовими і ефективними для досудового розслідування певних категорій кримінальних правопорушень.

З одного боку, за раніше існуючою моделлю кримінального процесу більшість тих дій, що зараз іменуються негласними слідчими (розшуковими) діями, традиційно розглядались як оперативно-розшукові заходи. Вони відносяться до предмета науки ОРД. Законом установлено, що відомості про факт і методи їх проведення не підлягають розголошенню (ч. 1 ст. 256 КПК України). Отже, тактика таких дій неминуче матиме гриф обмеженого доступу, міститиме відомості, що становлять державну таємницю.

Проте віднесення негласних слідчих (розшукових) дій до кримінальної процесуальної діяльності ставить їх в один ряд із іншими слідчими діями. На відміну від минулого, проводити їх може сам слідчий, а навіть у разі доручення оперативним працівникам, останні користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). Тому методика розслідування злочинів буде неповною без питань щодо особливостей окремих негласних слідчих (розшукових) дій. Важко уявити собі, наприклад, таку обмежену "методику розслідування" хабарництва. Адже у кримінальному провадженні за цим видом злочинів типовими є негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на втручання у приватне спілкування, а також спостереження за особою, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину. Ці негласні слідчі (розшукові) дії проводяться й у комплексі з іншими слідчими діями, зокрема, як тактична операція,

спрямована на затримання учасників злочину під час або безпосередньо після передавання предмета хабара.

Викладене свідчить про потребу переосмислення співвідношення предмета дослідження у галузях криміналістики та оперативно-розшукової діяльності з питань криміналістичної тактики і методики розслідування певних видів і груп злочинів. Думається, що в цьому сенсі криміналістична наука має піти шляхом формування тактичних рекомендацій щодо проведення не тільки гласних, а і негласних слідчих (розшукових) дій.

Нарешті, третім вагомим проблемним аспектом, що стосується структури та змісту методик розслідування кримінальних правопорушень, є крок законодавця щодо закріплення можливості проведення слідчих дій, наприклад, допиту свідка, потерпілого (ст. 225 КПК України) під час досудового розслідування в судовому засіданні. У зв'язку з цим виникає проблема, пов'язана з необхідністю інтеграції криміналістичних рекомендацій для суду до методик досудового розслідування. Якщо до цього часу останні адресувались лише слідчому, то сьогодні, видимо, можуть містити окремі положення щодо тактики проведення деяких слідчих дій у певних ситуаціях у суді.

Безумовно, викладеними напрямами не обмежуються всі проблемні питання формування та реалізації окремих методик розслідування у зв'язку з запровадженням нового КПК України. Уявляється, що осмисленню та напрацюванню на основі нового емпіричного матеріалу потребують питання щодо нової функції прокурора як процесуального керівника розслідування, а, отже, його ролі в організації та плануванні розслідування, можливостей захисника у збиранні та поданні слідчому доказів і, відповідно, рекомендацій щодо слідчої діяльності в таких ситуаціях. Ці та інші аспекти є перспективами подальших наукових пошуків.

Література: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квітня 2012 року // Голос України. – 19 травня 2012 року. – № 90–91 (Із наступними змінами та доповненнями станом на 27 лютого 2013 року). 2. Белкин Р. С. Курс криминалистики : В 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. – М. : Юристъ, 1997. – 478 с. 3. Денисюк С. Ф. Напрями розслідування злочинів: підстави класифікації // Юрист України : науково-практичний журнал. – 2011. – № 1 (4). – С. 40–44.

Стратонов Василь Миколайович

Херсонський державний університет
(Херсон, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Найбільш важливим фактором конструктивного характеру є, безумовно, конституційне закріплення нової моделі суспільно-політичного розвитку, що започаткувало якісно новий етап у формуванні національної правової системи України у єдності її важливих складників – правової ідеології, юридичної практики, правової політики, системи права та законодавства тощо [1, с.3]. Однак реалізація потенціалу конституційних зрушень ускладнюється значним відставанням юридичної науки і законотворчості від сучасних потреб суспільства і держави. Сьогодні практично не враховуються нові напрацювання молодих вчених. Перша спроба підвищення їх ефективності – Концепція розвитку вітчизняної юридичної науки і освіти, підготовлена у 1994 році, і досі залишається декларацією, зокрема, потрібні подальші зусилля щодо реалізації положення про необхідність визначення методології наукових досліджень, забезпечення розробки фундаментальних наукових ідей, усунення проявів догматизму і коментування [2, с.14]. Однією з причин подібного становища являється досить стійка традиція явно зневажливого відношення до методологічних проблем, яка склалася в юридичній науці ще за радянських часів та мала наслідком суперечливі і розмиті трактування самого поняття методології в науковій юридичній літературі. До того ж багато інших базових категорій і понять втратили автентичний зміст в зв'язку з історичними змінами організації суспільного життя. Виходячи з цього, нагальною потребою є глибоке переосмислення колишніх концептуальних підходів, створення правової парадигми, адекватної правовому прогресу, сучасним запитам юридичної практики. В контексті питання, що розглядається, важливо звернути увагу на те, що, на думку відомих вчених-правознавців, новітні методології та теорії пізнання мають стати не тільки науковим підґрунтям кардинальних перетворень у правовій сфері соціального життя [3, с. 123], а і необхідною передумовою розвитку нового Кримінального процесуального законодавства України [4, с.141].

Реформування національного законодавства України вимагає вивчення досвіду державотворення і правових інститутів інших держав особливо з розвинутою правовою системою. Навіть не зважаючи на спосіб закріплення і систематизацію кримінально-процесуальних норм - кодифіковані норми в єдиному акті (Російська Федерація, Білорусь, Узбекистан, Франція), чи представлені різними формами (джерелами) кримінально-процесуального права (Турція, держави англо-американської системи права), на внутрішню структуру акту – наявність преамбули, розділів, глав, статей. Необхідно звернути увагу на формулювання мети, призначення кримінально-процесуального законодавства; законодавчу стилістику та спеціальну термінологію, що значною мірою дозволить правильно розуміти їх, а органу розслідування без порушень застосовувати закон, в межах процесуальної форми проводити пізнавальну діяльність по розслідуванню злочинів, та доказування в цілому.

Реформування кримінального процесу багато в чому залежить від концептуальних ідей, заснованих законодавцем і реалізованих у правових нормах. Зовнішній вираз цих концептуальних ідей проявляється насамперед у постановці мети кримінально-процесуальної діяльності, якою як в Україні, так і в Росії та Білорусі є встановлення істини у кримінальній справі, а також у визначенні основних засад досягнення цієї мети, якими є принципи кримінального судочинства.

Аналізуючи положення Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації, звертаємо увагу на те, що законодавець відмовився від

поняття "Завдання кримінального судочинства" і замінив його поняттям "призначення кримінального судочинства". Завдання – це категорія тимчасова, яка реалізується на певному проміжку часу, а призначення – категорія постійна, яка визначає цілеспрямованість певної діяльності. Проте Кримінальний процесуальний кодекс України (ст.2) все ж встановлює не призначення, а саме завдання кримінального провадження.

Білоруський законодавець у проекті нового КПК поряд з терміном "завдання кримінального процесу", які встановлюються в ч.1 ст.7 вказаного документа, у ч.2 вказує також і його призначення. Незрозумілим є чому поряд з призначенням білоруський законодавець зберігає й завдання, оскільки обидва ці поняття застосовуються для позначення однієї й тієї ж самої сторони кримінального судочинства – його спрямованості, а різниця полягає лише у ступені їх "постійності".

В новому КПК Російської Федерації відсутній принцип всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, який був закріплений в ст. 20 КПК РРФСР. Відсутність формулювання даного принципу в новому законі викликає сумнів у багатьох слідчих, прокурорів і суддів щодо розслідування і розгляду кримінальних справ. Але це не значить що справи потрібно розслідувати не всебічно, неповно і не об'єктивно. Законодавець звернувся до такого прийому з метою підвищення ефективності кримінального судочинства Росії. Розслідувати злочини необхідно якісно, але без надмірності, яке шкодить справі, і в результаті якого засудженим може виявитися невинний. Права і свободи людини повинні ставитись вище відмітки про розкриття злочину. Всебічність, повнота і об'єктивність дослідження обставин справи є тепер наслідком дії принципу змагальності сторін. Адже в спорі народжується істина. В кримінальному процесі істина може народитися в тому спорі, який протікає в умовах змагання, коли сторони наділені рівними правами і мають рівні можливості по відстоюванню своїх позицій. Тому вже саме утвердження принципу змагальності сторін є визнанням того, що обставини справи повинні досліджуватися всебічно, повно і об'єктивно. Відтворення картини дійсних минулих подій, а не конструювання їх заміняючої моделі, – ось мета, яка повинна стояти перед правосуддям. Це є причиною того, що законодавець відмовився від прямого декларування принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження матеріалів справи. Так само не згадується встановлення істини у кримінальній справі у КПК Республіки Білорусь.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (ст.3) містить всього двадцять шість роз'яснень значення його термінів. В КПК Російської Федерації наведено значення шістдесяти основних понять, що порівняно з минулим КПК втричі більше. В КПК Білорусі дано роз'яснень понять і найменувань майже стільки ж, в Молдавії – 50. Це дуже добрий приклад для нашого законодавства, оскільки визначеність, однозначність понять, що перешкоджає можливості їх неоднозначного тлумачення, набуває особливо важливого значення в нашому інформаційному столітті.

Вперше в російському кримінально-процесуальному законодавстві роз'яснене поняття "житло" (п.10 ст.5 КПК РФ), в яке закон включає широке коло об'єктів: індивідуальний житловий будинок з житловими і не житловими приміщеннями, які до нього входять, житлове приміщення незалежно від форми власності, що входить в житловий фонд і використовується для постійного чи тимчасового проживання, а також інше приміщення чи споруда, що не входить в житловий фонд, але використовується для проживання. Визначення поняття "житла" необхідне для правильного застосування норм, що стосуються провадження деяких слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд). Даний приклад є позитивним для України для уникнення зайвих тлумачень.

Також в КПК РФ дані визначення понять "затримання підозрюваного" і "момент фактичного затримання" (п.11 і п.15 ст. 5).

У процесі пошуку оптимального співвідношення між змістом і формою кримінально-процесуального закону можна мінімізувати різночитання в його тексті, уніфікувати застосування його норм. Наближений до "ідеалу" кодекс, якщо абстрагуватися від його соціальної обумовленості, уявляється написаним літературною українською мовою, зрозумілою громадянам і юристам. Для цього необхідно дотримуватися необхідних основ законодавчого стилю. Загальновідомо, що певний стиль передбачає вибір та організацію мовного матеріалу відповідно до специфіки його застосування. Таким чином, в нашій державі досить повчальним є аналіз досвіду нормотворення зарубіжних країн. Але приймаючи його до уваги не слід повністю копіювати. Позитивний досвід інших держав доцільно використати для розроблення власного законодавства відповідно до вимог сьогодення з урахуванням менталітету українського народу та потреб продиктованих судовою практикою.

Література: 1. Стретович В. Правова система України: загальна характеристика сучасного етапу формування // Право України. – 1998. – №2; 2. Селиванов В. До проблеми розроблення концепції вітчизняної юридичної науки // Право України. – 2001. – №7; 3. Рогожин А., Тягло О. До новітньої методології українського права // Право України. – 1998. – №7; 4. Стратонов В.М. Концептуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства // Науковий вісник юридичної академії МВС України. – 2003. – №3.

Стратонова Олена Василівна

Головне обласне управління юстиції в Херсонській області (Херсон, Україна)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ МОВИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В умовах розробки сучасного необхідно враховувати наукові розробки і рекомендації не тільки провідних спеціалістів в галузі права, а й поряд з цим спеціалістів-філологів і лінгвістів. Це пояснюється не тільки прагненням до удосконалення форми закону, а й диктується власне мовною ситуацією в державі, так як тривалий час спостерігається негативне явище білінгвізму, детерміноване історичними умовами. В ст.10 Конституції України закріплено, що державною мовою в Україні є українська мова. Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року визнано, що під положенням Конституції, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", слід

розуміти, що ця мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування (мова актів, законів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом. Таким чином положення Конституції зобов'язують застосовувати українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб, у діловодстві органів державної влади. Безумовно, що розробка законодавчого акту повинна супроводжуватися досконалим знанням національної мови, залученням спеціалістів у галузі філології.

Однак неупереджений погляд на процеси розробки, прийняття нормативно-правових актів, кримінально-процесуального зокрема, дозволяє констатувати парадоксальну ситуацію: повного розуміння необхідності нового законодавства у багатьох авторів поєднується з деяким мовним нігілізмом [1; с.159], нехтуванням того, що мова є єдиним будівельним матеріалом, з якого створюється правова матерія [2; с.37], "без мови не може бути правового регулювання" [3; с.3].

Засобами створення форми законодавчого акту є засоби системи і засоби мови. Засоби системи і мови тісно пов'язані одне з одним, вони переходять і доповнюють один одного. Логічність побудови законодавства не уявляється без логічності його мови і навпаки. Працюючи над законодавчо-технічними засобами і використовуючи їх в якості засобів своєї праці, законодавець використовує тим самим форму законодавства і остаточно завершує його зміст, а відповідно і самі правові норми. Чим досконаліша форма закону, тим сильніший вплив права на людей. Кропітка робота над формою – одна з умов законодавчої творчості. Законодавець, не володіючий усіма технічними засобами, не в змозі створити досконале право, хоча його думки будуть значними, актуальними. Законодавець повинен прагнути до найбільш повного приведення форми у відповідність з його метою. Техніка законодавця – це показник законодавчої майстерності [4]. Тому при розробленні закону необхідно використовувати прийоми юридичної техніки, розроблені теорією держави та права.

Для юридичної мови характерний спонукальний стиль викладу. Прийоми і правила викладу юридичних норм в тексті закону стосуються: способів викладу; формулювання заголовків назв статей; юридичного стилю; юридичної мови.

На етапі підготовки законопроектів до розгляду у Верховній Раді України, акти проходять правову експертизу юристів. Функція лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів, хоча доречніше було б проведення лінгвістичної експертизи. Це призводить до того, що виникають казуси у законотворчій діяльності парламенту, коли розв'язання проблем правильності лінгвістичного вживання термінів, які використовуються у проекті закону, вирішуються шляхом голосування. Не є виключенням і кримінально-процесуальний закон тому і існують в ньому проблеми. Отже доцільно проводити такі експертизи з урахуванням досліджень в галузі мови права, законодавчої стилістики, а саме: логіко-лінгвістичний – аналіз правничої термінології, застосованої в законі, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначення. Цей аналіз ґрунтується на основних засадах юридичної герменевтики, започаткованої Монтеск'є. Тоді були зроблені перші спроби сформулювати єдині правила граматичного тлумачення законів, дати загальні рекомендації щодо найефективніших засобів мовленнєвого втілення волі законодавця. На жаль, українська філологічна наука залишає прогалину в цій галузі, серед російських вчених в ній працюють Савицький В.М., Піголкін О.С., Таганцев М.С. Юридично-технічний – техніка побудови спеціального тексту. Витоки такого аналізу ідуть від Сократа, який розділяв "державне мистецтво" на "мистецтво законодавця" і "мистецтво судді". Подальший розвиток ця теорія знаходить у XIX ст. у працях І.Бентама, який розробляє теорію законодавчого мистецтва – номографію (від nomos – закон + grafo – пишу). Основним завданням номографії вбачається таке формулювання закону, що найближчими шляхами приводить до конкретної мети. Міністерство юстиції України, Центр правової реформи і законопроектних робіт з метою подолання проблем юридичної техніки створюють програми курсу нормо проектувальників. У Національній академії внутрішніх справ України для магістрів права і магістрів управління введений міжкафедральний курс "Юридична техніка відомчої нормотворчості". Семіотичний – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують, що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок.

Тому постає необхідність у проведенні поглибленої експертизи текстів правових актів, яка за аспектами дослідження може бути: Діахронічна. Контрактивна.

Послідовне й уміле дотримання мовних правил в кримінально-процесуальному законодавстві дозволить забезпечити: повноту нормативного регулювання відносин у сфері кримінального судочинства, відсутність прогалин і упущень при викладенні правових приписів; достатню визначеність і конкретність правового регулювання кримінального процесу, відсутність занадто загальних або невиправдано часткових, казуїстичних приписів; взаємозв'язок норм Кримінально-процесуального кодексу, їх органічну єдність, логічну послідовність викладення; ліквідацію протиріч та неузгодженостей між окремим нормами Кодексу; своєчасне реагування на формально діючі норми, які втратили своє значення, а також норми, які фактично діють в зміненій редакції; розумну стислість законодавчого тексту, уникнення невиправданих повторів, а також декларативних норм; уніфікованість, точність і визначеність формулювань і юридичних термінів, ясність і доступність термінів.

Глибокі дослідження в даній сфері і широке впровадження їх результатів в практику будуть сприяти не тільки удосконаленню кримінально-процесуального законодавства, а й упорядкуванню системи національного законодавства, а це в свою чергу крок до Європейського співтовариства.

Література: 1. Юридический энциклопедический словарь / Гл. ред. Сухарев А.Я. – М.: Сов. энциклопедия, 1984; 2. Ушаков А. А. Очерки законодательной стилистики. – Пермь, 1967; 3. Чанкова Д. И. Проблемы и тенденции в развитии болгарского уголовно-

процессуального законодательства // Государство и право. – 2000. – №10. 4. Савонюк Р. Щодо термінів і понять КПК України // Право України. – 2004. – №2.

Тертишник Володимир Митрофанович

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Дніпропетровськ, Україна)

СУД ПРИСЯЖНИХ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Заснування суду присяжних в його класичному розумінні, в період судової реформи 1864 року, було найважливішим демократичним завоюванням в дореволюційній Росії, в правовому полі законодавства якої знаходились Україна, Польща, Фінляндія. Прихильники суду присяжних в період підготування судової реформи в Росії 1864 року висловлювали такі аргументи на користь його заснування. Якщо визначення винності і призначення покарання належить одним і тим самим суддям, то суди часто можуть визначати ступінь провини так, щоб підсудний підлягав би тому покаранню, якому судді бажали б його піддати. В суді присяжних повноваження по визнанню провини і повноваження про призначення покарання розділені, що обмежує свавілля судів. Ці аргументи не втратили свого значення і в наш час.

Суд присяжних складався із судді і дванадцятьох присяжних засідателів. За результатами судового слідства присяжні виносили вердикт, в якому давали відповіді на питання: Чи мав місце злочин? Чи винний в ньому підсудний? Чи з умислом він діяв? Чи заслуговує підсудний поблажливості?

В подальшому розгляд справи здійснював суддя. Він отримував вердикт присяжних і в разі згоди з ним продовжував судочинство в загальному порядку виносячи вирок. В разі незгоди з вердиктом суддя міг направити справу на новий розгляд судом присяжних в іншому складі.

Спроба визначити процесуальну форму діяльності суду присяжних зроблена в новому КПК України 2012 року. Але сама ідея суду присяжних тут витерпіла значну мімікрію і до неможливості спотворена. У ч. 3 ст. 31 Нового КПК України передбачено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого – "судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних". Досі ніхто не може сказати, чому потрібно було саме такий склад суду і чому має бути саме два професійні судді.

Стаття 391 Нового КПК України (Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, набрання чинності якого відбудеться 19.11.2012) зазначає, що "Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім".

Тобто, два присяжних, не маючих належної юридичної підготовки, під присягою та керівництвом двох суддів-професіоналів вирішують доленосні для людини юридичні питання, щодо яких вони, мають туманне уявлення (чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; яка саме міра покарання повинна бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; чи підлягає відшкодуванню шкода, завдана потерпілому, територіальній громаді чи державі і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку; чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності і таке інше).

Пропонувати неосвіченим в юриспруденції людям голосувати по чисто юридичним проблемам, по суті дискредитувати саму ідею суду присяжних.

Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже - практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть "списувати" на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя.

Суд присяжних має відроджуватись в класичній його моделі.

Особливість класичної моделі суду присяжних:

- поділ судової влади на дві відносно самостійні інституції (суд присяжних і професійний суддя), які взаємно контролюють один одного, що створює додаткові важелі стримувань і противаг проти свавілля й можливих проявів корупції та зменшує можливості судових помилок;

- відокремлення питання про винність (це питання вирішується присяжними в вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вироку) , що обмежує можливості зловживання, корупції та свавілля;

- активізація ретельного безпосереднього дослідження доказів в суді та змагальності сторін, чому сприяє, зокрема, той факт, що до початку судового розгляду присяжні не знайомляться з кримінальною справою;

- колегіальність прийняття вердикту та численність суддів і широкі права їх відводу, що значно обмежує можливості тиску та корупційних проявів.

Після проголошення вердикту судовий розгляд продовжується суддею за участю сторін в загальному порядку. Суд (суддя) може прийняти рішення про направлення справи на новий розгляд в іншому складі суду присяжних, якщо присяжні винесли незаконний, необгрунтований чи несправедливий вердикт. Це ще одна гарантія справедливого розв'язання справи.

Відродження суду присяжних в такій моделі з неминучістю спричинить необхідність активного і всебічного дослідження доказів в суді, розвитку мистецтва аргументації, буде сприяти росту професіоналізму обвинувачів і захисників.

Судове слідство в суді присяжних може сприяти активізації вирішенню архіскладної задачі встановленню істини ("Правда ясніша від сонця, та і її з свічкою шукають" – укр. народне прислів'я) , а тим самим і мінімізувати можливі помилки. По-перше, присяжні приступають до розгляду справи, не знайомлячись з матеріалами досудового слідства. Це спонукає до ретельного дослідження доказів у суді.

Змагальність сторін тут не просто форма, а стає необхідною практичною реальністю, виступає суттєвим каталізатором пошуку істини. По-друге, остаточній оцінці доказів передують судові дебати, в процесі яких фактично продовжується судове слідство в сенсі оцінки і використання досліджених доказів. Тут сторони мають довести вірність своїх суджень перед присяжними. Присяжні, як зацікавлені у найбільш повному і всебічному висвітленні усіх обставин справи, які ними будуть враховуватись при винесенні ними відповідального рішення – вердикту, стають не просто питливим слухачами, а своєю потребою в доказовій інформації та можливих варіантів її інтерпретації, "активізують" сам інститут судових дебатів, що не може не вплинути на всебічність дослідження обставин справи.

З відродженням суду присяжних в Україні стане проблема відродження мистецтва дослідження доказів у відкритому гласному судовому процесі в умовах змагальності сторін, мистецтва судових промов. Сьогодні мистецтво судової риторики має відроджуватись і є надія що з запровадженням суду присяжних так процеси отримають додатковий імпульс і стимул для їх прискорення.

У суді присяжних відокремлюється питання про винність (це питання вирішується присяжними в вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вироку), чим по суті судова влада ділиться на дві взаємно контролюючі частини, що обмежує можливості зловживання, корупції та тиску на судову владу, зміцнює принцип неупередженості і незалежності суду та зменшує ризик судових помилок.

Тищенко Валерий Владимирович

Национальный университет "Одесская юридическая академия" (Одесса, Украина)

ТАКТИЧЕСКИЕ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Следственные действия являются основным средством получения доказательств в уголовном судопроизводстве. Одной из задач криминалистики является разработка научно обоснованных рекомендаций по оптимизации проведения следственных действий, которые будут способствовать добыче максимального объёма качественной и объективной доказательственной информации об обстановке события, которое расследуется. Указанная задача традиционно решалась в таком разделе криминалистики как криминалистическая тактика, а соответствующие рекомендации охватывались тактикой следственных действий.

Вместе с тем, в последние годы в криминалистической литературе по поводу следственных действий наряду с понятием тактики стало употребляться и понятие технологии [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская, В.А. Образцов]. В этой связи возникают вопросы: целесообразно ли вводить это понятие в категориальный аппарат криминалистики, чем обусловлено его появление и каково его содержание?

К сожалению, авторы, которые предлагают использовать термин "технология следственного действия", не указывают на его точное содержание, а про его соотношение с термином "тактика" можно сделать лишь косвенное заключение. Появление термина "технология следственных действий" связана с неоднозначным толкованием понятия тактики в целом и тактики следственных действий в частности.

Традиционно под криминалистической тактикой понимают раздел криминалистики, куда включаются научные положения и основанные на них рекомендации по организации и планированию расследования, выбора поведения следователя, а также приёмов выполнения следственных действий. Отсюда возникают задачи по разработке содержания планирования, рационального взаимодействия следователя с органами дознания, организации использования помощи общественности, закономерностей по подготовке и проведению следственных действий, тактических комбинаций и операций, порядка изучения личностей участников уголовного судопроизводства, тактических приёмов следственных действий и другие (А.Н. Васильев, И.А. Возгрин).

Согласно приведённой позиции в тактику следственных действий включались все действия следователя, связанные с планированием, организацией, проведением и оценкой их результатов, а нередко и правовые аспекты этой деятельности.

Вместе с тем, в последнее время ряд учёных-криминалистов стали делать акцент на том, что тактика существует лишь там, где встречается противодействие расследованию, где возникает необходимость в предупреждении и преодолении такого противодействия со стороны заинтересованных лиц, а потому заключается в умении "перехитрить" противника (О.Я. Баев, В.П. Бахин, В.К. Весельский, Н.С. Карпов). Обращается внимание и на то, что тактика нужна не только для противодействия заинтересованных лиц, но и в умении побудить всякого участника расследования к сотрудничеству, установить с ним психологический контакт, помочь в припоминании забытого, избавиться от заблуждения и т.п. (В.Ю. Шепитько) Решению такого рода задач служат отдельные тактические приёмы или их системы в виде тактических комбинаций, которые вместе с разработанными по их применению научными рекомендациями и образуют сущность следственной тактики. С изложенной позицией вполне можно согласиться. Однако возникают вопросы: как быть с другими аспектами следственной деятельности, в частности с теми, которые связаны с организацией следственных действий, их планированием и другими умственно-аналитическими действиями, с соблюдением требований уголовного процессуального закона, этических норм, правил применения технико-криминалистических средств и приёмов по сбору доказательственной информации?

Наиболее сложным вопросом, на наш взгляд, является выяснение соотношения тактических и организационных сторон расследования и следственных действий в частности. Нередко эти

аспекты не разграничивают, а организационным мероприятиям дают тактическое значения или объединяют их в понятие организационно-тактических положений, рекомендаций и т.п. Очевидно, что проведение следственных действий включает в себя различные аспекты: правовые и этические, изучаемые уголовным процессуальным правом, психологические, исследуемые юридической психологией; тактические и организационные, разрабатываемые криминалистикой. Криминалистические рекомендации формируются на базе синтеза правовых требований, этических норм, законов логики и психологии, что находит своё отражение в содержании тактических приёмов и организационных мероприятий. Однако следует согласиться с мнением тех учёных, которые разграничивают тактику и организацию осуществления следственных действий (Р.С. Белкин, В.С. Кузьмичев, В.А. Образцов, В.Ю. Шепитько). Тактический приём является вариантом наиболее целесообразных действий или поведения следователя с обязательным учётом тактической ситуации, а организационное мероприятие - это те действия, которые создают надлежащие условия для оптимального проведения следственного действия, предусматривающие его спланированность, обеспечение надлежащими технико-криминалистическими средствами, взаимодействие его участников и тому подобное. Кроме того, в криминалистических положениях по подготовке и проведению следственных действий рассматриваются и так называемые тактические правила, предусматривающие типичные, необходимые, безальтернативные действия и процедурные акты, которые не являются тактическими приёмами. Называть такие правила и организационные действия следователя тактикой и тем более тактическими приёмами неверно. Смещение этих понятий не будет способствовать разработке именно тактических приёмов и рекомендаций.

Вместе с тем, в криминалистической тактике как разделе криминалистики необходимо изучать и разрабатывать не только тактические приёмы и рекомендации, но и комплексы соответствующих организационных, процедурных, технических средств и положений в виде программ и криминалистических алгоритмов, что можно определить как технологию подготовки и проведения следственных действий.

Чёткое представление о сущности тактики и технологии следственных действий и последующей разработки указанной проблемы будет способствовать оптимизации их проведения и достижению целей и задач, которые ставятся перед ними.

Тогран Лілія Миколаївна

Приватний класичний університет
(Запоріжжя, Україна)

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ З ОЗНАКАМИ ІНСЦЕНУВАННЯ

Знання слідчим того, які фактори обумовлюють висування злочинцем тієї чи іншої виправдувальної версії, пов'язаної з інсценуванням, на що розраховують злочинці, вибираючи той чи інший вид інсценування, і від чого залежить цей вибір, як узагалі поводиться злочинець після убивства в різних ситуаціях, – усе це вкрай важливо для аналізу поводження обвинувачуваного (підозрюваного) і перевірки питання про його винність.

Проблемам інсценування у різні часи минулого століття вченими-криміналістами приділялась певна увага. Відомі роботи таких професорів, як О.Я.Баєв, Р.Ф.Белкін, О.Ф.Волинский, В.О.Коновалова, В.А.Образцов та інші науковці розглядали проблеми інсценування злочинів, маючи тим часом, різні точки зору по цьому питанню.

Так, О.Я.Баєв і А.С.Самотніх в ній розуміють "навмисне здійснення злочинцем доказів, які у своїй сукупності створюють обстановку, характерну для певного, бажаного злочинцем про події" [1; 24-26]. Р.С.Бєлкін пише, що інсценування злочину є "створення обстановки, яка практично не відповідає події, що сталася на цьому місці, і ще може доповнюватися поведінкою і помилковими повідомленнями, як виконавця інсценування, так і зв'язаних з ним осіб" [2; 332].

Які ж ознаки інсценування, і яка існує криміналістична методика її виявлення?

Це можливо проілюструвати на прикладах розслідування кримінальних справ за ознаками умисного вбивства. У тих випадках, коли в стадії порушення кримінального провадження немає повної ясності, – чи дійсно відбувся злочин, наприклад, вбивство чи смерть загиблого викликана іншою причиною, наприклад, самогубством, слідчий зіштовхується з необхідністю перевірити, чи відбулося в даному випадку: 1) самогубство, схоже (по обстановці) на вбивство; 2) вбивство, яке нагадує деякими своїми ознаками картину самогубства; 3) вбивство, замасковане інсценуванням.

Таким чином, слідчий, насамперед, повинен вирішити найважливіше для даної категорії справ питання: від чого і за яких обставин настала смерть потерпілого, що відбулося?

Питання це для справ аналізованої категорії здобуває першорядне, а найчастіше і вирішальне значення. Від його вирішення залежить весь подальший хід розслідування. У першу чергу необхідно встановити причину смерті і визначити, чи є вона насильницькою. Відповідь на ці питання слідчий одержує нерідко вже при проведенні первісних слідчих дій: огляду трупа і місця його виявлення, судово-медичної експертизи трупа і допиту виявлених на місці події свідків. Однак у більшості випадків на початковому етапі слідства ще не ясне питання про рід, а іноді і про причину смерті загиблого.

Якщо не враховувати справи з інсценуванням вбивства, скоєного нібито третіми особами, і з версіями про необережний характер вбивства чи про здійснення його в стані необхідної оборони (коли факт вбивства очевидний і ніким не заперечується). У всіх інших випадках факт вбивства лише передбачається. Саме це припущення і викликає необхідність у порушенні кримінального провадження.

Звідси, природно, випливає, що по всіх справах аналізованої категорії із самого початку розслідування треба висувати версію про вбивство незалежно від того,

чи є дані про вбивство, замасковане інсценуванням якою-небудь нейтральною причиною смерті, чи ознаки інсценування відсутні і в наявності просто сумнівний випадок смерті, можливо, викликаний вбивством [3; 193]. Поряд із версією про вбивство, слідчий, виходячи з даних судово-медичного дослідження трупа й інших обставин, обов'язково повинен включити в план для ретельної перевірки й інші версії про рід смерті загиблого. Обов'язковій перевірці підлягають також версії, висунуті ким-небудь із членів родини, близьких і знайомих загиблого.

На думку професора Саінчина О.С., який проводив дослідження інсценування умисних вбивств у минулому році версії про вбивство і версія підозрюваного, підтверджена інсценуванням, повинні перевірятися вже в процесі проведення першопочаткових слідчих дій. При огляді місця події і трупа, при допиті свідків слідчий обов'язково повинен прагнути одержати відповіді на питання, які випливають із версії про вбивство. Відповідні питання слідчий ставить і судово-медичному експерту [7; 213].

Нарешті, у випадках, коли факт вбивства очевидний і ніким із близьких людей чи оточення потерпілого не піддається сумніву, однак здійснення злочину або приписується ними стороннім особам, або необхідної оборони, слідчий поряд із відповідною версією, перевіряє версію про здійснення навмисного, не спровокованого вбивства ким-небудь із близьких потерпілого.

Таким чином, одним із головних тактичних завдань у ситуації, коли немає ясності стосовно розслідуваної події, є "установлення наявності чи відсутності інсценування, її змісту і спрямованості" [4; 143-144].

Якщо ж обстановка на місці події не відповідає версії злочинця, то він нерідко створює нові – штучні – сліди й ознаки, спеціально залишає на місці події ті чи інші предмети, тобто інсценує обстановку нейтральних для нього причин і роду смерті. Однак уважний слідчий, який вміє зіставити факти слідчий завжди може розпізнати інсценування. Пояснюється це тим, що абсолютно точно відтворити обстановку інсценуємої події вбивця не може. Насамперед, тому що вперше вбив, не має досвіду в інсценуванні. Після здійснення вбивства злочинець майже завжди знаходиться у збудженому стані, що не дозволяє йому помітити всіх деталей навколишнього оточення, осмислити значення кожної з них. Далеко не всі сліди вбивства, що викриває характер, зрозумілий злочинцю, можуть бути ним цілком знищені чи замасковані.

З цього випливає, що розпізнати інсценування слідчий може по наступних ознаках: 1) випадково не знищеним злочинцем і тому уцілілим слідам і предметам, що є ознаками-наслідками скоєного ним вбивства; 2) спеціально перебільшеному, неприродному характеру слідів і предметів, які підтверджують версію про нейтральні причини смерті загиблого; 3) слідам, предметам, ознакам і обставинам, які суперечать обстановці при смерті від нейтральної причини, зазначеної у версії близьких загиблого, що випливає із загальної картини місця події; 4) неможливість здійснення дій, приписуваних загиблому; 5) протиріччя у поясненнях зацікавлених осіб, поводження потерпілого і дійсних причин його смерті.

Серед таких негативних обставин найчастіше вказують на інсценування: а) зміни в обстановці місця злочину; б) ознаки боротьби, зокрема сліди самооборони на тілі потерпілого; в) ознаки переміщення трупа з місця, де настала смерть; г) невідповідність положення трупних плям позі трупа; д) характер ушкоджень на трупі, що не випливає зі способу й обставин позбавлення життя, описаних у версії близьких загиблого; е) невідповідність зазначеного в цій версії часу смерті загиблого стану трупних явищ, виявлених при огляді.

Основна властивість негативних обставин полягає в тому, що вони заперечують дане пояснення, дану версію, тобто той самий факт виявляється негативною обставиною до однієї версії, разом з тим може підтверджувати іншу [5; 211].

Розслідуючи справи про вбивства, замасковані інсценуванням, слідчий вже в процесі проведення первісних слідчих дій застосовує спеціальні методи, найбільш ефективні для встановлення, чи мало місце вбивство чи смерть загиблого була викликана якою-небудь іншою причиною.

Сутність цих методів виражається в наступному:

1. Співвідношення даних з огляду місця події загиблого, даних у поясненнях близьких, з об'єктивними обставинами, встановлюваними первісними слідчими діями, зокрема, оглядом трупа на місці його виявлення і судово-медичною експертизою.
2. Аналіз кожної з виявлених об'єктивних обставин зі звичайною обстановкою при смерті від причини, зазначеної в поясненнях близьких потерпілого чи події, що випливають з обстановки на місці.
3. Виявлення обставин, зокрема, негативних, які вказують або на те, що в обстановку внесені навмисні зміни, тобто зроблено інсценування, або просто спростовують версію, висунуту близькими загиблого, і вказують на її свідомо помилковий характер.
4. Виявлення обставин, які прямо чи побічно вказують на те, що смерть загиблого викликана убивством, зокрема, навмисно зробленим ким-небудь з осіб, що висунули версію про нейтральну причину смерті [6; 43].

Перераховані прийоми застосовуються при проведенні першопочаткових слідчих дій, взаємозалежно й одночасно. Це забезпечує цілеспрямованість усієї діяльності слідчого, починаючи вже з початкових дій, спрямованих на встановлення дійсної причини й обставин смерті загиблого.

Література: 1. Расследование отдельных видов преступлений // Под ред. О.Я.Баева. – Воронеж, 1986; 2. Криминалистика. Под ред. А.Ф.Волынского. – М.,1999; Криминалистика // Под ред. В.А.Образцова. – М.,1999; 3. О понятии следственных версий, основаниях их выдвижения, классификации. См.: Васильев А.Н. Следственная тактика.- М.,1976; Ларин А.М. От следственной версии – к истине. - М.,1976; Пещак Ян. Следственные версии.- М.,1976, Арцишевский Л.Я. Выдвижение и проверка следственных версий.- М.,1978 и в других источниках; 4. Аленин Ю.П., Тищенко В.В. Особенности расследования тяжких преступлений против личности. - Одесса: Бахва, 1996. 5. Под негативными обстоятельствами понимаются такие факты и следы, которые не соответствуют, противоречат фактам и следам, обычным и необходимым при определённом событии (или объяснениями определённых лиц о якобы имевшем место событии). См.: Расследование отдельных видов преступлений./ Под ред. О.Я. Баева.- Воронеж, 1986; С.Г. Медведев. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений. - Волгоград, 1973; 6. Мудьюгин Г.Н. Расследование убийств, замаскированных инсценировками. -

М.,1973; 7. Саінчин О.С. Теорія і практика розслідування умисних вбивств. – Одеса., 2012.

Торопов Сергій Олександрович

Євпаторійський факультет Харківського національного університету внутрішніх справ (Євпаторія, Україна)

ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ «КОНТРОЛЬНОГО» ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події, безумовно, вважається однією з інформативніших слідчих дій, адже місце події (злочину), як частина матеріального простору, є носієм різноманітних матеріальних відображень у вигляді матеріальних утворень-слідів. Питанню вивчення слідової картини» злочину присвячено досить багато наукових досліджень, кожне з яких містить практичні рекомендації та правила з виявлення, фіксації, вилучення дослідження та оцінки матеріально-фіксованої інформації, що утворилася в результаті взаємодії осіб та предметів з оточуючим середовищем під час вчинення кримінального правопорушення.

Разом з тим, не можна обійти увагою проблему яка завжди була і залишається насьогодні досить актуальною. Мова йде про якість виявлення та узагальнення доказової інформації у вигляді слідів. В ході вивчення судово-слідчої практики та опитування слідчих і оперативних працівників було встановлено, що тенденція до поверхневого та суб'єктивного ставлення до об'єктів, що оглядаються залишається незмінною. Так, слідчі при огляді місця події, нерідко не перевантажують себе детальним описом обстановки де вона сталася, в окремих ситуаціях вносять до протоколу дані тільки про ті предмети, які за їх суб'єктивними переконанням мають значення для справи і найголовніше не завжди перевіряють та контролюють повноту та доконечність зібраного масиву слідів.

Не можна обійти увагою також, окремі положення прямо закріпленні в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України. Наприклад, ч.5 ст. 237 КПК України вказує на те, що при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу [1]. Виникає закономірне питання, про можливість слідчого під час огляду правильно встановити такі предмети, визначити їх відношення до розслідуваного кримінального провадження.

Слід також зауважити, що в науковій літературі заключний етап огляду, розглядується лише з позиції заходів, спрямованих на складання протоколу, упакування вилучених об'єктів тощо. Проте, ми не зовсім з цим згодні, адже крім стандартних завдань огляду на заключному етапі, слідчий повинен підходити критично до оцінки зібраного «слідового» матеріалу. В даному аспекті, ми поділяємо точку зору В.П. Колмакова, який у свою чергу, вважав що, огляд місця події необхідно закінчувати саме узагальненням і загальною оцінкою всіх виявлених даних, всіх фактів окремо і в сукупності. У цьому узагальненні корисна участь: понятих, фахівців, прокурора, представників громадськості, зокрема тих, які надавали допомогу в охороні місця події, у виконанні дій, пов'язаних з оглядом [2, с. 113].

Так, в ході узагальнення потрібно обговорити, перш за все, питання про те, чи всі завдання огляду були вирішенні. Якщо під час цього з'ясовується що деякі завдання не досягли певної мети, то можна ще раз в порядку контролю оглянути деякі вузли місця події або окремі об'єкти. Узагальнення результатів огляду повинне полягати в криміналістичному, судово-медичному, логічному, психологічному, автотехнічному або іншому спеціальному аналізі всього виявленого і висунутих в ході огляду версій. Потрібно врахувати думку учасників огляду (спеціалістів, оперативних працівників, інших фахівців) про обґрунтованість версій про механізм вчинення злочину. Важливим також є відповідно до узагальнення отриманої інформації, складання плану інших невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Зрозуміло, що висловлені думки учасників огляду, не є обов'язковими, вони є підґрунтям для творчого з'ясування шляхів вивчення та пізнання обставин події. Додамо, що узагальнення повинно супроводжуватися всебічною оцінкою виявлених слідів. Тому з метою повного та цілісного виявлення обставин, пропонується на заключному етапі огляду проводити «контрольний огляд».

Контрольний огляд у свою чергу окреслює перед слідчим наступні завдання: а) перевірки повноти виявлених та вилучених слідів; б) встановлення пропусків в огляді і усунення їх; в) разом з фахівцеві додатково вивчити специфічні вузли і предмети для повноти виявлення ознак і властивостей оглянутого об'єкту; г) перевірка стану об'єктів слідоносіїв, з метою запобігання зміни або втрати слідів.

Таким чином, контрольний огляд дозволяє виробити стереотип у слідчого до узагальнення зібраного масиву відомостей, усунути всі упущення, які згодом заповнити виявляється неможливим та визначити основні напрямки проведення першочергових заходів спрямованих на розкриття та ефективне розслідування кримінальних правопорушень.

Література: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 ; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012. – Х. : Право, 2012. – 392 с. 2. Колмаков В. П. Следственный осмотр / В. П. Колмаков. - М. : Юрид. лит., 1969. – 196 с.

Файзиев Шохруд Фармонович

Ташкентский государственный юридический институт Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

НЕОБХОДИМОСТЬ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

В стране идёт непрерывный процесс реформирования отечественной законодательной базы, направленный на дальнейшее углубление судебно-правовых реформ в обществе.

Президент И.Каримов в своём докладе "Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране" на совместном заседании Законодательной палаты и Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан 12 ноября 2010 года особо отметил: "Масштабные задачи, которые стоят перед нами в области модернизации всей системы политических, экономических, государственно-правовых отношений, задачи по формированию гражданского общества, защиты прав и свобод человека ставят на повестку дня вопрос дальнейшей демократизации судебно-правовой системы".

Так, одной из обозначенных задач является законодательная регламентация оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве. В частности, главой государства было предложено принять Закон "Об оперативно-розыскной деятельности", определяющий принципы, основания, форму и методы проведения оперативно-розыскной деятельности, систему органов, её осуществляющих.

25 декабря 2012 года был принят вышеупомянутый Закон "Об оперативно-розыскной деятельности", который вступит в законную силу через двенадцать месяцев после его официального опубликования в средствах массовой информации.

Для ясного понимания необходимости правового урегулирования оперативно-розыскной деятельности, прежде всего, следует определить, в чем именно она заключается.

Оперативно-розыскная деятельность – вид деятельности, осуществляемой гласно и негласно оперативными подразделениями государственных органов (МВД, СНБ и Генеральной прокуратурой и государственным таможенным комитетом Республики Узбекистан), в пределах их полномочий посредством проведения оперативно-розыскных мероприятий в целях защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств.

В свою очередь, достижение поставленной цели возможно только в том случае, когда обеспечен высокий уровень раскрываемости преступлений изобличение виновных лиц на основе собранных доказательств на стадии дознания и предварительного следствия. В этой связи первостепенное значение приобретают вопросы правового обеспечения и механизмы использования материалов оперативных разработок в уголовном процессе. Как известно, основными задачами оперативно-розыскной деятельности является выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие преступлений, а также выявление и установление лиц, подготавливающих, совершающих или совершивших преступления, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда. Эти задачи совпадают с задачами органов дознания и предварительного следствия. В силу объективных причин число оперативных работников подразделений, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, превышает число следователей, что обуславливает гораздо более широкие, по сравнению с традиционными способами получения доказательств, возможности получения в ходе оперативно-розыскной деятельности информации и сведений, представляющих несомненный интерес для следователей. Очень важно, чтобы эта информация своевременно доводилась до сведения следователей (органов дознания) в целях её использования уже в рамках уголовно-процессуальной деятельности. Оперативные работники нередко, получив ценную информацию, по различным причинам не доводят её до следователя. Чаще всего это объясняется тем, что они не всегда чётко видят перспективу использования такой информации в процессе следствия по делу. Зачастую, далеко не все следователи имеют полное и правильное представление о той роли, которую могут сыграть оперативно-розыскные данные в установлении обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу.

Указание в уголовно-процессуальном законе на возможность проведения оперативно-розыскной деятельности (часть вторая ст. 339 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан) свидетельствует о её роли в расследовании и раскрытии преступлений, но не придаёт ей процессуального характера. Поскольку данные, полученные в ходе оперативно-розыскных мероприятий, могут быть использованы как доказательства только после их получения и проверки следователем в соответствии с требованиями уголовно-процессуального закона.

Ввиду этого, особую значимость приобретает эффективное проведение оперативно-розыскных мероприятий и оптимальное использование их результатов в расследовании преступлений.

Законодательная регламентация оперативно-розыскной деятельности создаст процессуально-правовой механизм, регулирующий порядок проведения оперативно-розыскных мероприятий, систему и пределы процессуальных полномочий органов их осуществляющих.

И как было отмечено главой государства в выступлении на совместном заседании Законодательной палаты и Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан 12 ноября 2010 года: "…Закон, само принятие которого соответствовало бы общепринятой практике демократических государств, призван создать реальные правовые гарантии соблюдения законности, обеспечения прав и свобод граждан при проведении мероприятий оперативно-розыскного характера. В то же время он будет способствовать повышению эффективности мер по предупреждению, своевременному пресечению на ранних стадиях преступлений, а также качества дознания и предварительного следствия, обеспечит дальнейшую либерализацию деятельности правоохранительных органов в этой сфере и, в первую очередь, органов МВД".

Федоренко Вікторія Василівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОТОРКАННОСТІ СУДДІВ

Одним із конституційних принципів правосуддя є незалежність та недоторканність суддів. Він закріплений у ст.126 Конституції України.

У п.4.1 рішення №19-рп/2004 від 1 грудня 2004 року Конституційний Суд України роз'яснив, що незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею.

Гарантована Конституцією України незалежність суддів насамперед забезпечується особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади (п.27 ч.1 ст.85, ч.ч.4, 5 ст.126, ч.ч.3, 4 ст.127, ст.128, п.1 ч.1 ст.131); забороною впливу на них у будь-який спосіб (ч.2 ст.126); захистом професійних інтересів (ч.6 ст.127); підкоренням суддів при здійсненні правосуддя лише закону (ч.1 ст.129); особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (п.3 ч.1 ст.131); гарантуванням державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (ч.1 ст.130); забороною суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (ч.2 ст.127); притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді (ч.5 ст.129); забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей (ч.7 ст.126); здійсненням суддівського самоврядування (ч.2 ст.130).

У п.4.2 вказаного рішення Конституційний Суд України зазначив, що складовою незалежності суддів є їхня недоторканність, призначення якої – забезпечення здійснення правосуддя. Затвердження Конституцією України гарантій недоторканності суддів зумовлено їхньою професійною діяльністю. За Основним Законом України недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає у тому, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (ч.3 ст.126). Разом з тим відповідно до положення ч.1 цієї статті недоторканність суддів як гарантія їхньої незалежності у виконанні професійних обов'язків може не обмежуватися обсягом, визначеним у ч.3 ст.126 Конституції України. Конституційний Суд України зазначив, що додаткові гарантії недоторканності суддів можуть встановлюватися також законами.

Одних із таких законів є Закон України від 7 липня 2010 року "Про судоустрій і статус суддів" (далі – Закон). Про незалежність та недоторканність судді йдеться у ст.ст.47, 48 цього Закону.

У ч.ч.1-3 ст.47 цього Закону встановлено, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози.

У ч.4 ст.47 Закону визначено, що незалежність судді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; 2) недоторканністю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) забороною втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлених законом; 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку.

Про гарантії незалежності суддів, крім Закону, йдеться і у новому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), який прийнятий 13 квітня 2012 року, а набрав чинності з 20 листопада 2012 року. Так, наприклад, у п.7 ч.2 ст.65 цього Кодексу вказано, що суддя не може бути допитаний як свідок – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали.

Про недоторканність судді зазначено у ст.48 Закону. Її зміст дещо змінений Законом від 13 квітня 2012 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України".

Зараз у ч.ч.1-6 ст.48 Закону "Про судоустрій і статус суддів" встановлено, що суддя є недоторканним. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником. Відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України. Проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням. Кримінальне

провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя).

У КПК також передбачені положення щодо здійснення кримінального провадження щодо судді. Так, у ч. ч.3 ст.154 КПК встановлено, що відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України в порядку, встановленому законодавством.

Слід звернути увагу на те, що ні у главах 14, 37 КПК, ні у Законі не визначений порядок відсторонення судді від посади. Тому, на нашу думку, необхідно доповнити главу 37 КПК статтею про порядок прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності.

Про особливий порядок кримінального провадження щодо судді також йдеться у главі 37 КПК. У п.3 ст.481 КПК передбачено, що письмове повідомлення про підозру здійснюється судді Конституційного Суду України, професійному судді – Генеральним прокурором України або його заступником. У ч.1 ст.482 КПК зазначено, що затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України.

Викладеним вичерпується регламентація у КПК питання про особливості кримінального провадження щодо судді, з чим не можна погодитися. На наш погляд, ст.482 КПК необхідно доповнити нормою, яка б визначала особливості проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій відносно судді, застосування щодо нього заходів забезпечення кримінального провадження.

Фидельский Станислав Вячеславович

Краснодарский университет МВД России (Краснодар, Россия)

ВОПРОСЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ОТМЕНЕ ПОСТАНОВЛЕНИЯ О ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА ПРОКУРОРОМ И РУКОВОДИТЕЛЕМ СЛЕДСТВЕННОГО ОРГАНА

В настоящее время в действующем уголовно-процессуальном законодательстве установлено, что должностное лицо, возбудившее уголовное дело в порядке, установленном ст.146 УПК РФ, незамедлительно обязано направить прокурору осуществляющему надзор, копию постановления о возбуждении уголовного дела. Прокурор в свою очередь при признании постановления незаконным или необоснованным вправе отменить указанное постановление, о чем обязан вынести соответствующее постановление в срок не позднее 24 часов. Копию указанного постановления прокурор направляет лицу вынесшему постановление. О принятом прокурором решении лицо возбудившее уголовное дело уведомляет всех заинтересованных лиц. Данная позиция порождает на практике её применения огромное количество неразрешённых до настоящего времени противоречий. В целом имеется и пробел в действующем уголовно-процессуальном законодательстве, который до настоящего времени не урегулирован. Так статьёй 144 УПК РФ установлен срок проведения доследственной проверки по сообщению о совершенном или готовящемся преступлении составляет трое суток. При этом в данный срок входит процедура принятия, проверки и принятия итогового решения. В случае необходимости данный срок может быть продлён соответствующим должностным лицом, указанным в данной статье до 10 или 30 суток. Но в главе 19 УПК РФ не регламентирован порядок исчисления срока в случае признания постановления о возбуждении уголовного дела прокурором незаконным или необоснованным, речь идёт лишь о том, что прокурор в течении 24 часов с момента получения материалов послуживших основанием для возбуждения уголовного дела обязан принять решение. На практике данный пробел в законодательстве вызывает ряд проблем, из которых, следует выразить следующие :

- как надлежит поступить должностному лицу вынесшему постановление о возбуждении уголовного дела, которое в последующем было отмене прокурором при получении им копии постановления об отмене постановления о возбуждении уголовного дела?
- следует ли в данном случае принимать решение об отказе в возбуждении уголовного дела?
- как следует устанавливать исчислять срок доследственной проверки при отмене постановления о возбуждении уголовного дела, в случае если основной срок, установленный УПК РФ 3,10 или 30 суток истёк, и решение о возбуждении уголовного дела принято в последний день течения срока?
- какое решение необходимо принять лицу вынесшему постановление о возбуждении уголовного дела, которое было отменено прокурором при поступлении к нему копии постановления, в случае если лицо, совершившее преступления задержано в порядке ст.91 УПК РФ и содержится в условиях изолятора временного содержания?
- необходимо ли в данном случае выносить незамедлительно постановление об освобождении указанного лица? Ведь лицо может скрыться от органов предварительного следствия.

На данный момент действующее уголовно-процессуальное законодательство не содержит последовательной регламентации.

Аналогичная ситуация возникает в случае обжалования постановления о возбуждении уголовного дела порядке ст.124 УПК РФ руководителю вышестоящего следственного органа. На практике нередки случаи признания руководителем

следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным, при реализации полномочий регламентированных ст.39 УПК РФ, уже в ходе начатого предварительного расследования, а иногда и на 2-3 месяце расследования. В данном случае неразрешённым остаются следующие вопросы:

- какое решение надлежит принимать лицу производящее предварительное следствие в случае признания руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным и его отмены, выносить постановление о прекращении уголовного дела или выносить постановление об отказе в возбуждении уголовного дела?

- какое решение необходимо принимать лицу производящее предварительное расследование в части изъятого в ходе следствия, как процессуально оформлять возвращение изъятого?

- как поступать, если лицо задержано в порядке ст.91 УПК РФ, а после заключено под стражу, незамедлительно освобождать?

При разрешении указанных проблем следственных ситуаций возникающих на практике невозможно обосновать любое из принятых решений основываясь на УПК РФ, так как а эта проблематика не описана, и нет строгой регламентации. Ведь должностное лицо получив постановление о признании незаконным и отмене постановления о возбуждении уголовного дела прокурором либо руководителем следственного органа обязано принять по имеющемуся у него материалу доследственной проверки процессуальное решение так как в данном случае, поскольку постановление о возбуждении уголовного дела отменено а следовательно возбуждённого уголовного дела не существует. Принимать решение об отказе в возбуждении уголовного дела - возможно, но это будет принято, скорее всего незаконно, поскольку принимается за сроками регламентированными УПК РФ. Принимать решение о прекращении уголовного дела незаконно также, поскольку в основаниях для прекращения уголовного дела нет такого основания как "отмена постановления о возбуждении уголовного дела прокурором либо признание руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным". Далее следует разобраться в том, что делать с лицом(лицами) задержанными и заключёнными под стражу. Так, освобождая указанных лиц из мест содержания под стражей в случае отмены постановления о возбуждении уголовного дела, будет также незаконно, хотя логично. Отменено постановление, нет уголовного дела, как следствие человек не может содержаться под стражей по несуществующему уголовному делу. Но не смотря не то, что решение об освобождении может быть и преждевременно так как лицо совершившее преступление может незамедлительно скрыться, что в конечном итоге может помешать дальнейшим уголовно-правовым процедурам. Следующая проблематика возникает с изъятым, по уголовному делу, возвращать как вещественные доказательства незаконно, опять же по причине отсутствия возбуждённого уголовного дела. Следовательно, необходимо выносить процессуальное решение, уже не основываясь на УПК РФ, так как он не содержит регламентации в этой части. Но в данном случае возникает проблема того, что возвращённое может быть незамедлительно уничтожено либо сокрыто. Что также может породить множество проблем.

Необходимо учесть что это рассогласованность порождается столкновениями текста УПК РФ с жизненными ситуациями возникающими в сфере уголовного процесса.

В данном случае необходимо внести в УПК РФ соответствующие изменений направленные на расширенную регламентацию действий должностных лиц производящих предварительное следствие.

Соответственно статью 146 УПК РФ дополнить частью 5 следующего содержания: "При отмене прокурором, постановления о возбуждении уголовного дела, либо признания руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным, указанными должностными лицами в соответствующем процессуальном решении устанавливается срок для принятия решения по материалам, послужившим основанием для принятия решения о возбуждении уголовного дела до 3 суток, в том числе, если предельный срок, установленный ч.3 ст.144 УПК РФ истёк. Дальнейшее продление срока проведения проверки осуществляется на общих основаниях".

Статью 110 УПК РФ, дополнить частью 5 следующего содержания: "При отмене прокурором, постановления о возбуждении уголовного дела, либо признания руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным, обвиняемый либо подозреваемый в отношении которого избрана мера пресечения в виде заключения под стражу, незамедлительно освобождается, мера пресечения в отношении указанных лиц незамедлительно отменяется".

Статью 82 УПК РФ, дополнить частью 6 следующего содержания: "При отмене прокурором, постановления о возбуждении уголовного дела, либо признания руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным, всё изъятое по уголовному делу не запрещённое в гражданском обороте подлежит возвращению, лицу у которого было изъято, если это не приносит непоправимый ущерб процессу доказывания по уголовному делу, и может быть возвращено без ущерба для процесса доказывания. При этом могут быть сделаны копии документов, которые в последующем могут быть использованы в качестве доказательств даже в случае утраты. О возвращении ранее изъятого должно выноситься соответствующее постановление".

Соответственно статью 24 УПК РФ дополнить часть 1 пунктом 7 следующего содержания: "отмены прокурором, постановления о возбуждении уголовного дела, либо признание руководителем следственного органа постановления о возбуждении уголовного дела незаконным".

Халілєв Руслан Амдієвич

Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський гуманітарний університет (Ялта, Україна)

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ І ПРИЧИН ЖЕРТВ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

З кінця 80-х років на території колишнього Радянського Союзу зафіксовано шість регіональних воєн - тривалих озброєних зіткнень за участю регулярних військ і використанням важкої зброї (Карабахський, Абхазький, Таджицький, Південно-осетинський, Придністровський і Чеченський конфлікти). Відбулося більше 20 короткочасних озброєних зіткнень, що супроводжувалися жертвами серед мирного населення (найбільш значні з них - Ферганський, Ошській, осетино-інгушський конфлікти, а також Бакинський і Сумгаїтській погроми), а також більше 100 неозброєних конфліктів, що мають ознаки міждержавної міжетнічної, міжконфесійної або між кланової конфронтації. Тільки у районах, безпосередньо зачеплених регіональними війнами або спалахами кривавих зіткнень і етнічних погромів, проживало не меншого 10 млн. чоловік.

Розпад СРСР ініціював спалахи міжнаціональних і регіональних конфліктів на території нових незалежних держав. Не заглиблюючись в причини їх виникнення не спонтанно, вони визрівали давно. Розпад Союзу, слід зазначити: конфлікти виникли унаслідок руйнування соціальних інститутів, це сприяла лише трансформації латентних конфліктних ситуацій у відкриті форми і ескалації конфліктів, що раніше спалахнули.

Розглядаючи соціальні, демографічні і економічні наслідки озброєних етнополітичних і регіональних конфліктів в, пострадянському мирі, необхідно відзначити наступні моменти.

По-перше, предметом нашого дослідження є тільки найбільш крупні озброєні конфлікти, що мають в тій чи іншій мірі етнічну основу.

По-друге, озброєні конфлікти мають передісторію, проходячи, як правило, стадії політичної і (або) міжетнічної напруженості і конфронтації. Багато наслідків прийдешніх озброєних конфліктів виявляються вже на цих початковими стадіях: населення, чуйно і вчасно реагуючи на ситуацію, що склалася, покидає зони потенційних конфліктів, з погіршенням економічної кон'юнктури починається "втеча" капіталів і т.д. При обліку тих або інших наслідків озброєних конфліктів не завжди можливо розмежувати збиток, понесений на різних стадіях.

Відомо, що наслідки конфлікту визначаються його типом і тривалістю, залученістю етнічних і політичних груп, територіальним обхватом (ступенем локалізації) і деякими іншими чинниками.

По-третє, не завжди можливо чітко виділити хронологічні рамки озброєної стадії конфлікту.

По-четверте, переважна більшість озброєних конфліктів далекі від завершення. Це означає, що наявні оцінки наслідків конфлікту, представлені, як правило, протиборчими сторонами, можуть бути необ'єктивними, необгрунтованними, неостаточними. Проте вже сьогодні, виходячи з реальної ситуації, можна оцінити розмір збитку і інших соціальних наслідку міжнаціональних конфліктів.

Людські жертви - найбільш значущі негативні наслідки політичних і регіональних конфліктів на міжнаціональному ґрунті. Унаслідок ескалації конфліктів на території колишнього Союзу загинули десятки тисяч чоловік.

Тільки за останні десять років в локальних війнах і міжнаціональних конфліктах в світі загинули 2 млн. дітей, 4,5 млн. залишилися інвалідами, понад 10 млн. втратили дах, бродяжать, побираються. Мільйони дітей - сироти. Більше 250 тис. підлітків із зброєю в руках беруть участь і гинуть в конфліктах, розв'язаних дорослими.

Конфлікти та ще з людськими жертвами, не могли бути обійдені увагою громадськості різних політичних партій, рухів і політиків. За даними деяких засобів масової інформації і політиків, в результаті військових конфліктів (в основному на міжнаціональному ґрунті) на території колишнього СРСР за останні п'ять років, вже загинули сотні тисяч чоловік [1], тільки на Кавказі загинуло близько 150 тис. чоловік[1], деякі стверджують, що загальне число загиблих досягає, більше 600 тис. чоловік[2].

Найбільш значні людські втрати мали місце на території Таджикистану, в зоні вірмено-азербайджанського і грузино-абхазького конфліктів. Чисельність убитих в етнополітичних і регіональних конфліктах на території колишнього СРСР складає більше 100 тис. чоловік. Кількість поранених і покалічених обчислюється сотнями тисяч і наближається до на півмільйона.

Необхідно відзначити, що первинні оцінки втрат в погромах під час міжнаціональних і інших озброєних конфліктах, коли панує хаос і відсутні надійні джерела інформації, завищуються. Наприклад, перші відомості про події в Таджикистані містили інформацію, що чисельність загиблих під час громадянської війни в 1992 р. склала 50-100 тис., чоловік (дані об 50 тис., загиблих фігурували на сесії Верховної ради Таджикистану). Пізніше і офіційні і незалежні джерела схилилися до того, що первинні оцінки були перебільшені. Хоч і сьогодні можна зустріти кочівні з одних звітів в інші завищені дані[3]. Навпаки, в тих крупних конфліктах, де власті протиборчих сторін

---

[1] Включая 3,5-4 тыс. погибших со стороны сил самообороны Нагорного Карабаха и армянских волонтеров и военнослужащих. По данным посольства Армении, а 1 июля 1993 г., потери сил самообороны составили 2502 человека, включая пропавших без вести; по сведениям З..Балаяна, на апрель 1993 г. погибло 2800 армян. (Ст.: ГЙА-СНГ, 1993, 27.). Азербайджанская сторона представляет противоречивые сведения по данным председателя парламента Р.Гуриева, погибло 20 тыс. человек, а по сведениям из Минобороны Азербайджана - около 40 тыс., (См.: Интерфакс. 1994, 15 мая; Интерфакс 1995, 25 апр.). Г Алиев, выступая на лиссабонским саммите ОБСЕ, сказал, что за годы конфликта погибли 20 тыс. граждан Азербайджана (РИА - Горячат линия. 1996, 2 дек.).

[2] См.; Московские новости, 1989, 18 июня.

[3] К маю 1991 г. погибло около 200 человек и столько же пропало без вести с обеих сторон. (См.: Мегаполис-экспресс. 1991, 2 мая). По данным Управления верховного комиссара ООН по делам беженцев, погибло от 20 до 40 тыс., человек (См.: Положение беженцев в странах мира. 1995. М., 1996. С81. Имеются оценки, приближающиеся как к границе 40 тыс, человек (См.: Shahrbanou Tadjbakhsh. Economic Regoinalism in Tajikistan // The Royal Institute of international affairs; FFS Briefing. 1996. March. P.1).

контролюють ситуацію і можуть маніпулювати інформацією, офіційне відомості про втрати занижені, а поширювані засобами масової інформації – скоріше завищені.

Наприклад, незалежні джерела вважали, що втрата при грузино-абхазькому конфлікті в 1992 г, не перевищували тисячі чоловік, а до вересня 1993 р., коли військові дії практично завершилися, склали 2,5 - 3 тис. чоловік[1].

З грузинського боку поступали суперечливі відомості. Мінохорон здоров'я Грузії стверджувало, що до середини вересня 1933 р. загинуло близько 1,5 тис. чоловік, пізніше - трохи більше 0,6 тис. чоловік. І лише через три голи з грузинського боку було офіційно повідомлено, що в боях загинуло 3,4 тис. грузинських військовослужбовців, не рахуючи мирних жителів.

Схожа картина складалася і відносно карабахського конфлікту. Засоби масової інформації і інші джерела стверджували, що чисельність загиблих до 1994 р. складала від 4 до 10 тис. чоловік

Кажучи про людські втрати в конфліктах, не можна забувати і про миротворців, що гинуть в конфліктних зонах. На сьогодні "блакитні каски" беруть участь в чотирьох операціях, що проводяться в Придністров'ї (Молдова), Республіці Таджикистан, в Південній Осетії і Абхазії (Грузії). При цьому операції в Південній Осетії і Придністров'ї проводяться відповідно до цільових угод, ув'язнених між Росією і зацікавленими країнами, а в Таджикистані і Абхазії - за рішенням Ради розділів держав. Зі всіх заходів щодо підтримки миру на території Співдружності операція, а Абхазії обходиться найбільш високою ціною. За п'ять років присутності в республіці російські військові втратили 69 чоловік[2], за перші два роки миротворчої операції в Придністров'ї – 16 чоловік[3].

Література: 1. Включая 3,5-4 тыс. погибших со стороны сил самообороны Нагорного Карабаха и армянских волонтеров и военнослужащих. По данным посольства Армении, а 1 июля 1993 г., потери сил самообороны составили 2502 человека, включая пропавших без вести; по сведениям З..Балаяна, на апрель 1993 г. погибло 2800 армян. (Ст.: ГЙА-СНГ, 1993, 27.). Азербайджанская сторона представляет противоречивые сведения по данным председателя парламента Р.Гуриева, погибло 20 тыс. человек, а по сведениям из Минобороны Азербайджана - около 40 тыс., (См.: Интерфакс. 1994, 15 мая; Интерфакс 1995, 25 апр.). Г Алиев, выступая на лиссабонским саммите ОБСЕ, сказал, что за годы конфликта погибли 20 тыс. граждан Азербайджана (РИА - Горячат линия. 1996, 2 дек.); 2; Московские новости, 1989, 18 июня; 3; К маю 1991 г. погибло около 200 человек и столько же пропало без вести с обеих сторон. (См.: Мегаполис-экспресс. 1991, 2 мая). По данным Управления верховного комиссара ООН по делам беженцев, погибло от 20 до 40 тыс., человек (См.: Положение беженцев в странах мира. 1995. М., 1996. С81. Имеются оценки, приближающиеся как к границе 40 тыс, человек (См.: Shahrbanou Tadjbakhsh. Economic Regoinalism in Tajikistan // The Royal Institute of international affairs; FFS Briefing. 1996. March. P.1); 4. По оценкам SIPRI, всего в 1992 м 1993 гг. погибло около 2,5 тыс. человек, в том числе в 1993 г. - около 2 тыс. (См.: SIPRI Yearbook. 1994. Oxford Univ. Press. P. 89). Схожими данными оперирует "Encyclopedia of Conflicts …", ссылающаяся на то, что когда представители ООН посетили Абхазию в начале ноября 1992 г., к этому времена погибло 300 человек, а к сентябрю 1993 г. - около 3 тыс. (См.: Encyclopedia of Conflicts, Disputess flashpoints in Eastern Europe, Russian and Succeksor States. U.K. 1993. P.2. 127); 5. Альф А. Пять лет под огнем // Независимая газета. 1999, 30 июня; 6. Шабуркин А. Круговая оборона содружества II Содружество НГ. 1998, № 10.

[1] По оценкам SIPRI, всего в 1992 м 1993 гг. погибло около 2,5 тыс. человек, в том числе в 1993 г. - около 2 тыс. (См.: SIPRI Yearbook. 1994. Oxford Univ. Press. P. 89). Схожими данными оперирует "Encyclopedia of Conflicts …", ссылающаяся на то, что когда представители ООН посетили Абхазию в начале ноября 1992 г., к этому времена погибло 300 человек, а к сентябрю 1993 г. - около 3 тыс. (См.: Encyclopedia of Conflicts, Disputess flashpoints in Eastern Europe, Russian and Succeksor States. U.K. 1993. P.2. 127)

[2] Альф А. Пять лет под огнём // Независимая газета. 1999, 30 июня.

[3] Шабуркин А. Круговая оборона содружества II Содружество НГ. 1998, № 10.

Цвігун Таїсія Станіславівна

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

13 квітня 2012 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), який набирає чинності з 19 листопада 2012 року. Відповідно до п.25 ч.1 ст.3 цього Кодексу одним із учасників кримінального провадження є потерпілий.

У ч.ч.1, 3, 6 ст.55 КПК зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливлює подання нею відповідної заяви, зазначені положення поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілим може бути визнано кілька осіб. Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливлює подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

У ч.2 ст.55 КПК йдеться про те, що права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення.

Таке правове регулювання викликає заперечення. На наш погляд, права і обов'язки потерпілого не можуть виникати у особи після подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Після подання такої заяви слідчий ще повинен встановити, що дійсно кримінальним правопорушенням особі завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Вважаємо, що після встановлення факту заподіяння такої шкоди слідчий має винести постанову про визнання особи потерпілою.

У зв'язку з розглядом даного питання слід звернути увагу на ч.5 ст.55 КПК, у якій вказано, що за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної у частині першій цієї статті, слідчий або прокурор виносить мотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді.

Отже, зі змісту ч.5 ст.55 КПК можна дійти висновку, що мають бути підстави для прийняття рішення про відмову у визнанні особи потерпілим. Також повинні бути підстави і для винесення слідчим, прокурором постанови про визнання особи потерпілим. Враховуючи викладене пропонуємо доповнити ст.55 КПК наступним положенням: "Про визнання особи потерпілим слідчий, прокурор виносять постанову, а суд – ухвалу". Саме з моменту прийняття такого рішення у особи мають виникати права і обов'язки потерпілого.

Заслуговує на розгляд ч.7 ст.55 КПК. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок. Положення цієї частини не поширюються на провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення).

З такою правовою регламентацією погодитися не можна. Виходячи з вимог принципу публічності кримінального провадження слідчий, прокурор зобов'язаний визнати особу потерпілим незалежно від того, чи подала вона заяву про залучення її до провадження як потерпілого, якщо встановлено, що кримінальним правопорушенням їй заподіяно фізичну, моральну або майнову шкоду.

Права потерпілого визначені у ст.56 КПК. Згідно з ч.1 ст.56 КПК, протягом кримінального провадження потерпілий має право: 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом; 2) знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; 3) подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; 4) заявляти відводи та клопотання; 5) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; 6) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; 7) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом; 8) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; 9) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; 10) на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; 11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому цим Кодексом, в тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження; 12) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; 13) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом; 14) користуватися іншими правами, передбаченими цим Кодексом.

У ч.2 ст.56 КПК конкретизовані права потерпілого під час досудового розслідування. Він має право: 1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; 2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 3) подавати докази на підтвердження своєї заяви; 4) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; 5) отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

У ч.3 ст.56 КПК йдеться про права потерпілого під час судового провадження. Він має право: 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; 2) брати участь у судовому провадженні; 3) брати участь у безпосередній перевірці доказів; 4) підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; 5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; 7) оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому цим Кодексом.

У ч.4 ст.56 КПК вказано, що на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та цим Кодексом випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження.

Необхідно наголосити на тому, що відповідно до п.6 ч.1 ст.56 КПК потерпілий має право давати показання. На наш, на потерпілого слід покласти обов'язок давати показання на вимогу органу, що веде кримінальне провадження. Саме так регламентоване дане питання у кримінально-процесуальному законодавстві інших країн. Як приклад, можна навести п.2 ч.2 ст.50 КПК Республіки Білорусь, п.2 ч.2 ст.60 Республіки Молдова.

У п.2 ч.5 КПК Російської Федерації зазначено, що потерпілий не вправі відмовлятися від дачі показань.

Звертає на себе увагу та обставина, що у ст.56 КПК не наведений повний перелік прав потерпілого. У п.14 ч.2 цієї статті йдеться про те, що протягом кримінального провадження потерпілий має право користуватися іншими правами, передбаченими цим Кодексом. Такий спосіб регулювання даного питання створює незручності для потерпілого. Якщо він не є юристом, йому складно з'ясувати, які права, крім вказаних у ст.56 КПК, він має. Тому вважаємо, у цій статті доцільно навести вичерпний перелік прав потерпілого.

Про обов'язки потерпілого йдеться у ст.57 КПК. Він зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – своєчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; 2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

Як уявляється, перелік обов'язків потерпілого слід продовжити. Вважаємо доцільним доповнити ст.57 КПК положенням, що потерпілий зобов'язаний давати показання на вимогу слідчого, прокурора, суду.

Цурлуй Олеся Юрьевна

Воронежский экономико-правовой институт (Воронеж, Россия)

К ВОПРОСУ О ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ПОДСУДНОСТИ ЖАЛОБ, РАССМАТРИВАЕМЫХ В ПОРЯДКЕ СТ. 125 УПК РФ

Статья посвящена проблеме определения территориальной подсудности жалоб на процессуальные действия (бездействия) и решения органов предварительного расследования и прокурора, подаваемых в порядке ст. 125 УПК РФ. Проанализировано решение Конституционного суда о признании не соответствующими Конституции РФ положений ч. 1 ст. 125 УПК РФ и ч. 1 ст. 152 УПК РФ и соответствующий законопроект "О внесении изменения в часть первую статьи 125 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации".

Ключевые слова: жалоба, территориальная подсудность жалоб, место совершения преступления, место предварительного расследования, орган предварительного расследования.

Одним из актуальных вопросов законодательной регламентации порядка обжалования процессуальных действий (бездействий) и решений в рамках досудебного производства по уголовному делу является вопрос территориальной подсудности жалобы, подаваемой в порядке ст. 125 УПК РФ.

Согласно положениям ч. 1 ст. 125 УПК РФ решения и действия (бездействие) дознавателя, следователя, руководителя следственного органа и прокурора, которые способны причинить ущерб конституционным правам и свободам участников уголовного судопроизводства либо затруднить доступ граждан к правосудию, могут быть обжалованы в районный суд по месту производства предварительного расследования. В свою очередь, согласно ч. 1 ст. 152 УПК РФ местом производства предварительного расследования признается место совершения деяния, содержащего признаки преступления.

В июле прошлого года Конституционный суд РФ своим Постановлением от 20 июля 2012 г. № 20-П "По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 125 и части первой статьи 152 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданки Р.Г. Мишиной" признал положения ч. 1 ст. 125 и ч. 1 ст. 152 УПК РФ несоответствующими положениям ч. 1 ст. 19, ч. 1 и 2 ст. 46 и ч. 1 ст. 47 Конституции РФ, обосновав данный вывод следующим образом.

Гражданка Р.Г. Мишина обратилась в Конституционный суд РФ ввиду сложившейся противоречивой практики определения территориальной подсудности жалоб, подаваемых в порядке ст. 125 УПК РФ. Исходя из принятых по её жалобе решений, под местом производства предварительного расследования суды понимали не административный район, на территории которого было совершено преступление, а место нахождения следственного органа, осуществляющего предварительное расследование соответствующего уголовного дела, – межрайонного следственного отдела, юрисдикция которого выходит за пределы административного района его дислокации и распространяется на территории нескольких административных районов [1].

Указанные нормы в силу своей неопределённости порождают возможность их неоднозначного истолкования и, следовательно, произвольного применения при определении территориальной подсудности жалоб на решения и действия (бездействие) должностных лиц межрайонных следственных отделов при производстве предварительного расследования. Суд в подобных ситуациях в качестве места производства предварительного расследования допускает не только место совершения преступления, но и место принятия следователем обжалуемого процессуального решения либо местонахождение следственного органа, осуществляющего предварительное расследование.

Такой подход противоречит конституционным положениям ст. 47 Конституции РФ, согласно которым подсудность дела, а, следовательно, и основания и порядок её изменения устанавливаются законом. Тем более, что взаимосвязанные положения ч. 1 ст. 125 УПК и ч. 1 ст. 152 УПК РФ, касающиеся территориальной подсудности сами по себе не предопределяют возможность различного подхода к решению вопроса, в каком районном суде подлежит рассмотрению соответствующая жалоба.

Учитывая изложенное, Конституционный суд постановил, что до внесения в УПК РФ необходимых изменений рассмотрение дел по жалобам на решения и действия (бездействие) должностных лиц межрайонных следственных отделов при производстве предварительного расследования по месту совершения деяния, содержащего признаки преступления, должно

осуществляться – безотносительно к месту расположения указанных следственных органов – тем районным судом, юрисдикция которого распространяется на место совершения деяния, содержащего признаки преступления [2].

Такой подход Конституционного суда к решению вопроса территориальной подсудности жалоб в порядке ст. 125 УПК РФ представляется не вполне рациональным, и уже подвергся критике со стороны профессиональных участников уголовного судопроизводства.

Следует отметить, что неоднозначность подходов к определению судами территориальной подсудности жалоб, подаваемых в порядке ст. 125 УПК РФ возникла практически на начальном этапе применения данной нормы. Различие в определении судами места проведения предварительного расследования нередко приводило к принятию ими взаимоисключающих решений.

Например, суд по месту нахождения органа (должностного лица) производящего предварительное расследование, отказывал в рассмотрении жалобы, и мотивировал это тем, что согласно общему правилу, изложенному в ч.1 ст.152 УПК РФ, предварительное расследование производится по месту совершения деяния, содержащего признаки преступления. Хотя суд, в ситуации несоблюдения правил подсудности при подаче жалобы, должен был направить жалобу по подсудности, что в последнее время суды и делают в таких случаях. Далее, заявитель обращался по месту совершения деяния, однако суд справедливо указывал, что 125 статья прямо указывает на подсудность по месту производства предварительного расследования, и отказывал в рассмотрении жалобы. В результате заявитель оказывался с двумя, взаимоисключающими постановлениями судов [3].

Доля случаев обращения заявителей с жалобой в порядке ст. 125 УПК РФ по месту нахождения органа или должностного лица, производящего предварительное расследование, а так же по месту совершения обжалуемых процессуальных действий относительно невелика в общем количестве такого рода жалоб. Однако, получая такие жалобы, разные судьи, в том числе из одного и того же суда, принимают различные решения. В отдельных случаях жалобы без учёта требований закона о подсудности принимались и рассматривались по существу [4].

Не вызывает сомнения, что такой подход не способствует повышению эффективности защиты прав и интересов лица, обратившегося с жалобой в суд в порядке ст. 125 УПК РФ.

Верховный суд РФ в своём Постановлении "О практике рассмотрения судами жалоб в порядке статьи 125 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации" уточнил, что в тех случаях, когда место производства предварительного расследования не совпадает с местом совершения деяния, жалоба на решения и действия (бездействие) дознавателя, следователя, руководителя следственного органа, а также прокурора в порядке статьи 125 УПК РФ рассматривается тем районным судом, который территориально находится в месте производства предварительного расследования, определяемого в соответствии со статьёй 152 УПК РФ.

Однако, и после разъяснения Пленума Верховного суда на практике возникают ситуации, затрудняющие определение районного суда, которому территориально подсудна жалоба на процессуальные действия (бездействия) и решения должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство.

За период действия нормы ст. 125 УПК РФ в специальной литературе неоднократно обсуждались вопросы определения территориальной подсудности жалоб и высказывались критерии и рекомендации на этот счёт.

Ряд авторов придерживается мнения, в соответствии с которым, несмотря на то, что "отдельные процессуальные решения по уголовному делу могут приниматься вне места производства предварительного следствия или дознания, обжаловаться они должны только по месту производства предварительного расследования, как того требует уголовно-процессуальный закон" [5, с. 28]. Иное решение данного вопроса, по мнению сторонников такого подхода, будет затруднять реализацию закреплённого в ст. 19 УПК РФ принципа обжалования процессуальных действий и решений, а также нарушать положения ч. 1 ст. 45, ч. ч. 1 и 2 ст. 46, ч. 1 ст. 47, ст. 52 Конституции Российской Федерации.

Помимо прописанной в ч. 1 ст. 125 УПК РФ территориальной подсудности жалобы по месту предварительного расследования, предлагается возможность принесения жалобы "по месту производства органом обжалуемого действия, либо по месту вынесения обжалуемого решения" [6, с. 7, с. 24]. В исключительных случаях, по мнению И.С. Бобраковой, следует разрешить принесение жалобы "по месту жительства лица, в отношении которого были произведены обжалуемые действия" [7, с. 7].

В качестве критерия определения территориальной подсудности жалобы Н.А. Колоколов выделяет также "место нахождения органа, принявшего соответствующее решение или выполнившего конкретное процессуальное (следственное) действие" [8, с. 23].

На стадии возбуждения уголовного дела территориальную подсудность жалобы в порядке ст. 125 УПК РФ следует, по мнению В.В. Сидорова, определять местом рассмотрения сообщения о преступлении [9, с. 24]. Более того, словосочетание "по месту производства предварительного следствия" в принципе некорректно применять относительно обжалования действий (бездействий) и решений на стадии возбуждения уголовного дела [10, С. 166, С. 136] (например, если обжалуется отказ в возбуждении уголовного дела, отказ в приёме сообщения о преступлении).

На наш взгляд, наиболее оптимальным для процедуры обжалования процессуальных действий (бездействий) и решений следователя, дознавателя и прокурора на досудебных стадиях производства по уголовному делу является закрепление в законе альтернативной территориальной подсудности. В ч. 1 ст. 125 УПК РФ следует определить, что жалоба на процессуальные действия (бездействия) и решения может быть подана в районный суд по месту совершения деяния, содержащего признаки преступления, либо по месту нахождения органа, чье

действие (бездействие) или решение обжалуется, либо по месту производства действия или принятия решения, в зависимости от конкретных обстоятельств. Такой подход оптимизирует процесс обжалования, предусмотренный ст. 125 УПК РФ для всех задействованных в нем субъектов. Он позволит избежать трудностей с определением территориальной подсудности жалоб в порядке ст. 125 УПК РФ, а также позволит более рационально распределить нагрузку на районные суды, уполномоченные разрешать жалобы данного вида.

Однако, в январе 2013 года был представлен законопроект "О внесении изменения в часть первую статьи 125 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации", который предусматривает внесение поправок в Уголовно-Процессуальный Кодекс, по которым решения следственных межрайонных отделов при расследовании находящегося за пределами дислокации следственного органа расследования, теперь должны быть обжалованы по месту совершения преступных деяний.

Положения законопроекта определяют, что постановления руководителя, либо следователя, либо дознавателя об отказе в возбуждении уголовного дела, прекращении уголовного дела или другие решения, действия, бездействия следователя, либо дознавателя, либо руководителя, либо прокурора, способные причинить ущерб конституционным правам участников уголовного дела или затруднить доступ к правосудию, будут по общему правилу обжалованы по месту совершения деяния, которое содержит признаки преступления.

Вместе с тем, если место предварительного расследования уголовного дела было определено по ч. 2-6 ст. 152 УПК РФ, то жалобы лиц на действия или решения, которые были указаны в данной статье, будут рассмотрены районным судом по месту, где находится орган, в производстве которого и находится данное уголовное дело.

Литература: 1. П. 1.1. постановления Конституционного суда РФ от 20 июля 2012 г. № 20-П "По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 125 и части первой статьи 152 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданки Р.Г. Мишиной"; 2. Постановление Конституционного суда РФ от 20 июля 2012 г. № 20-П "По делу о проверке конституционности положений части первой статьи 125 и части первой статьи 152 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданки Р.Г. Мишиной"; 3. www.m-advokat.ru; 4. www.m-advokat.ru; 5. Семенцов В.А. Судебный контроль при производстве следственных действий // Российский судья. 2005. № 12; Чуркин А.В. Вопросы обжалования в судах по уголовным делам в период досудебного производства решений, действий и бездействия // Комментарий судебной практики. Выпуск 12 / Под ред. К.Б. Ярошенко. Юридическая литература. 2006; 6. Бобракова И.С. Процедурно-субъектные, территориальные и временные критерии приемлемости жалобы заявителя к рассмотрению по существу в порядке статьи 125 УПК РФ // Российский следователь. 2012. № 10; Сидоров В.В. Обжалование процессуальных действий и решений органов, осуществляющих уголовное преследование, как гарантия обеспечения прав участников уголовного судопроизводства: автореф. дис. … канд. юрид. Калининград, 2009. 7. Бобракова И.С. Процедурно-субъектные, территориальные и временные критерии приемлемости жалобы заявителя к рассмотрению по существу в порядке статьи 125 УПК РФ // Российский следователь. 2012. № 10; 8. Колоколов Н.А. порядок и сроки обжалования в суд решений и действий органов предварительного расследования // Адвокатская практика. 2000. 9. Сидоров В.В. Обжалование процессуальных действий и решений органов, осуществляющих уголовное преследование, как гарантия обеспечения прав участников уголовного судопроизводства: автореф. дис. … канд. юрид. Калининград, 2009; 10. Артамонов А.Н. Обжалование действий и решений органов расследования в досудебных стадиях российского уголовного процесса: Дисс. …канд. юрид. наук. Омск, 2003; Камчатов К.В. Проблемные вопросы реализации прав потерпевшего от преступления на досудебных стадиях уголовного процесса РФ // Право и политика. 2007. № 5.

Чернець Микола Глібович

Харківський національний університет внутрішніх справ (Харків, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Запровадження в Україні нового кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) безпосередньо відображається на процесі розслідування злочинів. За таких умов необхідним є ґрунтовне теоретичне опрацювання норм нового КПК України для розробки певних практичних рекомендацій щодо його застосування.

Важливо наголосити на тому, що КПК не передбачає винесення слідчим постанови про порушення кримінальної справи або про відмову у порушенні кримінальної справи після здійснення перевірки відомостей, що містяться у заяві про вчинення злочину. У відповідності до ч. 1 ст. 214 КПК слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту подачі заяви або повідомлення про вчинення злочину або після самостійного виявлення ознак злочину зобов'язані внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Тобто розслідування злочину розпочинається з моменту внесення відомостей до вказаного реєстру. Підстав для відмови у внесенні відомостей до цього реєстру КПК не передбачає.

Привернемо увагу до того, що новим КПК не передбачене зупинення досудового розслідування у випадку, коли не встановлено особу, яка скоїла кримінальне правопорушення. Отже, у випадку реєстрації кримінального провадження слідчий буде зобов'язаний проводити слідчі дії протягом невстановленого часу. Адже граничні терміни досудового розслідування встановлені у ст. 219 КПК лише на випадок повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Граничних термінів досудового розслідування в ситуації, коли не встановлено особу, що скоїла злочин, КПК не передбачає.

У новому КПК запроваджується нова процесуальна особа - слідчий суддя. Згідно із п. 18 ст. 3 КПК слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого віднесено здійснення в порядку, передбаченому законодавством, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. До компетенції слідчого судді належить прийняття рішень про обрання будь-якого запобіжного заходу, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, проведення окремих слідчих дій.

Під час розслідування злочинів проти власності можуть бути проведені як гласні, так і негласні слідчі

(розшукові) дії. Серед найбільш характерних слідчих дій слід назвати допити підозрюваних, свідків та потерпілих, обшуки у помешканні та сховищах, що належать підозрюваному, огляди приміщень та речей, експертизи, пред'явлення для впізнання. Відповідно до ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК обшук та огляд житла або іншого володіння особи проводяться на підставі ухвали слідчого судді. Під час обшуку та огляду згідно зі ст. ст. 167–168 КПК можуть бути вилучені речі, якими підозрюваний заволодів шляхом викрадення, вимагання, шахрайства, привласнення. Забезпечення можливого відшкодування збитків потерпілому або державі потребуватиме накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді у відповідності до ст. 170 КПК.

Варто відзначити, що КПК містить окрему главу, яка встановлює підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначимо, що проведення подібних заходів врегульовано також Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність". Згідно зі ст. ст. 258–275 КПК до негласних слідчих (розшукових) дій віднесено втручання у приватне спілкування, яке передбачає аудіо- і відео контроль особи, арешт, огляд і виїмку кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем. Також негласними слідчими (розшуковими) діями є обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-відео контроль місця, контроль за вчиненням злочину, який включає контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину. На наш погляд під час розслідування злочинів розшук здобутого злочинним шляхом майна потребуватиме проведення саме негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно з ч. 6 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитися як слідчим, так і працівниками оперативних підрозділів або на підставі постанови слідчого, прокурора або слідчого судді. Відповідно до ст. 256 КПК матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути використані як докази на тих же підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Необхідно відзначити, що слідчий експеримент, проведення якого регулюється ст. 240 КПК за своїм змістом передбачає здійснення тих самих дій і з тією ж метою, що й відтворення обстановки і обставин події згідно ст. 194 КПК 1960 р.

У КПК передбачено можливість укладення угод у кримінальному процесі. Відповідно до ст. 468 КПК у кримінальному провадженні можуть бути укладені угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угода між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) про визнання вини. Однак, як передбачено ч. 4 ст. 469 КПК угода про визнання вини між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим може бути укладена у кримінальному провадженні відносно кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкоду завдано лише державним або громадським інтересам. Дані угоди можуть бути укладені і на стадії досудового розслідування. Отже, під час кримінального провадження може бути укладено як угоду про визнання вини, так і угоду про примирення із потерпілим.

Підбиваючи підсумки встановленню специфіки розслідування злочинів за нормами КПК України 2012 р., звернемо увагу на наступні новації:

1. Кримінальне провадження у випадку вчинення багатьох злочинів проти власності може бути здійснене у формі приватного обвинувачення.

2. У разі прийняття закону про кримінальні проступки цілком можливе віднесення окремих злочинів до переліку кримінальних проступків.

3. У кожному випадку отримання заяви або повідомлення з інших джерел про вчинення злочину буде розпочате кримінальне провадження.

4. Зупинення досудового розслідування у зв'язку із тим, що не встановлено особу, яка вчинила злочин, в КПК не передбачене. Тобто слідчі (розшукові) дії триватимуть до встановлення такої особи.

5. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій врегульовано не тільки на підставі Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" але й нормами КПК.

6. Нормами нового КПК запроваджена можливість укладення угод про примирення підозрюваного, обвинуваченого із потерпілим або про визнання вини підозрюваним, обвинуваченим.

З урахуванням норм нового КПК удосконалення методики розслідування злочинів можуть стосуватися як тактики проведення окремих слідчих дій, так і підстав та порядку прийняття окремих процесуальних рішень. Особливого криміналістичного дослідження потребує розробка тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яка раніше розроблялася фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Чернецький Олег Констянтинович

Кримський юридичний інститут
Національного університету "Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого"
(Сімферополь, Україна)

ДОСТОВІРНІСТЬ ТА ІМОВІРНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

В криміналістичної літературі авторами традиційно визнається, що результати слідчого експерименту можуть бути позитивними або негативними. Позитивний означає, що визначені дії можуть бути зроблені у відповідних умовах, а явища або подія могла існувати, відбутися в дійсності. Негативний результат свідчить про неможливість здійснення певних дій і існування події, явища у відомих умовах .

На наш погляд, визначення позитивним або негативним результат слідчого експерименту повинен співвідноситься з версією слідчого, яка перевіряється, як раз шляхом проведення дослідів. Наприклад, коли перевіряється можливість особи бачити в визначених умовах ті чи інші об'єкти згідно з гіпотезою слідчого відносно того, що це можливо.

Достовірність висновків з результатів експерименту залежить від достовірного характеру цих самих результатів. Достовірний висновок може бути зроблений тільки з достовірних результатів експерименту. Якщо одна частина досвідів приводить до одному результату, а інша - до іншого з таких результатів не може бути зроблений достовірний висновок.

Стосовно до окремих видів слідчого експерименту питання про достовірність висновків та їх результатів практично перетворюється в питання про достовірну цінність результатів зроблених дослідів. Із цього погляду, усі зазначені раніше види слідчих експериментів можуть бути розділені на дві групи: слідчі експерименти, якими встановлюється можливість або неможливість того або іншого факту або явища (можливість спостереження, сприйняття факту або явища, можливість здійснення якої не будь дії, можливість існування явища), і слідчі експерименти, якими встановлюється можливість існування самого факту, або процес його походження.

Однак установлення можливості ще не означає встановлення дійсності. Наприклад, якщо при проведенні експерименту встановлене, що постріл, що пролунав у дворі будинку, чутний у кімнаті, де живе свідок, це означає, що він міг його чути, але не свідчить про те, що він його чув у дійсності.

Установлення можливості того, або іншого факту означає ймовірність його існування, але не дає підстав затверджувати категорично, що цей факт дійсно мав місце в момент розслідуваного події. Негативне рішення, тобто затвердження неможливості даного факту, явища, означає його неможливість у момент розслідуваного події, якщо результати експерименту достовірні.

При проведенні слідчих експериментів, якими встановлюється втримування самого факту або процесу його походження, вирішується питання про те, як відбулося те або інша подія або ж, як утворювалися сліди цієї події. Висновки з результатів даних експериментів можуть також носити як достовірний, так і ймовірний характер. Якщо шляхом експерименту встановлюється, що дана подія могла відбутися тільки так і не інакше або тільки не так, а як завгодно інакше, то висновки з подібних результатів експерименту будуть носити категоричний, достовірний характер. У тих же випадках, коли слідчим експериментом установлюється лише можливість певного плину події, можливість утвору слідів даним образом, то висновки з результатів цих експериментів будуть тільки ймовірними, тому що можливість плину події даним образом ще не виключає, що воно протікало інакше, ще не дозволяє затверджувати, що воно протікало тільки так.

Імовірний характер висновку їх результатів слідчого експерименту не є перешкодою для висування припущення.

Залежно від ступеня ймовірності треба розрізняти формальну й реальну можливість. Формально можливим уважається такий розвиток події, який саме по собі не суперечить установленим експериментальним даним, коли результати експерименту не виключають, а допускають такий розвиток. На відміну від формальної, реальна можливість характеризується більшою ймовірністю події за рахунок наявності додаткових умов її реалізації. Тут результати слідчої дії не просто допускають, але припускають саме такий розвиток події, як це відбувалося в експерименті. Точно так само результати слідчого експерименту можуть бути з більшою ймовірністю поширені на реальну ситуацію злочину, якщо вони підтверджуються іншими матеріалами кримінальної справи або доведений повний збіг умов, у яких проводився експеримент і розвивалася розслідувана ситуація. По своїй доказовості висновок у цьому випадку буде наближатися до категоричного висновку.

Незважаючи на те, що імовірнісні можливі дані не можуть бути покладені в основу обвинувального висновку й вироку суду, все-таки не можна заперечувати значення встановлення ступені ймовірності (або заходу можливості) події. Це важливо, насамперед, для формування нових слідчих версій, визначення перспективних напрямків розслідування або планування експертних досліджень.

Необхідно зазначити, що результати слідчого експерименту можна визнати достовірними, коли всі проведені досліди призвели до однакових результатів, які визначаються таким чином не випадковими, а необхідними. Якщо при неодноразовому проведенні дослідів будуть одержані різні результати, то і результати слідчого експерименту не можуть бути достовірними.

Отже результати слідчого експерименту можна визнати достовірними якщо:

усі необхідні умови, що існували в реальній дійсності, у ході події минулого, що перевіряється, відтворені або дотримані;

істотних змін в обстановку не вносилося й що наявні відхилення ніякого впливу на результат експерименту не виявили;

кількість проведених дослідів достатня для визначення достовірності експерименту;

усі проведені досліди призвели до однакових результатів.

Таким чином, процес оцінки результатів експерименту укладається в наступному:

- перевірка правильності відтворених умов і обстановки, у яких проводився експеримент;
- перевірка правильності зроблених дослідницьких дій, чистоти їх здійснення;
- оцінка особистих якостей учасника, показання якого перевіряються (для експериментів по перевірці показань);
- оцінка достовірності результатів експерименту й одержання у зв'язку із цим висновків;
- зіставлення отриманих висновків з іншими доказами в справі.

Шалдырван Павел Валерьевич
Запорожский национальный университет
(Запорожье, Украина)

ОБНАРУЖЕНИЕ И ИЗЪЯТИЕ ВЕЩЕСТВЕННЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПО ДЕЛАМ О МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКАХ

Для массовых беспорядков, которые расследовались как на территории бывшего СССР, так и в последние годы на Украине, характерна крайне слабая свидетельская база. Такая ситуация – следствие опасений свидетелей (в первую очередь очевидцев), связанных с угрозой посягательства на их жизнь, здоровье и имущество со стороны многочисленных активных участников бесчинствующей толпы в случае дачи изобличающих их показаний. С другой стороны, такие люди иногда солидарны с настроениями участников беспорядков. Аналогичная проблема возникает у следствия и в отношении потерпевших (поэтому чаще всего в их качестве выступают работники правоохранительных органов, пострадавших при пресечении преступных действий толпы). Негативным фактором выступает нагнетание в такие периоды напряжённости в регионе (городе), дискредитация правоохранительных органов и т.п.

Все это в конечном итоге создаёт дополнительные трудности в установлении обстоятельств расследуемых событий. С другой стороны, такая ситуация ведёт к усилению значимости иных (кроме показаний свидетелей) средств доказывания – в первую очередь вещественных доказательств.

Как известно, ст.84 УПК Украины предусматривает в качестве вещественных доказательств, предметы, которые были: орудием совершения преступления; объектом преступных действий; сберегли на себе следы преступлений; деньги, ценности и другие предметы, нажитые преступным путём, а также другие предметы, которые могли быть средством для установления виновных либо его оправдания, смягчения ответственности.

Справедливо считается, что массовые беспорядки – это преступления, которые осложнены большим количеством иных преступлений, не охваченных диспозицией ст.294 УК Украины: убийствами, изнасилованиями, разбоями, грабежами, захватом заложников (всего насчитывается более 20 различных видов преступлений) . Таким образом, по делам о массовых беспорядках следствие использует для установления истины как типичные для этих преступлений вещественные доказательства, так и встречающиеся преимущественно в делах других категорий.

На основании анализа материалов уголовных дел этой категории можно выделить несколько видов (групп) вещественных доказательств, характерных именно для массовых беспорядков.

Необходимо исходить из того, что наиболее распространёнными действиями криминальной толпы во время беспорядков является уничтожение либо повреждение государственного имущества (особенно когда толпа политизирована: например, во время беспорядков на почве межнациональных, межэтнических конфликтов) либо имущества граждан, юридических лиц (чаще всего идёт речь о коммерческих структурах). Основной мотивацией действий активных участников беспорядков при этом будет проявление явного неуважения к обществу либо негативное отношение к конкретным группам лиц, которые для них ассоциируется с образом врага (иностранцы; лица, принадлежащие к некоторым национальным меньшинствам (например, цыгане); футбольные фанаты команд-соперниц и т.п.). Окончание массовых беспорядков, как правило, сопровождается оказанием вооружённого сопротивления представителям власти.

Уничтожение или повреждение имущества происходит путём поджога, взрыва, разрушения строений толпой с использованием подручных средств либо заранее приготовленных орудий. Все зависит от уровня подготовки массовых беспорядков: если их организаторы ожидали взрыва эмоций, который мог привести к бесчинству толпы либо умышленно провоцировали, подстрекали к их совершению, то чаще всего заранее избираются объекты погромов с приготовлением соответствующих орудий и средств их разрушения (в том числе и для преодоления сопротивления охраны объектов, если таковая имеется). В случае же ситуативного (случайного) взрыва эмоций (действия футбольных фанатов после проигрыша их команды, например) используются преимущественно подручные средства, подыскиваемые в процессе беспорядков на местах первых погромов. Однако, по мере того, как такие беспорядки приобретают затяжной и все более организованный характер, вооружение заранее продумывается и подготавливается .

Для условной последней группы наиболее часто используются такие предметы, отыскание которых и последующее изъятие осуществляется следствием. Это предметы, которые могли использоваться, прежде всего, в качестве метательных снарядов: камни, тротуарная плитка, кирпичи, пустые стеклянные бутылки, разного рода металлические предметы (болты, гайки, фрагменты уличных урн для мусора, ограждений, турникеты, пластиковые сидения со стадионов и т.п.). При обнаружении таковых во время осмотра места происшествия можно сделать вывод о ситуативном, случайном характере массовых беспорядков, для которых не характерна тщательная подготовка. На перечисленных предметах можно обнаружить отпечатки пальцев рук, следы горюче-смазочных веществ и т.п.

Соответственно, для массовых беспорядков, которые готовились – это предметы, которые заранее приспособлены для использования во время беспорядков: бутылки, заполненные зажигательной смесью (чаще всего бензин с добавлением щелочи) и со специально приготовленными для инициирования возгорания фитилями (фрагменты ткани, пропитанной бензином, или бумага); металлические прутья длиной 60-120 см. (стальная арматура) диаметром 12-15 мм или обрезки металлических труб небольшого диаметра, на которых для использования в качестве рукоятки часть предмета обматывается тканью либо изоляционной лентой. В таких случаях при осмотре территории по пути движения толпы необходимо обращать внимание на осколки бутылок, других ёмкостей, предполагая, что на них могут остаться

следы химических веществ, используемых для поджога, отпечатки пальцев рук (металлические прутья, не используемые как метательные снаряды обычно остаются в местах рассеивания толпы правоохранительными органами, где и изымаются при осмотре). Изъятию подлежат фрагменты обгоревшей ткани, которую могли использовать в качестве фитиля. По делу о массовых беспорядках в Крыму в июне 1995 года в качестве фитиля применяли ленты из ткани красного цвета, которые были изготовлены из скатерти в столовой, где готовилась зажигательная смесь .

Специально приготовленные для погромов металлические прутья, бутылки с зажигательной смесью (обычно в стандартных пластиковых ящиках для бутылок) можно обнаружить при осмотре брошенного по пути следования толпы автотранспорта активных участников и организаторов беспорядков; в автобусах, которые использовались для транспортировки к месту погромов участников беспорядков из других населённых пунктов и регионов.

К предметам, которые могут свидетельствовать о предшествующей подготовке к погромам можно отнести также стреляные гильзы (от нарезного или гладкоствольного огнестрельного оружия), пули и их фрагменты; повязки (наголовные либо нарукавные), призванные выделить организованных участников беспорядков; фрагменты самодельных взрывных устройств (очень редко штатные боеприпасы – гранаты).

Надо отметить, что продвижение бесчинствующей толпы по населённому пункту требует определенного времени (погромы совершаются практически по всему пути следования) и за этот период многие активные участники беспорядков, преимущественно из числа хулиганствующей молодежи, успевают обзавестись предметами, которые приспособлены для длительного использования в процессе погромов. Речь идет о фрагментах мебели (ножки столов и стульев, например), которые специально подбираются в местах погромов. Это может быть тротуарная плитка, которую разбирают для использования в качестве метательных снарядов и т.п. (при осмотре места происшествия фиксируется частичное ее отсутствие на тротуарах по пути движения толпы).

Специфика расследования указанных дел заключается в том, что следственные группы иногда начинают работать на местах происшествия через какое-то время после окончания беспорядков (масштабные беспорядки могут длиться два-три дня). К тому времени на местах, например, пожаров уже поработала техника, используемая для их тушения, а по пути движения толпы (в городах) через какое-то время пускают мусороуборочную и помывочную технику. Все это может привести к невосполнимой утрате вещественных доказательств, что впоследствии отрицательно сказывается на полноте расследования.

Большое количество вещественных доказательств, несущих информацию, в которой заинтересовано следствие, можно обнаружить при своевременном осмотре проезжей части улиц и тротуаров по пути движения толпы: плакаты, транспаранты, флаги с определенной символикой и надписями провокационного характера; листовки с призывами; газеты, издаваемые некоторыми общественными движениями и партиями, религиозными организациями; это могут быть надписи на стенах зданий и использованные для их написания аэрозольные баллончики из-под краски. Там же могут находиться фрагменты аудио, видео, компьютерной, бытовой техники, похищенной в процессе погромов; упаковочные материалы (сок, спиртное, кондитерские изделия), окурки и т.п. Помимо этого, толпа в процессе движения поглощает (сминает) случайных прохожих, которые, попадая в толпу, бросают сумки, другие предметы. Все это также может быть обнаружено при осмотре.

В местах погромов, где разрушению подвергались строения, обращается внимание наличие следов крови на грунте, метательных снарядах, осколках стекла. Это могут быть последствия действий владельцев и охраны коммерческих структур, защищавших имущество; применение оружия правоохранительными органами либо получение травм участниками погромов в результате падения стен, фрагментов кровли, разбитого стекла и проч.

Толпа хаотична и при погроме очередного объекта находящиеся в ее первых рядах (а значит наиболее активные ее участники) постоянно подвергаются риску быть придавленными к неподвижным преградам (стена, например) идущими сзади; либо падающими сверху предметами. Наиболее распространенные травмы – падение стекла витрин на погромщиков, которые ограничены в движении подпирающей их толпой.

Для современных массовых беспорядков, которые стали типичными для некоторых стран мира в последние годы (например, действия антиглобалистов, которые Украину пока не затронули), характерна тщательная подготовка их участников. В таких случаях на месте происшествий могут быть оставлены специальные повязки, респираторы, противогазы, используемые для нейтрализации применяемых правоохранительными органами специальных средств (слезоточивого газа, например). В качестве метательных снарядов применяют небольшие банки с нитрокраской, которая используется для поджогов. Погромщики могут иметь при себе молотки, топорики, заранее приготовленные для разрушения витрин магазинов и проч.

Но наибольшее количество вещественных доказательств чаще всего обнаруживают и изымают в месте столкновения участников массовых беспорядков с правоохранительными органами при рассеивании толпы.

Именно там получают телесные повреждения большинство потерпевших (по исследуемым делам – это преимущественно работники милиции), там же обнаруживают и такие вещественные доказательства как фрагменты обмундирования работников милиции, в том числе – защитные каски, щиты, резиновые дубинки и проч.; стреляные гильзы, как результат применения оружия работниками милиции, а также пули; следы применения спецсредств (резиновые пули, аэрозольные баллончики из-под слезоточивого газа); огнестрельное и холодное оружие, стреляные гильзы; дубинки, металлические прутья, обрезки труб, головные уборы, повязки, фрагменты одежды участников беспорядков (обувь); плакаты и транспаранты; предметы,

похищенные при погромах, бутылки со спиртными напитками и проч.; неиспользованные, но готовые к применению самодельные взрывные устройства и бутылки с зажигательной смесью.

Осмотр места столкновения бесчинствующей толпы с работниками правоохранительных органов особенно важен, поскольку с обеих сторон применяется насилие, спецсредства, огнестрельное оружие и восстановление картины происшедшего важно для принятия решения об ответственности не только активных участников и организаторов массовых беспорядков, но и работников правоохранительных органов, которые применяли спецсредства, огнестрельное оружие.

При осмотре места происшествия в таких случаях устанавливаются места, откуда велась стрельба. Это возможно как по разбросу стреляных гильз, визированию по повреждениям, оставленным в результате попадания пуль в неподвижные преграды, нахождению оружия.

Важнейшим условием качественного и своевременного изъятия вещественных доказательств по делам указанной категории является активное привлечение для участия в следственных действиях (осмотрах мест происшествий, в первую очередь) экспертов-криминалистов органов внутренних дел, экспертов НИИСЭ, а также прокуроров-криминалистов [4].

Література: 1. Абдульманов А. Ответственность за массовые беспорядки. // Российская юстиция. – 1996. - №1; 2. Григорьев В.Н., Капица Л.В., Махов В.Н., Пичкалева Г.И. Особенности расследования массовых беспорядков. – М., НИИ проблем укрепления законности и правопорядка. – 1995; 3. Материалы уголовного дела №48-550, архив СО ГУ СБ Украины в Крыму; 4. Шаталов А.С. Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков. Дисс. канд. юрид. наук. – М.: ВЮЗШ МВД РФ, 1993.

Шевчук Виктор Михайлович

Кримський юридичний інститут
Національного університету "Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого"
(Сімферополь, Україна)

ПРОБЛЕМА ПОБУДОВИ СТРУКТУРИ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Тактична операція як системне утворення має свою структуру, яка відбиває внутрішню її будову і характер взаємозв'язків між компонентами. Без знання структури не може бути розроблена модель тактичної операції, а саме ретельна побудова моделі визначає успіх у розв'язанні тактичного завдання, яке виникло у процесі розслідування. Тому формування структури тактичної операції, визначення її компонентного складу, з'ясування специфіки зв'язків між ними є необхідною умовою розроблення цілісної концепції тактичних операцій, успішного запровадження цих ідей у судово-слідчу практику.

Разом з тим проблема побудови структури тактичної операції у криміналістиці залишається недостатньо дослідженою. Більше того, у криміналістичній літературі у зв'язку з неоднаковим розумінням сутності тактичної операції наводяться різні описи її структури (А. В. Дулов, В.І. Шиканов, М.О. Марочкін, І.М. Комаров, В.І. Перкін, О.А. Чебуренков та ін.).

Спираючись на методологічні положення системно-структурного підходу, вважаємо, що структура тактичної операції може бути досліджуваною й поданою в динаміці і статиці, а в ній виокремлено два взаємозв'язаних блоки: 1) атрибутивний; 2) функціональний. Перший розкриває морфологічну, композиційну будову тактичної операції, наявність відповідних компонентів у їх статичному розташуванні. Функціональний блок характеризує специфіку зв'язків між компонентами в ході реалізації тактичної операції, тобто розкриває її динамічну складову. Такий підхід повною мірою кореспондує філософським уявленням щодо структури як форми відображення не тільки компонентів (склад, будова, розташування, порядок), але й характеру взаємодії їх сторін і властивостей. При цьому розглядається функціональна, алгоритмічна, технічна, організаційна структура.

На наш погляд, до атрибутивного блоку доцільно включити такі компоненти: суб'єкти (учасники) - засоби - ресурси. Саме ця тріада є найбільш стійкою до будь-яких різновидів тактичних операцій і розкриває їх внутрішню будову. Суб'єкти (учасники) - це особи, які безпосередньо беруть участь у підготовці, забезпеченні і здійсненні тактичної операції. До них у першу чергу відноситься слідчий як головна діюча особа, обов'язковий учасник і керівник здійснення цього організаційно-тактичного засобу. Слід зазначити, що у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України і віднесенням до компетенції прокурора провадження окремих слідчих (розшукових) дій, не виключається в таких випадках його участь у здійсненні тактичної операції, навіть як її керівника. У судовому провадженні керівником тактичної операції може бути суддя. Крім зазначених осіб до складу учасників операції можуть входити оперативні співробітники, співробітники спеціальних підрозділів, дільничні інспектори, спеціалісти-криміналісти, судові медики та фахівці інших галузей знань, що залучаються до кримінального провадження (для проведення інвентаризацій, контрольних обмірів, контрольних закупок, знешкодження вибуховотехнічних об'єктів), а також допоміжно-технічний персонал та представники громадськості та ін.

Засобами тактичної операції є: (а) слідчі (розшукові) дії; (б) негласні слідчі (розшукові) дії; (в) інші процесуальні дії у структурі останньої являють собою дії тих осіб, які проводять розслідування, регламентовані процесуальним законом, але не охоплюються терміном "слідчі (розшукові) дії"; оперативно-розшукові заходи; перевірочні заходи (ревізійні, контрольні), спрямовані на збирання інформації, необхідної для виявлення ознак кримінального правопорушення і обґрунтованого прийняття рішення про внесення цієї інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань; допоміжні (організаційно-підготовчі, технічні) заходи, які прямо не служать меті тактичної операції, а лише опосередковано забезпечують її організацію і проведення.

Слідчі (розшукові) дії, які становлять основу тактичних операцій, характеризуються таким: законодавчою кримінально-процесуальною регламентацією; їх проведенням тільки слідчим,

особою, яка проводить дізнання, чи прокурором у рамках їх компетенції; можливістю проведення у процесі розслідування; спрямованістю на виконання завдань кримінального судочинства; обов'язковістю процесуального відображення у постановах, протоколах, дорученнях. У процесі судового провадження судові дії, які становлять основу тактичних операцій, теж певним чином взаємопов'язані поміж собою, мають обиратися з урахуванням доцільної послідовності. Успішне здійснення судового розгляду кримінальних справ у значному ступені залежить від обраного судом порядку дослідження доказів. Якщо послідовність частин судового розгляду регламентована законом і суд не може ні при яких обставинах її змінити, то порядок проведення процесуальних дій визначається судом з урахуванням обставин кожного кримінального провадження.

Ресурси тактичної операції - це передусім кадри, технічні, транспортні та інші засоби, які є у розпорядженні слідчого, судді і якими він може скористуватися у випадку необхідності, а також наявність часу, виходячи з невідкладності проведення тактичної операції.

Функціональний блок розкриває специфіку реалізації тактичної операції, її розвиток і включає шість послідовних взаємозв'язаних етапів: а) аналіз і оцінка слідчої (судової) ситуації; б) постановка тактичного завдання і визначення мети тактичної операції; в) прийняття рішення про проведення тактичної операції; г) створення моделі тактичної операції та програми її реалізації; д) здійснення тактичної операції; є) оцінка досягнутих результатів.

Таким чином, проблема визначення структури як форми віддзеркалення внутрішньої будови і порядку функціонування компонентів-складників, оптимальне наповнення цієї структури і вміле формування її архітектоніки є важливою і необхідною умовою успішного застосування тактичних операцій.

Шепитько Валерий Юрьевич

Национальный университет "Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого"
(Харьков, Украина)

ТЕНДЕНЦИИ КРИМИНАЛИСТИКИ И НЕКОТОРЫЕ НОВЕЛЛЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

1. Криминалистика выполняет важные прагматические функции и относится к числу динамично развивающихся наук криминального цикла. Её современное развитие характеризуется формированием общей и частных теорий, предложением и внедрением инноваций в практику противодействия преступности, совершенствованием приёмов криминалистической тактики, разработкой новых криминалистических методик. Тенденции криминалистики обусловлены различными факторами: научно-техническим прогрессом современного общества, его экономическим состоянием, синтезом науки и практики, ролью права в развитии и внедрении научно-технических средств и технологий, формой юридического процесса.

2. Трансформация процессуальной формы влияет на дальнейшие перспективы развития криминалистики, возможности применения криминалистических средств. Уголовный процесс определяет пределы применения тактических приёмов, научно-технических средств, информационных технологий (IT), методических рекомендаций, устанавливает порядок проведения следственных и судебных действий. Предложение различного рода процессуальных предписаний должно согласовываться с будущей эффективной деятельностью соответствующих субъектов, они должны способствовать (или хотя бы не препятствовать) экономии процессуальных средств, соответствовать положениям научной организации труда следователя, прокурора, суда. Изменения уголовного процессуального закона конечной своей целью предполагают улучшение качества деятельности соответствующих субъектов-правоприменителей.

3. Использование криминалистических знаний в уголовном производстве осуществляется на различных стадиях процесса. Данная проблема приобретает особую актуальность в связи с необходимостью гармонизации уголовного процессуального механизма применительно к международным и европейским стандартам, внедрения принципа состязательности сторон, обеспечения надлежащего баланса публичных и частных интересов. В настоящее время все активнее обсуждаются проблемы "судебной криминалистики", "криминалистики судебной деятельности", "тактики и методики судебного следствия". В этот период проходят наиболее острые научные дискуссии о "криминалистической адвокатологии", "криминалистическом обеспечении деятельности прокурора", "криминалистической составляющей суда". Это связано с изменением порядка собирания, фиксации, исследования и представления доказательств в уголовном процессе, с перераспределением полномочий между различными субъектами процессуальной деятельности.

4. В юридической литературе обращается внимание на необходимость дальнейшего совершенствования процедуры судебного контроля в ходе досудебного расследования. При этом достаточно напомнить, что необоснованное внесение изменений в уголовное процессуальное законодательство влияет на возможности использования тактического арсенала следователя, ограничивает его свободный выбор или приводит к произволу. В частности, преждевременное введение так называемого института "судебного контроля" – ограничивает следственную деятельность и процессуальную самостоятельность следователя.

5. В связи с демократизацией уголовного процесса, стремлением внедрить состязательный процесс в стадию досудебного производства предлагается пересмотреть функциональное предназначение следователя и ограничить его только обвинительной функцией, создать формулу "следователь – обвинитель", т. е. он выполняет деятельность стороны обвинения. Данное положение уже отражено в новом УПК Украины (§ 2 главы 3 УПК Украины).

6. В состязательном процессе важным является размежевание функций участников на: функции

обвинения, защиты и разрешения дела по существу. В процессе досудебного расследования такую схему или конструкцию сложно признать идеальной. Целесообразно отметить существование и такой функции, как функция расследования преступлений. В ином случае следователи всегда будут проявлять обвинительный уклон. С другой стороны, сложно представить равенство сторон на досудебной стадии уголовного производства. Получается, что в таком случае следователь будет собирать только доказательства обвинения, а защитник доказательства защиты – путём так называемого "параллельного расследования". Роль самостоятельного и процессуально независимого следователя, выполняющего важную функцию по собиранию и фиксации доказательств (функцию расследования преступлений) существенно ограничивается процессуальными механизмами (судебным контролем, уголовным преследованием, осуществляемым со стороны прокурора и др.).

7. Дискуссионной в настоящее время остаётся проблема определения цели и результата расследования. Существуют позиции, отрицающие возможность установления истины в уголовном производстве. Расследование преступлений есть частный случай познания. Поэтому цели познания и цели расследования соотносятся как общее и частное. Истина в уголовном процессе не может быть вероятностной или ограничиваться видом или субъектом деятельности. Исключение истины из целей уголовного процесса, безусловно, скажется и на сущности самой криминалистики. Речь идёт о том, какие закономерности тогда будет изучать криминалистика? Криминалистика призвана своими положениями способствовать деятельности правоприменительных органов по установлению истины.

8. В уголовном процессуальном законодательстве отсутствует указание на цель расследования. В УПК Украины определены задачи уголовного судопроизводства. В ст. 2 УПК Украины указано, что задачами уголовного судопроизводства является охрана прав и законных интересов физических и юридических лиц, принимающих в нем участие, а также быстрое и полное раскрытие преступлений, изобличение виновных и обеспечение правильного применения Закона с тем, чтобы каждый, совершивший преступление, был привлечён к ответственности и ни один невиновный не был наказан. Определение задач уголовного судопроизводства и установление целей расследования не есть одно и то же.

9. Определение целей уголовного производства (или целей расследования, как частных) находится в пределах глобальной проблемы соотношения свободы и безопасности. Классические слова "свобода умирает вместе с безопасностью" подтверждают некоторые тенденции в отечественном уголовном процессуальном законодательстве. П.-А. Альбрехт указывает, что прокурорскую и судейскую рутину при рассмотрении дел определяют не соблюдение свободы, не соблюдение справедливости, не они руководят ходом процесса. Очевидным становится "деформализация уголовного процесса"… Полиция давно проникла в уголовный процесс и использует это для репрессии. Наоборот, уголовный процесс служит также предотвращению опасности. Говорят об "ополицаивании уголовного процесса".[1]

10. Новеллой УПК Украины является отдельная глава (глава 21 УПК), посвящённая регламентации негласных (розыскных) следственных действий. По своей сущности – это, так называемые, специальные следственные действия, отличающиеся особой процедурой и обеспечивающие защиту прав и свобод человека: "аудио-, видеоконтроль лица" (ст. 260 УПК), "наложение ареста на корреспонденцию" (ст. 261 УПК), "осмотр и выемка корреспонденции" (ст. 262 УПК), "снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей" (ст. 263 УПК), "снятие информации с электронных информационных систем" (ст. 264 УПК), "обследование публично недоступных мест, жилища или иного владения лица" (ст. 267 УПК), "контроль за совершением преступления" (ст. 271 УПК), "использование конфиденциального сотрудничества" (ст. 275 УПК) и др. Проведение негласных (розыскных) следственных действий предполагает выработку научных рекомендаций, тактических приёмов и методов по их проведению. Арсенал таких приёмов и средств по оптимальному их проведению должна предложить криминалистика.

11. Достаточно широкий перечень негласных (розыскных) следственных действий позволяет поставить вопрос о соотношении следственных и оперативно-розыскных действий. Должен ли перечень этих специфических действий быть весьма широким либо это должны быть исключительные действия, представляющие собой оптимальное соотношение "свободы и безопасности".

12. Особенностью нового УПК Украины является также недостаточность процессуальной регламентации отдельных традиционных следственных действий (гласных). Устоявшиеся наименования некоторых следственных действий (глава 20 УПК) фактически утрачены: очная ставка, проверка показаний на месте, назначение экспертизы, допрос эксперта на досудебной следствии и др. Об их существовании можно судить лишь из других глав УПК, в которых они фрагментарно упоминаются. Вместо этого появляются новые термины и категории: одновременный допрос нескольких лиц, привлечение эксперта и т. п., которые в должной мере не отражают сущности следственных действий и целесообразности таких изменений. Наработки криминалистики (системы технико-криминалистических и тактических приёмов, методические рекомендаций, тактические операции) перестают действовать, что влияет на результативность расследования и восстановление справедливости.

13. В УПК Украины отражены некоторые действия, предполагающие надлежащее научно-техническое обеспечение. В частности, речь идёт о такой процессуальной новелле, как использование режима видеоконференции (ст. 232 УПК). В этом отношении криминалистика должна дать ответы на вопросы: об уровне технических средствах и их параметрах, допустимости их для режима видеоконференции, о

[1] Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / пер. с нем. и предисловие Г. Г. Мошака. – Одесса: «Астропринт», 2006. – С. 76, 77.

возможностях создания равных условиях в получении информации, об используемых электронных носителях, о фиксации информации и её возможном дальнейшем хранении.

14. Стремление перестроить всю следственную деятельность предполагает получение ответов на следующие вопросы: кто является субъектом этой деятельности, какие органы могут её осуществлять, какие средства необходимо задействовать и на каком этапе? Следственная деятельность по своей природе является познавательной. В процессе такой деятельности решаются различные мыслительные задачи, способствующие получению информации о преступлении и преступнике. Поэтому процессуальное законодательство должно быть оптимальным, направленным на установление такого порядка, который позволит объективно и своевременно собирать информацию, устанавливать виновных лиц, восстанавливать справедливость.

Шепитько Михаил Валерьевич

Национальный университет "Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого" (Харьков, Украина)

К ВОПРОСУ О ПРОЦЕССУАЛЬНОМ СТАТУСЕ И УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ

1. Система процессуальных прав и обязанностей следователя, а также предусмотренная ответственность, составляет его процессуальный статус, посредством которого он реализует задачи, стоящие перед ним в ходе осуществления правосудия. Принятие нового УПК Украины, дополнение и изменение УК Украины (в части преступлений против правосудия) создали обновлённый статус следователя.

2. По новому УПК Украины следователь фактически перестал быть "процессуально самостоятельной фигурой"1, став стороной обвинения (§ 2 главы 3 УПК Украины). Таким образом, законодатель "подталкивает" следователя к тому, чтобы проводить процессуальные действия по конкретному уголовному производству лишь с целью преследования и обвинения, игнорируя при этом функцию защиты, которая выполнялась им по УПК Украины 1960 года.

3. Статья 40 УПК Украины "Следователь органа досудебного расследования" начинается со слов: "следователь несёт ответственность за законность и своевременность осуществления процессуальных действий", что сразу ставит под сомнение позитивность роли следователя в осуществлении правосудия. Далее указывается, что он уполномочен: 1) начинать досудебное расследование при наличии оснований, предусмотренных УПК Украины; 2) производить следственные (розыскные) действия в случаях установленных в УПК Украины; 3) поручать проведение следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий соответствующим розыскным оперативным подразделениям; 4) назначать ревизии и проверки в порядке, определённым законом; 5) обращаться по согласованию с прокурором к следственному судье с ходатайством о применении мер обеспечения уголовного производства, проведения следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий; 6) уведомлять по согласованию с прокурором лицо о подозрении; 7) по результатам расследования составлять обвинительный акт, ходатайство о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера и подавать их прокурору на утверждение; 8) принимать процессуальные решения в случаях, предусмотренных УПК Украины, в том числе о прекращении уголовного производства при наличии оснований, предусмотренных ст. 284 УПК Украины; 9) осуществлять иные полномочия, предусмотренные УПК Украины. Анализ полномочий следователя по новому УПК Украины позволяет сделать вывод о том, что следователь утратил процессуальную самостоятельность и находится в "прямой" зависимости от линии поведения прокурора в конкретном уголовном производстве, без согласования с которым невозможно провести ни одного процессуально значимого действия. Новый УПК Украины использует специфический "метод" законодательной техники, указывая "следователь, прокурор...", которые обязаны выполнить какое-либо действие без указания на их роли и функции при этом. Например, в ч. 1 ст. 241 УПК Украины определяется, что "следователь, прокурор осуществляет освидетельствование подозреваемого, свидетеля или потерпевшего для выявления на их теле следов уголовного правонарушения (!) или особых примет…". Непонятным остаётся в таком случае, как они должны проводить освидетельствование и какова роль следователя и прокурора, что каждый из них конкретно должен делать? Законодатель не даёт ответа на данный вопрос ни в одной из статей УПК Украины.

4. Усугубляется ситуация в реализации функции расследования ещё и тем, что следователь находится под "двойным" контролем – не только прокурора, а ещё и следственного судьи (который занимается лишь рассмотрением ходатайств, т.е. предоставляет разрешения на проведение следственных (розыскных) действий "не выходя из собственного кабинета").

5. В части 4 ст. 40 УПК Украины указывается дополнительная обязанность следователя – "исполнять поручения и указания прокурора, которые предоставляются в письменной форме". Следует также напомнить, что прокурор и следователь работают в различных учреждениях, с собственной системой подчинения, что также влияет на их взаимоотношение и на решение задач на стадии досудебного расследования. Та же часть 4 ст. 40 дополняется следующей формулировкой: "неисполнение следователем законных указаний и поручений прокурора, предоставленных в порядке предусмотренном УПК Украины, влечёт за собой предусмотренную законом ответственность". Таким образом, устные "поручения и указания" прокурора могут не исполнятся следователем на законных

[1] Процессуальная самостоятельность, при этом, безосновательно перешла к другому участнику уголовного судопроизводства – прокурору (ч. 1 ст. 36 УПК Украины).

основаниях и не могут повлечь ни одной из форм ответственности.

6. Следователь как специальный субъект преступлений против правосудия называется в следующих нормах УК Украины: 1) Заведомо незаконные задержание, привод, арест или содержание под стражей (ст. 371); 2) Привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности (ст. 372); 3) Принуждение к даче показаний (ст. 373); 4) Нарушение права на защиту (ст. 374); 5) Непринятие мер безопасности в отношении лиц, взятых под защиту (ст. 380); 6) Разглашение сведений о мерах безопасности в отношении лиц, взятых под защиту (ст. 381); 7) Неисполнение следователем указаний прокурора (ст. 381[1]); 8) Разглашение данных оперативно-розыскной деятельности, досудебного расследования (ст. 387). При этом, специальные нормы, указанные в разделе XVIII УК Украины "Преступления против правосудия", в которых называется следователь как специальный субъект, не исключают применения других норм УК Украины (например, раздел II "Преступления против жизни и здоровья личности", раздел XVII "Преступления против должностной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг" и др.).

7. Абсолютной новеллой для действующего УК Украины является появление (с принятием нового УПК Украины) такого состава преступления как "Неисполнение следователем указаний прокурора" (ст. 381[1] УК Украины). Под неисполнением следователем указаний прокурора понимается – "умышленное систематическое неисполнение следователем органа досудебного расследования указаний прокурора, данных им письменно в установленном Уголовным процессуальным кодексом порядке, при осуществлении уголовного производства". Некоторые обстоятельства позволяют рассматривать наличие уголовной ответственности следователя не только как ни чем не обоснованную криминализацию, а и появление некоторой "вольности" следователя в сфере осуществления правосудия. Таким образом, следователь может понести уголовную ответственность лишь за бездействие – систематическое (более трёх раз) неисполнение указаний прокурора1, данных им в письменной форме в соответствии с УПК Украины при осуществлении и в пределах одного конкретного уголовного производства, при условии, что следователь был обязан и имел реальную возможность их исполнить. Также следует подчеркнуть, что невыполнение следователем письменных указаний прокурора могут иметь как формы прямого отказа их выполнять, так и завуалированного (скрытого) – когда создаётся видимость деятельности по выполнению указаний прокурора.

8. Анализ положений УПК и УК Украины по вопросам регламентации процессуального статуса следователя позволяет сделать вывод о том, что законодатель в положениях закона стимулирует следователя не к исполнению задач уголовного производства (ст. 2 УПК Украины), а к оказанию формальной помощи немотивированному участнику уголовного судопроизводства – прокурору (под контролем ещё более немотивированного следственного судьи), что ставит под сомнение значимость и необходимость следователя-обвинителя – участника уголовного производства.

[1] В соответствии с диспозицией ст. 381[1] УК Украины следователь не несёт уголовную ответственность за неисполнение письменных поручений прокурора. В этих обстоятельствах следователь может понести лишь иной вид ответственности.

Шерстюк Вера Николаевна

Общество с ограниченной ответственностью "Крымская экспертная служба" (Симферополь, Украина)

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ СУДЕБНЫЕ ЭКСПЕРТИЗЫ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

"Криминалистическая экспертиза служит тем руслом, по которому современные достижения криминалистики и естественно-технических наук приходят в уголовный и гражданский процессы"
И.Ф. Крылов
"Криминалистическая экспертиза в России и в СССР в её историческом развитии"

Введение в действие в 2012 г. нового Уголовного процессуального кодекса Украины (далее по тексту – УПКУ) стало важным этапом в совершенствовании уголовного судопроизводства. Новеллы этого кодекса существенно затронули практически все институты уголовного процесса, в том числе и судебную экспертизу. Коренным образом изменился порядок привлечения сведущих лиц к проведению судебных экспертиз. Но процессуальный закон не может "объять необъятное", стать "правовой панацеей" во всех вопросах судебно-экспертной деятельности. Как справедливо писал один из патриархов криминалистики, основатель Ленинградской (Санкт-Петербургской) школы криминалистики, профессор И.Ф. Крылов: "Процессуальный закон устанавливает лишь общие принципиальные положения, определяющие задачи экспертизы и порядок её производства. Он не охватывает и не может охватить всех вопросов той сложной и многообразной деятельности органов расследования и суда, какая производится ими при подготовке назначении и производстве экспертизы" [1, 42].

Принятие УПКУ было сопряжено с внесением изменений в Закон Украины "О судебной экспертизе" и ведомственные нормативно-правовые акты, регламентирующие судебно-экспертную деятельность. Однако преодолеть существующие недостатки в нормативно-правовой регламентации судебно-экспертной деятельности, связанные с дискриминационным характером, не соответствием требованиям норм ст. 13, 24, 43 Конституции Украины и противоречивостью отдельных норм Закона Украины "О судебной экспертизе", ведомственных инструкций и положений не удалось.

Закон Украины "О судебной экспертизе" и поныне содержит ограничения права проведения криминалистических экспертиз. Право проводить эти экспертизы предоставляется исключительно

государственным специализированным учреждениям (ст. 7 Закона).

Не существует законодательно закреплённого определения термина "криминалистические экспертиза". Законодатель не только нормативно не закрепляет признаки криминалистических экспертиз, но и не приводит в нормах законов исчерпывающего перечня этих экспертиз. Более того не один из законов Украины не делегирует Кабинету Министров Украины или какому-либо центральному органу исполнительной власти (Минюсту, МВД, СБУ и т.п.) право определять общеобязательный в правоприменении перечень судебных экспертиз, классифицируемых как криминалистические. Министерства самостоятельно, своими ведомственными нормативно-правовыми актами утверждают инструкции и положения, содержащие перечни криминалистических экспертиз[1]. Следствием этого стали значимые различия в ведомственных перечнях. К примеру, биологическая экспертиза отнесена приказами Минюста Украины к криминалистическим, а в приказе МВД Украины биологическая экспертиза к криминалистическим не относится. Экспертизу материалов документов приказ Минюста Украины относит к технической экспертизе документов, которая в свою очередь отнесена к криминалистическим. Приказ МВД Украины экспертизу материалов документов относит к экспертизе веществ, материалов и изделий, которая не классифицируется как криминалистическая. Указанные несоответствия ведомственных нормативно-правовых актов являются существенными и затрудняют производство и оценку судебных экспертиз, особенно повторных, в случаях, когда первичная и повторная экспертизы выполняются в экспертных учреждениях разных министерств. Положение усугубляется тем, что эти приказы, по-разному регламентирующие одни и те же вопросы классификации судебных экспертиз, зарегистрированы в Минюсте Украины.

Нормативно-правовая регламентация производства криминалистических экспертиз имеет в своей основе специфические взгляды на роль и место криминалистических экспертиз в классификационной системе. В соответствии с этими взглядами класс криминалистических экспертиз не только отграничивается от остальных, но и признаётся некая обособленность, "сверхценность" входящих в него экспертиз. Классу криминалистических экспертиз стремятся придать особый статус "класса гегемона" судебной экспертизы.

Подобных взглядов на проблематику классификации и производства криминалистических экспертиз в основном придерживаются сотрудники центрального аппарата Минюста Украины, осуществляющие государственное управление судебно-экспертной деятельностью в Украине, и научные работники НИИ судебных экспертиз этого министерства. Достаточно подробно их взгляды на роль и место криминалистических экспертиз изложены в монографии под общей редакцией Л.Н. Головченко, представляющей собой научно-практический комментарий к Закону Украины "О судебной экспертизе"[2]. Они стремятся убедить сотрудников аппарата органов исполнительной власти, правоприменителей и широкую научную общественность[3] в том, что этот класс криминалистических экспертиз существенно отличается от остальных и даже в том, что криминалистические экспертизы связаны с проведением исследований "в сферах, которые является естественной монополией государства". Изменения, внесённые в Закон Украины "О судебной экспертизе" Законом Украины от 09.09.2004 № 1992-IV, авторы комментария описывают следующим образом: "Новеллой в Законе является то, что он закрепляет исключительное право проведения криминалистических, судебно-медицинских и судебно-психиатрических экспертиз за государственными специализированными учреждениями" [2, с. 10].

Аргументация сторонников введения дискриминационных ограничений на проведение криминалистических экспертиз представляется нам неубедительной. Подробное обоснование нашей точки зрения изложено в работе "Место криминалистических экспертиз в классификации судебных экспертиз" [3, с. 150 – 162].

Предоставляя исключительное право на проведение криминалистических экспертиз государственным специализированным учреждениям, законодатель не регламентирует порядок проведения судебной экспертизы в экспертном учреждении. Ни Закон Украины "О судебной экспертизе", ни УПКУ не содержат норм, которые определяли бы компетенцию руководителя экспертного учреждения. УПКУ лишь констатирует, что суд, при наличии оснований, предусмотренных ст. 242 ("если для выяснения обстоятельств, имеющих значение для уголовного производства, необходимы специальные знания"), имеет право своим определением поручить проведение экспертизы экспертному учреждению, эксперту или экспертам. При этом УПКУ не определяет порядок проведения экспертизы в государственном специализированном учреждении, хотя бы так, как это было сделано в ст. 198 ранее действовавшего УПК: "Получив постановление о назначении экспертизы, руководитель экспертного учреждения поручает проведение экспертизы одному или нескольким

---

[1] См., например, Инструкцию о назначении и проведении судебных экспертиз и экспертных исследований (в редакции приказа Министерства юстиции Украины от 26.12.2012 № 1950/5); Изменения в Положение об экспертно-квалификационных комиссиях и аттестации судебных экспертов (утвержденные приказом Министерства юстиции Украины от 22.06.2012 № 925/5); Положение об Экспертно-квалификационной комиссии МВД Украины и аттестации судебных экспертов Экспертной службы МВД Украины (утверждено приказом Министерства внутренних дел Украины от 15.12.2011 № 923).

[2] Эта монография представляет собой результат завершенной в 2009 году в Харьковском НИИ судебных экспертиз им. Засл. проф. Н.С. Бокариуса научно-исследовательской работы, руководителем которой была начальник управления экспертного обеспечения правосудия Л.Н. Головченко. Заключительный отчет о проведенной научно-исследовательской работе содержит указанную монографию.

[3] Указывая целевую аудиторию комментария, его авторы пишут: «Книга рассчитана на сотрудников аппарата органов исполнительной власти, досудебного следствия, суда, руководителей государственных специализированных экспертных учреждений, которые организуют судебно-экспертную деятельность в Украине, судебных экспертов, которые непосредственно проводят экспертизы, преподавателей, студентов, аспирантов и др.» [3, с. 6].

экспертам. Эти эксперты дают заключение от своего имени и несут за него личную ответственность".

Выводы: существующий порядок производства криминалистических экспертиз носит дискриминационный характер. Запрет проводить криминалистические экспертизы профессиональным судебным экспертам, работающим самостоятельно или в составе юридических лиц частного права, дискриминирует этих экспертов по признакам формы собственности учреждения и способу его создания. Действующий порядок проведения судебных экспертиз не в полной мере соответствует нормам ст. 13, 24, 43 Конституции Украины. Введением в действие нового УПКУ и внесением в связи с этим изменений в законы Украины, в том числе и в Закон Украины "О судебной экспертизе", не удалось снять имеющиеся противоречия Конституции Украины и устранить дискриминацию судебных экспертов при производстве криминалистических экспертиз.

Литература: 1. Крылов И. Ф. Криминалистическая экспертиза в России и в СССР в её историческом развитии. Цит. по кн.: Избранные труды по криминалистике / Сост. науч. ред. А. И. Александров, В. В. Петров. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2006; 2. Науково-практичний коментар до Закону України "Про судову експертизу": звіт про науково-дослідну роботу / Керівник НДР Л. М. Головченко. – Харків : Харківський НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. – 2009; 3. Шерстюк В. Н. Место криминалистических экспертиз в классификации судебных экспертиз / В. Н. Шерстюк // Криминалист первопечатный. – 2013. – № 6.

Шершньова Вікторія Олександрівна

Національна академія внутрішніх справ (Київ, Україна)

ДОКУМЕНТИ У СПРАВАХ ПРО УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ, ІНШИХ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ

Під час досудового кримінального провадження про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів в якості доказів використовують різноманітні документи. Ці документи мають самостійне доказове значення, можуть бути речовими доказами або поєднувати ознаки документа як самостійного джерела доказів і як речового доказу.

За характером виникнення документи поділяють на дві основні групи: 1) офіційні (що виходять від підприємств, організацій, установ); 2) особисті (що виходять від приватних осіб).

До офіційних документів ставляться відповідні вимоги, яких обов'язково дотримуються у діловодстві. Документи, які виходять від установ, підприємств, організацій і посадових осіб повинні мати офіційні реквізити, що встановлені для них (це штамп, печатка, підпис тощо). Коли відомості про фактичні дані викладаються громадянами, до форми документа можуть ставитися конкретні вимоги лише в особливих випадках (наприклад, довіреність, розписка). Порушення порядку складання документа не завжди виключає можливість використання його при доказуванні, оскільки порушення форми не у всіх випадках свідчить про неправильний зміст.

Для документа як окремого виду джерел доказів характерні такі ознаки. Документ має походити вид установ, підприємств, організацій, посадових осіб або громадян, повинен бути офіційним письмовим актом, засвідчений відповідним підписом. До документів офіційних осіб ставляться особливі вимоги. По-перше, зміст документа має відповідати компетенції посадової особи; по-друге, сам документ має містити певні реквізити (встановлений для даного документа перелік відомостей, підписи, печатка тощо). Документ є доказом, якщо відомості про факти, викладені в ньому, мають значення для кримінальної справи і за їх допомогою можна встановити наявність або відсутність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі, Окрім цього у документі відомості про ті чи інші обставини, факти мають бути подані у вигляді опису цих обставин та фактів особами, від яких походить цей документ; він набуває значення доказу, якщо отриманий законним шляхом [1, с. 144].

Поняття "документ" у теорії кримінального процесу є дискусійним. Документ є предметом матеріального світу, в якому уповноважена особа або громадянин загальноприйнятим способом фіксує відомості (інформацію) про обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Серед ознак які характеризують документ як джерело доказової інформації прийнято виділяти такі як характер відомостей, що знаходяться в документі, їх призначення, письмову форму і те, що він одержаний в установленому законом порядку органами розслідування або судом і долучений до матеріалів кримінального провадження.

Заслуговує на увагу визначення В. К. Лисиченка, який вважає, що документами можуть бути не тільки письмові акти, а й матеріальні об'єкти, які є предметом вольової діяльності людини, за допомогою яких спеціальним способом закріплені відомості про факти чи зафіксовані зображення, що мають значення для вирішення справи (фотографії, документальні фільми, схеми, карти, плани, фонограми, малюнки) [2, с. 183].

Отже ми підтримуємо традиційний підхід до визначення поняття документа – джерела доказів, як предмета матеріального світу, створеного відповідним органом або особою, що одержаний уповноваженою особою у встановленому законом порядку і має значення для кримінального провадження. На наш погляд, таке розуміння найбільш повно характеризує його сутність.

За способом фіксації відомостей документи можуть бути письмові, графічні, фотографічні, кінематографічні, електронні, комп'ютерні, тощо.

Доказове значення документа визначає його зміст. Форма не є визначальною для даного джерела, відіграє допоміжну роль. Вона не вказана в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (ч. 1 ст. 99) де зазначено, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [3].

Під час розслідування ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (далі – податкові злочини) важливе значення мають документи – носії доказової інформації. Перш за все це стосується акта

перевірки дотримання норм податкового законодавства, що містить систематизований виклад виявлених у процесі перевірки фактів порушень з посиланням на отримані відомості, що підтверджують достовірність цих фактів. Цей документ підлягає вилученню разом з документами, як офіційного, так і неофіційного бухгалтерського обліку і звітності, а також комп'ютерні програми, якщо відомості про фінансово-господарську діяльність зберігаються в пам'яті персональних комп'ютерів або зберігаються на магнітних носіях [4, с. 167].

У доказуванні цього виду злочинів важливу роль відіграють такі документи: накази і розпорядження організації, яка перевіряється; реєстраційні документи організації (статут, утверджений договір, контракти, свідоцтво про реєстрацію, протоколи загальних зборів, свідоцтво про реєстрацію як підприємець, документ про постановку на облік в податковому органі, податкова декларація); документи бухгалтерського обліку і звітності (бухгалтерські книги, регістри, звіти і баланси); документи обліку операцій по розрахункових рахунках (банківські витяги, карточка з відбитком печатки організації, платні витяги і доручення, карточка зі зразками підписів осіб, наділених правом підпису грошових документів); первинні касові документи (касова книга, касові ордери тощо); службова переписка, договори; книга обліку довіреностей; товарно-транспортні накладні, рахунки фактури, документи обліку товарів на складах і приміщеннях; прибутково-видаткові ордери, оборотні відомості, дорожні відомості, журнали-ордери, книги касирів, що здійснюють відповідні касові операції, касові стрічки; платіжні доручення, грошові чеки на отримання готівкових грошових коштів, заяви на перекази, меморіальні ордери про комісійну винагороду; договори банківського рахунку, договори оренди приміщень; чеки із чекової книжки [5, с. 8].

Крім того, повинні вилучатися картки зі зразками підпису; довідка про включення суб'єкта підприємництва до Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України; документи, які свідчать про реєстрацію суб'єкта підприємництва у Пенсійному фонді, фондах соціального страхування у зв'язку з безробіттям, нещасними випадками на виробництві тощо [6, с. 200].

Слід також мати на увазі, що під час розслідування податкових злочинів доказове значення мають документи, які відображають характер та зміст фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємництва, а саме: накладні; наряди на виконання робіт; акти прийняття-здачі робіт; платіжні доручення; касові книги; книги обліку прибутково-видаткових касових документів; чекові книжки; книги обліку виданих довіреностей; головні книги; платіжні відомості; обігові відомості за окремими рахунками бухгалтерського обліку; обігово-сальдові відомості; документи податкової звітності (декларації, розрахункові відомості тощо) [6, с. 200–201].

Особливу увагу слід приділяти виявленню документів зі слідами внесених до них змін у вигляді матеріальної або інтелектуальної підробки.

Документи-докази у кримінальному провадженні характеризуються формою і змістом. Ознаками, що характеризують документи у податкових злочинах за формою і змістом є: відповідність змісту документа встановленим вимогам щодо їх складання; реквізити документів; спосіб, місце та засоби виготовлення документа; зміст документа та специфічні його особливості; наявність змін структури та окремих компонентів документа; дані про підприємства чи осіб, які причетні до виготовлення до бланків документа, складання документів, отримання або супроводження товарно-матеріальних цінностей [4, с. 163].

Джерелами доказів у кримінальній справі є лише ті документи, що відповідають вимогам належності, допустимості і достовірності яка забезпечується такими умовами: а) вони містять дані про факти й обставини, які мають значення у справі; б) є дані, що свідчать про те, яким чином документ опинився в матеріалах справи (супровідний лист, протокол тощо); в) дотримані встановлені реквізити службових документів або вказані дані про громадянина, який направив документ; г) є дані щодо джерел поінформованості особи, яка склала документ (посилання на назву нормативного акта, номер і дату архівного документа, осіб, від яких отримані дані, тощо) [7, с. 163]. Відсутність хоча б однієї з вказаних ознак позбавляє документ доказового значення, тому що викликає сумнів щодо достовірності даних, які в ньому містяться, або свідчить про те, що вони не стосуються події, яку розслідують, тобто є неналежними.

Література: 1. Ляш А. О. Кримінальний процес. Загальна частина. – К.: Ун-т "Україна", 2006; 2. Лисиченко В. К. Юридическое понятие документа и его значение / В. К. Лисиченко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1972. – Вып. 9; 3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. // Голос України. – 2012. – № 90–91; 8. Цимбал П.В. Попередження, виявлення, розкриття та розслідування податкових злочинів. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009; 9. Козлов В.А. Значение криминалистической характеристики для установления субъекта налоговых преступлений // Правоведение. – СПб., 2004. – № 1 (252); 10. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (Теорія та практика). – К.: Логос, 2004; 11. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / под. ред. А. М. Рекункова, А. К. Орлова – М.: Юрид. лит., 1985.

Шкітов Олександр Федорович

Харківський національний університет внутрішніх справ (Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ ТА КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ

Дія кримінального процесуального закону в просторі може бути територіальною та екстериторіальною. Принцип екстериторіальної юрисдикції відображений у ч. 2 ст. 4 КПК України, відповідно до якого кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Віденські конвенції (про консульські та про дипломатичні зносини) не встановлюють порядок

проведення слідчих гласних (розшукових) та слідчих негласних (розшукових) дій на території дипломатичних представництв та консульських установ. Враховуючи положення міжнародних конвенцій та міжнародну практику з позитивного боку слід відмітити появу у КПК України Глави 41 "Кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні". Не звертаючи увагу на позитивний зміст цієї глави залишається не зрозумілим питання про органи досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичних представництв та консульських установ. Відповідно до ч. 1 ст. 523 КПК України досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України. Тобто стаття визначає територіальну підслідність таких кримінальних правопорушень.

Предметна підслідність таких кримінальних правопорушень визначена ст. 216 КПК України, відповідно до якої слідчі ОВС, СБУ, податкової міліції, державного бюро розслідувань (після його створення) здійснюють досудове розслідування за певною категорією злочинів (та проступків), передбачених КК України. Так, слідчі органів державного бюро розслідувань будуть здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених: 1) особами, зазначеними у пунктах 1, 2 та 3 частини другої статті 2 Закону України "Про державну службу", Головою Національного банку України, його першим заступником чи заступником, членом Ради національної безпеки і оборони України; 2) суддею чи працівником правоохоронного органу; 3) службовими особами, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" віднесені до посад державної служби підгруп I-1, I-2, I-3, I-4, II-1, II-2, III-1, IV-1; 4) особами, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорії посад в органах місцевого самоврядування.

Слід відмітити, що відповідно до положень ст. 6 Закону України "Про державну службу" 2012 р. до підгруп I-2, II-2, III-2, IV-2, V-2 належать посади державної служби в державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, та їх апарати, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органах і службах, створених Президентом України . Стаття 6 Закону України "Про дипломатичну службу" зазначає, що дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном є постійно діючими установами України, основним завданням яких є представництво України в державі перебування та підтримання офіційних міждержавних відносин, захист інтересів України, прав та інтересів її громадян і юридичних осіб за кордоном. Постійні представництва України при міжнародних організаціях є постійно діючими установами України за кордоном, основним завданням яких є представництво України при міжнародних організаціях, підтримання з такими міжнародними організаціями офіційних відносин та захист інтересів України за кордоном.

Таким чином, кримінальні правопорушення, вчинені дипломатичними працівниками підслідні слідчім Державного бюро розслідувань. Крім того, вчинення кримінального правопорушення особою дипломатичного представника буде розслідуватися за місцем знаходження Міністерства закордонних справ України. Але виникає питання, який орган має розслідувати кримінальні правопорушення, вчинені особою, яка не є державним службовцем, але вчинила злочин на території дипломатичного представництва або консульської установи (наприклад, працівником обслуговуючого персоналу) або за фактом події? Так, в березні 2002 р. із сейфу консульського відділу Посольства Монголії у Москві була викрадена велика сума грошей. У 1997 р. у приміщенні представництва Перу при ООН був знайдений кокаїн.

Отже, якщо за матеріалами, зібраними службовими особами дипломатичного представництва або консульської установи, виявляється, що кримінальне правопорушення вчинено не службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, то за змістом ст. 216 КПК України досудове розслідування будуть здійснювати слідчі органів внутрішніх справ.

Така позиція законодавця, на думку автора, не є досконалою. Тому що робота дипломатичного представництва та консульської установи мають певну специфіку, пов’язану із представництвом інтересів держави, виконанням доручень органів влади, збором інформації тощо, тобто пов’язані із державною таємницею та національною безпекою в цілому. На думку автора, враховуючи особливий статус дипломатичних представництв та консульських установ як органів держави за кордоном, які забезпечують національні інтереси та реалізують зовнішньополітичний курс України, необхідно передбачити у ст. 216 КПК України положення про те, що досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва або консульської установи має здійснюватися слідчими органів Державного бюро розслідувань.

Шумило Микола Єгорович
Київський національний університет імені Тараса Шевченко (Київ, Україна)

ГНОСЕОЛОГІЧНА І ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРИРОДА ДОКАЗІВ У КПК УКРАЇНИ

1. Постановка проблеми. Пошук задовільної наукової і нормативної дефініції поняття "докази" у кримінальному процесі завжди був дискусійним у вітчизняній науці та законодавстві. Це обумовлюється його складністю і значимістю, оскільки "… докази є центральний вузол всієї системи судочинства, душа всього кримінального процесу", а сама система доказів

є ознакою зрілості народу в справі встановлення юридичної правди, це історія народного розуму [1, с.17-22].

2. Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз історичної ретроспективи цієї проблеми дозволяє вибудувати такий наукознавчий схематизм. Якщо йдеться про законодавство, то в Статуті кримінального судочинства 1864 р. Російської імперії, до складу якої входила Україна, не було загального визначення поняття доказів. На думку його проектантів, важливіше було окреслити лише способи їх збирання (огляд і освідування – ст.315-352; освідування обвинуваченого, що страждав психічними розладами – ст. 353; обшук та виймання в будинках – ст. 357-370; допит обвинуваченого – ст. 398-414; виклик і допит свідка – ст. 433-353; збирання та збереження речових доказів – ст. 371-376).

Коли йдеться про тогочасні теоретичні уявлення, то, наприклад, И.Бентам вважав, що доказ це факт за припущенням істинний, який розглядають як мотив для віри в існування чи не існування іншого факту [2, с. 308]. На думку Л.Е.Владимирова, доказом є все те, що наповнює речовий світ, все те, що може бути сприйнято із світу духовного і становити кримінальний доказ [3, с. 100]. У свою чергу, Д.Г.Тальберг стверджував, що доказ це факти чи дані судового провадження, які слугують для переконання у невинуватості чи винуватості [4, с. 37]. П. І.Люблінський тлумачив поняття “доказ” у подвійному розумінні: як "відомий засіб доказування в його відношенні до висновку", і як "відомості, матеріальне джерело, за допомогою якого отримується доказ" [2, с. 324]. І.Я.Фойніцький поняттю "доказ" також придавав два значення, трактуючи його і як засіб для того, щоб дійти висновку про невідоме шукане, і як сам розумовий процес, шляхом якого шукана обставина пов’язується з відомою обставиною” [5, с. 162].

3. Виклад основного матеріалу. У розглянутих теоретичних конструкціях процесуальних доказів нескладно помітити присутність двох взаємозв’язаних частин: об’єктивного (джерельного, юридичного) та суб’єктивного (раціонального, людського). Зрозуміло, що в діалектиці їхньої взаємодії пріоритет повинен бути в інтелектуальних та психологічних якостях конкретної особи - доказувача. Тому слушно писав В.Д.Спасович, що "… питання про судові докази власне не юридичне. Воно належить до сфери логіки і антропології, воно своїм корінням впирається в основу філософії, його треба перш за все вивчати в одиничній людині..." [2, с. 299].

Звідси випливає засадничий висновок: у доказуванні в кримінальній справі реально важливою є не стільки сама джерельна основа, скільки те, які саме висновки будуть зроблені суб’єктом доказування із отриманого доказового матеріалу. Слід також пам’ятати, що останній завжди тлумачиться по-різному залежно від індивідуальних особливостей юриста. У цьому контексті пророчими є слова В.Д.Спасовича, який уважав: переконання судді було і залишається таємничим, як і будь-яка сила природи, а тому “безумні і безнадійні будь-які намагання законодавця визначити … механічно теорію доказів з виключенням із неї суб’єктивного елементу, особистого переконання судді” [2, с. 299].

Слід підкреслити, що положення Статуту кримінального судочинства 1864 р. та теоретичний доробок науковців дореволюційного періоду суттєво вплинули на перші законодавчі акти радянської влади, прикладом чого може бути факт відсутності в КПК УРСР 1922 і 1927 рр. загального поняття доказів. У ст. 62 КПК (1922 р.) лише вказувалося, що “доказами є показання свідків, висновки експертів, речові докази, протоколи оглядів і інші писані документи та особисті пояснення обвинуваченого" [6].

Ситуація, на нашу думку, радикально змінилась у 1958 р., коли в ст. 16 Основ кримінального судочинства Союзу СРР і союзних республік вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства було сформульовано загальне поняття доказів у такій редакції:

1. "Доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку органи дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

2. Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій та іншими документами".

Можна стверджувати, що запропонований концепт, суворо регламентуючи способів збирання доказів, а також встановлюючи вичерпний перелік джерел доказів, становив собою в певному сенсі реакцію суспільства на період свавілля і беззаконня в роки сталінський репресій.

Зміст цієї норми-дефініції був відтворений у ст. 65 КПК УРСР і кримінально-процесуальних кодексах інших союзних республік колишнього СРСР, не ставши проте джерелом натхнення для доктрини і практики нормотворення в країнах соціалістичного табору (за винятком НРБ і СРР).

Спираючись на положення ленінської теорії відбиття і вчення про сигнал із теорії інформації, В.Я.Дорохов (якому, до речі, належить авторство легальної дефініції доказу) трактував дане поняття: у гносеологічному плані доказ завжди має об’єктивний зміст, фактичні дані (відображений факт об’єктивної реальності) і суб’єктивну форму, джерела фактичних даних (відображення у свідомості конкретної особи) [7, с. 24]. На відміну від своїх попередників (А.Я.Вишинський, М.С.Строгович, Р.Д.Рахунов, В.Д.Арсентьєв та ін.) цей авторитетний радянський процесуаліст прагнув довести, що доказами є не факти об’єктивної дійсності, а дані про них, які зумовлюють виникнення психологічних образів (копій фактів) у свідомості учасників процесу.

Закріплена в юридичній нормі дефініція доказу вказувала його зміст і форму, вичерпний перелік їх видів, визначаючи загальні вимоги до належності та допустимості доказів. Як стверджував В.Я.Дорохов, “… кримінально-процесуальні форми виявлення, закріплення фактичних даних створюють умови, максимально гарантуючи від викривлення інформації і помилок при збиранні доказів і тим самим забезпечують найбільш сприятливі можливості для

повного, всебічного встановлення обставин, що входять в предмет доказування" [8, с. 29]. Тобто, на перший план автор висував практичні операції зі збирання, перевірки й оцінювання доказів, фактично залишаючи поза увагою вже згадуване вище питання розуміння та інтерпретації доказів, а також їх використання для обґрунтування правових позицій сторін обвинувачення та захисту.

Отже, доказами в кримінальній справі визнавалась єдність фактичних даних та їхніх процесуальних джерел. Як справедливо підкреслює в цьому зв'язку В.І. Зажицький, "… за такого тлумачення доказу в ньому розмежовується два аспекти – гносеологічний і правовий. Перший аспект утворює єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми, а другий – вимоги належності і допустимості" [9, с. 326].

Ця концепція доказів та їхніх видів, сформувалась в умовах конкретної політико-правової ситуації, де домінувала марксистсько-ленінська теорія пізнання, яка фактично стала наріжним каменем методологічного фундаменту наукових досліджень у галузі теорії доказів. Як справедливо зауважує В.А.Лекторський, ленінська теорія відображення нав'язувалася радянським філософам як безсумнівна догма. У філософії науки це набувало форми гострого об'єктивізму. У наукових джерелах "обґрунтовувалося", що пізнання є раціональним й істинним, якщо із нього був вилучений людський фактор [10, с. 8]. Питання ж логіки і психології доказування фактично, на жаль, відійшли на другий план (старша генерація процесуалістів пам'ятає працю російського вченого О.О. Ейсмана "Логіка доказування" як спробу вийти за межі зачарованого кола інформаційного трактування доказів і доказування)" [11].

Між тим, через 35 років у контексті питання про структуру доказів на це справедливо звертає увагу Р.В.Костенко. Він зауважує, що простий аналіз найбільш поширеної концепції "єдиного" поняття доказів у кримінальному процесі показує, що вчені переважно досліджували питання внутрішньої структури доказу, яка складається із даних про факти і їх процесуальні форми. Водночас сутнісне призначення доказів у кримінальній справі залишалося поза увагою процесуальної теорії. Далі автор зауважує, що необхідно аналізувати "гносеологічні характеристики і процесуальну природу доказів", щоб вони виконували своє процесуальне призначення і слугували засобами встановлення наявності чи відсутності обставин, котрі підлягають доказуванню [12, с. 12-13].

Наукова об'єктивність вимагає, щоб вказати і на те, що окремими вченими висловлювались сумніви щодо інформаційної природи походження доказів. З цього приводу І.М.Лузгін зауважував "…субстанцію судового доказу дійсно утворює інформація. Однак для визначення поняття доказів у кримінальному процесі поняття сигналу інформації не можу бути використане, оскільки воно характеризує спосіб передачі інформації, її переміщення в часі та просторі, але не розкриває юридичної природи судового доказу" [13, с.83]. У цьому контексті, на наш погляд, є правильним твердження російського фахівця А.А .Кухти про те, що "Сама по собі інформація не може вважатися доказом, якщо в комунікації приймає участь людина. В таких випадках треба говорити не про інформацію, а про її розуміння" [14, с. 33]. Водночас, деякі науковці пропонували розглядати проблему доказів із позиції науки семіотики. Так, наприклад, Є.Є. Підголін стверджував, що процес доказування є комунікативною діяльністю його суб'єктів і становить собою повідомлення, передачу відомостей від одного суб'єкта до іншого, і саме таку передачу, коли не просто повідомляється про що-небудь, а наводяться підстави, докази, що відомості є істинними, адекватними дійсності [15, с. 64-65].

Тобто, слід однозначно визнати: доктринальні положення інформаційного концепту доказів, в основі яких "відбиттєва" ідеологія, пустили глибоке коріння у свідомості законотворців і науковців, визначаючи логіку і стиль мислення реформаторів процесуального законодавства в більшості колишніх союзних республік. Як справедливо зазначає В.П. Гмирко, "концепт "відбиття", будучи успішно індоктринований в масову юридичну свідомість, використовувався радянською і далі активно використовується пострадянською процесуальною доктриною як її беззастережна організаційна аксіома" [16, с. 274-275].

Вивчення відповідних норм-дефініцій поняття доказів в окремих КПК колишніх союзних республік дає змогу стверджувати, що їх автори і далі перебувають у полоні вітбиттево-інформаційної концепції доказів. Навіть побіжний огляд норм доказового права в КПК пострадянського періоду дозволяє помітити існування двох полярних тенденцій: із одного боку, це прагнення зберегти старі, "апробовані" інформаційні схеми розуміння доказів, а з іншого – очевидна спроба відійти від них і повернутися до класичних західноєвропейських концептів розуміння доказів, відмовляючись від їх нормативної фіксації.

Так, наприклад, у ст. 115 КПК Республіки Казахстан, ст. 124 КПК Туркменістану практично збережено "радянську" модель доказу у кримінальному процесі. У ст. 72 КПК Республіки Таджикистан, у ст. 93 КПК Молдови видами (джерелами) доказів називають таємні записи, прослухані і зафіксовані телефонні розмови, електронні, відео- і аудіоспостереження, науково-технічні і судово-медичні висновки. Тобто, обраний спосіб нормування дав змогу законодавцям не встановлювати відповідну процесуальну форму для збирання названих видів доказів і тим самим розширити перелік їх видів. У ст. 20 КПК Литовської Республіки та КПК Грузії доказами визнаються в суді фактичні дані та інформація, подані в установленому порядку, які підтверджують або спростовують обставини, що мають значення для справи.

Зовсім інакше позиціонує себе естонський законодавець, який на противагу законотворцям згаданих вище колишніх союзних республік, вирішив діяти по-європейськи, тобто не визначати у КПК дефініцію поняття "доказ". Так, у ст. 63 КПК Республіки Естонії наводиться лише перелік видів доказів. Окремо зазначається, що для доказування обставин кримінального процесу можуть використовуватись також і інші докази (п. 2 ст. 63 КПК). Також слід наголосити, що в КПК Республіки Грузія, Таджикистану, Естонії, Молдови доказами також визнається інформація, отримана шляхом

проведення оперативно-розшукових дій, якщо дотримувалися вимоги закону.

Таким чином, вивчення кримінально-процесуального законодавства вказаних вище країн може переконливо свідчити: запроваджена в 1958 р. модель доказів піддалася прогнозованій "ерозії", одним із наслідків чого є те, що загальні (родові) норми доказового права не завжди узгоджуються з юридичними правилами збирання і процесуальною природою окремих видів доказів. Можна дійти висновку, що законодавці пострадянської доби в міру свого розуміння відступили від моделі загального поняття доказів зразка 1958 року. Це проявилося в розширенні переліку видів доказів, включення до них матеріалів оперативно-розшукової діяльності, або використання їх як фактичної основи для отримання доказів, в окремих випадках у відмові від процесуальної форми їх збирання і навіть визнання їх статус кво винятково судовою інстанцією. Причини такої ситуації, вважаємо, цілком очевидні: в нове законодавство намагаються втиснути старі концептуальні уявлення про докази радянської доби. Тому, його по праву слід вважати нормотворенням перехідного періоду.

У цьому зв'язку можна стверджувати, що положення доказового права, закріплені в КПК України 2012 р., (дарма що запозичили окремі позиції із західноєвропейського і англоамериканського кримінально-процесуального права), не є виключенням в постсоціалістичному кримінальному судочинстві і також мають суперечливий характер, зумовлений відбиттєво-інформаційною моделлю доказів, успадкованою від попереднього КПК 1960 р.

Не викликає сумнівів те, що в КПК України 2012 р. у главі 4 "Докази і доказування" практично збережено ієрархічну модель побудови цього інституту за зразком свого попередника. Тобто, спочатку викладені загальні норми, а потім встановлені вимоги до окремих видів доказів. Відповідно до цієї нормотворчої логіки в формулі загального поняття доказів (ст. 65 КПК 1960 р.) відображено, вважаємо, найбільш істотні ознаки, характерні як для доказів в цілому, так і для конкретного самостійного виду доказів. По суті, подібна конструкція зумовлюється реальністю загального особливого і окремого, встановлюючи, таким чином, сукупність вимог, яким мають відповідати всі без винятку види доказів [17, с. 4]. Проте аналіз змісту глави 4 КПК і пов'язаних з нею інших норм доказового права свідчить про невідповідність вимогам ст. 84 КПК змісту спеціальних норм про процесуальну форму та способи отримання окремих видів доказів.

Так, у ст. 84 КПК України закріплено "загальне" поняття доказів як фактичних даних, отриманих у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Таким чином, легальне визначення цього поняття повинно забезпечувати однаковість у тлумаченні гносеологічних, правових, логічних характеристик кожного із виду доказів, усуненню суперечливості й ефективності застосування певних норм.

Проте доводиться визнати, що ця норма, на нашу думку, з огляду на її призначення (бути дефініцією) не виконує належну їй функцію в механізмі правового регулювання, а навпаки породжує певні суперечності. Цьому є низка причин. У КПК 1960 року така парадигма загального поняття доказів переважно узгоджувалася с процедурами збирання їх різновидів. У КПК України 2012 року застаріла модель поняття доказів (як форма) суперечить способам їх збирання (змістова складова діяльності). Законодавець по суті поки що частково відмовився від суворої процесуальної форми збирання всіх доказів. І це правильно. Утворені штучні формальності не можуть бути перешкодою у встановленні фактів і обставин, що входять в предмет доказування (ст. 91 КПК). Головне – необхідно гарантувати дотримання прав і свобод людини. Докази можуть бути такими, якщо вони отримані незабороненими способами. Відповідно до цього в законодавстві повинні бути унормовані надійні фільтри їх допустимості і перевірки у форматі змагального судового розгляду.

Справа у тому, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 84 КПК України докази повинні бути отримані у передбаченому законом порядку, який передбачає: наявність підстав прийняття відповідних рішень; присутність певного кола учасників, які мають права та діють на законних підстав; роз'яснення їм прав та обов'язків; послідовність дій; фіксацію результатів дії; підписи уповноважених осіб та можливість внесення до протоколу змін, доповнень та зауважень. У ст. 93 КПК України до кола способів збирання доказів стороною обвинувачення віднесено конкретні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій.

Є очевидним, що законодавець на відміну від КПК 1960 р. не вимагає чіткої процесуальної форми збирання всіх видів доказів. Якщо йдеться про слідчі (розшукові) дії, то у ст. 223 КПК викладено загальні умови їх проведення (мета, підстави, участь і присутність осіб, інтереси яких можуть бути порушені або обмежені, час і місце їх проведення, участь у проведенні слідчої (розшукової) дії осіб, які їх ініціювали, участь понятих, недопущення їх проведення після закінчення строків досудового розслідування). У Кодексі також конкретизовано процесуальну форму допиту (ст. 224-227; 231 КПК – ставлення для впізнання (ст. 228-232 КПК); обшуку (ст. 233-236 КПК); огляду (ст. 237-239 КПК); слідчого експерименту (ст. 240 КПК); освідування особи (ст. 241 КПК); експертизи (ст. 242-245 КПК).

Негласні слідчі (розшукові) дії, як відомо, проводяться таємно, відомості про факт їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом (п. 1. ст. 246). У законі закріплені загальні умови їх проведення (ст. 246 КПК); порядок отримання дозволів на їх вчинення (ст. 247-251 КПК); фіксація їх ходу та результатів (ст. 252 КПК)

тощо; процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій не встановлено, оскільки це суперечить меті їх призначення.

Відповідно до ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у протоколі, до якого в разі потреби долучаються додатки, які згідно зі п. 2 ст. 84 Кодексу може визнаватися доказом. За встановленим правилом у цьому документі можуть бути зафіксовані лише факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження за умови, якщо вони безпосередньо сприймалися слідчим.

Але відповідно до положень КПК України більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводяться підрозділами і службовими особами, які згідно з п. 1 ст. 84 не наділені повноваженнями для визнання отриманих результатів доказами. Крім того, у протоколах про їх проведення може міститися інформаційна основа для одночасного отримання інших видів доказів (речових доказів, показань, висновків експертів). Тобто, на нашу думку, протокол – у цьому випадку як різновид документу-доказу – не буде у повну міру віддзеркалювати доказове значення ходу і результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Не забуваємо також, що розширене трактування законодавцем поняття документу-доказу у ст. 99 КПК України може спровокувати ситуацію штучного "подвоєння" доказів у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, у згаданій статті вказується, що документами як виду доказів також є складені у порядку, передбаченому законом порядку, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Якщо це так, то, наприклад, протокол допиту і показання свідка мають визнаватися як два види доказів (документи і показання). У процесуальній літературі наведено достатньо аргументів проти недопустимості змішування документів доказів із протоколами процесуальних дій та на їх розмежування. І.М.Доронін справедливо стверджує, що документи-докази складає компетентна особа (чи особа, що не є суб'єктом кримінального процесу), протоколи слідчих і судових дій лише суб'єкти кримінального процесу. Для того, щоб чітко визначити критерії розмежування зазначених видів доказів, необхідно зважати на те, що в основу визначення суті такого виду доказу, як протокол слідчої та судової дії, покладено ідею безпосереднього спостереження. Інакше кажучи, мова ситуації, коли слідчий або суд безпосередньо особисто сприймає певні події та фіксує їх у протоколі [18, с.46]. З огляду на це є сенс у КПК України передбачити такий вид доказів, як протоколи процесуальних дій, складених у порядку, передбаченому Кодексом, оскільки різною є сама процесуальна природа останніх і документів. Слід зазначити, що визнання документів і протоколів доказами – атрибутика, невластива природі доказування. Писемність "обкрадає" географію пізнавальної діяльності. Вона консервує можливість отримання більш широкого кола виду доказів. Тобто такі документи – докази інформативно обмежують суб'єктів доказування. Вважаю, що з цих міркувань у ст. 103 КПК України (2012 р.) крім традиційних форм фіксації кримінального провадження включені також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Умови застосування технічних засобів кримінального провадження окреслені в ст. 107 КПК 2012 року. Очевидно, з метою усунення інформативної обмеженості протоколу, як засобу фіксації процесуальних дій у п. 3 ч. 2 ст. 105 Кодексу вказується, що серед додатків до нього залучаються аудіо-, відеозаписи процесуальних дій.

Зрозуміло, що витребування стороною обвинувачення від юридичних і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій та актів перевірок також не має процесуальної форми, що не узгоджується с ч.1 ст.84 КПК України. Варто також зазначити, що в ч.3 ст.93 КПК України сторона захисту і потерпілий з одного боку наділяються правом збирання доказів, а з іншого боку способи їх збирання також позбавлені відповідної процесуальної форми (крім висновків експертів). У такий спосіб сторона захисту та потерпілий використовуючи надані законом можливості буде мати у своєму розпорядженні предмети, документи, а не докази.

Як вже зазначалося, методологічним фундаментом радянської теорії доказів була ленінська теорія відображення. Відповідно до цього подія злочину у довкіллі набувала форм ідеальних і матеріальних слідів, на основі яких органи розслідування та суду опосередковано встановлювали факт вчинення злочину і винуватості особи у його вчиненні. На цьому ставилася крапка, а зміст різноманітних інтелектуальних операцій, здійснюваних суб'єктами доказування, залишався у "тіні".

У цьому плані треба зазначити, що у працях методолога В.В. Нікітаєва, а також таких процесуалістів, як О.С.Александров, А.А. Кухта та В.П. Гмирко [19], зроблено спробу переглянути усталену методологічну парадигму діяльності доказування з виходами на нові вирішення його традиційних головних проблем. Згадані науковці не відкидають положення теорії відбиття, адже воно дійсно має місце, але лише як один із технічних моментів процесу пізнання. Змістова його частина полягає передусім у конструюванні процесуальними дослідниками образів правно-релевантної події минулого, яке за своєю суттю практично не контролюється нормами права.

Як справедливо зазначає О.С.Александров, пізнання не відображає світ, а конструює його. Конструювання – це процес, який надає дійсності вигляду нерозривного і когерентного цілого [19, с. 2]. Згадані учені слушно зауважують: у свідомості суб'єктів доказування відображення певної правно-релевантної події відбувається не шляхом її дзеркального відображення (у формі слідів), а через створення її юридичного замінника – версії як штучної знаннєвої гіпотетичної конструкції. Вона обґрунтовується, перевіряється, а потім "одягається" у відповідний юридичний одяг (наприклад, у конструкцію шуканого складу злочину). Саме з її допомогою долається "розрив" між дійсністю минулого та дійсністю доказової діяльності. В.П. Гмирко з цього приводу слушно зауважує, що "… факти, виготовлені…у такий спосіб, позначені

печаткою суб'єктивності, а тому завжди можуть бути потенційно дефектними" [21, с. 130].

Отже, як випливає з наведеного, "фактичні дані" далеко не дзеркально відображають досліджувану дійсність, а тому не можуть претендувати на знання об'єктивної категорії. Сприйняття особою змісту матеріальних та ідеальних слідів як "відбиття" обставин підготовки, вчинення, а також наслідків злочинної діяльності трансформується в її свідомості, перетворюючись на суб'єктне знання, позначене печаткою непозбувної індивідуальності доказувача, а також тиском його функціонального та позиційного інтересу процесуального інтерпретатора. В цьому зв'язку в психологічній літературі зазначається, що на сприйняття впливають об'єктивні чинники, зокрема умови, в яких воно відбувається, динаміка подій, синоптична обстановка, а також суб'єктивні – стан органів відчуття, вік, стать, соціальний та професійний статус, інтелектуальний розвиток, психічний стан спокою або хвилювання, значущість ситуацій для сприймаючого. Сприйняття також може відбуватися при явній чи замаскованій зацікавленості осіб, в емоційно забарвлених умовах. Воно має емоційно-вольовий характер і завжди з печаткою суб'єктивності [22, с. 162].

Інакше кажучи, сукупність доказів підготовчого кримінального провадження – це сума індивідуально створених ad casum (для конкретного разу) знань (фактів) про обставини певної події, які ще самі потребують неупередженого дослідження в межах належної судової процедури. При такому тлумаченні природи доказів важливо дотримуватися розумного балансу між об'єктивними і суб'єктивними утворювальними факторами. Їх не можна абсолютизовувати. З цього приводу слушно зазначає В.А. Лекторський, що суб'єктивне існує за наявності об'єктивного, і таке знання уточнюється в комунікативній взаємодії з іншими системами знань й оцінок. У такий спосіб відбувається певне зняття суб'єктивності через його переінтерпретацію і осмислення [10, с.159]. Тому докази слід визнавати судовому органу, не пов'язаному з функціями кримінального переслідування чи захисту. На моє глибоке переконання це усвідомлював талановитий процесуаліст В.Я. Дорохов, який, характеризуючи психічне відображення (сприйняття, відчуття, уявлення) фактів реальної дійсності, наголошував, що воно завжди суб'єктивно і обумовлюється індивідуальними особливостями нервової системи окремої людини [8, с. 29]. Тому не випадково по тексту свого фундаментального монографічного дослідження автор вживав словосполучення "судові докази". Припускаю, що ідеологізми того часу не давали В.Я. Дорохову можливості стверджувати те що логічно на сьогодні випливає із його наукових розвідок.

На жаль, проблема розмежування досудових і судових доказів не отримала чіткого й послідовного втілення в законі. Так, у п. 2 ст. 23 КПК України зазначено, що "не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків передбачених цим Кодексом". Відповідно у ст. 317 КПК України йдеться про те, що в ході підготовчого провадження його учасники залучають до обвинувального акту документи та інші матеріали, тобто не докази sensu stricto. Здавалося б, ось вона, довгоочікувана демаркація між матеріалами підготовчого провадження в їх класичному розумінні та судовими доказами. Проте в ст. 349 вже йдеться про дослідження в ході судового розгляду не матеріалів, а доказів (відповідно у ст. 357 – речових доказів). Вважаю, що наявність таких неузгодженостей (небажаних в законодавстві) – свідченням кроку вперед у правильному напрямі. З часом недоречності в законодавстві будуть усунуті. Докази на досудовому проваджені будуть лише для слідчого і прокурора, але ймовірними для захисника і суду. Структура кримінального провадження за новим КПК логічно передбачає, що в ході досудового розслідування збираються матеріали, які можуть бути визнані доказами лише судом.

Можна дійти висновку, що виявлене незбігання між легальним визначенням загального поняття доказів і способами збирання їх видів свідчить про очевидну потребу поступової заміни "відбиттєво-інформаційної" ідеології доказування новою методологічною парадигмою, яка б забезпечувала можливість створення сучасної теоретичної конструкції інституту "доказ", залучаючи для цього досягнення філософії, методології, а також наук когнітивного циклу.

4. Висновки. 1. Конструкція доказового розділу КПК України (2012 р.) дозволяє стверджувати, що у вітчизняній процесуальній науці та законодавстві відбувається процес зміни методологічної парадигми.

2. Загальне поняття доказу, запозичене із КПК УРСР (1960 р.) в ст. 84 КПК України (2012 р.) є анахронізмом, тому не виконує властиві йому методологічної функції у кримінальному провадженні, побудованому на нових засадничих положеннях. Відтак в ст. 84 КПК України (2012 р.) є сенс вказувати лише перелік видів доказів.

3. У ході досудового розслідування сторони збирають матеріали про джерела майбутніх доказів носіїв даних про факти обставини, що підлягають доказуванню.

4. Зібрані сторонами матеріали на підготовчому провадженні можуть визнаватися доказами за результатами їх інтерпретації лише судовим органом.

Література: 1. Спасович В.Д. Избранные труды и речи; сост. И.В.Потапчук. – Тула : Автограф, 2000; 2. Великие и выдающиеся, знаменитые и известные личности об уголовном судопроизводстве : хрестоматия / сост. И.В.Смольнова. – М. : Юрлитинформ, 2012; 3. Владимиров Л.Е. Учения об уголовных доказательствах. – СПб., 1910; 4. Тальберг Д.Г. Русское уголовное судопроизводство. К., 1891. – Т. 2; 5. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – СПб., 1996. – Т. 2; 6. Уголовно-процессуальный кодекс УСРР, утв. В.У.Ц.И.К. 13 сентября 1922 г.; 7. Дорохов В.Я. Проблемы истины, понятие доказательства и природы видов доказательств в Советском уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора юрид. наук. - М. : ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1979; 8. Дорохов В.Я. Общее понятие доказательств в советском уголовном процессе. М. : ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1981; 9. Зажицкий В.И. Результаты оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве. – СПб. : Изд-во Р.Асланова "Юридический центр Пресс", 2006; 10. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. – М., 2001; 11. Эйсман А.А. Логика доказывания. – М. : Юрид. литература,1971; 12. Костенко Р.В. Понятия и признаки уголовно-процессуального доказательства. – М. : Изд-во "Юрлитформ", 2006; 13. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М., 1973; 14. Кухта А.А. Доказывание истины в уголовном процессе : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора юрид. наук. Нижний Новгород, 2010; 15. Пидголин Э.Э. Понятие доказательства в уголовном судопроизводстве(семиотические аспекты //

Правоведение. 1978; 16. Гмирко В.П. Концепт "відбиття" і методологічні проблеми теорії доказування // Університетські наукові записки "Часопис Хмельницького університету управління та права". – 2011. – Вип.3; 17. Дорохов В.Я. Уголовно-процессуальная природа видов доказательств. М. : ВКШ КГБ при СМ СССР им. Ф.Э.Дзержинского, 1982; 18. Доронін І.М. Документи – докази у кримінальному процесі України. К. : Видано Поливода А.В, 2008; 19. Никитаев В.В. Проблемные ситуации уголовного процесса и юридическое мышление // Состязательное правосудие : Тр. науч.-практ. лабораторий / под ред. С.А.Пашина, Л.М.Корнозовой. М. : Международ. центр содейств. правовых реформ, 1996; 20. Александров А.С. Новая теория доказательств. – Режим доступа : www.luaj.net/hode/406 ; Гмирко В.П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. 21. Гмирко В.П. Категорія факт в доказуванні в кримінальному процесі: спроба критичного осмислення // Збірник наукових праць НА СБ України. – 2011. № 39; 22. Юридична психологія (За ред. Казмиренко Л.І., Моісеева Е.М.)– Київ-КНТ. – 2007.

Юрченко Лідія Володимирівна

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського (Сімферополь, Україна)

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Одним із найважливіших результатів правової реформи в Україні стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), норми якого спрямовані на досягнення верховенства права в кримінальному провадженні, згідно з яким людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Новим КПК було запроваджено ціла низка новел. Одна з них - це положення щодо відмови від інституту порушення кримінальної справи. В.Фаринник, один з авторів нового КПК, відзначив, що "за таких умов громадяни матимуть змогу реалізувати право на захист своїх інтересів відразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин. Зазначене виключить "конфлікти" між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява, кожне повідомлення громадянина буде розглянуто та, відповідно, буде прийнято рішення щодо них" [3].

Норми нового КПК діють майже чотири місяці, тому практичний інтерес викликають особливості початку досудового розслідування та проблеми, що виникають при застосуванні норм КПК на практиці на цьому етапі.

Початковий етап досудового розслідування є принципово новим щодо української правової системи. У відповідності з п.5 ч. 1 ст. 3 КПК (2012р.), досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).

Вважаємо, що кримінально-процесуальна діяльність відповідних органів починається не з моменту початку досудового розслідування – внесення відомостей до ЄРДР (ч.2 ст. 214 КПК)1, а з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (з заяви, повідомлення, безпосереднього виявлення правоохоронними органами ознак кримінального правопорушення, тощо). Тому що, між заявником, потерпілим та співробітниками правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, на підставі відповідних законодавчих актів (наприклад: закони України "про міліцію", "про Службу безпеки"), виникають відповідні кримінально-процесуальні правовідносини.

Так при затриманні особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, у випадках, указаних у ч.1 ст. 208 КПК, строк затримання, без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання2. Моментом затримання та сплину вказаного строку є не внесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли така особа силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (примітка автора – не тільки слідчим, прокурором) (ст. 209 КПК).

Таким чином, ще до початку досудового розслідування з'являється такий суб'єкт кримінального провадження як підозрюваний, який має права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК та його захисник, а також заявник (ст. 60 КПК), потерпілий (ч.2 ст. 55 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК). А в разі оскарження у порядку ст. 303 КПК бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення – слідчий суддя.

Одже, можна зробити висновок, що процесуальна діяльність у кримінальному провадженні починається не з початку досудового розслідування, а з моменту провадження процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Що не суперечить визначенню терміна "кримінальне провадження", що надане п.10 ч.1 ст. 3 КПК.

Така діяльність більш детально регламентована в Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – Положення про ЄРДР), яке не є законодавчим актом.[3]

Що, по-перше, суперечить вимогами ст. 1 КПК. Відповідно до якої порядок кримінального провадження на території України визначається лише

[1] Крим випадку, передбаченим ч.3 ст. 214 КПК. А саме: У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості.

[2] Такий строк прямо вказаний у ч.2 ст. 29 Конституції України

[3] Кожне відомство має також свої відомчі інструкції щодо порядку прийому та реєстрації інформації про вчинене кримінальне правопорушення: Інструкція про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення затверджена Наказом Голови СБУ від 16 листопада 2012 № 515; Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ від 19 листопада 2012 № 1050, тощо.

кримінальним процесуальним законодавством України, що складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України.

По-друге, принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями і визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України, ст. 8 КПК).

Згідно з ч.1 ст. 60 КПК заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. У ч.2 ст. 60 вказані тільки окремі права та ніяких обов'язків. Однак головний обов'язок заявника-фізичної особи – не подавати завідомо неправдиві повідомлення про злочин. Теж стосується і фізичної особи-потерпілого (ст. 57 КПК). Такий обов'язок витікає із ст. 383 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про злочин. Фізична особа повинна знати свої обов'язки. Тому, що за їх порушення вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності, а тут вже буде стояти питання про її конкретні права.

Як вказує п. 1.3. розділу II Положення про ЄРДР, особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку.

У КПК зовсім не передбачений обов'язок слідчого, прокурора, іншої службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, попередити фізичну особу: заявника або потерпілого про кримінальну відповідальність за свідомо неправдиве повідомлення про злочин, передбачену ст. 383 КК.

Частина 4 ст. 214 КПК тільки передбачає обов'язок прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Крім того, відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

У той же час, пункт 1.4. Положення про ЄРДР вказує, що заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, непритомний стан заявника, відрядження тощо).

Вважаємо, що пункт 1.4. Положення про ЄРДР порушує права особи, що з'явилася, наприклад, до прокурора з заявою – явкою з повинною. З одного боку, коли така особа буде попереджена про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК, буде порушений принцип свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 63 Конституції України, ст. 18 КПК). З другого, якщо не повідомити таку особу про кримінальну відповідальність, то відповідно до вказаного пункту така заява не буде вважатися поданою.

На практиці зустрічаються випадки, коли особа подає заяву про злочин та вказує особу, яка вчинила злочин. Однак неврегульованість нормами КПК вимог до заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення та порядку їх прийому призводить до конфліктів між громадянами та працівниками правоохоронних органів.

Так заявника попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, слідчий вносить до ЄРДР відомості про злочин, крім відомостей про особу, яка його вчинила, вказаних у заяві, та приступає до розслідування. Заявник оскаржує бездіяльність слідчого в порядку ч.1 п.1 ст. 303 КПК слідчому судді. Своєю ухвалою слідчий суддя відмовляє у відкритті провадження мотивуючи тим, що відомості про злочин внесені до ЄРДР після подання заяви, а неповнота внесення відомостей до ЄРДР – такої підстави для оскарження нема. Це з одного боку. З другого, особа, щодо якої повідомлено в заяві як про таку, що вчинила злочин, та всі відомості, указані в заяві, внесені до ЄРДР, позбавлена права оскаржувати дії слідчого, прокурора слідчому судді. Хоча при цьому починається розслідування та проводиться збір відомостей, доказів стороною обвинувачення шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій щодо обставин, указаних у ст. 91 КПК, у тому числі відомостей про особу, про яку вказано в заяві як про таку, що вчинила злочин.

Гірше положення, якщо в заяві ведеться мова про неочевидне кримінальне правопорушення. Заявника повідомлять, що відомості про заяву внесено до ЄРДР та почато досудове розслідування. А коли буде проведений допит потерпілого, інші слідчі (розшукові) та процесуальні дії невідомо. Норми КПК не передбачають строку проведення досудового розслідування в таких випадках.

Не можна не погодитися з думками, що вищевказані пункти Положення про ЄРДР та відсутність чіткої регламентації в нормах КПК порядку прийому та оформлення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, як це було в КПК 1960р (ст.ст. 94–99) можуть також призвести до: направлення та подачу заяв і повідомлень "недобросовісними заявниками", відправлених із хуліганських або інших мотивів [4, с.49], у тому числі й проти самих "неугодних" слідчого, прокурора, судді [5, с.33], та зростання навантаження на слідчих і прокурорів.

Досудове розслідування за новим КПК здійснюється, як і за КПК 1960р., у двох формах: дізнання та досудове слідство. КПК, на відмінність від КПК 1960р., впровадив таку нову категорію як "кримінальні правопорушення", яка поділяється на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості. Досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства (п.6 ч.1 ст. 3 КПК), щодо кримінальних проступків – у формі дізнання (п.4 ч.1 ст. 3 КПК).

У КПК відсутнє визначення поняття "кримінальний проступок", однак детально описані особливості досудового розслідування кримінальних проступків у главі 25 КПК (ст.ст. 298-302) та процедура спрощеного провадження щодо кримінальних проступків у § 1 главі 30 (ст.ст. 381-382).

Відповідно до першого абзацу пункту 1 Розділу X Прикінцеві положення КПК досудове розслідування у формі дізнання щодо кримінальних проступків буде введено в дію одночасно з набранням чинності закону України про кримінальні проступки. Однак законодавчий акт про кримінальну відповідальність за кримінальні проступки ще не прийнято.[1]

Як повідомив журналістам під час брифінгу в Донецьку 27.02.2013 року Генеральний прокурор України В. Пшонка, що прийняття Кодексу про кримінальні проступки очікується до початку 2014 року[6].

Згідно з ч.1 ст. 38 КПК органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань[2]. При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (ч.3 ст. 38 КПК).

На нашу думку, усе це є діяльним чинником збільшення навантаження на слідчих відповідних слідчих підрозділів, особливо органів внутрішніх справ. Тому своєчасне прийняття закону про кримінальні проступки збільшить чисельність уповноважених осіб починати та проводити досудове розслідування, не за рахунок збільшення чисельності слідчих відповідних слідчих підрозділів, а за рахунок співробітників інших підрозділів органів внутрішніх справ (дільничних тощо), органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Крім розглянутих чинників зростання навантаження на слідчого можна вказати ще такі:

- у слідчого зараз у провадженні знаходяться всі заяви та повідомлення, які раніше у великому обсязі "фільтрувалися" через органи дізнання, які приймали рішення про відмову в порушенні кримінальної справи в порядку п.2 ч.1 ст.6 КПК 1960р. На наш погляд, ця проблема буде вирішена з декриміналізацією ряду злочинів та прийняттям закону про кримінальні проступки;

- заборона зупиняти кримінальне провадження у випадку не встановлення особи, яка вчинила злочин, як це було передбачено (п.3 ч.1 ст.206, ст.209, ст.104, ст.108 КПК 1960р). Строк досудового розслідування за новим КПК починається з моменту повідомлення особі про підозру (коли відома особа) (ст. 219 КПК), тому досудове розслідування може провадитися в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, передбачених ст. 49 КК. Це дозволяє та іноді примушує поверхово проводити розслідування або зовсім не звертати увагу на такі кримінальні провадження у разі, коли є провадження відносно особи або щодо більш тяжкі та резонансні кримінальні правопорушення. Таке положення явно суперечить принципу кримінального провадження – розумні строки (ст. 28 КПК);

- заборона доручати виконання слідчих (розшукових) дій іншим співробітникам органів внутрішніх справ (дільничним, наприклад, допит сусідів-свідків, тощо), крім як співробітникам оперативних підрозділів (ст. 41 КПК). На наш погляд, наділення повноваженнями співробітників інших підрозділів виконувати доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та включення їх у слідчі групи, зменшить навантаження на слідчих органів досудового розслідування, підвищить ефективність розслідування та повною мірою налагодить взаємодію вказаних підрозділів при розслідуванні злочинів.

Література: 1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90—91. — 19 травня; 3. Фаринник В. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України // Юридичний вісник України – №24 (889). – 16-22 червня 2012 року; 4. Фастовець В. Реєстрація заяв та повідомлень про вчинені кримінальні право порушення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Вісник прокуратури – 2013. – №2 (140). – С.49 (43–51); 5. Софієв В. Актуальні проблеми початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених суддями // Вісник прокуратури – 2013. – №2 (140). – С.33 (29-37); 6. Ми очікуємо прийняття Кодексу про кримінальні проступки до початку 2014 року – Генеральний прокурор – Генеральна прокуратура України, офіційний веб-портал. Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/actual.html?_m= publications&_c=view&_t=rec&id=116930

[1] Не зовсім зрозуміло така позиція законодавця. Як показує практика прийняття та набрання чинності законодавчих актів, норми матеріального закону приймаються раніше або разом з нормами процесуального закону, через які вони реалізуються.

[2] Відповідно до Прикінцевих положень КПК - Державного бюро розслідувань України повинно бути створено не пізніше п'яти років з дня набрання чинності КПК, а доки злочини, що підслідні слідчим ДБР, розслідуються слідчими прокуратури (Перехідні Положення КПК).

ЗМІСТ

Александренко Е. В. Особенности осмотра места происшествия при расследовании серийных сексуальных убийств....3

Алымов Д. В. Особенности применения тактико-криминалистических алгоритмов в типичных и нетипичных следственных ситуациях....4

Анохина Л. С., Терехова И. В. Актуальные вопросы этических аспектов судебно-экспертной деятельности....6

Астахова А. В., Шамонова Т.Н. Использование компьютерной программы в вузе при изучении криминалистической методики расследования убийств....7

Ахроров Б. Ж. Реформирования уголовного законодательства Республики Узбекистан....10

Бабанин А. А., Беловицкий О. В., Скребкова О. Ю., Кузьминский А. А. Экспертные критерии определения давности рубцов....12

Бабич А. А. Проблемні питання розслідування військових злочинів у Збройних силах України....14

Белецкая Л. Н. Сделки в уголовном процессе Украины....15

Бєляєва К. В. Особливості тактики проведення психологічного експерименту в досудовому розслідуванні відносно неповнолітньої особи....17

Берзін П. С. Вчені-криміналісти на юридичному факультеті Таврійського університету (1918-1920 роки)....19

Берназ В. Д. Принципы стратегии следственной деятельности в контексте нового КПК Украины....23

Богдан О. Ю. Надання суду висновку експерта стороною захисту....26

Бородин В. С. Ситуационные факторы в организации взаимодействия следователя и оперативных работников....28

Бочарова О. С., Буржинский В. А., Лысянный Ю. Ю., Ревинский В. В. Современные перспективные методы и способы построения многоуровневых автоматизированных систем дактилоскопических учётов....29

Бояров В. І. Щодо криміналістичної характеристики злочинів екстремістського спрямування....32

Ващук О. П. Динамічні ознаки людини: криміналістичне дослідження....34

Велигодский Д. В. Юридический факультет Таврического университета: история и современность....35

Веліканов С. В. До розуміння причинного пояснення в криміналістиці....37

Газетдинов Н. И. Значение общепризнанных принципов международного права в системе принципов отечественного уголовного судопроизводства....38

Галицкая О. К. Следы преступления - как элемент криминалистической характеристики нарушения правил охраны вод....40

Гармаев Ю. П. Компромиссные процедуры в уголовном судопроизводстве: процессуальная регламентация и основы криминалистического обеспечения....42

Гора І. В. Проблеми використання спеціальних лінгвістичних знань в судочинстві України....45

Горский В. В. Проблемы создания федерального (государственного) фонда помощи потерпевшим....46

Горский М. В. Тактика заявления отводов участникам уголовного судопроизводства....49

Гоч Н. В. Способи вчинення ухилень від сплати єдиного внеску та страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування....51

Губанова О. В. Проблеми провадження дізнання: кримінально-правовий аспект....52

Губіна Є. Н. Щодо участі понятих у слідчих (розшукових) діях....53

Дидич О. Ю. Класифікація загальних засад кримінального провадження України....55

Добрянський В. В. Повноваження слідчого судді за новим КПК України....56

Елинский В. И., Ашимов Ф. М. Виртуальный осмотр места происшествия – инновационный метод повышения квалификации следователей и преподавания криминалистики 58

Єрмоленко В. А. Завдання початкового етапу розслідування злочинних порушень авторського права і суміжних прав 60

Єськов С. В. Еволюція судового контролю за законністю й обґрунтованістю втручання у приватне спілкування в новому КПК України 61

Заєць О. М. Кримінально-правова класифікація правопорушень у сфері страхування 63

Захарченко О. В. Судовий розгляд: теорія та практика 64

Игнатов А. Н. Роль биологических факторов в расследовании насильственных преступлений 65

Калюга К. В. Щодо криміналістичної практики в умовах реформування системи кримінальної юстиції 66

Карпов Н. С. Кримінальне провадження щодо малолітніх осіб 68

Карпов О. Н. Деякі аспекти затримання особи, яка підлягає екстрадиції 70

Карпова С. А. Деякі аспекти проведення експертизи у кримінальному процесі 72

Каткова Т. В. Чи відповідає форма і сутність обвинувального акту засадам кримінального судочинства? 73

Китаев Н. Н., Ардашев Р. Г. О криминалистическом значении предсмертных писем убийц, осуждённых к смертной казни и покончивших суицидом 75

Коваленко І. А. Деякі питання забезпечення цивільного позову за новим КПК України 76

Коваленко С. С. Деякі аспекти використання спеціальних знань за новим КПК України 78

Колесник В. А. Проблемні питання проведення негласних слідчих (розшукових) дії та їх учасників 80

Корж В. П. Юридические коллизии в Уголовном процессуальном кодексе Украины и тенденции развития криминалистики 82

Кошман О. В. Зміни в організації діяльності Прокуратури АРК після прийняття нового КПК України 84

Ларкін М. О. Підготовка до допиту підозрюваного – члена молодіжної неформальної групи (об'єднання) 86

Левицька В. Г. Алгоритм дій працівників досудового розслідування при здійсненні тимчасового доступу до речей і документів 87

Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову 90

Лозовский Д. Н. Деятельность правоохранительных органов по обеспечению безопасности участников уголовного судопроизводства (международная практика) 91

Лукашевич В. Г. Деякі проблеми регламентації досудового розслідування 93

Макаров А. П. Сделка о признании вины: новация УПК Украины 95

Макаров П. А. Электронный мониторинг в уголовном производстве Украины 97

Мальцева Є. В. Законодавчий захист персональних даних у державах Європейського Союзу 98

Михайлов М. А. Оперирование информацией в ходе расследования 100

Мішалов В. Д., Пугач Є. О., Хохолєва Т. В., Петрошак О. Ю., Зарицький Г. А. Оцінка ефективності подолання перешкод та уражень імітаторів біологічних об'єктів кулями до боєприпасів "FN 5,7x28 SS190" при пострілах з різних відстаней 101

Муратов К. Д. Правовые последствия выемки по уголовному делу 104

Муратова Н. Г. Процессуальные решения в механизме уголовно-процессуального договора (проблемы гуманизации уголовного преследования) 107

Мухин Г. Н., Исютин-Федотков Д. В. О некоторых недостатках научных криминалистических исследований 110

Мухитдинов А. А., Косимов О. А., Саидов К. Д. Обеспечение состязательности в уголовном судопроизводстве-важнейшая задача дальнейшего реформирования судебно-правовой системы 113

Нечаева Н. Б. Инновации в управлении организацией расследования преступлений и использовании информационных технологий в системе МВД РФ 114

Новицкий К. В. К вопросу о роли автоматизированных дактилоскопических идентификационных систем "АДИС" в раскрытии и расследовании преступлений 116

Одерій О. В. Види криміналістичних методик розслідування злочинів проти довкілля 119

Омельченко Т. В. Теоретические аспекты судебно-следственной практики по Уголовному процессуальному кодексу Украины 121

Письменний Д. П. Питання вдосконалення діяльності Верховного Суду України 123

Піддубняк Г. О. Подання доказів як елемент кримінально-процесуального доказування 126

Помазан С. Г. Криміналістичні проблеми призначення комплексних експертиз у справах про умисні вбивства 127

Реуцький А. В. Класифікація злочинів з ознаками корупції 129

Рябинина Т. К., Ряполова Я. П. Негативные последствия упразднения стадии возбуждения уголовного дела 130

Сабадаш В. П. Деякі криміналістичні аспекти боротьби із інтернет-шахрайством 132

Саінчин О. С. Першопочаткові слідчі дії та інші заходи, які спрямовані на розслідування та розкриття умисних вбивств 134

Сачко О. В., Михайлова Н. В. Суб`єкти негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України 136

Слінько С. В. Процесуальна заборона у кримінальному процесі 138

Соколова Я. А. Допит свідків при розслідуванні злочинів, пов'язаних з невиплатою заробітної плати 139

Степанюк Р. Л. Напрями удосконалення структури та змісту окремої криміналістичної методики в умовах дії нового КПК України 140

Стратонов В. М. Проблемні теоретичні питання в Кримінальному процесуальному кодексі України 142

Стратонова О. В. Проблемні питання використання юридичної мови в законодавстві України 143

Тертишник В. М. Суд присяжних за новим КПК України 145

Тищенко В. В. Тактические и технологические аспекты проведения следственных действий 146

Тогран Л. М. Криміналістичні проблеми розслідування злочинів з ознаками інсценування 147

Торопов С. О. До питання сутності та значення проведення «контрольного» огляду місця події 149

Файзиев Ш. Ф. Необходимость законодательного урегулирования оперативно-розыскной деятельности в Республике Узбекистан 149

Федоренко В. В. Про конституційний принцип незалежності та недоторканності суддів 150

Фидельский С. В. Вопросы, возникающие при отмене постановления о возбуждении уголовного дела прокурором и руководителем следственного органа 150

Халілєв Р. А. Аналіз чинників і причин жертв мирного населення в умовах міжнаціонального конфлікту 153

Цвігун Т. С. Потерпілий у кримінальному провадженні за новим КПК України 154

Цурлуй О. Ю. К вопросу о территориальной подсудности жалоб, рассматриваемых в порядке ст. 125 УПК РФ 155

Чернець М. Г. Процесуальні особливості розслідування злочинів за новим КПК України 157

Чернецький О. К. Достовірність та імовірність результатів слідчого експерименту 159

Шалдырван П. В. Обнаружение и изъятие вещественных доказательств по делам о массовых беспорядках 160

Шевчук В. М. Проблема побудови структури тактичної операції у криміналістиці 164

Шепитько В. Ю. Тенденции криминалистики и некоторые новеллы уголовного процесса 165

Шепитько М. В. К вопросу о процессуальном статусе и уголовной ответственности следователя 167

Шерстюк В. Н. Криминалистические судебные экспертизы в уголовном судопроизводстве 168

Шершньова В. О. Документи у справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів 170

Шкітов О. Ф. Особливості кримінального провадження на території дипломатичних представництв та консульських установ 171

Шумило М. Є. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у КПК України 172

Юрченко Л. В. Початок досудового розслідування: проблеми правозастосування 178

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: НОВАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(18-19 квітня 2013 року)
м. Сімферополь-Алушта

Відповідальний за випуск: *Т. В. Омельченко*
Комп'ютерна верстка: *Т. В. Омельченко*

Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 21,51. Тираж 300 прим. Замов. № XXXX.

Видавництво «ДІАЙПІ»
м. Сімферополь, пр. Кирова, 17 тел./факс (0652) 248-178, 711-687.
dip@diprint.com.ua, www.diprint.com.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №1744 від 8.04.2004 р.

Віддруковано з готового оригінал-макету в поліграфцентрі «КУБ»
95000, м. Сімферополь, вул. Треньова, 1. Тел. 050 4971790

cube